

Tom. XII.

DE
CURANDIS HOMINUM MORBIS
EPITOME
PRÆLECTIONIBUS ACADEMICIS DICATA

AUCTORE

JOANNE PETRO FRANK.

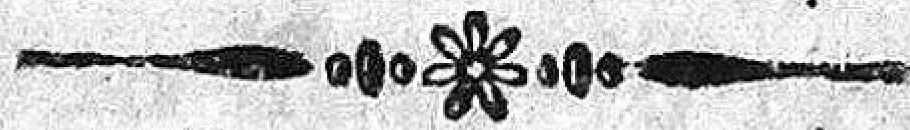
LIBRI VI. DE RETENTIONIBUS,
PARS III.

PISIS
APUD SEBASTIANUM NISTRIUM
1821.

DE

CURANDIS RETENTIONIBUS

LIBRI VI. PARS III.

ORDO IV.

RETENTIONES CRUENTAE.

§. 855. Ubi corporis humani fluidum cruentum aut lege sexus, habitudinis, morbi, secernendum, aut jam secretum, qua ratione oporteret, non excernitur, *retentionem cruentam* id genus vitii vocamus (§.695). In libro de profluviis cruentis, et *congestionum*, *infarctuum*, *aneurysmatum* indolem, causas, effectus et prognosin exposuimus (§§ 561-574.); eodem vero jure hos morbos ad *retentiones cruentas* referri licuisset, nisi modo illam cruoris, qui dictas ad leges vel secerni, vel excerni debuisset, stagnationem, suspensionem, hunc retentionum ad ordinem revocassemus. Juvabit interim ea, quae illinc exposuimus, et cum illis conferri.

§. 856. Prodromi, quos aliae retentiones morbosae vix offerunt, *specifici*, sicut profluvia (§§. 583. 591. 598. 606. 613. 530. 637. 644. 645.), ita et ipsas *epischeses* cruentas, sub nomine *moliminum*, saepe praecedunt, aut saltem earumdem *periodum* adnuntiant. Quare duplex, hoc retentionum in ordine, suppressionis natura est: una, scilicet, quae *profluvia*, — altera, quae ipsa simul *molimina* respicit: ut quorum cessatio, retentionum cruentarum illa (non absque magna prognosis differentia) vix non ubique tardius subintrat.

§. 857. Quae lege sexus periodice nascuntur, suspenduntur, ac tandem abolescunt, secretiones sanguineae, earum quidem retentio, quousque hac a lege, menstruorum apud mulieres gravidas, nutrices, senescentes, exemplo, non aberrat, normalis est; quoties interim haec secretio vel tardius subintrat, vel parca nimis, vel magis aquosa, quam cruenta, vel cum difficultate absolvitur: ad retentiones cruentas ea, saltem *incompletas*, revocanda veniet atque morborum aut mater aut filia

est. Ex hoc, retentiones etiam *cruentas*, ut aliae epischeses sunt, vel *primarias*, vel *secundarias* aut *symptomaticas* esse, satis elucet. Utraque vero ex istis, nunc *acutorum* more profluviorum, cursu celeriore, — nunc vero, habitu *chronicorum* induta, lentius incedit; atque porro, nunc ex *virium* vel *superabundantia*, vel potius *jactura*, — nunc ex *locali*, seu organico *vitio*, — nunc vero ex *speciali constitutione* corporis, originem sumit. Etsi vero secretionum cruentarum, lege sexus, habitudinis, morbi, salutarium, retentiones, quocunque corporis in puncto, ubi sanguis secerni suevit, contingere queant; potissime tamen eaedem ad cava et vasa *uteri*, *narium* et *recti intestini* locum inveniunt; atque has retentiones, prae aliis, hìc loci considerandas nobis assumimus.

§. 858. Retentionum quidem cruentarum *Symptomata*, pro ratione organorum, in quibus eae sedem sibi diversam eligunt, varia esse oportet; sunt interim aliqua eorum, quae singulis in genere satis competant. Ac *primo* quidem, *molimina*, quae stabilitas hucusque cruoris secretiones

praecedere solebant (§. 856.), his licet haud futuris, nihilominus fideliter subintrant, spemque aegrotantium, hoc modo, saltem per aliquot periodos, decipiunt. Tractu vero temporis, vel ipsa secretionum cruentarum molimina prorsus evanescunt, et pristinae earumdem *periodi* omnis adeo deletur memoria. *Secundò*, sub retentionibus, tam adynamicis, quam sthenicis, quo loco illae subsistunt: repletionis, tensionis ingratae, nec non ponderis, caloris, saepe pruritus, sensatio percipitur, atque vel nervorum consensu, vel constructionis analogae, vel denique vasorum sibi communium imperio, ad partes a sede retentionis tam vicinas, quam satis distantes, propagantur. Praeterea, secretione cruoris vel normali, vel morbosa, hoc ad organon suppressa, *tertiò*, haud raro sanguis, ab illo secerni cohibitus (nisu quidem in partem hanc, vel illam, vix secure satis determinando, *aetatis* interim diversae ratione, aut ad nares, aut ad pulmones, aut haemorrhoidales ad vias praecipue directo) quasi pro supplemento, aut aliud, eventu frequenter magis infau-

sto, convertitur. *Quartò*, secretio cruenta, imprimis normalis et critica, celeriter et in integrum suppressa, dirissimo saepe visceris ita oppleti incendio, suppurationi atque gangraenae occasionem largitur; vel saltem, ubi minor parenchymatis ita infarsi resistentia est: ejusdem partis duritiem post se relinquit. Est etiam, *quinto*, ubi secretionis, quae suppressa fuit, cruentae in locum, alia, nempe mucoso-lymphatica, viribus in longum inimica, -- vel ad cutem impetigo, suo pruritu, imprimis nocturno, somnum atque refectionem vix non omnem excludens, succrescant.

§. 859. Si *causarum*, quae *profluvia* producunt, doctrinam vacillare, fassi jam sumus (§. 584); de illarum, quae *retentiones in genere* progignant, cognitione non est, cur multum gloriemur; nec minus curta, in causis, quae *cruentas* concernunt, quam quae decem abhinc annis fuit (§. 898.), nobis est supellex. Sors medicae scientiae, hypothesibus innixae, eheu! talis est (interest autem, et saeculi decimi noni, et patriae maxime nostrae, in memoriam haec revocari) ut passibus mo-

do retrogradis illam incedere, — et a sola nuditatis propriae conscientia eamdem promoveri concessum sit. Quas Veteres cruentarum causas retentionum in partis adfectae *intemperiem calidam*, vel *frigidam*, *in bilem atram*, ac *sanguinem spissum*, *adustum*, aut *viscidum* posuerant: has aetas posterior, principiis, nunc mechanicis, nunc mathematicis, nunc chemicis indulgens, praeter *sanguinis morbosam densitatem*, *acrimonias* diversas, vel in *emphraxi*, vel in *stenochoria*, vel in *thlipsi*, vel in *synizesi*, vel demum in *symphysi* quaesivit. Vitalis tandem principii, in corporis animalis functiones, tum sanas, tum abnormes, influxum, ex justis rationibus admittere coacti, in definiendo impenetrabili hocce principio, ac in erigenda nova, *nervorum* scilicet, tyrannide, sudarunt: quo regno vix non subverso, *chemia*, priore longe cultior, sceptro potita est; hujus interim dominio insidiatur jam *metaphysica*, et mysticum, sive prorsus aethereum sibi solium aedificat. Quodsi nobis, hac sub confusione opinionum vere babylonica, cum historiae naturalis

parente exclamare liceret: « scrutare tu causas, potes enim, quae tanta miracula efficiunt; mihi abunde erit, si satis expressero quid efficitur »; sed in morbis hominum curandis, sanandis, quid sola aegritudinum, — cognitione earumdem scaturiginis destituta descriptio? Sub velo quidem nimis denso, quam ut humani acies oculi hoc penetret, natura operatur; sed approximari ea hunc sinit, et casus fortuitus atque repetita, absque praeconcepta opinione, observatio, nisi ipsum hoc velum intuentibus elevet; sonora tamen satis voce intelligentibus loquitur atque, si fontem minime ipsum, — ejusdem tamen confinia, ex quibus ad istius indolem et directionem concludi queat, perlustrari concedit. Hanc igitur viam, de *causis retentionum in genere* loquentes (§. 698.), sumus ingressi, atque non modo tres, quas hucusque descripsimus, retentionum, id est, *aerearum*, *serosarum*, *mucoso-lymphaticarum* species (§§. 728. 748. 793. 808. 822. 828. 835. 845.), sed et illas, de quibus nunc sermo est, *retentiones*, scilicet *cruentas*, — quidquod ipsa *sanguinis profluvia*,

his, primo aspectu, e diametro opposita (§. 466.), causas plerumque haud diversas, quod ex descriptione earumdem speciali magis patebit, agnoscere, tam experientia, quam ratione mansimus convicti. Non paucae sane retentiones cruentae, *cordis vasorumque nimio a stimulo* nascuntur; numerus interim illarum facile maximus, *atoniam*, ac systematis nervosi sub ista, motus abnormes, pro causa agnoscit. Ex *vitio* demum *locali* hincinde cruoris secretio, — saepius vero excretio, arcetur.

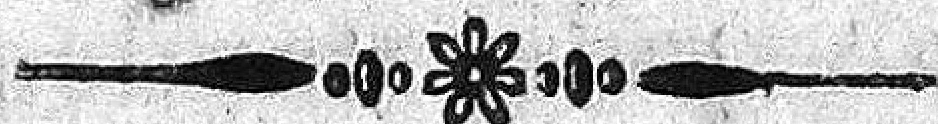
§. 860. Quo loco retentionum in genere *prognosin* exposuimus (§. 699.), eo quoque fata, quae cruoris, lege sexus, habitudinis, morborum, secernendi, excernendi, suspensionem, stagnationem, sequuntur, simul indicavimus. Etsi vero causas hujus status abnormis, cum illis *profluviorum* saepe convenire monuerimus (§§. 466. 869,); utriusque tamen adfectionis vasorum *prognosis* differt in eo: quod, ubi *sanguinis profluvia*, quidquam conspicua, nec a plethora, nec a nimia cruoris, suos in canales actione exorta, *virium jacturam* inducunt; *retentio cruen-*

ta, nisi prorsus jam exhaustis in subjectis, vitium contrarium, atque tam partium, cruoris secretioni, excretioni dicatarum, quam aliarum incendia, abscessus, et secretiones, consolidationes morbosas variae indolis, excitet. Sic etiam, quando *profluvia cruoris* copiosi aut ex viis insolitis, nobilioribus, praecipitati, mentem aegrorum vehementer concutiunt, ac motus nervorum, morbi characterem principalis obfuscantes, longeque a vero alienum mentientes, producunt; *retentiones cruentae*, imprimis ubi nec secretionis molimina consuetae praecesserint, nec febris, nec dolores acuti sequantur, insidiose magis incedunt atque si graviter ferantur; non tamen animum dejiciunt, nec saltem tam promte nervos perturbant. Quemadmodum autem profluvia cruenta, retentiones hujus indolis saepe post se trahunt: ita quoque hae ipsae, haemorrhagias, tam ad retentionis sedem, quam aliam quamcunque ad partem, facile provocant. Propriam cuivis ex retentionibus cruentis prognosin, sub speciali earum consideratione exponemus.

Nec minus, quae *curandarum retentionum* praecepta generatim tradidimus (§. 700), ea cum iis, quae *epischeses cruentas* universe concernunt, conveniunt, nosque in illa, quae *speciebus* praecipuis istarum sunt propria, nunc magis attentos, ne sub lectorum fastidio, tempus in repetendis principiis eisdem teramus, dispensant.

ORDO IV. GEN. I.

AMENORRHOEA.

§. 861. Quo hujus operis loco, tributi cruenti, soli foeminae humanae a natura impositi, redundantiam consideravimus: eo simul miri hujus phoenomeni, tam sani, quam abnormis, rationes, pro physiologiae, hypothesibus exemtae, paupertate, sat aequa bilance ponderavimus (§§. 641-644.); nunc autem de vitio, *metrorrhagiae* opposito, quod nosologi *amenorrhoeam, Menischesim Menostasiam Ischomeniam, dysmeniam*, vocarunt, nobis agendum est. Primum ex his nominibus, jure civitatis jam diu donatum, absque injuria in reliqua, et nos retinebimus.

§. 862. Est vero *amenorrhoea*, sanguinis, a genitalibus, ad leges aetatis, sanitatis, constitutionis, periodice secernendi,

excernendi, aut morbosa retardatio, difficultas, paucitas, decoloratio, aut perfecta suppressio.

§. 863. Sexui utrique *aetas modo una*, et quidem inaequalis, a natura concessa fuit: quo vitae stadio tandem percurso, nec *virum*, nec *foeminam* vocari hominem, satis congruit. Orditur vero haec aetas *pubertatis* ab epocha; et facultate generandi, nullius morbi ratione, deposita, deletur. Pro coeli, temperamenti, educationis, tam physicae, quam moralis, alimentorum, potulentorum, ac vitae generis conditione diversa, otius vel tardius pubertas evolvitur (§. 641.); sed nullum, praeter genitalia, est organon, quod provida natura tot per annos, atque tam sollicite, *futuros modo, nec tamen seros vitae in annos*, incubet. Quodsi fervidioris coeli apud incolas, vel apud illos, quos praecocis exempla libidinis trahunt, genitalium magis festinet maturitas; non igitur his diuturnius, sed saepe brevius, quam septentrionis filiis, aut bene moratae utriusque sexus juventuti, functionis istorum proliferae conceditur beneficium. Aliam

vero longe pubertatem, quam solam *coeundi concipiendique* capacitatem, *reipublicae* integritas sibi exigit; nec illa cum ista, sed modo cum ea vitae periodo, qua suam corpus proceritatem ac firmitatem attigit, atque tam procreandae, quam excludendae proli vegetae civicisque officiis quondam subeundis idoneae, par est, convenit. Neque cruoris per uterum secretio, excretio, licet aliquamdiu periodica, — neque istius, aliquot saltem a conjugio per annos, defectus, dum et teneras unius, trium quatuorve annorum puellulas has absolvisse; — dum et virgines, prima necdum menstrua expertas, nihilominus concepisse, exemplis, tam alienis, quam nobis propriis, constet (§. 641), *pubertatem* absolute ac ubique constituunt. Mulierem adeo trium jam prolium matrem felicem, quin unquam aut *menstrua*, aut *lochia* passa fuisset, in clinico *Ticinensi* instituto curavimus; tresve alias tractavimus uxores, quae lochia quidem, ut aliae, e partu repetito, — catamenia tamen ipsa, nunquam excreverant. Similia, quamplurima exempla referuntur ab aliis. Has igitur

foeminas, fibra plerumque firmiore, mammis minoribus, et graciliore corpore instructas, quibus nunquam, citra salutis incommodum, menstrua fluxerunt, quasi virilem naturam induissent, *viragines* vocarunt. Fuit adeo, quae nisi utero ferret, menstrua nunquam experta est, mulier.

Concludimus ex istis; catameniorum adparitionem, unum quidem esse ex signis potioribus, quae de uteri evolutione, incremento, vasorumque ejus ad *irrigandum* hunc agrum, dispositione testentur; esse tamen uteros, qui, licet cruore necdum redundent eumque periodice effundant; germini tamen humano et concipiendo, et nutriendo, non minus aptos sese ostenderint; ac tandem, aliud longe, quamvis incognitum, *vitalitatis uterinae* principium, illi, quod caeterorum animalium in foeminis viget, non absimile, subsistere: quod, posita normali genitalium fabrica, tributum quidem his cruoris menstruum generatim imposuit; nec tamen idcirco ab utero quovis, eodem rigore atque *sterilitatis* perpetuae sub poena, sibi exigit.

§. 864. De catameniorum sub *gravidi-*

tate, ac *lactatione* suspensione *normali* hìc silemus. Quamvis autem et *provectae aetatis* tristi privilegio, uterus tributo cruento eximatur; cum tamen foeminas haud paucas, vestigia istius longe magis, quam prima ejusdem impositio, adficiant; hujus quoque retentionis, sub *amenorrhoeae senescentium* epitheto, mentionem injiciemus. *Abnormes* autem inter retentiones hìc praecedat prima cruoris ex utero virgineo laboriosa nimis, ac in longum ducta secretio, cui *amenorrhoeae tirunculárum* nomen imponimus. Sensu iterum largiore, non minus ad retentiones revocabimus, ubicunque cruor fluit quidem; sed ratione aetatis, constitutionis, moliminum, modo paucus, isque parum sincerus, pallidus aut prorsus mucosus, serosus, aut vero difficulter, excernitur: *amenorrhoeam stillatitiam*, *laboriosam*, nominabimus. Saepe menstruus fluxus non adeo suspenditur, aut justo parcior est, quam praescripta modo periodo tardius subintrat: *amenorrhoeam circumscriptam* adpellamus. Ubi vero in aetate, menstruorum secretioni destinata, haec ipsa mulie-

ri, coeterum sanae, sine excretionis eorumdem obstaculo, vel nunquam fluxerunt, vel absque graviditatis aut lactationis rationibus, quin alia secretio vicaria suppleverit, pluresque per menses, aut annos, in totum disparuerint: *amenorrhoeam completam* nuncupamus. Aliquando ab *uteri vitio organico*, non tam congenito, quam ex morbis, laesione praegressis, inducto, cohibetur ulterior cruoris in eodem secretio: atque haec nobis dicitur *amenorrhoea organica*. Ubi menstrua, jam secreta, mechanici ratione obstaculi, ex utero defluere nequeunt: *amenorrhoeam ex interceptione* vocabimus. Per *amenorrhoeam senescentium*, intelligimus, uterini sanguinis, inter annum aetatis quadragesimum circiter et quinquagesimum, haud amplius *menstruam*, sed hinc inde modo ac longe tardius, donec omnis cessaverit, sub salute mulierum frequenter ambigua, reverti solitam. Ubi ex cruoris inopia viriumque jactura sanguinem periodice secernere recusat uterus: *retentio adynamica*, — *hypersthenica* vero, ubi vires praedominant stimulusque

cordis et vasorum aequo major, secretionem eodem in organo suffocat, nascetur. Nunc *subito*, nunc *lente* supprimuntur menstrua: atque primo in casu, plerumque morbi *febrilis*, *acuti*, aut pathematis animi fortioris, haec suppressio effectus, — aliquando et causa est; in altero vero, *chronica* facile adfectio retentionem aut inducit, aut ab eadem ipsa inducitur.

§. 865. Quae de *amenorrhoea tiruncularum* jam diximus (§. 641.), juvabit ea, ut suo potissime loco, hic repeti; « Sub *genitalium*, futurum generationis ad opus, *evolutione*, in teneris puellis, dolores lumborum, ad pelvim continuati, crurumque lassitudo, phlogoses, rubores, capitis dolores, pustulae passim, et imprimis in facie, efflorescentes, oculorum splendor, pulsus celeres, robustiores, etiam dicroti, mammillarum tensiones ac celerius incrementum, summa animi sensibilitas, morositas, lassitudinis sensus, colici interdum dolores, humoris serosi, albicantis, per vaginam effluxus, adnotanda occurrunt». Hisce symptomatis et alia in aliis sese adsociant, utpote: cereus totius corporis co-

lor, turgidula faciei constitutio, cum quadam inflatione, quae in palpebris, praesertim mane post somnum, conspectui se offert; respirationis, sub corporis motu, quamvis moderato, difficultas, cum pulsu arteriarum colli ac temporum valde conspicuo; ventriculi inertia, ructus, adpetitus ciborum depravatus, nausea, pica, malacia, soda, epigastrii ardores, vomituritio, vomitus, oscitatio, pandiculatio frequens, solitudinis amor, tristitia, facilitas in lacrymas, irascibilitas, somnolentia continua, insomnia terrifica, incubus, urinae mox aquosae, mox turbidae, extremitatum frigus, pedum ad vesperas tumor aquosus, lipothymiae, syncope, imprimis dum in locis publicis ac templis paulo diutius ac genubus inflexae, morantur; vertigo, aurium tinnitus, tensio nuchae, epistaxis, vel sanguinis alia ad loca congestio.

« In nonnullis, a menstruorum suppressione tumores suscitantur periodice in brachio, vel alia in parte, rubicundi et dolentes, qui, sponte rupti, sanguinem stillatim, spatio aliquot dierum, egerunt; aut sine ruptura et profusione sanguinis, post

aliquot dierum decursum, iterum sensim subsident et evanescunt». Puellae maturae ac vegetae, longe prius, ac menstrua proruperint, venam saphenam, singulis mensibus, et quidem in uno tantum pede prope malleolum, per totidem dies, ac in aliis menstrua solent, insigniter intumuisse, rubuisse, doluisse, postea vero placide subsedisse, palluisse, conspeximus; atque tam hocce in casu, quam in illo, quo vix prima cruoris unda uterum deseruit, hìc vero, vel sine causa cognita, secretorio hoc ab opere destitit: tam tenera, quam adulta in aetate, haud raro sanguis aliam ad partem conversus, ex ista, e naribus, canthis oculorum, auribus, pulmonibus, ventriculo, intestinis, digitorum ex apicibus, ex uberum papillis, aliisque e locis, vel sine vasorum laesione, non minus in quibusdam, haud interim in omnibus, *periodice* destillat; vel alia secretio, serosa, mucosa, vel ad cutem impetigo, excitantur.

Quodsi nunc majorem ad gradum hae turbae ascendant; morbus subnascitur, quem, *cachexiis* antehac adscriptum, non

prius, ac saeculo decimo sexto, *chlorosin*, *febrem albam, amatoriam*, inepto partim nomine, vocarunt, ac non minus injuste (quod jam sex ante lustra publice docuimus) ad *specificae aegritudinis* dignitatem evexerunt nosologi. Primus hujus tituli auctor, diversarum regionum *vulgus* fuit: ut qui principalem hujus adfectionis characterem a *colore faciei* aegrotantium *pallido* et ex *flavo-viridescente, prasino*, quin tamen albuginea oculi flavesceret, petierat, ac *icteri* adeo *albi* nomine illam donaverat. Cum vero idem hic vulgus, quarumdam sanitatem virginum, hoc modo adfectarum, a contracto connubio reverti vidisset; ardenti istius desiderio has pridem laborasse, de multis praepostere conclusit. Quin autem in sic dicta chlorosi, nisi jam non parum provecta, *febrim* artis professores veram animadverterint; hanc tamen, ex pulsu aegrarum hinc inde abnormi, atque sub leviore licet vel corporis exercitio, vel animi pathemate, mox celeriore, nec minus ex frequente cephalaea artuumque constante lassitudine; huic morbo hic idem pseudomedicus attri-

buit. Ad foedum vultus colorem quod attinet, ille sane et aliis, utriusque sexus convalescentibus haud paucis communis est. Nec modo virgo jam nubilis, et floridae aetatis vidua, sed et, quae veneris nullum hucusque stimulum persensit, innocens puella, et hinc inde marito juncta mulier, et viri literati, et ipsi infantes, phoenomena, chloroticarum illis similia haud raro patiuntur. Non paucae omnino virgines, *chlorosi* detentae, *amenorrhoea* simul laborant; sed, quamvis id gravis de nosologia scriptor *anglus* negaverit, non tam raro tamen et aliis, et nobis, non modo puellarum, sed adultae quoque aetatis foeminarum, sub singulis chloroticae adfectionis phoenomenis, menstruo tamen fluxu nequaquam destitutarum, exempla occurrerunt.

Concludimus igitur ex istis: non ex retentis novellarum menstruis *chlorosin* descendere, sed eamdem non minus, quam ipsam *amenorrhoeam*, alterius causae, et quidem non unius (§. 873.), *effectum* constituere. Ac revera, ut praevie de istis hìc loquamur, cum primi scriptores de

chlorosi vix non omnes, ejusdem originem in sola asthenia quaerendam esse decreverint; non tam pauca, tum nos ipsi, jam novem ante lustra, in provinciis *rhenanis* tum postea quoque celebris scholae *Viennensis* clinicae, qui nos in ista praecessit, antistes, exempla chlorosis, ex causis, sub morbi principio, *adynamiae* prorsus oppositis exortae, habuimus. Quamvis nimirum pars chloroticarum longe plurima, causarum non minus, quam effectuum ratione, de *asthenici* morbi origine ac indole testetur, et quamvis « febrem albam *pulchrioribus* (delicatis magis) foeminis plerumque accidere » gravis quondam scriptor edixerit; est tamen (quod et ipse *Hippocrates*, aliique veteres medici potiores haud ignorasse videntur), ubi et in virginibus antehac succiplenis, floridis atque fibra robusta instructis, hinc certe alio, ac in urbibus solent, modo educatis, ex nimia cordis et vasorum in stimulos admotos reactione, vel ultra aetatem remoram patiantur, vel parce ac difficulter nimis secernantur menstrua; ubi prima *chlorosis* phoenomena, ex virium vitalium

oppressione magis, quam *suppressione*, scaturiverint; ac, demum, ubi, sicut de *anasarca* et *hydrope hypersthenico* diximus (§§. 734. 748.), sub methodo medendi stimulante, de die in diem augeantur morbi discrimina. Quaecunque vero *chlorosis* origo fuerit; *debilitas*, quae vel eamdem produxit, vel stimuli morbosi effectus est, continuo augetur: febrem sibi lentam adsociat, ac tandem in obstructiones viscerum, in tabem, ac letalem in hydropem et convulsiones atroces terminatur.

§. 866. Non parum certe menstrua, diversas, quidquod easdem apud foeminas, ac in diversis regionibus, respectu *quantitatis*, *qualitatis*, ac *temporis*, quavis sub periodo sibi assumti, variant (§§. 644. 648.).

Ad *primam* ex istis quod spectat, quamvis menstrui cruoris copiam physiologi, infideli nimis linteaminum, verendis suppositorum, testimonio innixi, calculo subjecerint; nulla tamen hujus secretionis cruentae mensura, quae vel meridiei, et septentrionis uteris, vel illi unius ejusdemque mo-

do foeminae, semper et ubique sit propria, habetur. Quae, subtiliore calculo haud indigens, experientia docuit, ea in paucis, quae archiater quondam caesareus exposuit, consistunt: «Lapponibus, inquiens, mulieribus parca, in calidis regionibus copiosiora prodeunt menstrua. In laxa temperie copia major, in stricto et robusto corpore minor. Quae lautis epulis et inerti otio fruuntur, diffluunt copioso sanguine menstruo, dum rustica mulier, quotidianis firma laboribus, pauculum tantum stillat sanguinis, sana tamen». Sed ipsa, quae menstrua jam pluries experta est, mulier, ubi haec solito parcius vel aegrius fluxerint, — imprimis vero, ubi iniqua retentionis symptomata successerint: fideliorem secretionis, sibi plus aequo subtractae, vel nimis laboriosae, mensuram habebit, ac inquirenti medico sedulo patefaciet.

Haec vero symptomata, pro gradu imminutionis menstruorum, pro modo illius, aut impetuoso ac subitaneo, aut lento, pro causarum indole, ac pro constitutione foeminae hac vel illa, varia variaque e-

runt. Haud paucis omnino foeminis, menstrua, posteaquam viginti quatuor per horas fluxerunt, sine quavis functionum laesione, minuuntur, ac vix non disparent; sed altera jam die revertuntur suumque cursum rite absolvunt; sunt adeo, quae, se utero ferre, incertae, ignarae, superaccedente nova menstruorum periodo prima vel altera, sanguinem quidem e vagina excernant; sed isto mox imminuto, suppresso, haud interrupta nihilominus valetudine gaudeant. Aliis quidem ut sine causa cognita, sic absque damno, una periodo parcius fluxerunt; sed altera uberius reversa sunt; ast vero, exceptis istis, pars major mulierum, quibus cruor menstruus more consueto aut parcior, aut magis aquosus, viscidus, ater, aut majore difficultate excernitur: a congestione sanguinis in vasis uterinis ac medullae lumbalis, vel symptomata retentioni uterinae *tiruncul175arum* propria (§. 865.), dolores imprimis lumborum, inguinum, quasi colicos, uteri tensionem, dyspepsiam, nauseas, praecordiorum angustias, cordis palpitationes, insomnia, fluorem album, adfe-

ctiones hystericas, patitur; vel, ubi subitanea cruoris imminutio, sensibiliores haut succiplenas apud foeminas, locum habuerit: inflammationis uteri, ovariorum, pericula incurrit.

Respectu *qualitatis* menstruorum, cum vel sanissimarum foeminarum illa, non modo *suspectae*, sed *venenosae* adeo indolis esse, declaraverit antiquitas, ac nostro adhuc aevo, *germanorum*, hoc sub effluvio, *purgari* dicantur mulieres; non mirabimur sane, quod hujus ac longe posterioris temporis pathologi, etsi *Hippocrates*, « *sanguinem ab uteris sicut a victima* fluere » adverterit; neglecta prorsus *causarum* dignitate longe majore, vel ex solo hoc infenso, ut supponebant, humore retento, insignem morborum muliebrium exercitum eloquenter derivaverint. Quamvis autem foeminae, sub fluxu menstruo, *odorem* aliquando, *aestivo* maxime tempore, spargant, tam sibi, quam aliis, sibi vicinis, ingratum; ac licet ob singularem hunc odorem celeremque sanguinis menstrui corruptionem, nostro adhuc aevo vir clarus « *halitus* quosdam (ex illo) simul

emitti, qui in distans agere et fermentationem vini aut cerevisiae producere possint», docuerit; ob rationes tamen, quod exigua etiam sanguinis, licet purissimi, portio, vel internae superficiei uterinae adhaerens, vel deviante ab utero, suo in descensu impedita, vel inter rugas vaginae parumper restagnans, calore loci, alienum mox odorem assumat; — quod *halitus* ille vel intra vasa uterina, vel extra generari dicatur, nec nostris, nec millenis aliorum cellis vinosis, quas bene mundas et a calore atmosphaerico sollicite satis custoditas, vel medio sub fluxu menstruo quotidie intrarunt foeminae, damnum unquam intulerit; — quod effectus menstrui retenti morbosos, vel absque suppositione halitus infensi gratuita, explicare valeamus; ac, demum, quod foeminas, menstruorum sub fluxu *olentes*, ubi hic fluxus stagnaverat, hac a retentione haud gravius illis, quae hoc sub statu nares minus feriebant, laborasse, experti simus; obsoletae jam diu nulliusque in artis exercitio usus, hypothesi nunquam adhaesimus. Esto autem *vitiosus*, qui, e massa humorum *sana*,

secretionem *morbosam* in utero subivit, cruor! non tamen ideo, qui vasa, quorum actione perversa *secretus* fuit, jamjam deseruit; sed, qui ex uterino torrente ultrò *secernendus* fuisset, sanguis *purus* in isto retinetur. Praeterea sanguis menstruus, dum recte se habet, neque nimis tenuis, neque crassus nimis esse debet. Virginem *mediolanensem* quondam curavimus, cui menstrua boni coloris ab anno et ultra, debito sub ordine jam fluxerant, cum ea tandem, loco istorum, *serum* tantummodo *pellucidum* atque copiosissimum, per quinque, sex menses, utero periodice funderet. Quod verò potissime notari meretur, est: quod, toties, ac hujus virginis tunica interior, sericea atque *coloris coerulei*, hocce a sero abundatiore penetrabatur: color hic, quin fasciae ex linteis, genitalibus suppositae, ullo modo rubescerent, illico in *roseum* transiverit. Foeminae, in *Ephemeridibus naturae curiosorum* exemplum habetur, « quae singulis mensibus, ordinariò haud sanguinem, sed materiam serosam, crocei coloris ex utero excrevit. Haec vero materia ubi linteami-

na tinxerat, nulla lotura delebilis erat; cum coeterùm bene valuerit, sed *sterilis* manserit haec foemina. Junioribus, plerumque sanguis tenuior effluit, et loturae carnium recens mactatarum similis est. Senescentibus, crassior et magis nigrescens; in aetate florente, medio modo se se habet.

Coeterum, ad *amenorrhoeam stillatitiam* et ea revocari meretur: ubi sanguis, non quidem ipso ex utero per vaginam, sed, ejusdem periodi ad leges, ex parte corporis alia, modo *vicario*, secernitur (§. 865.). Est etiam, ubi non tam sanguinis ipsius, quam alterius materiae, serosae, mucosae, secretio, v. c. per alvum, pro menstruis, ut et nos observavimus, suppleat.

In genere vero difficultatis plena esse solet parca nimis, vel saepe interrupta, vel haud sinceri, sed aquosi, mucosi cruoris per uterum secretio: ut quam haud raro dolores capitis, ventris, regionis hypogastricae, lumborum crurumque immanes, ac turbae ventriculi atque nervorum conspicuae, tres quatuorve per dies, prae-

cedunt; quibusdam vero et medio hoc abnormi sub fluxu continuant, vel adeo per dies aliquot eumdem sequuntur. Non tam rarum est, sub tantis uteri spasmis atque doloribus *pseudomembranas*, *deciduae* apud puerperas similes, ex lympha morbose secreta oriundas, cum sanguine menstruo excerni. Coeterùm facilis hoc incompleto menstruationis ab opere, in *medorrhoeam insontem* transitus est.

Spatium, quo menstrua fluunt, non in omnibus idem esse, satis constat; quibusdam nempe, iisque apud nos haud multis, per duos, — aliis, tres, quatuor, quinque per dies —; non paucis, maxime autem urbium incolis, abunde nutritis, potulentis spirituosis, otio, vigiliis nocturnis, amatoriorum lectioni librorum, vel et veneri, choreis, magis deditis, per octiduum et ultra hic fluxus continuat. Et quidem fluunt menses nunc continenter atque confertim: ut fluxus paucis diebus absolvatur; interdum paulatim: ita ut iste quandoque remittat, et pluribus hoc modo diebus protrahatur. Quoties igitur solitum foeminae, neque *gravidae*, neque

lactanti; neque *convalescenti*, menstruorum hoc spatium immmodice contrahitur, quin aut copia sanguinis uberius excreti, aut proximae periodi largitas suppleverit: toties aut *morbus* a retentione, aut saltem ejusdem *opportunitas* subintrat.

§. 867. Non magni ponderis aut ignotae rationes, menstruorum consuetum reditum, una alterave die, quin foeminae aegrotent, saepe retardant. Si tamen absque conceptionis suspicione, vel absque morbi alterius, praegressi, praesentis, ratione, foeminae necdum senescenti, menstrua una alterave hebdomada tardius redire incoeperint, nec alia, vicaria secretio, ista suppleverit: *circumscriptam* hanc amenorrhoeae speciem adpellamus. Plures hinc inde per menses vix damnum ex ista percipit mulier et, sub ejusdem aetate jam quidquam provecta, imprimis si praematura quondam illi menstrua fluxerant, *retardatio* istorum, adpropinquantem eorumdem *cessationem* adnuntiat. Aliter vero res in aetate foeminae bene nutritae atque florentis constituta est: ut cui, repetita et diuturnior menstruae periodi viola-

tio, *amenorrhoeae completae* discriminatur.

§. 868. Mulierum, *sine menstruis* non modo *sanarum*, sed quoque *fertilium*, exempla nobis propria retulimus (§. 863.); atque similia, certe non tam pauca, medicorum fasti loquuntur. Hoc interim non impedit, quin virgo aut mulier, viginti jam annis valetudinis intactae transactis, hunc uteri fluxum necdum experta, de *sterilitate* suspecta sit; atque istius *amenorrhoeam*, maxime si nequidem menstruorum *molimina* (§. 856. 865.) unquam comparuerint, ad *retentiones* referri, rationi repugnat. Alia vero ratio erit, ubi bene constituta et satis adhuc juvenis foemina, menstruorum molimina periodica, vel ipsa adeo menstrua, jam semel, aut pluries, licet exigua modo copia, experta, his ipsis, quin alia secretio vicaria suppleverit, et quin morbus alius, chronicus, ea suspenderit, in integrum caruerit: quo quidem in casu, non omnes sensibili modo aegrotant mulieres; pars plurima interim earum, symptomata jam descripta (§§. 865. 866.), vel et magis ominosa, in-

primis infarctus, obstructiones viscerum, potissime uteri, ovariorum, fluorem album, haemorrhagias, maxime haemorrhoides (§. 614.), pneumonorrhagiam (§. 608.), dyspnoeam, asthmata, phthises, hydropes, hysterismum graviorem, febremque denique lentam experitur.

§. 869. Foeminis hinc inde ex *vitio genitalium internorum congenito*, menstruorum secretio deficit: atque hùc, ut sectiones pathologicae non tam paucae docuerunt, uteri, aut solius, aut tubae, ovariorum defectus, aut illius monstrositas, parvitas, tenuitas, abnormes pertinent. Nos ipsi mulierem adultam, menstruis semper destitutam, ac sterilem, in clinico *ticinensi* instituto tractavimus, cujus uterus molem, nuce avellana nequaquam majorem, explorantium digitis obtulit; atque hunc menstruorum defectum organicum, classi *retentionum* subjugari, non convenit (§. 865.). Quandocunque autem organicum uteri vitium, non tam congenitum, quam casu *adquisitum* est, et ante violentiae externae, aut morbi influxum secretio menstrua locum invenerat; toties,

ubi praecox istius functionis abolitio successerit, *amenorrhoeam organicam* subintrasse dicemus. Frequentiorem hanc longe, quam *congenitum* menstruorum defectum, esse, nullus dubitabit, qui ad *amenorrhoeae* fontem uberrimum, ad morbos scilicet uteri ex lapsu, contusione, partu difficili, artificiali, incauto instrumentorum ex usu, ex violenta placentae extractione, ex abortivis remediis, vel, demum, ex metritide, ex ulceribus siphyliticis, aut aliis, ex medorrhoeis chronicis, ex injectionum adstringentium, vel ex spirituosorum, sub istis, aut sub metrorrhagiis, abusu, ex concretionibus steatomatosis, polyposis, osseis, ex induratione, etc., oculos converterit: ut quibus a causis praecipue interna uteri, secernendis menstruis dicata, superficies vim patitur, infarcitur, obliteratur, cicatrices, callositates, contrahit, comprimitur, extenditur suaque vitalitate destituitur.

§. 870. Sub normali genitalium constitutione, cruor menstruus, ex utero, per ejusdem *cervicem* ac *orificium*, in *vaginam* defluit, istius per *ostium*, *pudenda*

praeterlabitur; atque sic, brevem quidem, sed, aut fabricae *a nativitate vitiosae*, aut *morbi localis* effectu, scopulosum in pluribus alveum percurrit, et quibusdam in foeminis, ex parte, — in aliis vero, in totum arcetur.

Nunc etenim neglecta saepe, in tenera imprimis puellarum infantia, laesionum, ambustionis, inflammationum, suppurationum, excoriationum, maxime a variolis; sicut, adultas apud foeminas, a partu laborioso, ab ulceribus venereis, actione, *labia vulvae symphysin* ineunt, inter se concrescunt, atque vaginam obducunt. Tali vero in casu, *pseudomembrana*, labia pudendi, inter se coalita, aliquando investiens, vix non omnem sinum foemineum, ad ipsum urethrae ostium usque, obtegit, atque lotii, retro illam membranam defluentis, portionem intercipit, per vaginam ascendere cogit istamque, cum irritatione, tumore, dolore, et intestini recti compressione, distendit, excoriat.

Nunc autem, ut observatio docuit, *tumor* genitalium externorum, canalem hunc comprimit, coarctat, obturat. Nos ipsi, 50

ante annos, *Rastadii*, in foemina juvene, *hydropem nymphae* dextrae sat insignem curavimus: qui tumor, nisi mature satis, scarificando, eumdem deplevissemus; similem certe effectum habuisset.

Frequentius ipse *vaginae introitus*, labiorum sine culpa, nunc ex parte, nunc omnis, — atque iterum ex *vitio* aut *congenito*, aut *accidentali*, angustatur, obvelatur, clauditur. Quadruplicis vero indolis viarum, ad uteri cavum clausarum, genus est: vel in *orificio*, nempe, *vaginae*, vel *intermedio* hujus canalis in *loco* (*atresiam* graeci duas hasce species vocarunt), vel ipso in *uteri orificio*, vel, demum, in ejusdem *cervice*, positum.

Ac primo quidem, *vaginae ostium* quibusdam in virginibus ab *hymene* perfecte clauditur. Sic, ut *acta* physico-medica referunt, « ex hymene imperforato, tumor ventris, quasi in gravida sex mensium, in virgine 15 annorum nascebatur, cum sanguis retro hymenem collectus, genitalia distendisset. Atroces aderant saepe lumborum, et imi ventris pudendorumque dolores; peregrinum quasi corpus aegra in i-

stis persentiebat; anxietas misere puellam adflixerat. Secto hymene, sine animi deliquio, quinque librae sanguinis, *non* foetidi, nigri, crassiusculi, profluxerunt, singulaque symptomata disparuerunt». Simile unus ex nostris auditoribus, ante 43 fere annos, *spirae*, in virgine, quam omnes impraegnationis accusaverant, observavit nobisque retulit. Secto hymene, sanguinis, *nec minime corrupti*, ad plures mensuras, sub lipothymia tandem insecuta, effluxit, ac innocentis puellae honorem salvavit. Non in omnibus interim sanguis uterinus, ab hymene interceptus, diuque in utero atque vagina detentus, ut exempla docuerunt, corruptionis et foetoris insignis immunis fuit. Apud plures, *foramen* in hymene superest: quo subsistente, vel a membro virili, minus crasso, atque hymenem magis reclinante, quam lacerante, — vel a sola seminis virilis aspersione, hymene coeterùm licet integerrimo, impraegnatio tamen locum frequenter habuit. A duplici quasi hymene, vaginae ostium in quibusdam defensum fuisse, detexit anatome; sed vel unus ex istis, peni-

tus illud occludens, infestum cruoris ex utero descensui obicem ponit. Eodem effectu, in aliis, haud adeo membrana; quam excrescentia, carni similis, vaginae orificium occlusit; atque eamdem, in longum extensam, imaginem *caudae* obtulisse, scriptores antiqui, ab uteri *polypo*, aut *vaginae prolapsu* forsitan delusi, testati sunt. Coeterum et sauciatum, a partu laborioso, vel erosum ab ulcere varioloso; siphylitico, nec a mutuo contactu satis defensum, vaginae orificium concrevisse visum est.

Ipse, ad quem hoc orificium conducit, canalis, a recto tramite subinde aberrasse, atque in his, omnino defuisse, — in illis, modo *incompletum* —, in aliis *duplicem* exstitisse —, hic, *in rectum intestinum hiasse*, — illinc, a *sepimento*, quasi carneo, mox in longum, mox in latum, divisum, aut a *polypo* repletum fuisse ac, demum, in aliis, ex causis iisdem, quas ostium ejusdem obturasse diximus, *coaluisse*, concrevisse, conspectus est. Viginti annorum virgo, ob insignem ventris tumorem, ac dolores atroces cum convulsionibus, anno

1799 ad nosocomium *vindobonense* delata fuit. Os uteri, in sinistra parte pelvis, cum vagina concretum detexit, atque ope sectionis adperuit chirurgus egregius, et mox cruoris, haud putridi, octo circiter librae profluxerunt. Cessarunt nunc enarrata symptomata, ac ipsa adeo menstrua, debita periodo, bis insecuta sunt. Vulnere interim oris uterini, aliquot post menses, denuo coalito, retenta iterum fuerunt menstrua: quam ob rem operationis chirurgicae repetendae subintravit necessitas, cujus tamen exitus, ad nos non pervenit ulterior notitia. Eodem in anno, atque hoc ipso in nosodochio, foeminae juvenis *vagina concreta*, posteaquam menstrua exinde plures per menses retenta, et uterus cum vagina, sub magnis ventris ac lumborum doloribus, valde expansus fuisset, ab eodem chirurgo feliciter adperta, et sanguinis, *minime olentis*, quantitas magna evacuata fuit. Alio in exemplo, ablato, quod vaginam obturaverat, obstaculo, *duodecim* sanguinis *libras* per istum canalem effluxisse, legimus. Ubi igitur « loci muliebres circa ipsorum os claudun-

tur, vel ex praecedente exulceratione, vel indurata ibi inflammatione », φίμωσιν, seu *phimum*, graeci vocabant. Plura *vaginae* tam *angustae*, ut ea nequidem calamum scriptorium admitteret, exempla habentur. Quamvis interim mulierem ita constitutam non modo concepisse, sed partum quoque maturum, praeter spem, exclusisse, referatur; rara tamen in aliis haec felicitas erit, ac ubi arctiorem per vaginam in statu sanitatis menses excerni adhuc licet; vel minore illius a phlogosi, intumescentia, hic effluxus omnino arcebitur. Angustam et regnantem quondam, *germaniae* familiam, eo quod penultimus ejusdem haeres, ab uxore, hanc vaginae ob summam angustiam sterili, separari recusaverit, exstinctam fuisse, doluimus. *Vaginalis* quidem *hernia* sat raro hunce canalem adeo, ut menstrua per illum defluere impediat, comprimit; cum interim illa, ad capitis infantilis molem adaucta, ut exemplum docuit, vel ipsum partum cohibuerit: cruoris etiam menstrui ex utero descensui ea obstaculo erit. Similes effectus aliquando et saccati inter intesti-

num rectum et vaginam tumores habebunt.

Haud multo felicior *oris uterini*, vel a nativitate, vel a morbis, laesione, conditio est. Nunc etenim illud a *membrana*, a diversae indolis *tumore*, tuberculo *vicino*, *verrucis*, clauditur; nunc *labia ejusdem*, ne a se invicem separari ac cedere queant, crassitie, duritie, peccant; nunc ab inflammatione, ulceribus praegressis, plus minus *coaluerunt*; nunc ex *obliquitate* conspicua *uteri*, orificium simul ejusdem *parieti vaginae* laterali vel huic, vel illi strictius adprimitur, ac sub inflammatione istius, vel propria, cum eodem *connascitur*, deletur. Unde jam *Hippocrates*, « si uteri *obliqui* fiunt, inquit, etiam *os* ipsorum *obliquum* fit, et menses ipsi nunc occultantur, nunc prius apparentes evanescunt: et non similes fiunt, sed deteriores et pauciores quam antea, et genitura non fit hoc tempore, et dolor habet imum ventrem, et lumbos et coxam ». — « Si *obtorti* fuerint *uteri*, et menses non fiunt, et genitura non manet intus, et dolor habet imum ventrem, et laterum mollitudi-

nes, et si digito contigeris, os uterorum attingere non poteris, nam fortiter secessit — ». « Quibus os uteri durum est, iis arctetur necesse est ». His addidit posterior *graecorum* medicus: « Quantum ad ipsum uterum, conclusiones, cervicis ejusdem distorsiones, durities, inflammationes, macies, resolutiones, perfrigerationes, distentiones, atque aliae hujusmodi adfectiones considerandae sunt. Et insuper attendendum, an aliquid, uteri os obturans, sanguinis exitum impediat. Callositates enim istic exortae, aut carnis excrescentiae, aut pinguedinis copia, saepe purgationem prohibent. Aliquibus etiam statim a principio pellicula quaedam circa collum aut osculum uteri adnascitur, quemadmodum his accidit, quae *imperforatae* adpellantur. Et tales curari non possunt, nisi pellicula illa, locum obturans perforetur, aut resecetur. Aliquibus etiam ulcerum cicatrices, oscula vasorum in utero excoecarunt, quae penitus incurabiles sunt. Quibusdam post abortum uteri os exulceratur, ac deinceps ad cicatricem perducitur, atque sic obturatio superve-

nit, quae tum alias vulvae transpirationes impedit, tum sanguinis excretionem prohibet ».

Cervicis uterinae morbos, ex retentione mucoso-lymphatica pendentes, et nos descripsimus (§. 845.), atque hi ipsi, sanguini menstruo viam ex matrice in vaginam praecludere queunt. In virginis cadavere, summus de sedibus et causis morborum scriptor, ad intimam *cervicis* membranam, *valvulam* morbosam, oris uterini aditui adversam, detexit. Mulieris, in *actis suecicis* exemplum refertur, quae, post decem a foetu excluso menses, vehementes, quasi a partu instante, dolores experta, obstetricantis digito *vesicam* in vagina obtulit, illi, quam aquae, infantili capiti nascituro praeviae, constituunt, in omnibus, nisi quod crassior fuerit, persimilem. Atqui *os uteri*, utpote *concretum*, distingui haud potuit; sed sola *uteri cervix*, a collectis in utero menstruis, valde extensa, hanc tensae speciem vesicae in vagina efformaverat. Haud infrequenter *cervix* cum ore *uteri scirrhosa*, menstrui sanguinis excretioni resistit.

De vitiis genitalium organicis locuti jam sumus (§. 869.); juvabit nihilominus, quo loco de *utero* speciatim sermo est, his quaedam, notatu digna, superaddi. Ac primo quidem, etsi sanguis uterinus, embryonis nutritioni inserviat, atque praegnantibus, in genere, menstrua haud fluant; non tamen ideo uterus, solius foetus admissi gratia, secretionem menstruam suspendit; sed, *hospitalitatis* jure longe magis extenso, rem ille quamcumque, suo sinu susceptam, eadem liberalitate incubat ac, prout illa indiget, vel nutrit, vel auget. Sic, modo cervix uterina haud cedat, sed fidelem eorum, quae uterus continet, custodiam gerat: vel taenias hydatigenas, vel aquas, vel cruorem, vel aerem, vel calculos, concretiones osseas, vel steatomata, sarcoma, polypos, ille concoeperit; haec singula, absque differentia, amplectitur ac, mole contentorum indies aucta, quò amplo satis domicilio ista retineat, quasi alas gallina suas super ova, etiam non sua, se ipsum expandit non modo; sed menstruam quoque secretionem, eadem, ac in propriam prolem, ca-

ritate suspendit. Est quidem, ubi cervix, extensis vel maxime uteris, suo *janitricis* officio renunciet, ac non modo liquidis, illinc coercitis, fugam, sed et polypis exitum concedat; sed antequam haec locum habeant; amenorrhoea, sicut in praegnantibus, continuat; et quamvis polypus ad vaginam descenderit: simul ac hunce canalem ille omnem repleverit; non minus, quam in cervice, largiore sui parte, haerens, menstruorum excretionem impediet. Simili prorsus ratione, ab *uteri* quoque, in virgine, *prolapsu*, excretionem secreti jam menstrui cohibitam fuisse legimus. Vel solis a *fasciis*, genitalibus, sub fluxu mensium abundantium, quidquam arctius adstrictis, hunc fluxum, apud virginem, semper vix non suppressum fuisse, observavimus; ac revera, *cruoris*, in uteris retenti, *coagulum*, quin pars illius adhuc fluida, ore uteri sat prompte effluat, haud raro impedit. Nec minus *ulcera uteri* magis expansa, et reliquae ex istis, forsitan sanatis, *cicatrices*, ejusdem visceris *induratio*, et cartilaginea quandoque *callositas*, secretiones menstruas facile prae-

pedient. Revocanda hùc est *uteri retroversio in foeminis haud gravidis*, qualis, ante triginta jam annos, *Ticini* a nobis primum observata, et posthinc ab aliis aliquoties conspecta fuit. *Compressio* quoque *uteri externa* per quemcumque tumorem, huic visceri adnatum, vicinum, vel per adipem quamplurimum, secretionis uterinae suppressioni occasionem dedit, atque hùc etiam *extensio uteri magna* in longum et ad latus hoc vel illud pelvis, pertinet, qualem nos, *Ticini*, sub enormi ovarii tumore, observavimus.

§. 871. Et vix *pubescentis*, et *senescentis* foeminae uterina metamorphosis, lenta plerumque ac ardua, — ista interim, illa, in plurimis, et lentior, et difficilior, et simul magis inordinata est: quam ob rem, hac foeminineae aetatis sub epocha, *mortalitatis*, hunc apud sexum, non parum augetur proportio. Qui tam flebilis rationem phoenomeni reddere conati sunt: illi, quemadmodum menstrui fluxus in foemina *humana* originem in concessa eidem, pro foetu nutriendo, *cruoris superabundantia* (qua tamen, idem generatio-

nis ad opus, haud indigent brutorum foeminae) quaesiverant: ita et *senescentis*, sanguinisque uterini secretione orbatae mulieris incommoda, ex *plethora* derivarunt. Quamvis autem in laute nutritis ac succiplenis foeminis haec locum haud raro habeant; longe tamen abest, quin *functionis* in visceribus (in thymo, in renibus succenturiatis, in uberibus ac in uteris, per annos bene multos adhuc *victuris*), *mortem* praematuram explicare valeamus; atque plerumque, *effectum* in his pro *causa* declarando, docte deliramus. Pars quidem mulierum conspicua, aetatem, qua evanescere menstrua solent, adepta, his, post inordinatum eorum per aliquod tempus decursum, uno alterove mense, suspensis, eorumdem denuo a fluxu, plerumque tunc magis copioso, prehenditur. Sequitur, hanc inter atque futuram menstruationem, intervallum nunc longius: ita, ut non paucae, sub isto, foeminae, praegnantes se esse, persuasae, novae prolis ad partum sese sollicite praeparent, ac medici, hoc de eventu forsitan prolata dubia vel gravissime ferant. Nec

erroris in judicio, huic ignominiosi, semper, quod moneri hìc juvat, deest occasio. Sic, ante novem circiter lustra, principis regnantis, *germani*, uxor, vix non quinquagenaria, menstruis jam per tres anni partes destituta, quod et pedes eidem non parum ab aquis intumuerint, et quod non pauca de praesente simul ascite symptomata adfuerint, suis ab archiatris, pro hydropica declarata, robustum tandem, attonitis adstantibus, filium peperit. Post annum, similia succcedunt: gravidam esse, medici enuntiant, et, en! — montis parturientis mox scena ab eadem, sanguine exhausta, tristissimo fato repetitur. Nec *ubera* semper praeconceptam senescentis mulieris de novo fertilitatis propriae argumento, opinionem confundunt; sed, ad relatum uteri, saepe nimis creduli, exemplum, et ipsa saepe tument, sorori. antur ac inutile molae, aut sanguini coacto, colostrum praeparant. Atque sic a prima menstruorum apud senescentes emansione quidquam protracta, fere singula praegnationis, plus minus molestae, symptomata, — apud illas, quibus ante-

hac cruor ex uteris copiosus, aut cum difficultate majore fluebat, fortiora: oppressio scilicet ventriculi, dyspepsia, nausea, vomituritio, vomitus ipse, languor, gravitas corporis, calor, tensio, dolor lumborum, regionis uterinae, coxarum, lassitudo crurum, venarum haemorrhoidalium inflatio, tenesmus, et sanguinis non minus ad caput congestio, vertigo, tinnitus aurium, surditas, melancholia, hysterismus, succedunt. Quod si nunc tandem sanguis, orificium uteri, sub spasmis atque doloribus, penetret: *metrorrhagiam* (§. 644.) ille in multis aemulatur, saepius grumosus et pseudomembranis intermistus, expellitur, atque de facta jam pridem ejusdem, in cavo uterino collectione, ac de praegressa ibidem leviore phlogosi, testimonium largitur. His interim, post octo vel plures post dies, absolutis, praeter debilitatem, a qua lentius resurgitur, coetera sat prompte sedantur salutis incommoda; donec tres, quatuor, aut sex adeo post menses, semel aut iterum similia recurrant, ac optatus tandem secretioni uterinae, saltem cruentae, finis imponatur.

Atque sic mirum illud phoenomenon, quo foemina humana, ab animalium brutorum illa, generandae prolis in finem, distinguitur, descripsimus. Qua vero ratione menstruae secretionis opus, multis a foeminis, quae nec laute nimis vivunt, nec urbanarum sororum otio ac vitae tumultuosae aut voluptuosae sunt deditae, tam laboriose, aut cum tanto cruoris dispendio neutiquam absolvitur: ea quoque mulieres non paucae, aut constitutionis propriae, aut morborum praegressorum injuria, aut vitae generis culpa, sub instante menstruorum cessatione, majora longe discrimina incurrunt. Quae vero sub tam ominosa mulierum positione, easdem expectent miseriae, has *metrorrhagiae vetularum* sub nomine, jam satis exposuimus (§. 648.).

§. 872. Amenorrhoeis illis, quas e *vitio organico*, et ex *interceptione* oriri, — ac partim illa *senescentium*, exceptis, coeteras vix non omnes *adynamicae* indolis esse, communis fere medicorum hucusque fuit opinio; ac revera, tam symptomata (§§. 865. 866. 871.), quam causae, quarum

effectu hi morbi nascuntur (§. 873.), ac ipsa medendi ratio, pluribus ex illis proficua (§. 875.), id saltem, quod pars longe major retentionum illarum, *debilitatis* e fonte propullulet, confirmare videntur.

Quae interim jam occasione *chlorosis* diximus (§. 865.), ea certe medicos, in artis exercitio (non modo urbanas, sed et rusticas inter mulieres) satis amplo versatos, latere non possunt: esse nempe, potissime inter has ultimas, virgines, et mulieres juvenculas, fibra robusta instructas atque succiplenas, quae, menstruorum secretione, aliàs abundante, ex nimia cordis ac vasorum excitatione aliquamdiu privatae, vel ipsam demum in chlorosin graviorem inciderint, morbumque, methodo medendi cuivis stimulanti longos per menses non solum recalcitrantem, sed, nisi ab hac demum destiterint, in viscerum obstructiones, vel et, sub febre acuta, in diras uteri, ovariorum inflammationes conversum, sibi obtulerint. Qua nempe ratione vel ipse interdum *hydrops* (potissime acutus, sed aliquando et chronicus), *hypersthenicam* indolem a-

gnoscit, ut cujus exempla non aequivoca retulimus (§. 748.): ea certe et ipsa amenorrhoea, et quae hanc sequuntur, mala, eodem e fonte seaturiunt.

§. 873. Sed ipsa *causarum*, quae amenorrhoeas producunt, consideratio, quam facile hujus morbi (sine dubio ex virium inopia saepissime oriundi) falsa *adynamiae* sub imagine medicis imponat, docebit. Quo loco de *metrorrhagia* et praevie de *menstrui fluxus* in sola foemina *humana*, origine disseruimus (§. 641.), fassi quidem sumus: nec abundantiam sanguinis, foetus nutritioni dicati, nec tortuosum arteriarum in utero incessum, ac majus illinc venarum robur, nec denique plethoram in utero localem, quod illa alterius principii *effectum* potius, quam *causam* sistat, hunc nodum solvere; atque haec nostra tanti argumenti physiologici inscitia, pathologicarum cognitionum pauperiem, qua circa ultimas amenorrhoeae causas laboramus, omni sine fuco prodit. Nec tamen haec nostra et aliorum, qui scientiae confines medicae contrahere satagimus, confessio, ejusdem scientiae

detrectatoribus quid conferet: cum vel ipsi *astronomi*, causarum licet, quae *gravitatem* et *attractionem* regant, ignari, ex ignoto quidem, sed factis innixo, tali principio, non minus fructiferas generi humano conclusiones deduxerint. Velo scilicet nimis denso, naturae oeconomia involvitur, atque tam parum, *cur*, lege illius, *vix pubescenti virgini menstrua fluant*; quam *cur senescenti mulieri fluere desinant?* perspicimus. Hujus ultimi quidem phoenomeni rationem, stricto nimis et quasi subcalloso foeminae, provectae quidquam aetatis, in utero quaerunt; sed *effectum* hìc iterum cum *causa* confundunt, ac mechanicae medicinae principia nimis haec explicatio olet. Ut vero haec naturae arcana, quam prope his nos adpropinquari licet, contemplemur: *normalium*, prae aliis, ac demum *morbosarum* amenorrhoearum, quae his proximae sunt, causas rimabimur. Ad primas, menstruorum apud *praegnantes* atque *nutrices* emansio, — ad istas, amenorrhoea *ex morbo praegresso*, aut per *evacuationes alias* inducta, pertinent.

Quae rationes uterum, aut foetu, aut corpore quovis alio, gravidum, ne cruorem a mense in mensem secernat, inducunt, sunt: superficiei ejusdem internae, secretioni praefixae, occupatio, compressio; parietum uteri successiva extensio, ac vasorum illius major explicatio, expansio, libertas. Quod cruoris, quasi humanae modo mulieri, *superflui*, a foetu consumendi ratio hìc vel minime subintret: brutorum nos foeminae animalium, quae hocce subsidio, suos ut foetus sustentent, haud indigent, evincunt.

Uteros nutricum non tam ob cruorem; ab illis ad ubera directum, quam ob *secretionis vicariae* officium, ab his sibi assumtum, arescere: similis illorum, in apices digitorum, vel alias in partes, ubi suam his functionem periodicam cedunt ac injungunt, indulgentia testatur.

Menstrua, graviore *sub morbo*, *sub convalescentia* ab isto, vel *a sudoribus*, aut *ventris fluxu* copiosis, plerumque *suspendi*, nec antiquos latuit, ac a simplici *ptyalismo*, a *venaesectione* administrata, similia haud raro succedunt. Ex eo, quod

morbi vix exantlati, aut facta humorum, alia per colatoria, fuga, *cruorem superfluum* consumserint, haec fieri, et quod alias quoque secretiones vel sola debilitas frequenter suspendat, cum specie veritatis praetendunt. Sic conspicuus *graecorum* medicus, « ex thorace, inquit, sanguinem rejectantibus, et quibus ex venae sectione multus sanguis evacuatus est, menses supprimuntur. Sed et reliqua excretionum genera saepe faciunt ut menses intercipiantur: velut est multus sudor, assidui vomitus, alvi profluvia, saniei copia alicubi prodiens, pustularum omne genus per cutem erumpens. Sistunt item menses morbi acuti et magni, et alimentorum vel infra, vel supra modum ingesta ». Ast vero, dum eidem *debilitati*, profluvia quoque cruenta partim adscribant; hac minime exclusa, dubitari saltem licebit, num sola haec *debilitas*, num vero simul *mutata*, per secretiones abnormes, corporis foeminei organique uterini, ad officia sibi periodice imposita *conditio*, minus mechanice hos effectus producat.

Inter suppressionis menstruae, potissi-

me *subitaneae*, causas, violenta animi, sub *ira*, *terrore*, *metu*, *tristitia*, commotio, ex communioribus una est. Vel sola juvencularum innocentium, menstruationis circa legem, a matribus haud satis mature informatarum, *erubescentia* et *pudor*, quod, ob sanguinem inopinantibus sibi per crura defluentem, altos in clamores prorumperent, risusque modo adstantium indiscretos ex istis colligerent, valide incussus, mox primam, ut pluries experti sumus, cruoris uterini secretionem, cum summo salutis virgineae damno, suspendit. Virginis nobilissimae, sub fluxu menstruo constitutae, cum, ex choreis redux, per scalas improvide sola descendisset, suscepta, a viro tam audaci, quam impudico, adgressio, eamdem, terrore non minus, quam pudore concussam, suppressis illico menstruis, lethalem, post paucos dies, in *metritidem* conjecit. Saepe vero longe minor animi sensibilioris exagitatio, menstruorum fluxum cum summo vitae discrimine suppressit. Major autem *post* menstruae periodi stadium absolutum, quam alio quovis tempore, foeminarum

ad concipiendum promtitudo est. Artificialis illa et immodica animi sensibilitas, atque infantilis prorsus musculorum omnium imbecillitas, quam educationis perversae et otii effectu, omnes nunc urbium sortiuntur filiae, morale illis venenum, menstruorum praecipue sub fluxu haud paucis infestum, praeparant.

Altera menstruorum aberrantium, suppressorum origo nostro sub coelo, in tenui nimis et vix non aethereo foeminarum amictu, in imprudente vel ipsa illornm sub periodo, genitalium refrigerio atque perflatu quaerenda est. Non ita vel calidioris *Asiae* meridionalis mulieres, utpote foemoralibus decentius munitae, incedunt. Coeterùm, quamvis veterum, de *indole* menstruorum *vix non venenata* assertionem, cum aliis, nos ipsi impugnaverimus; est tamen, cur hanc virorum, de historia naturali vel maxime meritorum, assertionem, principium *medico-politicum* magis, quam *persuasionem propriam*, pro fundamento habuisse, suspicari quis posset; nec certe legislatorum, res populis adversas alio sub titulo vetan-

tium, unicum hoc exemplum foret. Gentes aevi veteris non paucae, foeminas, menstruo sub fluxu constitutas, consueto consortio, scilicet ut *impuras*, privabant; ac *puerperarum purificatio*, sacris ac nec hodiedum abolitis legibus sancita fuit. *Genitalium tegumenta*, sub fluxu menstruorum adhiberi nunc solita, vix prius in usum venisse videntur, quam ubi Europeae, his aviarum suarum vinculis tandem rejectis, quocumque sibi placuisset, tempore, etiam sanctiore, societatibus ipsisque choreis intervenire, atque hoc modo et curae salutis propriae, et sexus decori renunciare sunt ausae. Quibus nimirum, tempore menstruo, copiosior ex uteris cruoris effluxus est: his, primis saltem hujus periodi diebus, quies ac supina magis, quam erecta corporis positio, atque incessus, conveniunt. Ne vero (naturalis istius eventus haud ignaris) vivendi rationi liberiori impedimento is esset: fascias illae genitalibus, easque, ne sanguinem praeterfluere sinant, arcte sibi adplicant, nec istas, ludorum, chorearum, spectaculorumque amore per horas detentae, cum

purioribus, pro necessitate, permutant. Interceptum hac ratione menstruorum fluxum, in vagina primùm, ac ipso demum in uteri cavo, remorari diutius, has partes implere, infarcire, extendere ac, aestivo praecipue sub ardore, non parum irritare, oportet. Foeminas dari, quae media menstruationis sub epocha, stimulos in rem veneream potentiores experiantur, observatum fuit; atque ex coitu, menstruorum sub cursu, admisso, atque ex isto confestim suppresso, *metritidem* violentam successisse novimus. Potiores autem ex retardato, per adstrictas nimis fascias, sanguinis, calore loci facile corrumpendi, defluxu, quam ex normali, nec interrupta cruoris, minus accumulati, evacuatione, stimulos excitari, certum est. Vel ipsam menstruorum secretionem a fascia arcte magis constricta, posse cohiberi, ab allato jam virginis exemplo docemur. Nec minores hujus consuetudinis, ex frequente fasciarum, ob urgentem urinarum ac alvi depositionem, remotione, noxae, hiemali praeprimis tempore, ac ubi ad loca secreta, genitalibus, antehac

magis excalefactis, auram frigidiorem incaute admittunt, extimescendae sunt. In genere, ex frigoris, in menstruantis foeminae genitalia influxu, secretionis uterinae, tam cruentae, quam forsitan pituitosae, habitualis, suppressio frequentissime inducitur. Amasium, puella, quo sibi tempore menstrua copiosius fluebant, expectans, ne haec illi obstaculo essent, frigidas nates aliquoties profundius immersit: ac tertia jam die, ex uteri inflammatione, mox a cohibito sanguinis fluxu, moribunda, *vindobonensi* nosodochio, a 1797, commissa fuit. Insignis quondam *Helmstadii* chirurgus, foeminae nobis exemplum reliquit, quae, postquam, menstruorum sub periodo, pedes aquae frigidae imposuisset, hoc fluxu suppresso, in unius oculi *amaurosin* conjecta fuit; restituto tamen per artem hoc fluxu, visus ea facultatem hoc ex oculo felix recuperavit. Non minora aliis, hausta sub ipso mensium fluxu et aestuante corpore, frigida, vel glacies, mala induxit.

Ingurgitationis ciborum aut nimiorum aut difficulter subigendorum, in suppri-

mendis mensibus observatos effectus, ex *spissitudine, tenacitate sanguinis* derivarunt non ita pridem pathologi; qui vero sinistros turbarum ventriculi effectus in singulas, tum corporis, tum animi functiones, praeprimis vero in *uteri* illas, intellexerit: illi, hunc ad influxum explicandum, gratuita et rationi opposita sanguinis, ultra quam par est, *inspissati* hypothesi opus non erit. Sunt, quae roseos genarum colores, ut nimis communes atque *plebejos* despiciant, urbium virgines, vel et mulieres: quam ob rationem *aceto*, ad libram et ultra, quotidie indulgeant ac, ut saepe observavimus, non modo *pallorem faciei*, ut credunt, longe *nobiliorem*, — sed et chloroticarum habitum atque symptomata in multis ferocia tandem contrahant. « Menses etiam, monente celebri *graecorum* medico, aliquando vel *ob nimiam pinguedinem*, uti ob gracilitatem supprimi solent. Pingues enim, inquit, magis exsangues reliquis sunt, minimasque venulas habent, et sanguis qui in ipsis est paucissimus, fere in pinguedinem transit, atque hujus rei ex eo indicium est,

quod tales minime omnium concipiunt ».

Non faustiores in uteri secretiones periodicas effectus *inedia*, et nimia *virium* sub laboribus *jactura* habent; ac non sine ratione, « *annos penuriae frequenter chlorosin* producere », antiquus de mulierum adfectibus scriptor adnotavit. Senioris et *graeci*, de mulierum passionibus, auctoris assertionem: « illas, quae frequenter et valide *vocem* exercent, quod vocis exercitio menstruum sanguinem consumant, naturaliter non purgari », confirmatam fuisse haud novimus. « Et steriles, et praegnantes, et *cantatrices* item ac *saltatrices* naturaliter non purgari, quia quidquid in eis superfluum est, nimia exercitii vehementia consumatur », alter jam *graecus* edixerat.

Quae jam octo ante lustra, de *vitae coelibis* apud utrumque sexum effectibus, in primo de *politia medica* volumine, scripsimus, ea hic repetendi, nulla necessitas est. Quae autem de chlorosi, ejusque effectu, amenorrhoea, aliquando *hypersthenica* vel, ut alii vocarunt, febre chloroticarum *calida, alba ac densa, sangui-*

nea, plethorica, diximus (§. 865.), ea frequentius laute nutritas, succiplenas, magisque antehac vivaces, sensibiles virgines, jam satis viripotentes, viduasque juniores hujus indolis, omni cum altero sexu commercio privatas, prae aliis, concernunt.

Ex omnibus quae hucusque de *amenorrhoeae causis* dicta fuerunt, easdem, sicut ipsa uteri *profluvia cruenta*, ex culpa vel totius systematis, vel genitalium ipsorum, vel denique utrorumque, proficisci, resultat. Ob vivendi rationem foeminarum, quae vitam urbium *distinctam*, i. e. otiosam, luxuriosam, vivunt, et ob strenuos nimis labores, qui, sub victu parum nutriente ac malesano plebejas exhauriunt, major, sine dubio, amenorrohearum numerus, ad morbos *asthenicos* pertinet. Vix interim amenorrhoea, qualiscunque ea sit indolis, ubi nimis in longum, neglecta, vel male curata, protrahitur, tam *simplex* persistit; sed a variis causae principalis effectibus secundariis *complicata* tandem efficitur.

§. 874. Jam sola symptomatum causarumque amenorrhoeae expositio (§§. 865.

873.), ejusdem retentionis *prognosin* in se continet; atque huic pauca modo hìc loci superaddimus. Cum amenorrhoea alterius saepe morbi *effectus* magis, quam aegritudo *idiopathica* sit (§. 865.); praedictionis momenta, illius potius, quam istius, ex indole eruantur oportet. Quousque consueta foeminae *molimina*, periodi menstruae defectum antecedunt (§§. 856. 865.), hos naturae conatus, adhucdum superstites, medicorum illis subsidio fore sperari licebit; si vero jam omne molimen cum ipsa secretione menstrua emanserit: ambigua magis sors aegrarum dicenda, et quo diutius menstrua redire cunctantur, maxime si vel ex mensium suppressione, vel ex morbo, qui hanc induxerat, *complicatio* gravior secuta est; eo major amenorrhoeae sanandae difficultas erit. Quare jam *Hippocrates*, « Mulier, inquit, cui in *sextis* mensibus (menstrua) non descenderint, incurabilis est ». Excipienda tamen amenorrhoea erit, quam *vitia*, quibus tollendis chirurgia par erit, *organica* produxerint. Quae vero istius manum recusant: ea nec internorum auctoritatem

remediorum agnoscent. Quae serius seriusque accedunt menstrua: ea, ne supprimantur in totum, — sicut illa, quae frequenter anticipant, ne in profluvia chronica atque cruenta terminentur, metum incutiunt. Qui regionis hypogastricae in multis, quibus menstrua instant, difficilius fluunt, aut vero supprimuntur, tensionem, ventris, lumborum, coxarum crurumque dolores considerat: is, vasa non modo *uteri* sed et illa *tubarum* ac *ovariorum*, utpote unius ejusdemque prosapiae, a sanguine turgere ac extendi, dubitare non potest. Menstruatae mulieris uterum conservavit, ac in observationibus anatomico-chirurgicis descripsit egregius quondam *Batavorum* anatomicus: in cujus uteri cavitate cruorem coagulatum, eidem leviter adhaerentem ostendit. Ejusdem autem indolis cruor, non modo hujus lateris *tubam* consperserat; verùm et *ovarii* superficiei copiosus ac firmiter adhaeserat: unde humores heterogeneos, in utero contentos, per tubas Faloppianas ad pelvim et abdominis cavitatem posse deduci, conclusit; atque hanc viri eximii opinionem, et *acta*

Eruditorum Lipsiensium a. 1693 confirmarunt.

Si *chlorosis*, ut solet, cum amenorrhoea incedit, successu vero temporis menstrua comparent, ac justa periodo, et copia redeunt: recuperandae salutis spes magna adfulget. Ubi menstruorum vices agit alia secretio: hanc, prius, ac illa rediverint, supprimere, periculosae res aleae foret. *Chlorosis adynamicae* ac *simplicis* cura, sub morbi principio, debitoque tum animi, tum corporis regimine, plerumque haud ardua; — quae vero, diu neglecta, cum obstructione viscerum, ac febre lenta *complicata* est: ea in leucophlegmatiam atque hydropem, maxime ovariorum, haud raro terminatur. Ubi clandestinum, nec tamen adimplendum, veneris desiderium, hujus morbi aut causa, aut effectus est: ibi *nymphomania*, seu *furor uterinus*, cui facile phlogosis hujus visceris occulta pro fundamento est, aegras hinc inde invadit. Inveterata chlorosis, mulieres vel steriles reddit, vel, si forsitan concoeperint, ad abortum disponit. Ob celatam, dissimulatam saepe, vel ob ignotam virginis, mulie-

ris graviditatem, menstruorum provocationi absque profundiore indagine indulgere, periculosum simul ac impium est. Quibus mulieribus, fibra firmiore, aut nervis justo sensibilioribus instructis, menstrua cum dolore solvi solent: illae haud raro dirioribus quoque post partum doloribus subjectae sunt. Menstruorum suppressionem, congruam medendi per methodum, facilius, quam alterius speciem profluvii cruenti, revocari, quod vir quondam clarus praetendit, experti non sumus.

§. 875. Quibus menstrua, sub valetudine coeterùm perfecta, nunquam fluxerunt: illis, antequam symptomata exinde morbosa se prodant, nulla prorsus medicina facienda est; nec ideo, quod virgo, aut mulier, cruento hoc a tributo dispensata, *fertilitatis* simul beneficio destitui dicatur (vel si experientia magis fundatum esset hocce judicium), cum haud modo una, sed multiplex, *sterilitatis* sit ratio, *emenagoga* indicata sunt. Hypothesis absurda, quod menstruationis in foemina humana, causa, in ejusdem *plethoram*, foetus nutritioni destinatam, collocanda

sit, innumeros in medicae artis exercitium errores, — vix interim minores et altera aliorum opinio, quod omnis *amenorrhoea* pro sua origine *astheniam* agnoscat, induxit. Quod vix monuimus (§. 874.), exempla puellarum atque viduarum, ex illegitimo concubitu gravidarum, ac procurandi sibi abortus desiderio impie flagrantium, numerosa, nec fere pauciora uxorum, se utero ferre, sibi haud consciarum, omnemque laesae valetudinis culpam in solam menstruorum, qua laborent, suspensionem *imperiose* conjicientium, habentur: quae medicos, in dissimulatae graviditatis astutias, aut in signorum, quae primis impraegnationis sub mensibus, hanc ipsam a morbosa adfectione distinguant, incertitudinem haud satis attentos, quò, gratuito *amenorrhoeae* sub titulo, embryonum non minus, quam gravidarum in perniciem, atque in conscientiae ac famae propriae laesionem agerent, induxerint.

Sicut in cura morborum omnium, ita et in illa *amenorrhoeae*, primae dignitatis argumentum, in sollicito *causarum examine*, earumque moderatione aut aboli-

tione consistit. Magni quoque interest, retentionem menstruorum, quae *modo subitaneo*, aut magis *lento* inducta fuit, distingui. Prima scilicet ex istis, haud raro more *acutarum* adfectionum incedit, ac celeriore, quam altera, auxilio indiget. Frequenter nempe haec ultima, sub clandestino et oculos minus feriente incessu insidiatur genitalibus. Nec minus sub menstruorum in aetate matura emansione, num *secretionis* magis, quam *excretionis* a defectu ea pendeat, perscrutari oportet; et quaecunque verae amenorrhoeae sit indoles; eamdem aliis simul morbosis adfectionibus, non suis, posse *complicari*, quò et hujus rei cura habeatur, retinendum est.

Praemissis his generalibus therapiae circa morbum, de quo hìc agitur, praeceptis, qua ratione menstruationis opus dirigendum, atque sic funesti, ex eodem neglecto exspectandi, effectus praecavendi sint, exponendum est.

Quae *educationem physicam* utriusque sexus ad majorem reipublicae, ex prolis sanae ac vegetae generatione, prosperita-

tem concernunt: ea in primis *de politia medica* libris sollicite exposuimus, nec opus est hic repeti; mirari interim licebit, quod, interea ac nullius artis, aut scientiae in civitate bene ordinata exercitium, nisi easdem probe edoctis, conceditur, non modo *generandae*, sed, quod magis arduum est, *educandae prolis cura*, cuivis, in *officiis*, quae salutem publicam non minus quam propriam respiciunt, *parentum*, vel minime versato committatur. Atqui tamen, a quo silvatici primum homines ad vitam *socialem* conducti, more ferarum promiscue coire cessarunt, *leges* tam sacrae, quam civiles, certas conjugiis civium conditiones, tam his ipsis, quam reipublicae salutares, imposuerunt. Sollicitudine interim majore circa educationem *adolescentum*, quam *virginum* occupatae hae leges, quamvis ab illarum conditione morali ac physica, futurorum illa civium vel maxime penderet, qua ratione patriae filiabus, ut destinatis posterorum genitricibus, mens sana in corpore sano conciliaretur, haud satis determinarunt. Hoc e fonte delicatula simul ac perversa virgi-

num, in urbibus ad vitam otiosam, ineptiis saeculi addictam, ac rerum omnium, quae ad sexus sequioris sanitatem ac futura magni momenti officia spectant, ignaram, directio procedit. Quam igitur ipsae, *adhuc nubiles*, edoctae haud fuerunt, doctrinam scilicet, ad cujus normam pubescentes filiae, futuram sibi secretionem menstruorum absque infantili terrore praevideant, praesentem sub debito regimine foveant, et quae ejusdem periodos pessumdare possent, sollicite fugiant: — eam, *jam nuptae*, prolibus suggerere haud queunt.

Donec igitur vel cura magistratus, pro foemineae educationis, saluti publicae magis analogae institutione excitetur; vel opus, matrum hac super re instructioni opportunum suppleat; medicorum ordinis erit, fiduciam, qua bonos apud cives is fruitur, ad matres, prole foeminea instructas, in singulis, quae physicam istius educationem concernunt, solerter informandas, omnem impendere.

Hujus instructionis maternae sub praesidio, prima *tiruncularum* menstruatio

(§. 865.), bene consciae sese virgini absque animi pertùrbatione adnuntiabit, neque pudor male collocatus eamdem prudentis a medici, quo indigeret, consilio, mature invocando, absterrebit. Non paucis puellis cruentus ex utero fluxus vel inopinantibus ac sine ulla functionum laesione orditur; qui aliis, symptomata suo loco descripta, excitare ac, ubi saepius haec redeunt, certumque vehementiae gradum attingunt; easdem tandem in *chlorosin* atque *hysterismum* gravem conjicere solet. Quò hi effectus evitentur, inquamprimùm pubescentem virginem, instantis, aut jam praesentis secretionis uterinae symptomata prehendunt: utroque in casu, quies animi et corporis, atque hinc, primos saltem per dies, supinus decubitus, facilioris alimenta subactionis, aqua haud gelida pro potu, spirituosorum, aromatum, ac atmosphaerae frigidae, aut calidae nimis fuga, quousque menstruantis conditio talia concedit, commendanda sunt. Atqui tali sub regimine, *fasciarum* circa genitalia stringendarum adplicationi, utpote habitudini, naturae intentioni pror-

sus oppositae, ac immoderato tantum *Europaearum*, hac etiam vitae periodica sub epocha, societatis frequentandae desiderio adscribendae, eo magis renuntiandum est: quod, ut cum antiquo *Kapadociae* medico loquamur, « neque plurimi sanguinis sit plerumque prima purgatio »; et quodsi, ut quibusdam tirunculis contingit, cruor uberius fluat; substrata genitalibus saepiusque renovata per linteamina, suscipi hic facile queat. Fatebimur quidem, tam rigorosum regimen, sexui foemineo non parum esse incommodum atque ingratum; sed natura hocce tributum, his ipsis sub formis, sibi expetens, ita jussit; et quas ea poenas hujus legis transgressioni imponat, funesta nimis exempla loquuntur. Ob ista, nullus fere antiquitatis populus fuit, quin foeminam menstruantem, per sacras etiam leges, societate excluderet, ac vitam separatam, donec ea esset *purificata*, agere coegerit. Si plebejas rusticasve mulieres, vitae magis laboriosae adstrictas, has sequi praescriptiones difficile esse fateamur; has simul foeminas, nisi nimis viribus fractas et miseras, menstruis ple-

rumque parcioribus subjectas esse, non reticendum est.

Haud raro prima menstruationis, modo tardius consolidandae, symptomata apud *novellas*, in *solis moliminibus* consistunt, atque istorum influxu, non tam sanguis, quam humor subalbidus, serosus aut mucosus, genitalia humectat (§. 865); ne tamen haec excretio pro *fluore albo*, ut vocant, habeatur atque, ut talis, adstringente remedio tractetur, cavendum est. Hoc primum, ad menstruum tributum, quasi tentamen, sequuntur, vel citius, vel tardius, alia, saepe quidem adhuc *minus* stricte *periodica*, sed tamen magis minusque cruenta. Pro varia autem, nec semper satis clara, puellarum dispositione, in his, fere quavis sine turba, — in illis, summo labore et sub singulis, quae jam indicavimus, abnormibus phoenomenis, aegre trahitur, interrumpitur, aut praepostere suspenditur, uterina secretio. Tali vero sub rerum conditione, quoad licet, *causarum* (§. 873.), illis, quas *profluviis cruentis* adsignavimus, haud multum dissimilium, habenda est ratio: ut

quas vel in universi systematis constitutione, nunc justo magis *energica*, nunc *adynamica* nimis, vel in genitalium ipsorum adfectione *locali*, quaerendas esse monuimus.

In casu igitur virginis bene nutritae, robustae, cum pulsu constanter pleno atque vibrante, si urgeant symptomata, praeter victum tenuiorem, potum grate acidiusculum, evitato simul irritante caloris atmosphaerici majoris gradu animique pathemate, ad *graecorum* medicorum axioma, « quae ob plenitudinem non purgantur, venae sectione curantur », sanguinem mittimus. Cavendum interim est, ne, sub incremento symptomatum, *plethorae* magis *universali*, utpote minus frequenti, quam vasorum uteri solorum repletioni, distensioni speciali, hunc morbum adscribendo, eumdem, quasi *hypersthenicum* quemcumque alterum, sanguinis missione non illa, quam uteri inundatio *specificam* sibi exigit, subjugare contendamus. Foemina, ut vir celebris retulit, a subitanea mensium suppressione, in coecitatem inciderat: nec visus a frequen-

te cruoris missione restitui potuit; redeuntibus vero post tres menses catameniis, vel sponte oculorum simul rediit acies. Turbas totius vasorum systematis vel maximas, et quibus componendis, sanguis, ad plures libras detractus, haud par est; paucae modo unciae cruoris quondam retenti, suppressi, ex utero stillantis, promptissime dissipant. Hinc medici, natura monstrante viam, *quo tempore antehac vel sola molimina, vel menstrua ipsa redire solebant, ut magis opportuno, hirudines*, — non adeo, ut massam sanguinis imminuerent, quam ut naturalem periodum imitarent, vulvae adplicari jusserunt. Est, qui hocce subsidium, *cruribus* admotum, non minus laudaverit; potiore interim jure, eodem, quo natura, — quam prope licet, ex fonte hauriri juvabit. Quodsi vero manifesta vasorum omnium repletio habitusque sthenicus, medelam sibi ipsi praeviam expetierit; locali hirundinum depletioni, sub tali rerum conditione haud sufficienti aut satis tutae, generalis ad brachium venae sectio praemittenda est. Cum vel in primo hujus o-

peris libro, jam anno 1792 edito, ipsius adeo *typhi* sub principio, venae sectionis necessitatem aliquando subintrare monuerimus (§. 95.); nemo sane, eamdem a nobis et in *chlorosi*, sub eadem positione, admitti, mirabitur; et jam sola *epistaxis* spontaneae, sub istorum morborum invasione cum enormi cephalaea, multoties observanda utilitas, haec ultro confirmat. Facta sic vasorum depletione, si necessitas urgeat, *generali*, et porrecto simul, in frigida, elixirio acido *Halleri*, — si modo uteri plethora localis dominetur, *speciali* —, continuante vero hypogastricae regionis molesta tensione, facile simul spasmodica, fomentatio istius emolliens, clyster hujus indolis, balneum tepidum, ex sedili adhibitum, vapor calidus, aquosus, genitalibus admissus, sub debito regimine, rem omnem saepe absolvent.

Sicut vero haud frequentem, apud virgines pubescentes et mensium emansione aut difficultate laborantes, statum *hypersthenicum* occurrere monuimus: ita certe longe major illarum, quae constitutione, illi prorsus opposita incedunt, numerus

est. Praecesserunt scilicet apud istas, aut haereditaria, aut congenita in morbos adynamicos dispositio, fibra corporis tenera, laxa, color pallidus, major aequo sensibilitas, et quae hanc, praesentem, longe augent, absentem creant, vita sedentaria, otiosa, atmosphaerae liberioris beneficio privata, vigiliae nocturnae, somnus ad meridiem usque protractus, ciborum, subactu difficilium, aut parum nutrientium, potulentorum vapidorum, maxime infusi *Theae*, abusus, fabularum romanensium vix interrupta lectio, curae diuturnae, amor infaustus, pathemata animi alia, deprimentia, morbi praegressi, evacuationes nimiae, refrigerium frequens, etc. Sub tali rerum statu, et hac imprimis amenorrhoeae in specie, ante omnia, num primis in viis, saepe diu neglectis, saburrae lateant, videndum et, qua via tendunt, blanda istarum evacuatio, horis urgente symptomate liberis, instituenda est. Sub ipsis scilicet ad menstrua moliminibus, qua periodo spasmi multiplices, ex utero maxime oriundi, ac summa totius systematis cum istis participatio, remediorum

fixorum, tonicorum, non minus, quam volatilium, valide stimulantium, usum omnem excludunt; modo ea, quae tantos tumultus componant, lenia diapnoica, antispasmodica, infusum tepidum chamomillae, melissae, aqua destillata castorei, valerianae sylvestris, cum paucis liquoris cornu cervi ac tincturae anodynae guttis exiguae camphorae, aut moschi, nisi hujus odorem aversentur, doses, — pediluvia satis profunda, vapores genitalibus admissi, haud nimis calidi, regionis hypogastricae, cum spongia, lacti tepido immissa et expressa, fomentatio, indicata sunt. Ipsi clysteres, quibus opii dosis moderata superadditur, uteri, recto intestino vicini, spasmis haud raro egregie medetur; quamvis a manu incauta adjectum idem hoc remedium, et apoplexiam, et crurum paralysin excitasse sit visum. Quodsi ex cruore, sub spasmis, in vasis uterinis coercito, major symptomatum ferocia id exigat; *hirudines* (non quidem tollendae, quae haud subest, *generalis plethorae* gratia, sed, ut eidem systemati vasorum, ex quo, nunc nimis oppresso, sanguis, nutu natu-

rae secerni arcetur, experientia duce subveniamus) labiis vulvae et hoc in casu adponimus. Ipsae interdum cucurbitulae siccae, cruribus admotae, huic scopo inserviunt.

Etsi vero *febris amatoriae* nomen, a vulgo chlorosi tributum, ut majori virginum, hoc a morbo correptarum, numero injuriosum, rejecerimus (§. 865.); sunt tamen aliae, quae, vel innocentissimae, ad uterum sensu acutiore instructae, vel ex influxu in illum haud satis intellecto, stimulum, a nulla, nisi *conjugii*, ope compescendum, persentiant, atque hocce subsidio, ab ipsa natura violenter dictato, carentes, aliae in melancholiam, aliae in taedium vitae, aliae in maniam aliaeque in ipsum furorem uterinum incidant. Non sine ratione hinc divus *Hippocrates*, « Virginibus, inquit, suadeo, quibus tale quid accidit, ut citissime cum viris conjungantur. Si enim conceperint, sanae evadunt. Quod nisi fiat, una cum pubertate, aut non ita multo post, his tentabuntur, nisi viro jungantur ». Hanc medicorum principis sententiam aevorum poste-

riorum observatio ultrò confirmavit: ita ut desiderata diu in vanum catamenia, vel prima conjugii nocte aliquando prorupe-rint, et ut pallidissimae ac vix non cereae virgines, posteaquam concepissent, amoe-num roseumque genarum, quo pridem floruerant colorem, atque optatam salu-tem, absque alio auxilio, denuo lucratae sint.

Atque haec medendi ratio, non solum *molimina* menstrua apud *tirunculas* diffi-ciliora, sed et graves a *difficultate, retar-datione, suppressione* menstruorum insul-tus apud foeminas, huic secretioni jam diu adsuetas, pro indole eorum aut ener-gica, aut adynamica, concernit. Alia ve-ro sub his accessionibus, facile periodi-cis, — alia, quo tempore istarum sympto-mata quidquam sedantur, ac locum subsi-diis plusquam *palliativis*, concedunt, ae-gras curandi est ratio. Primum scilicet cu-rae momentum hìc, in justo vitae regimi-ne, ac in sollicita causarum, quae morbo occasionem porrexerunt, fuga est positum. Quibus puellis, aut foeminis abunde nu-tritis atque hucusque robustis, absque *gra-*

viditatis, saepe haud injusta, suspicione, menstrua, aetate, qua fluere deberent, vel emanent, vel cum difficultate fluunt, aut suppressa sunt: illis victus parcior, potus aquosus, acidulus, atmosphaera frigidiuscula, alvus libera, commendanda, — ea vero, quae systema vasorum excitarent, viresque augerent, prohibenda sunt. Atque hae vel maxime aegrae, sub larva symptomatum, *chlorosi* adfinium, illis, qui istam soli modo *adynamiae* adscribunt, fucum haud raro fecerunt. Vix etenim his foeminis, debilitatis mentitae sub auctoritate, remedia, in *chlorosi* plerumque proficua, ex classe roborantium, ex cortice chinae, ex martialibus, dosi licet discreta, propinantur: cum illico anxietas, inquietudo, pectoris, stomachi oppressio, cordis palpitatio, tremores, lumborum, hypogastricae regionis tensio, dolores, longe quam antehac majores, easdem prehendunt atque, morbo non parum magis, quam communis et haud neglectae in curatione solet, in longum protracto, infaustae huic medendi methodo renuntiandi necessitatem imponunt. Quandocunque interim prima vel amenor-

rhoeae, vel chlorosis symptomata, ab irritabilitatis excessu et energica nimis a cordis et vasorum intolerantia provocata, sub exposita medendi ratione evanuerint; aut ubi mox a prima morborum dictorum invasione, verae principia adynamiae comparuerint; tunc, ad istius quoque curam, cibis aliquanto magis nutrientibus, atque remediis, excitabilitati aegrarum analogis, illa vero imminuta, sensim augendis, suscipiendam, tempus est.

Ac primò quidem, ut omne abdomen, genitalia, et crura sexus foeminei, perflationibus aurae frigidae, pro amictus Europaearum, saltem plurimarum, nec satis decentis, nec salubris, ratione, nimis exposita, *femoralium* ope muniantur, exhortari tam sanas, quam potissime aegras, haud satis valemus. Ut vero, redeunte forsitan sub menstrua periodo, ab omni *refrigerio*, ut frequentiore amenorrhoeae causa, sibi caveant, summi momenti est. Sic adfinis nobis sanguine, sanissima et formosa virgo, cum bachanali et frigido admodum tempore, etsi menstruans, choreis tamen intervenisset, primo diluculo easdem, su-

doribus madens, deseruit et, quin currus adventum exspectasset: via sat brevi, domum, — ut in hac, post quatuor jam dies, ex *metritide cadaver* esset, redivit. Majoris adhuc audaciae, ac tertia jam die letale, exemplum supra (§. 873.) adduximus, et plura, nisi haec jam sufficerent, maxime a potu gelido, vel glacie, medio menstruorum sub fluxu affatim ingestis, adducenda nobis superessent. Sub tanta vero sexus sequioris, sub menstrua periodo versantis, *irritabilitate*, atque sub tanta in animi pathemata graviora dispositione, ex *iracundia* maxime et ex *terrore*, effectus non minus infausti, medentibus vix non quotidie se offerunt: unde, quam parum solis pharmaceuticae indolis, auxiliis menstruantes, a cruoris suppressione, vel aberratione possint defendi, satis elucet.

Ad haec vero artis subsidia quod spectat, ventriculi functio, a cujus integritate, universi systematis illa pendet, prima ex illis adminicula sibi exigit. Infusum aquosum ex amaris, potissime ex rasura ligni quassiae, vel ex trifolio fibrino paratum, cui simul aqua naphae superadditur, prae

aliis hic convenit. Hisce, per octiduum circiter, porrectis, infusum corticis peruviani frigidum porrigimus, cui aquae cinnamomi simplicis portionem substituimus. Sunt tamen foeminae, quae, prae cortice chinae, vix dicta amara, aut alia, facilius perferant, atque haec, tali sub casu, pro illo supplebunt. Donec major ventriculi sensibilitas superata fuerit: forma medicaminum liquida, eumdem longe minus adgravat. Ubi corticis infusum frigidum contulerit; ad ejusdem decoctum aquosum, cui, sub fine, cortex cinnamomi infusus fuit, pervenimus. Sunt, quarum ventriculo infusum istorum, cum vino rhenano paratum, magis arrideat. Ab his autem potissime ad varias ex marte tincturas, quas inter, illa *Bestucheffii* nobis frequentius in usu est, — ubi vero auctas sensim istarum doses ventriculus facile subegerit; ad limaturam martis alkoholisatam, cum elaeosaccharo cinnamomi, ascendimus. Haud raro, cum aliis, chalybem a paucis, sub initio, granis, ad scrupulum unum et ultra, bis terque nycthemeri spatio, cum effectu vix non specifico, *chloroticis* praescripsimus.

Alia vero atque diversa inter se remedia, partim *mitiora*, partim valide *stimulantia*, quae modo quasi *specifico* ad menses provocandos contribuere credebantur, *emmenagogorum*, *aristologicorum* sub titulo, celebrata, et longa nimis serie in libris de *materia medica* exposita fuerunt. Eviluerunt interim ex primis quamplurima, et aliorum vestigia, vel ab inhumanis puellarum, viduarum praegnantium, *abortum* sibi provocandi, — vel ab incautis nimis medicorum, menstrua suppressa cum emmenagogis violentis revocandi, tentaminibus relicta, nos terrent.

Quae ad *mitiora*, invitandis menstruis destinata remedia spectant: ea, licet nullo modo specifica, indicationi, ad *adynamiam*, ut morbi causam frequentiorem, debellandam, saepe respondent. Primum inter ista locum sibi vindicant *gummi ferulacea* atque *mercurius*. Ob suppositum nempe *humorum lentorem*, qui, uteri vasa obstruendo, menstruorum secretionem impediret, specificam vix non ab illis remediis, hoc in fluxu normali promovendo, restituendo, virtutem, vi sua *resolvente*

exseri credebant. Quamvis autem hanc istorum actionem ex falsa temporis elapsi hypothesi repetierint; non tamen in casu astheniae, praecipue inertis et semiparalytici vix non uteri sub statu, medicamina, in excitanda vasorum nervorumque actione vitali tam potentia, minus aestimabimus. Hùc spectat quoque *borax*, cujns interim salis in amenorrhoea effectus, nos ipsi satis experti haud sumus. Populare quarundam *germaniae* provinciarum remedium contra amenorrhoeam, *crocus* est; ac si quid isti hunc in morbum virtutis conceditur: hoc sane in excitante ejusdem principio volatili, cujus ope languentem nimis cordis et vasorum actionem id erigit, atque spasmodicis ex *adynamia* effectibus medetur, quaerendum est. Quanta vero, sub rerum conditione contraria, vel sub administratione hujus stimuli nimis incauta, in aegras damna scaturiant; tum haemorrhagiae, non uteri modo, sed et pulmonum, et aliae, tum viscerum incendia, hos abusus insecuta, satis commonstrant. Aequali fere ratione in amenorrhoea laudata remedia ex radi-

cibus *aristolochiae*, rubiae tinctorum, diptamni albi, ex herbis *matricariae*, *melissae*, *marrubii albi*, *pulegii*, petita, stimulo, quo pollent, tam volatili, quam alio, pro diversa amenorrhoeae origine, effectus in istis salutares, in illis, nocivos producunt. Ad *aloen*, quod spectat, laudatam aeque ac vituperatam hujus remedii in fluxu haemorrhoidali atque uterino promovendo, efficaciam, non tam *specificam* esse, quam ab ejusdem et *generali* in omne sistema, et *speciali* in canalem cibarium ac intestinum imprimis rectum, cujus vasa, cum illis uteri coeunt, stimulo, in amenorrhoea *hypersthenica* certe contrario, in *adynamica* vero, ubi prudenter is dirigitur, saepe proficuo, pendere arbitramur. Hoc igitur remedii genus, ubicunque mensium emansio, suppressio, a cordis et vasorum actione jam nimis energica pependerint; ubi nervorum sensibilitas mites modo et adaequatos sibi stimulos exegerit, et acuti admotionem calcaris recalcitraverit; ubi major in diarrhoeas propensio praecesserit; ac, demum, ubi vasa haemorrhoidalia jam nimis cruo-

re oppleta, varicose turgentia, similem in illis uteri, ex adynamia congestionem, infarctus, supponi jusserint: majore cura evitabimus quidem; sed potiorum in artis exercitio virorum exemplis, ac propriae, diversos inter populos captae experientiae innixi, sub conditione amenorrhoeae, illi, de qua vix locuti sumus, oppositae, extractum *aloes* aquosum, justae, ne diarrhoeam excitet, dosi praescriptum, atque gummiferulaceis, ammoniaco, galbano, asae foetidae, vel et ipsis tandem martialibus commistum, nequaquam reformidabimus. *Tincturas aloeticas*, quas, ut acriores, foeminae, spirituosis apud nos haud assuetae, difficilius perferunt, raro praescribimus.

Potentiora ex sic dictis *emmenagogis* remedia, *sabinam*, *colocynthidem*, *radices hellebori nigri*, quamvis a viris praeclaris laudata, si extractum ultimarum excipias, tentare ausi non sumus; atque hinc debita, quò de istis plura dicamus, destituimur experientia.

Praeter haec *interna* subsidia, emolumenti quoque plurimum adferunt *externa*: pediluvia, vapores ad genitalia, semi-

cupia aromatica, frictiones crurum cum pannis, fumo aromatico imbutis, equitatio; singula periodo menstruae aliquamdiu praemissa. Fuit, qui admisso aliquoties genitalibus aquae calidae vapore, et moderate simul compressis, per horae intervallum, machinae tornatilis ope, femoralibus arteriis, menstrua revocata fuisse testatus sit, in actis medico *Edinburghicis;* a nemine interim alio emmenagogum hoc audax et principiis mechanices innixum, ne majus ipsa amenorrhoea malum, haemorrhagiae uteri, pulmonum et aliae succederent, tentatum fuisse novimus. Ipsa etiam electricitas, foeminis, haud nimis sensibilibus, profuit.

Sub majore menstruorum difficultate, vel sub eorumdem plena suppressione, haec ipsa, ab utero aversa, frequenter alia mox loca inundare, atque plus aut minus periodice, *secretionis vicariae* sub nomine, nunc vomitum cruentum, nunc fluxum haemorrhoidum, nunc epistaxin, nunc pneumonorrhagiam, nunc vero stillicidia ex partibus aliis cruenta generare, jam diximus. Sub tali menstruorum aberra-

tione, scriptor de *emmenologia* conspicuus, paucis ante periodum menstruam diebus, venam pedis secandam esse docuit. Quemadmodum autem non omnis *vicaria* menstruorum, vel ex ipsis visceribus contingens, secretio tam periculosa est, quam illa, quae proprio istorum ex vitio descendit, aut omni sine damno supprimi potest: ita nec sine examine causae, quae secretionis uterinae aberrationem induxit, sed modo ubi morbosa virium exaltatio satis constans, nec modo ficta, id exigit, generalis venae sectio adprobanda, aut si major symptomatum vehementia id exigat; *hirudinum*, instante periodo menstrua, genitalibus adplicatio, huic ipsi longe praeferenda est.

De amenorrhoea organica loquentes (§§. 864. 869.), modo illi, *retentionis menstruorum* nomen convenire diximus: quae, postquam menses jam locum habuissent, ex *adquisito* magis, quam *congenito* pudendorum internorum e vitio *organico* processerit. Qua vero ratione morbi praegressi aut illatae laesiones, normalem antehac uteri fabricam vitiaverint atque se-

cretionem ejus cruentam suppresserint: hoc, sicut determinari perarduum, ita et effectibus tantae dignitatis mederi, nemini saepe concessum est. Qui interim morbi praegressi causas, naturam, decursum ac finem, mente attenta revolverit; qui laesionis externae modum, directionem, extensionem atque symptomata rite perpenderit; ac tandem, qui *explorationis obstetriciae* in arte satis versatus fuerit: is amenorrhoeae organicae indolem, et quid in ea sperandum, quid forsitan tentandum sit, aliquando perspiciet. Ad medendi rationem quod pertinet, ea partim *chirurgica*, partim autem *medica* est. Sic, ubi cruor plures forsitan per menses in utero periodice secretus, magnamque ad molem hoc in viscere, plurimum extenso, collectus, per istius orificium, vel ab excrescentia nunc propria, nunc sibi vicina, vel a contagio varioloso, syphilitico, a partu laborioso, artificiali, a laesione quacumque externa, inflammatum, abinde pseudomembrana obtectum, exulceratum, inter se, vel cum vagina, simul inflammata, concretum, obliteratum (§. 870.), ef-

fluere nequit: nunc ligatura, nunc escharoticis, nunc vero sectione, ad loca tam angusta tamque sensibilia, cautae manus ope administrandis, opus est. In abscessus, ulcera, indurationes, cicatrices, quae internam uteri superficiem infestant, ac secretioni menstruae non minus, quam conceptioni ineptam reddunt, vix ulla chirurgiae, ob negatum accessum, — aut arti medicae, nisi per fomenta et balnea, conceditur auctoritas. Quae syphilidem pro causa agnoscere creduntur, uteri ulcera interna: ea specificam medendi methodum sibi expetunt.

Vitia organica, quae sanguinem menstruum jam secretum, vel ad labia vulvae coalita, vel in vaginae canali, vel ejusdem ad ostium, culpa hymenis, *intercipiunt* et excerni impediunt (§. 870.), chirurgica solum, nec alia sibi auxilia, quorum tamen expositio haud nostri est officii, requirunt. Ubi ex *congenita* uteri vel absentia, vel abnormi habitu, vel ex constitutione foeminae peculiari, in aetate matura, menstrua numquam secreta fuerunt, ut quorum vitiorum vix dictum effectum

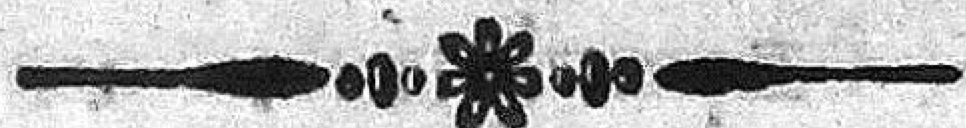
retentionibus cruentis adnumerari haud posse, jam diximus, vel ipsa chirurgiae subsidia, excepto, quod labiorum vulvae sub symphysi, vel sub vaginae obstaculis, et ad urinae liberiorem defluxum, et ad coitum viam inutilem pandant, ad minimum superflua sunt.

Qui tributi cruenti, soli foeminae humanae impositi, rationes a nobis ignorari, fassi jam sumus (§. 873.): hoc ipso simul *plethoram*, causa *generali* malorum, quae multis *senescentibus*, hoc tandem jugo dejecto, insidiantur, absolvimus, atque sic frequentem venae sectionis, hac sub vitae muliebris periodo, abusum damnavimus. Sunt omnino mulieres laute nutritae ac vegetae, imprimis urbanae atque otiosae, quae, ad morbos inflammatorios dispositae, interrupto per aliquot menses, aut plane cessante fluxu menstruo, pristina vivendi ratione vel minime deposita, graves in morbos hypersthenicos incidant, ac iisdem, vel eorum effectibus haud raro succumbant: atque hac sub rerum positione, medendi methodus debilitans, habito virium respectu, indicabitur. Quo-

tiescumque vero complexionis infirmae, delicatulae ac flaccidae foemina, aetate, qua aliae solent, menstruo fluxu destituta, descripta §. 873. hujus revolutionis symptomata experitur: venae sectio, quidquid aut durior quidquam, aut vibrans sub istis, nec igitur unquam satis constans, arteriarum pulsatio de plenitudine testetur, evitanda et, istius in locum tam animi, quam corporis quies, adaequata huic statui vivendi ratio, colatoriorum libertas, potus tepidiusculus, semicupia, elixir acidum *Halleri*, vel, ubi spasmi hysterici urgent, leviora, eisdem sopiendis apta remedia imperanda sunt. Absolutis demum menstruae periodi turbis, maxime dum inimica viribus *metrorrhagia* cum plurium amenorrhoea mensium alternaverit: habita irritabilitatis, sensibilitatis morbosae, saepe hoc sub statu diutius reliquae, ratione, restaurantia, gradatim adaucta, infusum aquosum ligni Quassiae, cum aquae naphae portione, infusum frigidum corticis chinae, ejusdem decoctum, ac lenia tandem martialia, rusticano in aere adhibenda, indicabuntur.

ORDO IV. GEN. II.

RETENTIO LOCHIORUM.

§. 876. De lochiorum decursu et indole jam plura retulimus (§§. 641. 642.); ac de *metrorrhagia* agentes (§. 647.), varia, quae simul oppositum huic morbum concernunt, necessario tetigimus. Tanta vero quotannis ab isto, optimarum patriae civium funera cadunt: ut infami letalitatis suae macula, distinctum is, prae multis humani generis flagellis, hoc in opere locum sibi vindicet.

§. 877. Si lochia, *coloris*, *consistentiae*, et *continuationis* ratione dividamus: *prima* illorum varietas, laeto magis et coccineo aspectu, cruoris e vulnere stillantis fluiditate, ac fluxu breviore, duas tresve plerumque ad horas limitato, dotata est; — *altera*, obscuriore partimque atro colore, densitate sanguinis coacti, atque duratione fere tripla insignitur; — *tertia*, sero

plus minus sanguineo, liquidiore, cursuque tres, quatuor ad dies (apud quasdam, ad totidem hebdomadas) extenso, distinguitur; — *quarta*, puriformi, albescente, magis turbido atque densiore aspectu et, a quò sanguis in illa disparuit, per tres fere septimanas durante, instructa; — *quinta*, mucoso-lymphatico magisque opaco habitu, apud nutrices, triginta circiter dierum, apud alias puerperas, sex adeo et ultra hebdomadum spatio, conspicua est. Nihil interim in istis constans semperque sibi simile est; atque vel eadem mulier, quin igitur aegrotet, et quin causa semper pateat, diversos post partus, lochia nunc pauciora, nunc plura, nunc diutius sanguinea, nunc citius serosa, mucoso-lymphatica, experitur. Utplurimum foeminae, quibus copiose fluere solebant menstrua, copiosum quoque lochiorum fluxum patiuntur, et contra, parcum, quibus menstrua pauca fuerunt. Sic etiam, si illis, quae, ipso partus sub opere, sanguinem sat multum amiserunt, vasis scilicet uteri haud parum jam depletis, contractis, parciora lochia fluant

(etsi contrarium quoque successisse viderimus); non est, ut miremur. Haud parum ratio vivendi puerperarum, exercitii corporis ratio, et ipsa *ciborum*, quibus eae nutriuntur, qualitas et quantitas hùc influunt. Lochia, ex paucioris modo sanguinis, sero et lympha commistione, *flavescere*, haud rarum est; sed et *croci* sub cibis, solito in quibusdam *Germaniae* provinciis, ab usu, lochia hujus condimenti colorem semper contraxisse, *Ephemerides N. C.* docuerunt. Sub *ictero*, non modo *lac* nutricis, sed et *medorrhoeae*, qua laborabat, materiam, colorem flavum, biliosum, induisse, observavimus; nec si tale quid puerperae ictericae, cum lochiis contingeret, hoc mirum esse diceremus. Exemplum puerperae, et ante et post partum sanissimae, iisdem in *Ephemeridibus* exstat, « quae, post foetum non minus sanum et facile exclusum, nec guttulam sanguinis, sed loco istius, aquam *viridem*, limpidam, dulcem, omnis acrimoniae expertem, facile ad *libras viginti* excrevit. Duravit hic fluxus per integrum mensem, satis copiosus, absque ullo sanguinis vestigio. Neque

puerpera male habebat, sed uti feliciter enixa erat, ita reliquo puerperii tempore, absque multis torminibus aliisque incommodis, optima fruebatur sanitate ». Nec alia, quae hìc omittimus, lochiorum, modo aquosorum, exempla desunt. Casum foeminae juvenis, plurium jam prolium matris, quae nec menstrua, nec lochia unquam experta erat, ita ut singulos post partus, cruoris uterini vix unciam dimidiam excernere solebat, ex actis instituti clinici *ticinensis* jam adduximus, et plura, nisi jam hoc sufficeret, puerperarum, absque fluxu lochiorum perfecta salute fruentium, exempla referre possemus. Lochia mox a partu absoluto excreta, plerumque satis copiosa, sicut cruoris sani in foemina sana *colorem*, — ita quoque *odorem* haud diversum atque nec minime foetidum agnoscunt; serius autem exstillans liquidum, specificum utique ac subacidum foetorem exhalat. Haud raro lochia, medio sub cursu et sine morboso symptomate, per horam unam alteramve fluere cessant, postea vero vel eodem, vel mutato sub aspectu, redeunt: ac talis sus-

pensio vel ex corporis puerperae positione, vel ex ipsius uteri inflexione obliqua, vel ex grumo sanguinis, in hujus orificio stagnante, vel ex foecum, in recto intestino accumulatarum, in vaginam compressione venire videtur.

Si *menstrui fluxus* causae nos lateant (§§. 641. 698.); haud multo magis *lochiorum* illas perspicimus, atque tum in his, tum in aliis bene multis oeconomiae corporis humani explicandis functionibus, physiologia nos deserit. Fons quidem, qui uteri cavum a partu inundat, maxime ad sedem illius, a qua placenta vix secessit, scaturit; sed cum vasorum placentae, cum vasis uteri, per injectiones anatomicas in illa, haud confirmetur communicatio; et cum nec *arteriarum* uteri, qua cruorem in placentae parenchymata deponant, *prolongatio*, nec *venarum*, quae cruorem reliquum ex his caveis ad uterum reducant, *officia* satis illustrata sint; eo magis de hac lochiorum scaturigine dubia movere licebit: quod et in foeminis animalium brutorum, placentae, uteris non minus adhaereant; nec tamen ideo illarum ab istis

separatio, lochiorum fluxum, ut in foemina humana, inducat; quod et ista, ubi, menstruis licet semper destituta, nihilominus conceperit; placentam utero, absque lochiorum majore, quam animalium domesticorum foeminae solent, successione, ut in nostro exemplo, expellat; ac demum, quod haud pauca puerperarum, sine lochiis ullo modo cruentis, specimina existant. Quodsi tamen, sub tanta rerum obscuritate, hypothesi, donec lux nobis major adfulgeat, uti liceret, quamvis nec plausibilioribus ex istis multum faveamus; sequentem, prae aliis, adoptaremus. Quae nempe tunica hirsuta, *deciduae* sub nomine, ovum humanum exterius investit et cum superficie uteri interna conglutinat: ea *pseudomembranam* potius, ex lympha coacta formatam, atque vasculis ab utero et ab amnio dotatam, quam membranam originalem, seu ovulo coetaneam, sistit. Vel ovulum ipsum, vel sola germinis foeminei materia, vix fecundata, ex ovario ad tubam cum impetu in uterum feratur; cum vel ipsa *conceptionis* functio, ex observatione magni quondam *Bataviae* anatomi-

ci, *phlogosis* speciem in genitalibus foeminae excitet; et cum hoc ovulum, aut germen, parietibus uteri, ante conceptionem sibi semper contiguis, commissum, eosdem, ut corpus peregrinum, exstimulet: ex hac superficiei uteri internae irritatione, ut ex quavis alia, secretio lymphae mutata, et ex ista mox pseudomembrana, seu *decidua*, nascetur. Haec igitur exterior ac tertia ovi humani membrana, ab utero, sub partus laboribus, tam praeviis, quam subsequis, vehementer ac saepius convulso, suis cum vasculis avellitur, ac sanguis ex sauciis undique istorum ostiolis, potissime vero ex vasis majoris diametri, quae placentam ipsam utero intimius conjunxerant, diruptis, donec iste in se ipsum contractus, impervia haec reddiderit, prorumpit. Quae vero mox a conceptione locum habuerat, levior *phlogosis*: ea, *depurationis* sub opere, incenditur magis, ac *febrem ephemeram uterinam, quasi vulnerariam*, quam scholae, sororiantes sympathetice ob mammas, *lacteam* dixerunt, constituit (§. 523.). Quo citior et quo perfectior uteri, a foetu et secun-

dinis expulsis, contractio, — eo minor quoque lochiorum et quantitas et duratio erunt. Quodsi hìc et promtior et perfectior esset uterorum apud foeminas animalium brutorum, quam humanas apud mulieres, post partum contractio; problema, cur illi, mox ab exclusione foetuum, modo parum cruoris, — hi vero sat multum profunderent, solutum foret.

§. 878. Varia *retentionis lochiorum* indoles est: nunc enim ea *incompleta*, nunc *perfecta*, atque tunc aliquando a similis naturae profluvio *vicario* compensata, — nunc hìc modo *localis*; illinc, nunc *hypersthenica*, nunc *adynamica* est.

Nulla quidem lochiorum mensura satis certa habetur, ac una eademque mulier, hoc a partu sat copiosa, ab altero, pauca, quin igitur aegrotet, experitur. Hinc, nisi causa huic profluvio adversa praecesserit, ac morbosa simul adfectio lochiorum parcitatem comitetur insolitam; haec sola certe morbum haud constituet. Sic neque perfectum lochiorum defectum, alibi tam ominosum, si forsitan mulier, prima vice puerpera, nulla hucusque menstrua, —

vel, ubi partus praecedentes, nec lochia ulla, nec tamen morbosa symptomata fuerint secuta, facile timebimus. Etsi autem *vicariae*, lochiorum in locum, secretionis cruentae, vel alterius exempla haud desint, atque eamdem nunc per nares, nunc ex ulcere mammae, nunc per alvum secutam fuisse legamus; rarius tamen longe hoc phoenomenon, quam a menstruis suppressis, occurrere, dicendum est: cum nobis ipsis, in quinquaginta et quatuor annorum artis medicae exercitio constitutis, hujus naturae nihil obvenerit. Nulli hinc fundamento nobis assertio, « fluxum lochiorum solo tempore et quantitate a mensibus differre », innixa videtur; et quam parum, ratione scaturiginis, *lochia* cum *menstruis* conspirent, vel ex eo jam, quod ista, *secretionis uterinae opus* sint; ubi lochia modo *separationis cruentae secundinarum ab utero effectum* sistunt, elucet. Et quantum non secretio menstruorum *vicaria*, frequenter observata, et saepe non minus, quam ipsi menses, *periodica*, ab *unico* profluvio, quod, sicut aliis a causis, ita et a morbis, qui lochia

suppresserunt, vel rarissime exoritur, distat! Ex oris uterini potissime, aut nimis sensibilis, aut partus difficilis, artificialis, sub opere laesi, inflammati, et mox a foetus et secundinarum expulsione clausi, *vitio locali*, cruor in utero colligitur ac, in grumos coactus, sibi ipsi viam praecludit. Vel ipsis a cingulis mox a partu puerperae adplicitis, iisque nimis adstrictis, ab enemate vinoso, intestinis injecto, subitanea primorum lochiorum retentio exorta est. Frequentius interim hujus fluxus apud puerperas suppressio, alterius mali, et quidem nunc *hypersthenici*, nunc *asthenici*, prout jam sub *peritonitidis puerperalis*, ac sub *metritidis* consideratione docuimus (§§. 216. 225.), *symptoma* est.

§. 879. Qui foeminis non tam paucis, quamvis fluxu menstruorum, extra menstruationis tempus, rite instructis, *lochia* tamen, citra sanitatis laesionem, *nulla* fuisse, mente tenuerit (§. 856.); qui puerperis, quae multum cruoris ipso sub partu perdiderunt, lochia plerumque pauciora fluere, secum reputaverit (§. 856.); qui ipsum hunc fluxum frequenter solo

morborum aliorum *effectu* supprimi intellexerit (§. 857.): ille symptomata, huic retentioni, nisi illi, quam *vitio locali* adscribimus, propria, vel specifica hìc loci a nobis describi vix exspectabit. Hoc ultimo certe in casu, hypogastrii intumescentia, tensio, dolor, ad lumbos, inguina estensus, faciei rubor, spirandi difficultas, oculorum perturbatio, rigores, febres, animi deliquia, interdum convulsiones, suppressionem lochiorum comitantur. Ubi morborum aliorum effectus est haec suppressio: praeter istam, morbi principalis potissime urgent symptomata. Atque hoc sensu *Hyppocratis* descriptio, digna, quae hìc adducatur, sumenda videtur: « Si non processerit purgatio, continget ipsam (puerperam) febrire, et horrorem habere, et ventrem magnum esse: et si ipsam attigeris, totum corpus dolere, maxime si quis ventrem attingat: et alias atque alias stomachi dolore vexatur, et lumbos dolet; et cibi fastidium, et vigiliae, et punctura adest. Postea quinto aut septimo die quandoque venter turbatur, et secedunt nigra, et valde graveolentia alias at-

que alias, et urina velut asinina. Et si secesserint, videtur sibi melius habere, et curata, brevi sana fit; sin minus, periclitabitur profluvio ventris forti ipsi illapso. Et puerperii purgamenta ipsi occultabuntur. Si vero venter ipsi non turbatur, neque purgatio prodeat sua sponte, neque ea quae commoda sunt brevi exhibeantur, tempus autem progrediatur, multo magis ex praedictis affligetur. Et insuper periclitabitur, ne livida fiat velut plumbum, et aquam intercutem incidat, et umbilicus extabit ipsi ab uteris, et circumcirca nigrior erit. Et ubi haec facta fuerint, fieri non potest ut mulier superstes maneat. Pereunt autem aliae alio tempore, pro corporis et affectionis ratione. Verum unam et vicesimam diem non excedunt, id quod plerumque sic contingit. Si vero purgatio ipsi eruperit, sive a pharmacis, sive sua sponte (fit enim et hoc si uteri os laxarint, a sanguine acervatim derepente delato coacti: et si eruperit, graveolentia purulenta depurgantur: quandoque etiam nigra) et melius habebit, et curata sanescit ». — « Si vero purgatio puerperii pri-

mis tribus aut quatuor diebus processerit, verum postea derepente evanescit, easdem adfectiones consimiles priori patitur, sed minus: et si transmutetur morbus, in idem transmutabitur: diuturnus autem et debilior priore erit. Si vero curetur mulier, superstes erit, si cito curetur: et de hoc morbo sic se habet ». — « Si vero ex partu non fuerit purgata, venter intumescit et splen, et crura: et febris habet, et rigor corripit, et dolores prosiliunt ad lumbos, aliquando etiam ad viscera. Et perfrigeratur, et febris habet: pulsus debiles sunt, et aliquando acuti, et alias extolluntur, alias deficiunt. Haec patitur incipiente morbo, et sic se habet. Temporis autem progressu, cavae faciei partes rubescunt». — « Si vero paulo pauciora, quam oportet prodierint mulieri puerperii purgamenta, velut uteris angusto ore praeditis ac distortis, aut aliqua pudendi pars valde fuerit conclusa ab inflammatione, mulier acute febrit, stomachi dolore vexatur, et dolet totum corpus, et moleste fert: ac ad articulos manuum et crurum et lumborum dolor procedit; et locum circa collum,

et spinam et inguina dolebit: et quaedam corporis partes impotentes fient. Postea calor quietus erit, et horror valde manifestus. Vomunt autem et pituitosa, amara, acria. Et de hac sic habet, et continget, ut si curetur, sana fiat: sin minus, clauda et quarumdam partium corporis impotens erit. Non autem valde sterilis est hic morbus ». — « Si vero uteri angusti oris ipsi fuerint et puerperii purgationem non emiserint, inflammantur: et si non curetur brevi, omnia magis ipsam affligent. Et odor malus erit, et exitus intumescit. Et si non inflammati fuerint uteri, sua sponte exit malum, grave olens, et lividum, aut nigrum grumosum, et mulieri puerperii purgamenta purgantur. Quandoque vero non exit, sed mulieri mortem portendit, nisi quis brevi venam secet, aut ventrem emolliat ».

Hippocratem, hac in symptomatum, a lochiorum suppressione in genere observandorum, enarratione, nullam exanthematum, imprimis *miliarium*, si haec, ejusdem, ut nostro, aevo, exstitissent, mentionem injecisse, mirabimur. Post lochio-

rum suppressionem, totius corporis efflorescentiam tuberculosam supervenisse, in *actis Hafniensibus* legimus. Etsi vero doctrina, *lochia suppressa*, pilae adinstar, *alia in loca conjici*, atque in istis diversas, pro ratione structurae, noxas, peritonitidem puerperalem, peripneumoniam, apoplexias, paralyses, ac haemorrhagias excitare, (cum illa plerumque causarum, quae morbos inducunt, *effectu* dispareant) ad obsoletas veterum hypotheses pertineat; est tamen, cur magni quondam apud *Batavos* anatomici, lochia, per vaginam excerni impedita, per *tubas Faloppii* in cavum abdominis destillasse, non injusta videatur fuisse suspicio.

§. 880. Retentionis lochiorum *causas* plures jam indicavimus. Ad potissimas pertinent: violenta animi puerperae, medio sub fluxu, ab ira, terrore, zelotypia, metu, tristitia, vel et subitaneo ac immoderato a gaudio, commotio, concussio; spasmi hysterici aut alii, per odores ingratos rosarum, liliorum, cubiculi calce viva recenter obducti, etc. medicamenta dulcia, adversa, irritantia, excitati; oris uterini,

sub istis, contractio, haemorrhagiae uteri *internae*, ex fundi et corporis ejusdem inertia, paresi inductae, vel *externae*, per injectiones adstringentes cohibitae, conjuncta; aura frigida, mox ab exclusione foetus, ad sinum uteri admissa; potus gelidus, mammarum ac pedum, vel et corporis totius, per indusia, linteamina, refrigeratio. Sic, dum ex timore corruptionis atmosphaericae sub lectis nosocomii universalis, a. 1784 *Vindobonae* erecti, *ventilatores* aliquot in cubiculis aegrorum atque parturientium sat amplis, et ipsis sub lectulis exstruxissent: puerperae, a suppressis, mox a perflatione aurae frigidae, lochiis, ex morbis inflammatoriis plures perierunt; occlusis autem, et aliis cubiculorum in locis adpertis, his ostiis: mortalitatis haec inter puerperas ratio illico cessavit. Hùc porro spectant: portio placentae, aut grumus sanguinis, ori uterino inhaerens, cingula nimis adstricta; uteri, vaginae, a vicino tumore, ab hernia, compressio, prolapsus, usus ciborum nimiorum, subactu difficilium, potus spirituosus; oris uterini, maxime sub corpo-

ris puerperae positione hac vel illa, imprimis horizontali, aversio; morbus quivis gravior, foeminam, vel adhuc gravidam, vel puerperam, a partu difficili, artificiali exhaustam, aut ore uteri laesam, inflammatam, vel alia, saepe incognita, ratione, corripiens, ac purgamenta uteri vario modo intercipiens: ut quibus a causis, lochiorum defectus, paucitas, suppressio descendunt, quae, ut diximus, nunc morbum *primarium* sistunt, nunc modo *secundarium*, varia variaque medendi ratione pertractandum; exhibent.

§. 881. Sequitur ex dictis (§§. 856-859.), *prognosin* retentionis lochiorum *non unam* esse, atque eamdem nunc atro, nunc laeto nimis colore notatam fuisse. Ac *primò* quidem, ut insiguis quondam *Bataviae* medicus jam docuit, « non dicendus lochiorum fluxus suppressus, vel nullus, quando durante partu copiosus effluxit sanguis, ac ideo post partum paucissimus, vel nullus: quoniam qui secundum naturam effluere debuerat *post partum* tantum, praeter naturam effluxit *durante partu* sanguis ». Quodsi igitur sub partu, vasa

uteri jam satis depleta fuerint, atque, placenta in integrum expulsa, proliferum hoc viscus, super osse pubis attactu exploratum, pro hoc tempore, jam satis se ipsum contraxisse observetur; potissime autem, si nec parcitatis, nec suppressionis causa manifesta alia praecesserit, nec ullum morbi symptoma in conspectum venerit: non est, cur alia, quam fausta formetur prognosis. Similis praedictio erit, ubi, sub duabus his conditionibus, puerpera nulla unquam experta catamenia, vel ubi jam aliis in puerperiis, illaesa salute, parciora, aut nulla lochia excreverit, vel demum, ubi vicaria secretio aut per nares, per vasa haemorrhoidalia, aut per alvi fluxum moderatum et absque mulieris incommodo suppleverit.

Quamvis autem, *secundò*, summi quondam physiologi assertio », *millenas* foeminas ex lochiis suppressis perire, si *una* ex haemorrhagia nimia ex partu legitimo perit », nec tunc quidem a nobis confirmari queat, si et illa puerperarum funera, quae ex suppressione lochiorum *symptomatica* ciciderunt, numeremus; tam ambigua ta-

men esse solet puerperarum, maxime delicatularum, conditio: ut, ubicunque solitam natura viam apud illas deseruerit; vel sub morbosorum silentio symptomatum, cautam nihilominus institui oporteat prognosin; ac ut, cum antiquo *de muliebrium morborum medicina* scriptore, dicamus: « quod licet gravis *menstruorum* suppressio oppidò offendat; non tamen perinde, ac si partu naturali, vel difficili, vel etiam abortu supprimantur *lochia* ».

§. 882. Paucitas igitur, aut suppressio lochiorum, quae morbum *idiopathicum* constituunt, modo paucis, — retentio vero hujus uterini profluvii, quae aliorum morborum *symptoma* est, pluribus atque diversis, nec hìc exponendis, artis praeceptis innititur. Celebris ille *Bataviae* scriptor, cujus perspicacem de lochiorum suppressione sententiam citavimus (§. 860.), *generalem* ac non indignam, quae hìc conservetur, regulam posuit. « Inquirendum est, inquit, a medico, an molestiam aliquam patiatur puerpera? quae, si nulla sit; non est, quod temere conetur mutare qualemcunque lochiorum fluxum: sin ali-

qua occurrat, dispiciendum est, an copiosiori parciorique lochiorum fluxui adscribi possit, debeatque. Frustra enim fatigabitur puerpera mutando lochiorum effluxu in qualicunque, a quo nil patitur detrimenti ».

Quodsi ergo puerperam, sub fluxu lochiorum aut aequo pauciore, aut promtius suspenso, aut nullo, morbosa symptomata prehenderint: mox omnis medicorum attentio in quaestionem, num fluxus illius aberratio, suspensio, alterius morbi *effectum*, num vero ea ipsa istius *causam* constituat, convertenda; ac primo in casu, non alia, quam morbi *principalis*, cujus sub imperio genitalia arescunt, ratio habenda et cura gerenda est. Hanc ad quaestionem rite solvendam, sollicitum, tam *causarum*, quae morbum provocare potuerunt, quam verae istius *naturae* examen conducet. Sic, ubi a partu difficili, aut artificiali, vel a placentae solutione violenta, *metritis* exorta est, atque istius sub dominio, lochiorum fluxus suspenditur: non haecce suspensio, metritidis *causa*, sed *effectus* est; nec igitur iste, sed

illa, medendi rationem nunc hanc, nunc illam sibi expetit. Sic, ubi puerpera, jam ante partum a gravi morbo (a febre acuta, ab haemorrhagia, diarrhoea, diuturna inedia) exhausta, post illum, fluxu lochiorum destituitur: non sane uterini profluvii defectus, sed morbus, a quo hic inductus fuit, curandus est etc. Quodsi vero placenta, grumus sanguinis, orificium uteri obturaverint: istius, per secundinarum extractionem, per injectiones tepidas ac emollientes, liberatio, retentionis lochiorum remedium constituet. *Sic*, ubi obliqua uteri positio, vel compressio istius et vaginae, ab hernia, prolapsu, tumore vicino, a faecibus duris, excluso foetu, ad intestinum rectum delapsis, per cingulum aut fascias nimis adstrictas, effluxum lochiorum impediant; his modo *localibus* vitiis (solam per explorationem pudendorum determinandis) secundum artis praecepta correctis, lochiorum descensui panditur via. *Venae sectiones* proinde ab aliis, ad lochia suppressa laudatas, ab aliis autem atro carbone notatas fuisse, nequaquam mirabimur, ac sortem haud magis

faustam medendi ratio quaevis alia, hae sub retentione indistinctim adhibita, experietur. Sic certe *opium*, sub uteri incendio, vel alio, sub morbo quovis puerperarum hypersthenico, veneni adinstar fugiendum; quotiescunque vero terror, moestitia, vel adfectionum hystericarum causae quaevis aliae, lochiorum effluxum, sub oris uterini contractione spasmodica, cohibuerint: si quid sit subsidii; vel solo, vel aetheri et alcali volatili commisto ab opio, illud exspectandum est. Sic ubi virium languor vitalium uterique inertia, lochiorum excretionem retardant, vel supprimunt: *frictiones crurum*, *vesicantis* emplastri ad partem istorum internam usus, si modo, facilis hoc sub opere, refrigerii evitetur occasio, utilitatem habebunt; contrarios vero ex istis conaminibus effectus, sub nimia jam vasorum uteri repletione, aut visceris istius incendio, verebimur. Sub cruoris ad uterum, cum calore, tensione regionis hypogastricae, lumborum, congestione apud puerperas bene nutritas, vegetas, nec tamen utero purgatas atque, sub tali positione, in metritidem

pronas, *hirudinum* ad internam labiorum vulvae majorum faciem adplicatio, vel crurum *scarificatio*, conducent; sub casu vero, quo foemina, a partu satis exhausta, nulla ex repletione vasorum uteri signa manifestat: artificiale hoc lochiorum, quibus debilior foemina vix indiget, supplementum, beneficii loco, nocebit. Ubi frigus atmosphaericum, sinui muliebri admissum, aut, ob metum haemorrhagiae, vel gelida, vel glacies imposita, vel adstringentia utero injecta, lochiorum effluxum cohibuerunt: fomenta emollientia genitalibus ac ventri, unguentis similibus prius illinitis, admota, ac vapor tepidus ad vulvam directus, nec minus enema ex seminibus lini paratum, sopito vasorum erethismo, haec ipsa, quò, relaxata, cruorem coercitum dimittant, invitabunt; quotiescunque vero regionis hypogastricae, lumborum tensio, genitalium internorum ardor, repletionis ingratae sensus, ac dolor, de vasorum uterinorum turgore jam nimio testantur; toties vaporum et injectionum, haec ad loca, jam nimis irritata, usus, instantis jam pericula metritidis au-

gebit. Coeterùm, qualis sub diversa retentionum, de quibus hìc agimus, indole curanda indicatio est: talem quoque *diaetae* rationem requiri, vel sponte cuique patebit.

ORD. IV. GEN. III.

ISCHAEMIA NASALIS.

§. 883. Praeter tributum cruentum, tam *menstruum*, quam *puerperale*, foeminae humanae a natura impositum (§§. 861-882.), nullum sanguinis profluvium homini *normale*,—hinc et nulla ejusdem *retentio*, stricte loquendo, *morbosa* est. Cum interim, tot inter profluvia cruenta, homini haud raro insidiosa (Epitom. Lib. V. P. II.), nullum sit, quod, licet jure possessionis certos ad vitae annos instructum, hac tamen a sede praedilecta, non tam aetatis provectioris, quam artis aut aliis ab armis, ejectum, tot strages humanis visceribus, quam *Epistaxis*, ac *haemorrhois*, inferat (§§. 593. 629.); earumdem, jamjam *habitualium*, praematura suspensio, ut fertilis morborum origo, *retentionum cruentarum* ordini, *Ischaemiae nasa-*

lis, mutuato a claro nosologo sub nomine, non immeritò subjugabitur.

§. 884. Est vero *Ischaemia nasalis*, cruoris e naribus, aut lege crisis, aut habitudinis imperio, excernendi, retentio.

§. 885. Quae de indole, symptomatis, causis, et prognosi *Epistaxis* docuimus (§§. 588. 590-593,), ea, in mentem lectoris revocata, quod praecipua retentionis hujus profluvii argumenta contineant, praesentis brevitatem tractatus explicabunt. Pauca tamen ex illis hic illustrare, quò clarior profluvii et ischaemiae nasalis connexio reddatur, necessitas nos inducit.

Quo propior suae origini homo, — eo major capitis ad coeteras corporis partes proportio est; nec tamen ideo *epistaxis*, primae infantiae, sed aetati puerili frequentius accidit (§. 590.): ut cujus phoenomeni, nulli coeterorum animalium pullo communis, ratio, non minus, quam illa alterius, nempe quod *sexus sequior*, ad profluvia cruenta damnatus, in puerili tamen aetate rarius longe, quam virilis, *epistaxi* subjaceat, ad problemata necdum soluta pertinet. *Adolescentiam*, loco

epistaxis, *pneumonorrhagia*, — *aetatem virilem*, *haemorrhois*, *haematemesis*, — sed *senectutem*, quasi secundam pueritiam, iterum *epistaxis*, et quidem apoplexiae saepe praenuntia, infestat. Atqui nec huic sanguinis fluxui atque refluxui explicando, humana ratio hucusque satisfecit. Sub hac vero physiologiae, lacuna, necessariò quoque tam pathologicam, quam therapeuticam de haemorrhagiis, ac de ischaemia doctrinam simul titubare oportet. Est frequens ab *erubescentia*, sub *hysterismo*, cruoris, et caloris urentis ad caput, praecipue ad faciem, suffusio, et quasi *raptus*, sub quibus sanguis haud raro de naribus se praecipitat. Est quoque, sub improviso et vehemente terrore, timore, istius liquidi et caloris animalis citissima a genis desertio; atque haec quidem fugacis naturae phoenomena, imperium nervorum in vasa et in cruoris circulum, haud male explicat; alterius autem et obscurae magis legis auctoritate epistaxis aut *critica*, in febre hypersthenica, aut *vicaria* pro menstruis, lochiis, suppressis, aut *periodica* in scenam prodit;

nec semper et ubique symptomata, quae epistaxin praecedere, comitari docuimus (§. 591.), vel ex solo cruoris ad caput impulsu majore, sed, variis in casibus, *secretionis pathologicae*, haud satis perspectae, ab opere, pendent (§§. 584. 592.). Haud minor vero, apud multos, *ischaemiae nasalis* theoriam premit difficultas: ut cujus morbi discrimina, non adeo ex *copia cruoris retenti*, quam ex *temporis et modi*, ad istius evacuationem *praescripti observatione neglecta*, proficiscuntur. Quod jam de *epistaxi* animadvertimus (§. 393.), hoc et in *amenorrhoea* locum invenit: ut vel una alterave uncia cruoris, sub ipsa periodo menstrua ab utero secreta, hoc viscus, licet abundantiori illius excretioni jam adsuetum, longe magis, quam octo unciarum sanguis, tempore non periodico e vena emissus, tranquillet, et haud multae hirudines, labiis vulvae, menstruorum emanentium sub epocha adplicitae, nisi hae ipsa adliciant; saltem prae detractione cruoris, aliis e locis triplo uberiore, turbas uteri componant (§. 873.). Plerasque virgines chloroticas menstruo-

que fluxu privatas, *conjugium*, potentius, quam emmenagogum quodvis aliud, hocce profluvio ac amisso genarum colore roseo instruit (§§. 875. 882.); genitalia vaccarum, verno tempore ex stimulo venereo turgentia et sanguine madida, post solum cum tauro commercium, mox subsident atque cruorem plorare desinunt; quae singula, retentiones cruentas, non tam communibus, quam specificis dominii periodici legibus, modo parum hucusque intellectis, obedire ostendunt.

§. 886. *Symptomata*, quae ischaemiam nasalem *comitantur*, cum illis, quae epistaxin praecedunt (§. 591.), conveniunt; quae vero illam tandem *sequuntur*, ea saepe longe magis funesta sunt, et in capitis imprimis morbis, in vertigine, etiam caduca, in cephalaea, susurru, tinnitu aurium, in amaurosi, sopore, apoplexia, pneumonorrhagia, vel sanguinis profluvio interno, in convulsionibus, etiam epilepticis, maxime consistunt. Historia *dysphagiae*, quam §. 593 levi modo calamo tetigimus, hic plenius exponi meretur. Viro scilicet optime nutrito atque robusto, triginta et aliquot

annorum, urbis vicinae medicus, ob ventriculi oppressionem ac nauseas, emeticum praescripsit. Ab isto, vomitus frequens, ac tandem *dysphagia* successerunt. Cum haec ultima per tres jam dies continuasset: perterritus medicus, aegrum, ut *Ticinum* peteret nosque ibidem consuleret, hortatus est. Ob nostram vero absentiam, experti medici alterius auxilium imploratum fuit: a quo demum nos ipsi, post octiduum ad urbem reduces, ad aegrum accersiti, intelleximus: eumdem, ob deletum penitus oesophagi officium, quamvis et sitis, et fames valdopere urgerent, nec potum nec cibos unquam potuisse ingerere; sed eosdem, vix huic ad ventriculum viae commissos, constanter et cum impetu ore mox rejectos fuisse; quam ob rem, solorum enematum nutrientium, quovis bihorio injectorum, subsidio, vitam aegri hucusque sustentari licuerit. Sub tanta vero tamque diuturna inedia, mirabamur non parum, et faciem aegri adhuc floridam, et vires minime fractas, et pulsus neque collapsos ac debiles, sed satis adhuc plenos, nec ullo modo febriles. Nullus, ab

ingestis, faucium vel oesophagi dolor; nec vomitus, sed modo promta et satis violenta eorumdem ex suprema hujus canalis parte rejectio; nec ulla ad caput symptomata, quae, post assumitum emeticum, oesophagi *paralysin* subintrasse declararent, praecesserant. Ob laevitatem tam olei recentis, quam vitelli ovorum, ut aeger et ista, coram nobis, oesophago detrudenda committeret, consuluimus; sed non minus unum, quam alterum ex istis cum impetu citissime rejectum fuit. Quare, ut, ob urentem atmosphaerae aestum, glacies condita irritato nimis oesophago offerretur, proposuimus. Sequente interim die, neque glaciem ab oesophago admissam, sed illico eodem expulsam fuisse, percepimus. Interrogatus nunc aeger: num aliò unquam, et quali, morbo laboraverit? num sanguinem aliquando aut naribus, aut ano reddiderit? respondet: se, quibusdam ab annis *epilepsiae* insultibus hinc inde, frequentius autem uberiori *epistaxi* subjectum, coeterùm vero semper robustum ac herculeùm fuisse; sed a sex fere mensibus, contra consuetudinem contra-

ctam, nullum e naribus sanguinem sibi manasse. Etsi autem per *undecim* jam *dies* aeger, nec quidquam ore hausisset, ac solis enematibus, ex jure carnium et ovorum vitellis paratis, vitam sustentare coactus fuisset; eidem nihilominus mox unam utrique narium ostio hirudinem adponi et, cauda istius, si opus foret, resecta, sanguinis portionem, illi, quam epistaxis, quondam habitualis, fundere solebat, circiter aequalem, detrahi jussimus. Hoc modo, cruoris fere libra naribus effluxit; ac tantus artificialis epistaxis effectus fuit: ut paucis ab illa horis elapsis, plena oesophago libertas restituta videretur, nobisque adstantibus, tam potulenta, quam osculenta liquida, sub cautione, post inediam tam longam, debita, concessa, ventriculo sine mora transmiserit. Laetitiae vero, tam prosperum rerum ob eventum, non injustae, jam die sequente non parum detractum esse doluimus. Dysphagia scilicet, prima haud mitior, a somno rediverat. Cum vero nulla in aegro aut virium jactura, aut pulsuum debilitas nos absterruerit; ad pristinum ex duabus hirudini-

bus, iisdem narium ostiis adplicitis, subsidium recurrimus, ac octo circites uncias sanguinis iterum detraximus; atque hujus effectu auxilii, constantem dysphagiae iam ominosae tamque rebellis, medelam obtinuimus.

Post adfectiones *encephalicas* ex ischaemia oriundas, nulla communior, quam illa *pulmonum*, pneumonorrhagia scilicet, esse consuevit. Frequentius hoc morbi genus, ex suppressa epistaxi, in *sexus virilis* juvenibus, quam in *virginibus* ad menstruam periodum jam satis maturis, ut quas haec ipsa subintrans sibi vindicat, occurrit; quamvis et ex istius profluvii normalis obstaculis saepe nimis pulmonum parenchyma cruentetur (§. 608.).

§. 887. Cum pars magna *causarum epistaxis*, maxime *criticae* atque *periodicae*, nos lateat (§. 584.); non sane perfectior nostra, *originum ischaemiae* singularum scientia esse potest. Huic interim, quousque per humanae mentis confinia licet, adpropinquabit ille, qui *ischaemiam* iisdem fere causis, unde profluvia et retentiones in genere repetenda esse diximus

(§§. 466. 584. 592. 698.), adscribet. Sic pars causarum epistaxis *externarum*, ut sunt polypus, tunicae Schneiderianae excoriatio, cicatrix, herbae nicotianae tabaci pulvis, rebus suspectis commistus, fumi, vapores acriores, sicut narium profluvium cruentum (§. 592.), — ita et ischaemiam nasalem inducendi facultate instructa est. De causis *internis* loquendo, prout virium vitalium energia, aequo nunc major, nunc minor, — vel prout sanguinis, per causas locales, externas, internas distributio, hac in parte, quam in alia, aut justo impetuosior, dissolutior, aut nimis languida, restricta, inaequalis, secretiones vasorum morbosas et cruentas inducit: ita quoque easdem, jam forsitan *habituales* ac, vel ob longam consuetudinem, vel in alterius secretionis normalis, cohibitae supplementum necessarias, haud raro in aegri detrimentum *supprimit*. Quam faciei *puerilis*, ope *calidae* instituta lavatio, epistaxin, tandem habitualem, induxisset: hanc, in *adolescentia*, faciem eamdem *frigida* lavandi, mutata consuetudo, facile restingueret. Quo tempore, ab hodierno

parum remoto, Europae juventus utriusque sexùs potior, crispandis, ope ferri, vix non candentis, capillis, per horas matutinas occupata, cruorem sibi ad caput, hoc modo excalefactum, adlexit; si frequenter tunc sanguis per vasa narium aufugerit, haud sane mirabimur; quo vero tempore eadem juventus, obsoleto hoc more, ad alium, priori oppositum, subito transivit, crines sibi vix non omnes, monachali forfice, abscidit, et caput fere nudum atmosphaerae vicissitudinibus exponere ausa est: eo, non minus, habitualem epistaxin apud multos, in propriam perniciem cohibitam fuisse, mirabimur. Adolescentem succiplenum, cursu, equitatione ac armorum tractatione per annos academicos strenue occupatum, vel ob acceleratum sanguinis torrentem, vel ob illatam repetitò naribus violentiam, cruorem ex istis frequenter, ac tandem periodice amittere, — eumdem vero juvenem, aetate nunc magis provectum, ac vitae socialis negotiis et curis intentum, sic, ut consueto corporis exercitio derepente destitutum, habituali illo sanguinis ex naribus proflu-

vio privari, — ex isto vero aliquoties suppresso, in plenam discrimine pneumonorrhagiam incidere, haud sane obstupescemus.

§. 888. Haud paucos dari morbos, qui, corporis humani, aut partis ejusdem, dominio aliquamdiu potiti, quò functiones ex illis reliquas utcunque absolvi concedant, donec vel suo ipsi imperio renunciaverint, vel aliam isti provinciam submiserint, absque vitae discrimine majore, *nec a longe quidem tangi* queant, tristis ac nimis confirmata, nec tamen in artis exercitio cuivis satis perspecta, veritas est. Hùc vero *Ischaemia, habitualis* jam reddita, vel maxime pertinet (§. 886.). Haec scilicet, non modo vasorum *nasalium*, sed simul, ex quibus ista oriuntur, *cerebralium, facialium*, a retento cruore repletionem pedissequam habet; ac *primo* quidem, ratione hujus prosapiae, phoenomena, ab illis, quae amaurosin, encephalitidem, vertiginem caducam ipsamque apoplexiam praecedunt, haud multum aliena producit (§§. 593. 885. 886.): unde non pauca ischaemiae, in hos ipsos cerebri, a seroso,

cruento humore inundati, compressi, irritati, adfectus, vel et in morbum herculeum atque in paralysin conversae, exempla prostant. Sed quae, *secundò*, ipsorum *pulmonum* profluvia cruenta ex ischaemia haud infrequenter oriri jam diximus: ea nec vasorum adfinitas, nec plethora semper explicat; sed ex incognita haemorrhagiarum, quae vel puerili, vel juvenili, vel virili, vel demum senili aetati magis insidiantur, lege (§. 582.), vel ex adquisita, aut haereditaria ad phthises praedipositione, maxime vero ex strumoso pulmonum habitu, descendunt. *Tertiò*, vel ipsa, quae *habitualis* necdum, — sed potius *critica*, aut et *vicaria* dicenda est, epistaxis, praepostere ac inconsultò coercita, vel inchoatam morbi acuti solutionem praescindit, ejusque violentiam simul ac pericula adauget; vel non tam secretionem, cujus vices, innocua, assumserat, quam haemorrhagias internas, ac ominosa viscerum incendia provocat.

§. 889. *Ischaemiae nasali medendi rationes* potissimas, sub fine §. 594, ubi de *cura epistaxis* egimus, jam ita, ne multa

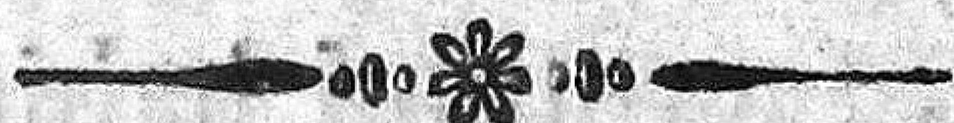
hic iisdem addenda supersint, exposuimus. Haec vero, praeter illa, in eo vel maxime consistunt: ut ischaemiae effectus iniquos, respectu causarum et constitutionis aegrorum non parum inter se diversos, ad principia ex his ipsis repetenda, vel perfecte tollamus; vel, nisi praestari haec liceat; pro viribus saltem moderemur. Hoc igitur narium profluvio, jam habituali, quousque aetas eidem opportuna faveret, ob neglecta corporis exercitia pridem consueta, praepostere suppresso, ad ista, nisi morbus, qui talia vetaret, jam subintraverit, gradatim et caute, donec, juvenili ardore ac mobilitate sedatis, aetas virilis et strictiora vitae socialis vincula superabundantem sanguinis aestum temperaverint, redeundum est. Cum vero, sicut secretiones morbosae aliae, vel ex totius systematis, vel ex organi secernentis vitio, ac vi vitali aut in illo, aut in isto, aut in utroque, nunc justo intensiore, nunc vero nimis dejecta oriuntur (§. 466.): ita quoque profluvia cruenta non minus, quam eorum, jam *habitualium*, retentio, ex fonte non alio scaturiant (§§.

566. 887.); sequitur, et ipsam *ischaemiam*, ut ejusdem familiae iniquae sobolem, similibus, ac mala adfinia, armis, ex consideratione causarum petitis, esse impugnandam. Quodsi igitur nares, ob morbum praegressum, ob humorum, alias per vias, jacturam, ob nimios labores, aut ob sublatam diu inediam, ob venti frigidioris in faciem, vel atmosphaerae gelidae in calvariam, suis praepostere crinibus forte spoliatam, actionem, ob animi pathemata deprimentia, cruorem consuetis periodis plorare destiterint, atque ischaemiae symptomata (§. 887.) subintraverint; restaurandarum virium, prae omnibus, ratio habenda est, hisque gradatim restitutis, secretionis habitualis jura interceptae vel sponte praevalebunt. His autem, e contrario, a nimia vasorum oppletione, tensione, irritatione suppressis, medendi methodus opposita locum inveniet ac, exemplo proprio, supra (§. 886.) allato, cruoris e naribus detractio instituenda est. Ubi vitia ad nares internas localia, corpora peregrina iisdem introducta, polypus, vel excrescentiae aliae, cicatrices, concre-

tiones per ulcera variolosa, siphylitica, per ipsam polyporum exstirpationem, membranae pituitosae inductae, coryza chronica, aut herbae nicotianae tabaci pulvis, rebus adstringentibus remistus, similis naturae vapores, secretioni habituali cruentae obicem posuerint; hoc ipso, pro viribus arti concessis, remoto, habituali cruoris profluvio via consueta pandenda, vel morboso torrenti, ab ista in canales nobiliores aberraturo, hirudinum ope adperienda est.

ORDO IV. GEN. IV.

ISCHAEMIA HAEMORRHOIDALIS.

§. 890. Praemisso de *haemorrhoide* tractatu (Epit. Lib. V. Part. II. Ord. III. Gen. V. §§. 617-625.), ejusdem nunc profluvii, jam habitualis, retenti, seu *Ischaemiae haemorrhoidalis*, mentio brevis facienda est. Hoc vero sub labore, quorumdam, hoc de morbo jam illinc expositorum, repetitio, sicut evitari haud potest: ita nec sua, pro illis, quibus potissime hoc opus dedicavimus, utilitate carebit.

§. 891. Morbosum quidem, ut ipsa *epistaxis*, hoc sanguinis, aut et muci, e recti intestini vasis profluvium; ac sub vita sociali, imprimis sub coelo gelidiore, ac sub vivendi ratione, huic ipsi, vel militiae equestri, vel certis artificibus propria, quovis alio profluvio cruento, utrumque apud sexum, longe frequentius est: ut qui

hostis, hac *trunci*, apud hominem erecti, declivi provincia potitus, absque incendio ac devastatione istius, nisi generali, ex eadem vix unquam ejicitur. Jam alio in loco, physiologorum quorumdam opinionem, *incessum corporis erectum*, non parum ad foeminae humanae solius periodos cruentas contribuere, nec nos quidem rejecimus (§. 641.). Quodsi nunc et ipsos adeo *viros*, haemorrhoidibus subjectos, ab iisdem saepe haud minus, quam foeminas a menstruis, *periodice* vexari, nec ullum aliud cruoris profluvium, sicut haec duo ex pelvi profluvia, periodicum dari, consideremus; suspicari saltem licebit, menstrua, etsi *lege sanitatis*, — haemorrhoides autem, *morbi imperio*, fluant; *incessui* tamen foeminae humanae *erecto*, vel ipsum tributum cruentum, quousque uteri, satis maturi, vitalitas eidem solvendo par est, esse impositum.

§. 892. *Columnae vertebralis dignitatem in morbis*, quousque in brevi oratione academica, anno 1791, Ticini a nobis recitata, id fieri licuit, exposuimus; atque doctrina, quae tam nobilem ipsius cere-

bri sobolem, aut (quod alii praetenderunt) matrem, concernit, respectu tam physiologico, quam pathologico, hucusque haud parum exculta fuit. Atqui haec ipsa, de medulla spinali, de ejusdem vasis, involucris membranaceis non minus, quam cartilagineis, osseis, doctrina, sicut ab illa morborum, qui thoracem, abdomen ac extremitates, detinent: ita potissime malorum, quae retentionem menstruorum, lochiorum atque haemorrhoidum comitantur, sequuntur, separari nullatenus potest. Jam sola hos fluxus *molimina* — multo magis autem eorum *retentionem* pertinaciorem, oppressio, tensio, calor, dolores lumborum, abdominis, coxarum, comitantur, ac vasorum intestini recti, sub haemorrhoide, turgor, splendor, aestus ac dolor atrox, quid in vasis specus vertebralis, maxime lumbalis, consanguineis, contingat, et quantum haec ipsa, quamvis oculis subtracta, turgeant, stimulentur, ad phlogosin, secretiones morbosas, abscessus, vel ad varices ac earum rupturas invitentur, satis ostendunt. Non paucae abhinc vertebrarum, imprimis lum-

balium, erosiones; ex nervorum, receptaculo lotii dicatorum, irritatione, compressione, dysuriae, ischuriae, vesicae crurumque paralyses; vel, si vertebrale systema vasorum huic impulsui resistat; encephali, pulmonum, aut ventriculi illud subigitur, atque vertigines, aurium susurrus, tinnitus, amauroses, cerebri phlogoses, hydrops acutus, apoplexia, faucium inflammationes, dyspnoea, pneumonorrhagia, peripneumoniae, haematemesis, morbus niger *Hippocratis*, et alia (§§. 621. 624.) sequuntur. Alia vero, dum magis abdominis ac pelvis in viscera haemorrhois furit, ad hepar, lienem, intestina, maxime ad rectum, ad vesicam, uterum, vaginam, ipsos ad testes, symptomata, jam satis §. 621. enarrata, nascuntur.

§. 893. Ischaemiae quidem haemorrhoidalis *causae*, cum illis retentionum in genere (§§. 648. 698.), et in specie, ut mucosarum (§§. 530. 839.), cruentarum (§§. 859. 873. 880.), vel maxime conspirant; sicut interim *habitudinis* in secretiones tam sanas, quam morbosas, agendi ratio nos latet: ita quoque causarum

plurimarum, quae *habitualem* haemorrhoidem, nunc in aliud profluvium, facile *vicarium*, permutent, nunc eamdem imminuant, suspendant, nunc penitus supprimant, cognitio haud raro nos fugit. Sat evidens interim saepe *frigidorum, adstringentium*, in cohibendo hocce profluvio effectus est, et quamvis haemorrhagiae, his e locis, maxime amplioribus eorum e saccis diruptis, saepe reluctentur pertinaciter (§. 623.): haud raro tamen haec ipsa artis conamina, *intestini recti incendium*, vel procreant, vel, jam praesens, adaugent, membranae hujus canalis mucosae interstitia cellulosa humore puriformi infarciunt, callosam vix non in illa duritiem, imminuta longe recti intestini diametro, inducunt, ac ipsa demum ejusdem vasa obliterant. Quemadmodum vero ad uterum, vaginam, urethram, — ita etiam ad ipsum intestinum rectum, ex causis diversis, erosiones, ulcera, et, ab istis exsiccatis, aut ad sanationem perductis, cicatrices nascuntur, quarum effectu, vasorum ostia haemorrhoidalium concrescunt, ac habituali sanguinis effluxui resi-

stunt. Sed ipsa *saccorum haemorrhoidalium* sollicita nimis et absque omni exceptione instituta destructio, *excisio*, habituali huic profluvio (quidquid in contrarium dixerint aliqui) obicem ponit.

§. 894. Quae ischaemiae haemorrhoidalis *prognosin* respiciunt, ea partim ex ipsa expositione symptomatum (§. 892.), partim vero ex illis, quae de habitualis suppressione haemorrhoidis, jam §. 624, praediximus, satis elucent.

§. 895. Sic etiam quae ad *curam* inveteratae jam haemorrohoidis suppressae spectant, ea, sub istius profluvii therapia (§. 625.), jam satis exposuimus. Omnis autem attentio tam in *causas* suppressi profluvii, quam in *effectus* illarum convertenda, et proinde, si stimulus aequo major, vel minor, habitualem hanc secretionem turbaverit, et effectus illius in morbo vel sthenico, vel adynamico constiterit: evitata hac ischaemiae origine, medendi ratio vel debilitans, vel excitans, et organo, quod ab ista magis adficitur, conveniens, secundum artis praecepta jam alibi exposita, administranda est. Hinc, e.

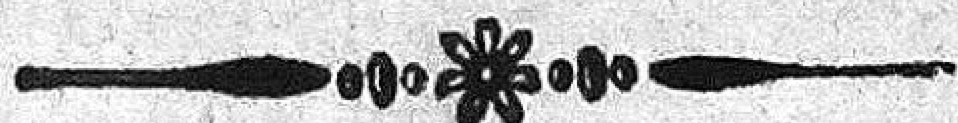
gr., ubi, suppressa haemorrhoide, sub signis plenitudinis et congestionis ad caput, illius vices *epistaxis* subiverit: haec ipsa, nisi superabundans, nullo modo coercenda est. Ubi, sub eadem rerum conditione, sanguis intestini recti a vasis, ad illa pulmonum iniquo cum impetu conversus, *pneumonorrhagiam* provocaverit; ob majora hujus profluvii, imprimis repetiti, discrimina, venae sectio, hirudines ad anum, clysteres emollientes, indicabuntur. Ubi, sub virium languore vitalium, habitualis cruoris per anum secretio, ultra periodum consuetam cessaverit, atque illius a retentione, salutis laesae symptomata subintraverint; ratio medendi potius erigens, atque remedia tam interna, quam externa) haud neglecto interim sensibilitatis morbosae respectu) hunc in finem eligenda sunt. Hinc illa, quae intestina, imprimis rectum, leniter irritent, alvumque moderate exonerent, aloes soccotrina, rheum, amaris, sub forma pilularum, conjuncta, sal glauberi, borax veneta, paucas ad doses, ore porrigenda; exterius vero, clyster cum saponis moderata portione, vapores ad a-

num, semicupia, frictiones crurum, cucurbitulae siccae, tam istis, quam ossi sacro impositae, equitatio, imprimis commendari merentur, etc.

ORDO V.

RETENTIONES ADIPOSAE.

§. 896. Quasi vel *carnosum*, vel *pinguem* dici, unum idemque exprimeret, jam *Graeci*, humani corporis habitum, non modo *torosum*, sed et *obesum*, carnem superfluam, seu *polysarciam*, inepte sane, vocarunt. Nec etenim fibras carnosas numerosiores homini toroso, quam macilento, sed modo magis succulentas, sana ratio concedit. Alimentorum, ex regno animali, vegetabili quotidie haustorum, principia, non pauca, *oleosa*, tam oris, quam ventriculi intestinorumque in cavis varios in sensus commista, plus minus subacta, sub specie *chyli*, seu emulsionis animalis, in alveum cruoris delata, a vesiculis rotundis ac membranaceis, in tela partium certarum cellulosa contentis, ac reti vasculoso subtili instructis, *secerni*, ac istis in mar-

supiis, vel *adipis*, vel *sebi* sub consistentia commorari, non modo haud morbosum, sed naturae humanae, exceptis foetus uterini primordiis, conforme est. Quae interim de pinguedinis in animalibus generatione, differentia et officiis, *physiologi*, — et quae de hujus principii compositione ac indole, *chemici* adnotarunt, ea, ut ab aliis jam satis exposita, quousque ad morborum ex adipe retento cognitionem et curam pertinent, levi modo calamo hìc tangimus.

§. 897. Inter ista, potissimam attentionem merentur *aetas* humana, collectioni adipis, prae aliis, favens, ac retentionis adiposae, tam sanae, quam morbosae, natura fere *periodica*. Ante quintum scilicet a foetus origine mensem, pinguedinis, ejusdem in corpusculo, nullum vestigium detegitur. Post partum, ac primis infantiae annis, hoc ipsum, apud plurimos, adiposo in panniculo, cui substrato, pinguedine turgere, et plicas cutaneas efformare, commune est. Ab aetate puerili, mediam vitae ad epocham, adeps, exceptis haud multis, ad istum vel maxime di-

spositis, imminui suevit; tunc vero, apud praedispositos, per quatuor fere lustra, saginationis incommoda quotidie crescunt. « Pinguia (interim) corpora citius senescere », historiae naturalis apud *Romanos* princeps jam edixit; et qui pingues, senectutem provectam attingunt: ii, molesto hoc onere sensim liberati, aut in hydropem, aut in tabem lethalem incidunt. Nec minoris momenti observatio, certas corporis partes (magno contra adipis, per arteriarum parietes percolationem argumento), ab omni depositione adipis immunes vivere, docet. Ita nec in calvaria, aut in cerebro, nec oculorum in bulbis, nec in larynge, trachea, nec in tela cellulosa palpebrarum, aurium, scroti, praeputii, nec in pulmonibus, hepate, liene, nec in renibus, utero, adipi locus conceditur. Nullam interim corporis partem dari, quae, sub certo causarum, hucusque ignotarum, imperio, in *materiam adipoceream* converti, aut *steatoma* concipere haud queat, ex observationibus, nobis quoque propriis, conjicimus. Frequentior superabundantis pinguedinis sedes est ad orbitas, ad genas,

ad mentum, ad mammas, potissime muliebres, ad Ilia, foeminarum plurimarum (*Africae* interioris prae aliis), ad nates et crura, ad ventrem, omentum, veluti adipis emporium et centrum, ad mesenterium, ad renum ambitum. Ossium longiorum in cavis adeps majore copia ac densior, quam eorumdem in cellulis, colligitur. Nunc autem partes, recipiendae pinguedini faventes, *singulae*, — nunç modo *una* ex istis, e. gr., cor summum, mediastinum, — dum coeterae nonnisi modice turgeant, clandestine inundantur ac suffocantur ab adipe. *Pinguedinis*, in hominibus, coeterùm sanis, collectio plerumque *lenta*, — post morbos autem varios, sub dispositione ac vivendi ratione quorumdam diversis, *celerior* est. Qui *saginandis* in animalibus domesticis satis versati sunt, occonomi: ii, praeter tractationis beluarum, et pabuli, iisdem hunc ad finem magis opportuni rationem, et illa in *temporis*, quo vel mediam, vel summam animalis, hujus, illius, pinguedinem lucrentur, adcurate definiunt. « Pinguescere (sues) *sexaginta diebus*, sed magis tri-

dui saginatione orsa », naturalis historiae parens jam ipse animadvertit. Primam certe intumescentiae, a pinguedine nimia, partem, in utroque sexu, *venter*, — alteram, in foeminis, *ubera* sibi sumunt. Nec ordine alio, hoc in sexu, macies morbosa, tabes imminens, a mammis orditur; quod jam sola *butyri*, sub lactis vehiculo in istis secreti, cum *adipe* adfinitas exspectari juberet. Quas interim vias adeps (partium corporis divisioni, intervallis implendis, fulcro, custodiae, fotui, flexilitati, formae, elegantiae, — forsitan et bilis, et ceruminis aurium, et smegmatis cutanei compositioni, destinatus; ideoque ad resarcienda nutritionis detractae principia resorbendus) sub corporis, a morbo graviore correpti, fuga, saepe praecipiti, moliatur, haud satis ubique adpertum est. Vel sanum apud hominem, per folliculos cutis sebaceos, adipem continuò, sat copiose excerni, sordes illius, ac tunicae linteae, per paucos modo dies pelli humanae contiguae, spurcities, haud absque saponis officio tollenda, et strigilis ipse, a balneo, commonstrant. His ipsis in sebaceis

cutis folliculis interdum, alio sine morbo, concretiones calculosas, et quidem copiosas, simul reperiri, observatio docuit. « Adeps humanus, ut jam summus *Helvetiae* physiologus docuit, multis modis induratur. Vidi, absque vitio, quod certe innotuerit, sebaceas, lentiformes particulas durissimas et pene calculi similes, nisi ad ignem lìquari se passae essent, sub cute partis internae tibiae humanae dispersas. — In Hernioso adeps sebi similis in transactionibus philosophicis n. 326 describitur; idque vitium in omento elapso frequens est, ut cum periculo intestina comprimat ». Duos vir, quondam celebris, casus retulit, « in quorum primo, mulier gracilis, sine febre, et sine emaciatione corporis, excrevit singulis diebus, quatuordecim amplius per menses, plurimum flavescentis adipis, incumbentis stercori instar butyri liquefacti, sed ea plerumque copia: ut potuisset replere aliqua vascula. Carbonibus injectus, edebat flammam satis lucidam, et remanens aliquamdiu in excretis refrigeratis, concrescebat instar durioris adipis. Sanitas mansit illaesa. In

secundo casu, tum ex ano, tum ex vesica, similis adeps excretus fuit sine febre aut fluxu colliquativo, tandem vero mortua est haec vetula, 70 annos nata ». Plura *urinae*, per multos annos *oleaginosae*,— sudoris pinguis,—pinguedinis merae, per alvum exclusae, exempla in fastis medicis exstant. Major interim urinarum pinguium, telam, sua in superficie, quasi araneam, iridisque multiplici colore splendentem, referentium, in morbis tam acutis, quam chronicis, maxime *colliquativis*, ut vocant, numerus, sub prognosi saepe nimis funesta, occurrit. Quamvis *combustionis spontaneae* rationem solo in adipe quaerendam esse, vel ideo haud credendum sit: quod macilenti non minus, quam pingues, — quod foeminae plures, quam viri, — quod senes magis, quam juvenes, mirandum ac flebile hocce phoenomenon obtulerint; — quod tantummodo homo vita instructus, nec unquam, quod sciamus, *cadaver* illius, sponte deflagraverit; non injusta tamen nobis videtur suspicio: *oleosum* illud, quod nullibi carnium ac ossium deest, *principium*, vitalitatis illi, qua-

lecunque hoc sit, rariore quidem, nec hucusque cognita, non soli interim spirituosorum abusui propria, igneae evolutioni materiae ac, sub atmosphaerae contactu, incendio illi spontaneo alimentum porrexisse.

§. 898. Magnam satis, diversam tamen in subjectis, aetate, sexu, proceritate et constitutione corporis diversis, ad molem adeps, quin laesio functionum conspicua sequatur, universim ascendere potest; quoties interim pinguedo, ad cordis, vasorum majorum, aut nervi principalis vicinias, nobiliorem et circumscriptam sibi sedem elegerit: toties ea (et quidem longe obscuriore, vel aliquando prorsus inextricabili sub diagnosi), partium istarum atque adfinium functiones promtius atque longe ferocius opprimet. In eusarchis (carnosis) non saginatis subjectis, celebris *Galliae* quondam nosolochus, pondus adipis dimidiam totius corporis partem constituisse, retulit; vix interim hominis mediae corpulentiae atque staturae, corpus, partem sui vigesimam pinguedinis offeret. Sed quousque pinguedinis massam, qui-

busdam in hominibus, ascendisse, experientia non docuit! Nos ipsi, *ticinensis* notarii, ob urinae retentionem defuncti, 400 librarum cadaver sectioni submisimus, ac regionem ejus hypogastricam, cutem inter ac lineam albam, adipem, quatuor cum dimidio pollices altum obtulisse, observavimus. Mulieris, triginta sex annos natae, ac libras 480 pendentis, — viri, 600, — alterius, 650 librarum, et 15 pedum anglicorum circumferentiae, exempla, apud scriptores alios reperimus.

Oportet vero alia aliaque pinguedinis, vel copia modica, vel insignem ad molem, — vel sensim sensimque, vel rapida magis secretione — vel hanc, vel illam in telam cellulosam depositae, symptomata esse. Principalia, inter ista, vasorum, nervorum, musculorum ipsorumque viscerum compressio, distractio, distorsio, sunt. In adiposis, arterias, venas ac viscera non esse majora, quam in macilentis ejusdem staturae hominibus; adeoque hepar, lienem, pulmones, in pinguibus, respectu ponderis totius, esse dimidio minores, quam in macilentis, laudatus jam nosolo-

gus animadvertit. Sed neque mala haec vasorum, ratione voluminis corporei, proportio sola hìc obest; sed ipsa cordis, canalium sanguiferorum lymphaticorumque diameter, incumbentis pinguedinis a pondere imminuitur, deletur cruor, his a locis aversus, ad alia, illis, ob adipis absentiam, liberiora, cogitur, istorum in vasis, jam nimis oppletis, irritatis, ad secretiones morbosas, incendia, nisi ipsam ad fugam, ac vicini parenchymatis ad inundationem, subversionem, in partis, aut in totius perniciem, incitatur, abripitur. Mirabimur sane vasorum lacteorum, sub jugo mesenterii, omenti apud pinguiores tyrannico, in solvendo quotidie tributo chyloso, et vires, et patientiam; sed est, ubi et vasa lymphatica, post laboriosum, vel a pedibus ad abdomen, pinguedine refertum, — vel ex isto, per ductum thoracicum, a vicino steatomate forsitan compressum, ad venam subclaviam iter, colla huic tandem jugo subtrahant et, nimis jam fessa, quae vehenda sibi assumserant, liquida, haec superiora versus portare, pertinaciter recusent, et hoc modo tam pedum

oedema, quam asciten et hydrothoracem invitent. Non minor ab *adipe* nimio, nervorum oppressio est. Hos quidem ille, pauciore sub copia, amice amplectitur, lubricat, a frictione, stimulis externis, defendit, et ab ingrata frigoris impressione custodit; vix autem, sub hisce blanditiis, improvide nimis admissus, et loco insidiose potitus est, cum hospiti incauto jam nodos et vincula tendit, ac ista tandem, quotidie auctus, ad strangulationem usque adstringit. Hoc igitur pinguedinis superabundantis sub onere, languet nervorum ac tandem prorsus obtunditur sensibilitas. Jam antiquus de re rustica scriptor, « suem, quae prae pinguedine carnis, non modo surgere non posset, sed etiam, ut in ejus corpore sorex, exesa carne, nidum fecisset », commemorat. *Dionysium, Heracleae* tyrannum, adeo obesum fuisse referunt veteres: ut a somno continuo, longis, in corpus defixis acubus fuerit excitandus. Vel ipsas animi dotes, etsi pingues sat multi ingenio polleant, continuata in longum saginatio tandem pessumdat. Non igitur, et *Graecos*, maxime *Lacedae-*

mones, et *Romanos*, pinguedinem civium nimiam, quasi mollitiei foemineae ac luxuriae filiam, sub legis vincula conjecisse, mirabimur. Ab illa nimirum, et densitas, et agilitas, et irritabilitas, et robur, et directio fibrarum muscularium infranguntur, mutantur; et junctis, huic musculorum inertiae, vasorum, in suscipiendo, propellendo cruore, a superincumbente pinguedine, obstaculis: cur sub acclivium adscensu, sub exercitio corporis alio, vel protracto, vel quidquam strenuo, et anima vix non deficiat, et cor, prae angustia, palpitet, et sudor profusus cutem inundet, intelligitur. Nec alia viscerum thoracis, abdominis, pelvis, a majore pinguedinis mole oppressorum, distortorum, ut infra docebimus, sors est. De copiosae pinguedinis, sub magnis atmosphaerae caloribus, sub febribus acutis, violentis et diuturnis sub corporis exercitiis, frequente corruptione, plura quondam somniarunt, quam fida experientia et analysi chemica ducibus, detexerunt pathologi. Longae quidem stagnationis, et atmosphaerae tepidae influxu, axungiam tandem rancescere te-

trumque odorem spirare, — in aetate infantili, adipem album, insipidum, — in adulta, solidiorem, subflavum, — in senili, coloris magis obscuri, ac saporis fortioris esse, — pinguedinem, destillationi submissam, de acido sebaceo testari, — obesorum sudores magis foetere, — pinguedinem, utpote vivo in homine haud solidam, etsi cruoris in torrente oleosi nec quidquam compareat, continuò uihilominus resorberi, ac mox varie mutatam, combinatam (animalium, a somno hiberno macilentiorum, testimonio) nutritionis ad opus converti, — sub morbis acutis, sub violentis exercitiis, hanc resorptionem adipis celeri passu saepe absolvi, atque hunc, ita resorptum, haud lentius disperdi, observatio docuit; ast vero, « dum vivit animal, adeps omnino ad fluida pertinet », ac ista, chemiae legibus recalcitrant, ac solo vitalitatis munita praesidio, indolem illarum saltem influxu immunem conservant. Si de adipis consistentia, colore, odore, sapore, sub aetate ac sub vitae genere diversis sermo fuerit; hasce differentias prorsus normales, et cuivis

subjecto specificas esse, dubitari nequit. Etsi vero adeps, a butyro, ratione tam originis, quam indolis, haud multum differat; sebaceum nihilominus acidum, destillationis ope in pinguedine repertum, istius modo encheiresis effectum sistere, haud absque ratione videtur. Cutaneae foetorem secretionis, de humorum corruptione testimonium haud edere, sudorum, purissimos quamvis ad pedes, ad axillas multorum, quidquod animae ipsius aliorum, perfecta sub salute, ingratissimus naribus odor evincit. A celeriore pinguedinis plurimae resorptione ac transitu ad sanguinem, quin ulli illius evacuationi locus sat promte concedatur, morbos posse accendi, negare haud contendimus; sed num vasorum abhinc inducta plenitudo hos magis, quam adipis rancor aut qualitas morbosa inducat? hoc nos, ut alia bene multa, ignorare fatemur.

Quodsi tanta *universo corpori* incommoda pinguedinis adcumulatio pariat; non minor sane malorum, ex plurimi adipis aut sebi, *circa partes* illius, collectione, series est. Potissima ex istis modo hic tan-

gimus. Sic, *exophthalmiae*, a tumoribus folliculosis, a *steatomate* productae, ac nervi optici, ab his, cum visus obnubilatione, jactura, compressi, in longum distracti, exempla habemus. Monente egregio quondam anatomico, ac *de obesis et voracibus eorumque vitae incommodis ac morbis*, scriptore « pinguedo facile sub lato arytaenoidaeae utriusque vinculo et tegmine, deinde super thyreo-arytaenoidaeo musculo, ventriculoque *Galeni*, atque porro circum arytaenoidaeam glandulam uberius colligitur, ipsumque superiorem hiatum arytaenoidaearum cartilaginum magis, quam inferiorem veramque glottidem urgere ac adficere solet. Cujus modicum magis in aliis, deinde vero plurimum in eunuchis, et illis, qui muliebri ex otio majorem olei facileque figendi copiam sibi adquirunt, videtur, his locis residere: cum saltem clariorem vocem, et inde magis acutam ex strictiore glottide reddunt ». Non male hinc orator *romanus*, « Doctores expressis verbis, ut suis quaeque literae sonis enuntientur, loqui jubet quorumdam enim, inquit, vel exilitate,

vel pinguedine nimia laboramus ». Certe, si mentum illud obesorum tripartitum, ad sterni confinia extensum, — si collum, a pinguedine, anteriora et lateralia juguli versùs collecta, in breviorem quasi *Herculis* columnam conversam spectemus; et asperam arteriam cum ipso larynge et vicino oesophago, et vasa jugularia, et musculos, et nervos hujus partis, immensa hac adipis a mole comprimi, ac suis in functionibus arceri, praecipue vero cruoris ab enkephalo descensui, sub apoplexiae ac suffocationis discrimine, obicem poni, non est, cur miremur. Tantam adipis copiam circa tracheam et oesophagum collectam fuisse legimus: ut, praeter dyspnoeam, cibos, paucis ante mortem diebus, deglutire aeger non potuerit. Haud infrequens in ipso oesophago steatoma est. A jugulo, ad mediastinum et pectoris ad cava, haud difficilis pinguedini via panditur (§. 825.) ac, praeter exemplum, hoc ipso in paragrapho notatum, alia plura id nimis evincunt. Ad cordis basin sat frequens morbosa pinguedinis collectio, et ipsum hujus visceris ad apicem haec locum ha-

buit. Apud virum asthmaticum, in diaphragmate steatoma comparuit. Nec minus, diversas ad ventriculi plagas hoc idem vitium obtulit. Systema biliosum in obesis haud raro adficitur, et concretionum calculosarum in hepate, sicut in renibus, apud illos repertarum, non exiguus est numerus. Intestinorum canalis ipsumque mesenterium, frequentem steatomatum sedem constituunt. Virum, optimo cibo potuique ac deliciis unice inservientem, ita pinguem evasisse, summus *Bataviae* quondam medicus vidit: ut abdomen proprium fasciis ad scapulas suspendere, mensae, ad semicirculum exsectae, adsidere debuerit, et omentum 30 libras penderet. Similia haud raro voracium cadavera ostendunt. Omentum, ad saccum herniosum susceptum, atque hinc inde concretum, sebaceam magis indolem aliquando assumit. Praegrandia peritonaeum steatomata concepisse est visum. Quemadmodum vero jam *graecus* historiae naturalis fundator, a nimio sebo, circa renes collecto, oves perire monuit: ita quoque urinifera haec viscera, pinguiore

in homine, haud modo medio in sebo sepulta comprimuntur et languent; sed illorum quoque substantia omnis aliquando in adipem conversa fuit. Cum vero adeps, sub statu sanitatis, modo certis telae cellulosae in spatiis ac propriis a vesiculis secernatur; sub partium corporis etiam illarum, quae, exemplo cerebri, arteriarum, uteri, tubarum, hisce marsupiis carent, adfectione morbosa (quod jam §. 897. insinuavimus) tumores adiposae indolis, seu *steatomata*, haud raro nascuntur.

Ex tam diversa pinguedinis superabundantis sede non minus, quam ex viscerum, per illam, suis e locis expulsione, distortione, compressione, symptomata nunc haec, nunc alia, hic loci haud eruenda, ab illa debere produci, vel sponte intelligitur. Succincte admodum ac vere, hujus vitii effectus, antiquus de morbis chronicis scriptor *africanus* exposuit: « Indecens, inquit, difficultas patientes afficit: nam sequitur nimia ac superflua multitudo carnis, quae in pinguem prominentiam erigitur, cum tardo motu, atque gravatione, vel debilitate, et ex parvo gressu

anhelatione, ac sudore, ut suo se corpore praefocari sentiant aegrotantes, quo neque levia ferre valeant vestimenta ».

§. 899. Pinguedinis nimiae, vel universalis, vel modo localis *origines*, multae quidem, sed certe haud omnes, cognitae sunt. Conducunt ad illas: temperamentum, ut vocant, phlegmaticum, — corporis, maxime juvenilis, foeminei, in atmosphaera tempreata, humida, ciborum, potulentorumque magis nutrientium abundante sub usu, ac solius fere ventriculi tenore minus infracto, commoratio; laxitas, infirmitas per morbos, per venae sectiones copiosas, per haemorrhagias, lactationem diuturnam, per somnum protractum, per otium corporis, maxime post vitam antehac laboriosam, per imperturbatam animi quietem, per balnea tepida, per castrationem, per membri conspicui amputationem, per emphysema, inducta. Egregie haec antiquus *de medicina* scriptor *romanus* exposuit, dicens: « Implet autem corpus modica exercitatio, frequentior quies, unctio, et si post prandium est, balneum, contracta alvus, modicum fri-

gus hieme, somnus et plenus et non nimis longus, molle cubile, animi securitas, assumpta per cibos et potiones maxime dulcia et pinguia, cibus et frequentior et quantus plenissimus potest concoqui». Sub utero gravido, vel a cessatione menstruorum, pinguedo nimia corpore interdum potitur. Quae, ad illustrandos hujus indolis effectus, a physiologis jam satis abunde exposita fuerunt: ea hìc loci haud repetimus; nemo est interim, qui homines plurimos, fere singulis licet his causis expositos, macilentos nihilominus incedere, — alios vero, sub victu omnino tenui, atque sub exercitatione corporis non minus quam animi quotidiana, ab infausta pinguedinis mole haud posse defendi, ignoret. *Dispositionis*, haud intellectae, jure, haec, inter se contraria, eveniunt. Animalia domestica, neque senilia nimis, neque morbosa, obesitatis rationibus, vix non allatis, et (quas crudelitas hominum detexit) aliis, submissa, sine exceptione, ac paucorum mensium, quidquod breviore quoque, spatio, collecto ab adipe vix non suffocari, docet experientia. Quam-

vis autem, eximii quondam scriptoris *galli*, de pinguedine, assertioni, «ob animi pathemata multo vehementiora, hominem non posse saginari», inhumana quorumdam anthropophagorum, captivos, praeter alia, vel per ipsam castrationem, saginandi consuetudo, contradicat; vix tamen, ubique terrarum, humani generis ad pinguescendum dispositio, pecudum illi aequiparanda esse videtur. *Lanios* atque *pistores*, ex atmosphaera, in qua degunt, vaporibus ad nutritionem idoneis gravida, magis, quam solis ab esculentis pinguefieri, cum utrumque genus hominum, lucroso vel annonae, vel carnium commercio, ac victu tam lauto, quam nutriente gaudere soleat, vix auderemus defendere. Qui dapes numerosas, quas provida natura, e regno tam animali, quam vegetabili petitas, vel ipso ex oleo, vel saltem ex principiis adiposis, muco ac lymphae commistis constantes, esurientibus offert, consideraverit; — qui haecce alimenta ab istis in chymum et in chylum, emulsionis animalis sub specie, conversa, vix ad sanguinem delata, et partim jam ab uberibus mater-

nis in filiorum nutritionem secreta, sub forma lactis, butyrum, ab adipe modo parum diversum, secum vehere perpenderit; — qui ad organa certa, pro secernendo in textu celluloso, ac ipsis in ossibus longis, oleo animali constituta oculos conjecerit; — qui adiposae hujus materiae utilitatem, necessitatem ad orbitas, ad mammas, ad manuum volas, ad pedum plantas, ad omentum, in memoriam revocaverit; — qui sanissimos infantes plerumque pinguescere, senes vero exhaustos, antehac obesos, adipem deponere viderit; — qui demum hominum pinguescentium vigentem ciborum adpetitum, nulla, sub istorum subactione, incommoda, et perfectam in omnibus salutem observaverit; — ille, nisi omnia nos fallant, generationem adipis a defectu plenae et perfectae nutritionis, cum viro claro derivare nullatenus poterit. An adeps, certum ad gradum, ob quotidiani dispendii defectum, auctus, tam ex *nervorum cutaneorum*, hac pinguedinosa in palude vix non suffocatorum, omnique fere sensu destitutorum, quam ex *systematis lymphatici*, tandem ab illo

oppressi, retardato magis magisque officio, ultrò resorberi impeditus, morbosa pinguedinis symptomata producit? Ipse saltem hydrops, hoc modo haud raro nascitur (§. 748.); atque telae cellulosae nimius ab adipe infarctus, non multum hac retentionis serosae a specie distat. Quod non modo somnum inducit, sed et nervos obtundit, *lolium temulentum*, annonae commistum, hoc saginationem animalium, quod nec antiquitatem fugit, promovet. Materiae, sub futura mistione, praeparatione, nutrientis, horreum, panniculus adiposus est: e quo, sub longa chyli novi penuria, ut hiberno certorum animalium somno, substantiae jacturam natura resarcit. Incitentur, per corporis aut animi commotiones violentas, per febrim acutam, mercurialium sub usu incauto, vasa lymphatica nervique sub adipe sepulti! et, renovata istorum actione, adeps vix non omnis e cutis granario resorbebitur, et, cum summo vitae discrimine, cruoris ad massam impetum faciet.

Quodsi nostrae, de *universali* pinguedinis per corpus diffusione, cognitio adeo

vacillet: ut haec omnis, *circa excessum assumtorum, et excernendorum defectum* et, quod pejus est, specioso *dispositionis* sub titulo, circa qualitatem occultam, versetur; longe magis in obesitatis *particularis*, qualis nempe certis in regionibus, foeminae humanae ad mammas, ad nates, — domestica inter animalia, ovium ad caudas, endemica conspicitur, explicatione egeni sumus. Nec rationes, cur, corpore necdum praepingui, adeps nihilominus hinc inde ad basin cordis, aut in mediastino, aut alibi, quin vitii istius suspicio esse queat, glomeratim colligatur ac hominem trucidet, intelligimus. Nec steatomatum genesis hucusque clara res est. Ad *ossium medullam* quod pertinet, et istius functiones non minus, quam morbi, magna ex parte nos latent. Quae saeculi ultimò elapsi physiologi huic medullae officia, ossa nutriendi, longiorum ex istis extrema, cartilagine obtecta, ut ad synoviae compositionem conferrent, penetrandi, ac demum haec magis flexilia reddendi, assignaverant; haec, recentiorum observatio, quod ossa tam foetus, quam avium mul-

tarum longiora, sine medulla subsistant, et quod istius morbi ac illi synoviae, inter se differant, rejecit. Haec igitur medulla, adipe subcutaneo subtilior magisque pellucida, in contextu ossium spongioso, ab interno periostio secreta, et a telae cellulosae vesiculis, in usus ignotos, detenta, excepto foetu, animali pinguiori copiosior, in cervis, sub venatione per canes protracta exhaustis, rarior, augeri non minus, quam resorberi solet. Quae vero membrana, subtili vasorum rete ornata, hanc medullam, in medio ossium longorum crassiorem, includit: ea, externo periostio, quamvis tenerior, in omnibus tamen similis, nervis quidem ipsa nullis instructa est; sed utrique certe periostio, ut sub laesione ac sub morbis diversis stimulari, incendi queat, irritabile ac sensile vasculorum, a quibus percurritur, principium abunde jam sufficit. Spongiosum medullae contextum, in ossis longi cavo expansum, posse cum ipso hoc osse, varios in sensus extendi, atque a materia coloris sanguinei, lymphatici, plus minus repleri, rachiticorum spina ventosa nos docet; eumdem ve-

ro et contrahi posse, ita ut medullam in se retineat, ejusdem ossis amputatio ostendit. Est vero, ubi, hac absoluta, sub rerum eventu facile sinistro, medullaris haec membrana, fungosa, quod et nos experti sumus, ossis e cavo luxuriet. Vasa medullae sanguinea, in rachiticorum ossibus, majoris fuisse diametri, pluries vidit illustris *Galliae* anatomicus. Non mirabimur proinde, in periostio *interno* non minus, ac in externo, sub contusione fortiore, fractura ossium, sub rachitide, syphilide, sub adfectione strumosa (scrophulosa), sub scorbuto, sub elephanthiasi, a congestione, confluxu cruoris ad haec vasa stimuloque majore, aut specifico, vel ipsis in ossium penetralibus, tam hydropem acutum et chronicum (*hydrosteon* vocavit atque descripsit egregius *Bataviae* medicus), quam inflammationes, suppurationes, indurationes, erosiones, caries, ipsamque necrosin, quae singula tamen adcuratiore adhuc examine indigent, saepe produci.

§. 900. Potissima *prognosis* momenta, quae retentiones adiposas concernunt, in

ipsa descriptione symptomatum, ex nimia pinguedine observari solitorum, jam §. 898. adduximus. *Hippocrates* quidem « illos, qui a nativitate valde sunt obesi, celerius mori, quam graciles », monuit; quamplurimos interim infantes, ad ubera pinguedine turgentes, — hac ipsa, in puerili aetate deposita, sanos vixisse conspeximus. Infantes obesos, ut alii praetendunt, facile strumosos (scrophulosos) fieri: nec hoc quidem tam saepe observare potuimus; majora interim illos, sub dentitione difficili, discrimina exspectant. « Obesos plerumque acutis morbis et difficultate spirandi strangulari, subitoque saepe mori, quod in corpore tenuiore vix eveniat », jam princeps *Romanorum* medicus edixit. Eodem scriptore monente, « si plenior aliquis, et speciosior, et coloratior factus est, suspecta habere bona sua debet ». Frequenter nimis pinguedinem, telae cellulosae exulem, aquis copiosis haec loca cessisse, jam diximus; sed in multis hydropicis, steatomata immutata subsistunt. *Hippocrate* dicente, « si praeter naturam mulier fuerit crassefacta, in

ventre non concipit; nam omentum crassum ac multum incumbens, os uterorum deprimit et genituram non suscipiunt ». His addit vir divus: « Si mulier a pinguedine uteros sibi laesos esse putet ad conceptionem; attenuato ipsam quam maxime et ad reliqua gracilem facito »! Quamvis autem foeminarum pinguium, quae uteris conceperint, exempla, et aliis et nobis non desint; ac licet fertilitatis, ab obesitate nimia, apud multas deletae, ratio, ab omenti pondere in utero desumta, omnino claudicet; in genere nihilominus verissima ubique gentium reperitur historiae naturalis, inter *graecos*, parentis incomparabilis, sententia »: animalia, scilicet, utriusque sexus singula, jam nimis obesa, *minus* esse fertilia. « Ac certe, inter plures fertilitatis majoris apud mulieres rusticanas, et pauperes, vitae laboriosae indulgentes, quam urbanas apud foeminas, luxuriae ac otio deditas, rationes, haec una ex potissimis est. Quasi secretio seminis simul ac adipis copiosior mutuò sese subverterent: tam homo, quam animalia coetera, pinguedine oppleta, generandi facultatem

sibi indies imminui percipiunt. Subsistente coeterum, uxorem inter et conjugem, pinguedine nimia et vix non montano abdomine, haud pauca foecundi coitus obstacula occurrunt: quae ratio, praeter illam, quod plurimus adeps nervos genitalium non minus, ac alios, obtundat, ac rarius ad venerem excitet, obesorum matrimonia fertiliora esse impedit. Pueros a pinguedine nimia facilius, quam adultos, liberari, hoc exercitii, ab illis constanter suscepti, ac tranquillitatis, hilaritatis animi potius, quam artis medicae, auxilio, contingere credimus. Haud raro pinguedinem nimiam, telae collulosae exulem, aquis haec loca cedere, jam diximus; quidquod in ipso hoc hydrope succedaneo, adeps, illis in locis, non semper omnis disparuerit. In multis hydropicorum cadaveribus, steatomata intacta subsistunt. Quid medullae in ossibus superabundantiam, paucitatem, defectum, aberrationem a normali subesse significet, quidque malorum exinde resultet? haec, etsi momenti non exigui esse supponamus, hucusque nos fugiunt.

§. 901. Frequentior medicis, *maciei*, quam *pinguedinis* nimiae impugnandae, offertur occasio. Atqui, dum agricolae, animalium domesticorum saginationem, sub spe certi eventus suscipiunt, ac alimentorum, experientia diu comprobatorum, adminiculo, breviore tempore absolvunt, — vel etiam, nisi propria utilitas vetaret, perfectum jam opus, opposita sub methodo, facile destruerent; doctior longe medicorum coetus, nec maciei, nec obesitati hominum, tutò, citò atque jucunde tollendis, ex allata jam ratione (§. 899.), aeque parem venditare se potest. « Pingues, qui graciles fieri volunt, inquit *Hippocrates*, omnes labores jejuni facere debent, et cibos assumere anhelantes adhuc ex fatigatione, et non refrigerari, praeposito vino diluto, et non valde frigido, et obsonia praeparata assumere ex sesamis, aut condimentis hortensibus, et aliis hujuscemodi. Sint autem obsonia pinguia quae offeruntur. Sic enim a quampaucissimis impleri poterint. Sed et semel in die cibum sumere, et illotum manere, et stratum durum habere, et nudum deambulare

oportet, quantum ejus maxime fieri potest ». Potissimus *Romanorum* de medicina scriptor, haecce vestigia et alia sequitur, dicens: Extenuat corpus aqua calida, si quis in eam descendit, magisque si salsa est; in jejuno balneum, inurens sol, et omnis calor, cura, vigiliae, somnus nimium vel brevis vel longus; lectus per aestatem, terra; hyeme, durum cubile: cursus, multa ambulatio, omnisque vehemens exercitatio, vomitus, dejectio, acidae res et austerae, et semel die assumptae, et vini non perfrigidi potio jejuno in consuetudinem adducta ». Quodsi igitur veteres, istis, et foeminarum speciosarum blandientiumque in viros imperium, ut tyrannorum sui temporis in populos furiendi modum, atque triremes, superaddidissent; nihil omnino, quod adipem nimium ipsamque ossium medullam tam avertere, quam omnem consumere potest, omisissent. Curae praecepta, *hippocraticis* fere similia, jam laudatus de morbis acutis et chronicis scriptor *africanus*, et quidem in speciali de polysarcia capitulo, tradidit, hisque artis subsidiis, gestationem plurimam, equitatio-

nem, navigationem, natationem in aqua maris, lectionem alta voce susceptam, cursum, frictiones siccas, aspersionem cutis, a balneo, cum sale, volutationem in palaestra varia, luctationem etc. superaddidit; phlebotomiam vero, ab aliis propositam, ut mentis delirae commentum, rejecit. Sed et crudeliora, nisi tentata, saltem proposita fuerunt. Medicos, *Apronii* filium, adipe exciso pondere levasse, refert *romanus* historiae naturalis scriptor. Adipem e mammis exscindendi methodum, vir *graecus* docuit. *Arabistae*, non modo adipem nimium mammarum auferendum, sed ad ponderosa nimis, ac umbilicum versùs pendentia ubera relevanda, operationem quoque chirurgicam consuluerunt. *Lacedaemonum* filios pinguescentes aut jam obesos, praeter alia subsidia, et virgis caedi, ephori jusserunt. Virginum sacrarum coenobia subsistunt, in quibus sodales novitiae, ubera nimis conspicua, thoracibus angustis et rigidis, ad jugulum usque extensis, inclusa, arcte tenebantur comprimere. Sic et foeminae *romanae* quondam, ubera, ne volumen ingratum adquirerent,

machinae concavae levioris ope, coercere sueverunt.

Haec antiquitatis, ad praecavendam aut auferendam pinguedinem, conamina, recentior aetas divitiis haud adeo multis locupletavit; et non injusta viri quondam celebris *Lipsiensis*, hanc usque in diem, querela est: quod pingues quidem homines aliqui, sub victu *pythagorico*, aliisque austerioris diaetae sub regulis, superfluum adipem tandem deposuerint; sed, quod vix ab isto, sub magna virium jactura, liberati, dum victui modo quidquam lautiori, pro necessitate, indulsissent; post breve tempus, in majorem pristinâ pinguedinem, aut, nisi haec repullulasset; in leucophlegmatiam misere inciderint. Quare non omnis devictae, hanc vel illam per methodum, pinguedinis historia, nisi et illa, intactae ac satis constantis, a cura adhibita, valetudinis accedat, magni est ponderis. Sic architectus, ut legimus, a multa pinguedine oppressus, cum *acetum vini*, aliorum consilio, largiter ac diu hausisset, in cardialgiam, ac rebellem in vomitum, tandem letalem, incidit; post obi-

tum vero, scirrhosam ventriculi duritiem anatomico obtulit. Sic juvenem atque speciosam *Insubriae* matronam novimus, quae, dum se indies corpulentiorem fieri, ac formae elegantiam hoc modo imminui animadvertisset, alimentis consuetis pro magna parte renunciavit, corporis exercitia omnis generis instituit, simulque, dum sola esset, acetum copiosum quotidie hausit. Post annum, hoc sub regimine transactum, formae quidem elagantia, sub adplausibus amicis, redire, ac pinguedo non parum imminui visa est; ast vero tunc pallidiorem se reddi, a paucissimis licet esculentis mox stomacho gravari, cibos, quos antehac adpetierat, adversari, tristitiae insolitae ac hysterismi, sibi hucusque incogniti, symptomata experta est. Aegra tunc proprii culpam erroris, ut homines solent, in coelum conjiciens, a tenero conjuge *Neapolim* conducta fuit, et hac in metropoli, noctes vigilando, dies vero, loca regiae urbi vicina percurrendo, eodem victus sub regimine, transegit. Paucis hoc modo mensibus absolutis, de pristina corporis gracilitate gratulabatur sibi infelix;

vix autem in patriam redux, celeriter ea emacrescere, tussi sicca laborare, febricitare, ac tandem, sub sinistri thoracis ardore, dolore punctorio, respiratione difficili, anhelosa, multum e pulmonibus sanguinem rejicere cepit. Varia tunc artis subsidia in usum ducta fuerunt; sed morbus, febris lentae, ac phthisis pulmonalis sub forma incedens, aegram per septem jam menses, sub sputis, aspectu purulentis, copiosis, cruore saepius tinctis, sub sudoribus nocturnis, ut vocant, colliquativis, sub exacerbatione, quovis nycthemero, duplici, ac tanta simul sub macie tenuerat: ut medicus celebris et in arte salutari exercitatus, vitae miserae finem, paucos post dies instare, adfines adverterit. Tali sub rerum positione, cum pulchram vix *Italiam* salutassemus, consilia quoque nostra efflagitata fuerunt. Principalis quidem hujus morbi occasio, tunc medicum ordinarium, — hinc nos quoque, latuit; etsi vero enarrata illius phoenomena, primo sub intuitu, de phthisis pulmonalis ulcerosae summo jam gradu testari viderentur; longitudo tamen morbi, in

aetate, qua tabes pulmonalis decursu longe celeriore absolvi solet, corporis structura, huic morbo haud multum favens, ac certa, nec facile describenda, aegrae physiognomia, a communi phthisicorum illa diversa, fecerunt, ut, pro nostro judicio hoc de morbo exponendo, aegram ulterius, et quidem quatuor aut quinque per dies, ac horis diversis observandi occassionem nobis expeteremus. Haec nostra circa tanti morbi diagnosin haesitatio, effectum, quem praevidere haud potuimus, scilicet ut medicus aegrae illustris ordinarius, eamdem illico desereret, ac nobis, de morte illius instante dubitantibus, curandam relinqueret, produxit. Animo, tam hac a scena, quam ab infelici matronae positione, non parum commoti, si quid esset consilii, id in fida eorum, quae morbum praecesserant, relatione quaerendum esse, intelleximus. Hanc ipsam, cum aegra jam nimis exhausta esset, tenerae ejusdem amicae obtulimus, atque hoc sincero e fonte historia morbi, hucusque esposita, fluxit. Seposito igitur adparatu pharmaceutico, spem, si quae su-

peresset, omnem, in adaequatam ac blandam corporis aridi et exsucci nutritionem collocandam esse, putavimus. Nutricis sanae in ubera, nisi dyspnoea, illorum suctionem, — ventriculi vero imbecillitas, lactis usum exclusissent, fiduciam hic omnem posuissemus; atque hinc, illius loco, ad juscula e carnibus gallinae maturae, testudinis, paucorumque cancrorum fluviatilium parata, commisto simul ovi recentis vitello, dimidium ad vasculum quovis bihorio sorbenda, nec non ad enemata hujus indolis, quater in die, aliquas ad uncias, ano injicienda, confugimus. Mense necdum elapso, aegram sub tali medendi ratione, et mitius febricitare, et sudores nocturnos magis moderatos experiri, et sputa pauciora facilius rejicere observavimus. Post sex hebdomadas, sudores nocturni cessarunt, febris modo semel in die, satis mitem in modum, exasperari, dyspnoea evanescere, ac sputa melioris notae prodire ceperunt. Quare nunc, praeter jusculum, bis in die, infusum corticis chinae aquosum et frigidum, tres circiter ad uncias hauriri consuluimus. Progressu

temporis, dum aegra, corticis, ita praescripti, usum absque ulla respirationis laesione pertulisset; ad ejusdem decoctum, — ac isto per alterum mensem porrecto, omnique febre cum tussi et sputis suspectis fugata, cum ciborum adpetitus, ingestorum subactio, ac ipsa tandem menstrua, multis jam a mensibus suppressa, redivissent; martialium mitiorum, atmosphaerae liberioris, ac debiti exercitii corporis ad usum, cum tanto quidem fructu ascendimus: ut aegra, anno curationis medicae vix elapso, huic ipsi renunciare, ac ad confirmationem illius, iter per *Galliam*, *Angliam*, atque *Germaniam*, laeta suscipere ac exequi potuerit. Huic tandem matronae, in *Italiam*, post annum, reduci, pinguedo quidem aliqua, sed, sub regimine vitae, ejusdem collectioni opposito, moderata, et habitus corporis firmus rediverunt.

Plura aceti, foemineo imprimis a sexu, ad subigendam pinguedinem, infelici cum exitu adhibiti exempla, a nobis observata, consulte hic praeterimus; ut igitur, si « instar omnium medicamentorum, adversus

obesitatem, *acetum* esse *squilliticum* », conspicuus *Galliae* quondam archiater asseruerit; has laudes, concessa licet aceto, copiose ac longum per tempus propinato, in dissipanda pinguedine efficacia, ob perniciosos tandem hujus remedii, imprimis a squillae marinae superaddito illi principio, in organa, corporis reproductioni praefixa effectus, nequeamus dividere. Ex istis interim, et ex eo, quod illa, quae plenam et perfectam nutritionem *destruunt*, pinguedinis collectioni contraria sint: non tam a defectu, quam a superabundantia succi nutricii laudabilis, ac ab ejusdem a tela cellulosa ingurgitatione ultra vires peracta, nervorum et systematis lymphatici libertati nimis contraria, voraces et otiosos, vel et inclinantes, prae aliis, in saginationem homines facile pinguescere, docemur (§. 899.).

Materiam, consumendi adipis, nullam *pure* magis capacem esse, eximius quondam *Galliae*, de pinguedine scriptor, defendit; hunc interim effectum, a nemine negandum, *febri* magis, praecipue lentae, quam *puri*, istius sub imperio geni-

to, adscribere, a validis rationibus inducimur.

Saponem purum, maxime *hispanicum*, quod nempe ille oleosa, pinguia, resinosa, quam optime penetret sibique commisceat, chemico prorsus et nato ad alembicum ratiocinio, ad solvendam quoque in hominis vivi adiposo panniculo pinguedinem, tam utilem fore, ut, uncia ejusdem dimidia, per aliquot annos quotidie ore assumta, corporis obesi pondus, ad quartam sui ponderis partem imminuere valeat, dixerunt. Saponis interim qualitas, donec longinquas ille adipis sedes attigerit, varie subacta, mutata, sicut solvendis renum aut vesicae calculis impar hucusque fuit: ita quoque obesis haud aliter, quam ciborum adpetitum prosternendo, corporis pondus imminuere, et copioso atque diuturno sub usu, sanitati eorum non parum ominosa fieri potest.

Etsi vero « corporibus humida carne praeditis, docente *Hippocrate*, famem, quae corpora exsiccat, inducere conveniat »; et quamvis « abstinentia ciborum, obesos cito et secure curatos, multosque

ad triremes, vel hostilem in carcerem detrusos, hoc tenui victu graciles et emaciatos evasisse », compererit vir quondam clarus; nec his tamen conaminibus, nec exercitationibus corporeis atque laboribus, nisi caute, ac sensim sensimque initis, pericula, illis a pinguedine saepe majora, ubique desunt. Nec minor difficultas premit illa, quae potentius vomitum (haud sine apoplexiae discrimine), aut alvum evacuando, non modo pinguedini nihil detrahunt; sed vires, jam nimis languentes, magis dejiciunt, ac, nisi et ventriculus hanc atoniam dividat; eumdem, ut rejecta, non sine usura resarciat, invitant.

Ex dictis, quam parum ars medica in curanda *obesitate provecta*, hucusque profecerit, elucet; et nisi ipsorum incuria *pinguescentium*, et quotidiana amicorum de prospero istorum aspectu congratulatio, eosdem, ne infido vitae generi renuncient, medicamque opem, quo tempore hanc ferri liceret, implorent, inducerent, et quivis ex illis *Horatianum* illud, » *Introrsum turpem, speciosum pelle decora* » esse, praeferrent; rarioris medicorum, si-

cut in hydrope inveterato sanando, ita in corpulentia saginosa tollenda, felicitatis, non deforet justa exprobratio. Interim nisi inexplicabilis multorum, sub victu parco ac vita laboriosa, in pinguedinem nisus obstet; ea, quae Veteres, ad praecavendam non minus, quam ad dissipandam, quae necdum omnem telae cellulosae corporis elasticitatem delevit, obesitatem, subsidia, etiam mitiora, commendarunt, sufficiunt.

ORDO VI.

RETENTIONES HETEROGENEAE.

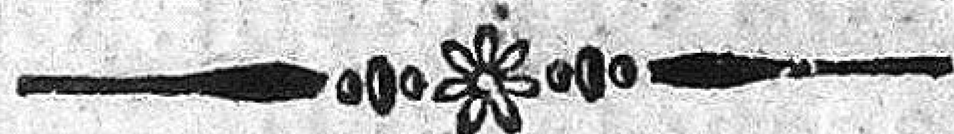
§. 902. Divisioni, a nobis §. 696 promulgatae, fideles, retentiones *aereas*, *serosas*, *mucoso-lymphaticas*, *cruentas*, atque *adiposas* hucusque consideravimus; superest igitur, ut suum et *heterogeneis* locum hìc adsignemus. Talis autem hujus ordinis epischesium indoles est: ut partem illius vel maximam, *Chirurgia* sibi vindicet, et ut reliqua partim cum foro medico dividat. De primis igitur, nostri non est agere, qualia sunt: corpora peregrina, partibus ab extus admota, illapsa, impacta, infixa, insecta, larvae, vermes, in naribus, sinibus frontalibus, auribus, nidulantes, gordius medinensis, pulex penetrans, concretiones ad articulos, tophaceae, calcareae etc. Ad retentiones heterogeneas, curae medicorum committen-

das, praeprimis illae *vermium*, *bilis*, *faecum intestinalium*, et *concretionum calculosarum* pertinent; quamvis iterum hae ultimae, saepe nimis et expertarum operam manuum sibi expetant. Cum vero medicae artis praecepta potissima, quae *vermes* et *calculos* respiciunt, tradenda hic nobis assumimus; ante omnia, lectores praevenimus: nos, lege brevitatis, nostro huic operi praescriptae, utrumque hunc laborem, utpote nostris temporibus, vel ab *historiae naturalis*, vel a *chemiae* cultoribus, tam glorioso successu peractum, ne manus, etsi haud prorsus illotas, in messem alienam mittamus, non ultra *machaonicae* artis confinia esse extensuros. Celare interim (et absque utriusque scientiae divinae injuria haec dicta sint!), quod gigantei omnino, tam *naturalis historiae*, quam *chemiae* progressus, arti salutari, testudineo semper (nec etenim aliter licet) passu incedenti, beneficia, tantis laboribus correspondentia, hucusque, eheu! non subministraverint.

ORD. VI. GEN. I.

RETENTIONES HELMINTHICAE.

§. 903. *Italiae*, quod prima fuerit, quae, sicut scientiarum omnium, ita et *helminthologiae* facem in Europa accenderit, — *Germaniae*, quod, prae aliis regionibus, hujus ultimae doctrinae lucem mirifice adauxerit, honor et gloria! Omni quidem aevo, animalcula viva in corporibus animalium vivorum observandi, cuivis se obtulerat occasio; sed magna *insectorum*, *larvarum*, *rerum* adeo *inanimarum*, hìc fortuitò, illinc dolose rejectarum, vel hac, vel illa in corporis parte repertarum, ac *vermium* inter se confusio, millenis ab annis regnaverat, et firma nimis, partim in animo hominum circa illa, quae visum ipsa fugiebant, indifferenti, partim in microscopiorum defectu, partim vero in fraude multorum inexhausta, fundamenta po-

suerat. Tam densas caligines, *historia naturalis*, pro sua dignitate exculta, dissipavit, et vobis, hac luce jam dotatis, eorum, quae ista satis illustravit, ultra confinia medica prosequendorum necessitate nos dispensat. Ad potissimorum nostri aevi helminthologorum, *Rudolphii*, *Bremseri*, opera, ne plura, quam oporteat, quae celebres hi viri nostrique amici jam abunde docuerunt, repetendo, hujus moles libri ultro, quam par est, augeatur, hic provocamus.

§. 904. Praesuppositis igitur in illis, qui medicinae se studiis voverunt, divinae illius scientiae principiis, modo eorum, quae vermes, in corporis humani aut *visceribus*, aut *partibus aliis* repertos, in longum descriptos ac delineatos concernunt, memoriam hic loci injicimus. Hos nempe hospites solos, ut *sibi inquilinos*, nec aliorum animalium illos, ab istis diversos, pro suis hominem admittere, multae rationes docuerant. Quodsi autem virorum celebrium observatio recentior, animalia, post triduum ab esu vermium, nequaquam suorum, mactata, eosdem adhuc vivos in suis

intestinis obtulisse, hanc assertionem infirmare videatur; altera observatio, quod scilicet et alia, quam vermes, animalcula, in hominis vivi tubo intestinali *per breve tempus, nec tamen longiorem per moram*, ut inquilina homini, vegetaverint, virorum clarorum doctrinam necdum adeo subversam esse docet: ut, licet populi ichthyophagi non ubique magis ac alii, vermibus abundent; humanorum tamen originem vermium ex esu peregrinorum, cum veteribus denuo admittere cogamur. Orbis terrarum nempe dominus, *homo*, dum suam in animalia vix non omnia tyrannidem superbus exercet: aliis is ipse, et quidem abjectissimis, *insectis*, scilicet ac *vermibus*, ut servus et pabulum, constituitur. Cum vero insecta innumera, corpus humanum, quasi praedam nobiliorem parumque munitam, non minore astutia, quam ferocia insequuntur, circumstrepunt, lacessunt, prehendunt, atque armorum, ab ipsa natura concessorum, ope, rodunt, pungunt et sauciant, quidquod, futurae progeniei sollicita, hanc ipsam, tam vulnusculis inflictis, ulceribus, quam

antris ac sinibus, naturalibus, morbosis, *larvarum*, *nympharum*, *ovulorum* sub specie, ad plenam maturitatem evolvendam, excludendam, insinuant atque committunt; si tamen pediculum, tam communem, quam pubis, nec non acorum exulcerantem et scabiei excipias; insecta reliqua, Europaeis peregrina sunt, ac modo escam quaesitura, habitaculum constans apud ipsos figunt. Sic, in narium anfractibus, speciatim in sinu frontali, oestrus ovinus, — sic larva muscae cibariae, per ventriculum, per anum excreta referuntur; sic exigua insecta, per aerem volitantia, saepe ad pulmones inspiramus; sic, cum aquis impuris aliquando (etsi fraudes hominum, fucum facile in his faciant) foetus ranarum, hirudines, lacertulas, et nymphas muscae pendulae, aut etiam scolopendras, carabum et alia insecta insolita protulisse narrantur. Sic acorum equinum nos ipsi, ex aure pueri summopere dolente, vivum, *Ticini*, coram nostris auditoribus, extraximus, quae tamen singula, ab extus et per accidens corpori admota, ingesta, quin se ipsa in eodem *pro-*

pagaverint, vel sponte, vel per artem, rejecta fuerunt.

Impostorum quidem his in rebus fraudes, quibus viris, etiamsi doctis, non absque gravi famae eorum jactura, imposuerint, satis jam notae sunt; juventutis interim medicae interest, illarum, contra nos ipsos tentatarum, exemplo, quò magis sibi caveant, edoceri. Mox a nostro ad academiam *ticinensem* adventu, vir juvenis, pro minoris ordinis chirurgo se exhibens, cum ampulla, alcohole, et verme, ut asserebat, incognitae indolis, a muliere per alvum deposito, repleta, nos accessit, et istum, pro sex aureorum pretio, rarae generositatis sub specie, nobis obtulit. Subridentibus nobis, vir iste, hunc vermem, vix a sui rejectione, adhuc vixisse, et, coram se ipso, per aegrae cubile reptasse, sancte asseruit. Cum nullum de peregrini hujus hominis fraude nobis dubium supermansisset; his nos mercibus haud indigere, impostori breviter respondimus. Hic nunc ad alterum, et quidem celebrem, ac de historia naturali optime meritum, sed fraudis humanae, ac helmin-

thologiae minus expertum virum conversus, eumdem facilius decepit. Instituto posthinc examine, corpus in alcohole suspensum, emtor incautus non modo pro *verme* agnovit, sed *Physis intestinalis* nomine insignivit, delineari illud et aeri incidi, tabellamque pulchre incisam, dicto sub nomine, operibus committi curavit, eamque venerato inter Europaeos viro *anglo* dedicavit. Hic scriptorem, juste celebrem, sed nimis credulum, exspectavit alterius, aemuli, malignitas: qui *Physin intestinalem* viri sibi odiosi, *nihil aliud, quam pulli gallinacei oesophagum esse*, fraudis, proprio forsitan jussu susceptae, haud ignarus, tam publice quam inimice docuit.

Quemadmodum vero nec vegetabilia, nec animalia coetera, ubique terrarum prosperant: ita et vermes hominis, quamvis, ut ipsum hoc animalium genus, quovis sub coelo proveniant; *specierum* tamen suarum respectu, hac in regione, *quasi endemice* abundant; in altera, rarescunt; in tertia, demùm, vix unquam apud *indigenos*, occurrunt et, qua hucusque desti-

tuimur, non exigui ponderis foret, perfectior *topographia helminthica.* Sunt adeo, et quidem haud pauci, qui mediis in provinciis, ab omnis fere generis vermibus obsessis, istorum nunquam imperio subjaceant, interea ac integrae familiae, eodem vitae sub regimine, ab illis, jure *quasi haereditario* instructis, satis defendi haud queunt. *Taeniam*, in una certaque familia, domu hac, quasi endemicam, non raro observavit egregius *Germaniae* helminthologus. *Goettingae*, ut celebris historiae naturalis scriptor refert, atque nos ipsi observavimus, *ascarides lumbricoides* communissimi sunt; *tricocephali dispares* haud raro comparent; *oxyuri vermiculares* minus frequentes sunt; *taeniae* vero, nisi in peregrinis, hac in urbe commorantibus, rarius occurrunt. Talia exceptionum exempla, hominum *aetates* et *sexus* haud raro offerunt: ita ut, qui, adhuc puer, copiosis a vermibus obsidebatur; in aetate virili, aut senili, saepe eisdem omnino careat. Sexum sequiorem, vermes, in juventute, praediligunt; sed et ipsae vermium species diversae, tam aetatis, quam sexus

distinctionem observant: ita ut *taeniae*, adultos, — *ascarides*, infantes ac pueros, magis occupent. Nulla tamen, et in istis, regula sine exceptione est: ut et ipse uterus, foetum, a quacunque vermium specie, non semper satis custodiat. Haud aliter vermes, quam insecta haec vel illa, et plantae parasiticae, certis in annis potissime, non pro voto fertilibus, magis, ac in aliis, multiplicantur, laetius crescunt, et *quasi epidemice* humanis corporibus, infinito propemodò numero, potiuntur. Quaecunque vermium species, habitaculum, humano in corpore adcommodum atque tam propriae, quam suorum nutritioni, evolutioni, propagationi, idoneum usurpat; atque hoc, vel angusto, vel sat amplo in domicilio (nunc solitaria, nunc socialis, — hìc, organis modo unius, modo utriusque sexus, — illinc, genitalibus, hucusque incertis, instructa, in visceribus plerumque aut ovipara, aut vero vivipara, — hìc, motu, ad sensus, nullo, illinc, ope fibrae muscularis, aut certe aequivalentis, extensionis, incurvationis, torsionis, sinuationis, contractionis, — in ali-

quibus ad exsiliendum, et ad partes, etiam dissitas, proserpendum idoneo praedita, — nervis, exceptis modo paucis speciebus, ut potiores helminthologi, saltem hucusque, asserunt, non donata) vitam, fili dubii, aedis electae domino vel prorsus absconditam, aut non importunam, vel adeo ingratam, adperte hostilem, ac propriae domus in ruinam, nullo vero in casu, quod sciamus, possessori suo utilem, ducit.

§. 905. Simplicissima vermium corporis humani *divisio*, ex illa locorum, in quibus hi parasiti habitant, petitur: atque haec loca illis, vel *intestina* vel *partes* quaevis *aliae*, offerunt. Altera usurpatorum istorum distributio, successu temporis, pro ratione factorum in historia naturali progressuum, facile commutabilis, helminthologorum systemata sequitur. Inter multa temporis acti, virorum, §. 903. laudatorum, illa, hucusque certe perfectiora sunt. *Familiae vermium quinque* (*nematoideorum*, scilicet, *acantocephalorum*, *trematodorum*, *cestoideorum*, et *cysticorum*) ab hisce scriptoribus admissae, huma-

ni corporis hospitium haud singulae subintrant; aut saltem, vel erroris, vel fraudis suspectae, *pseudohelminthorum*, aut dubiorum, aut fictitiorum, imposito sub nomine, examen, quò vel hocce, vel ordinis adeo distincti, honore et ipsae tandem potiantur, repetitum atque rigorosius exspectant.

Ac *primam* quidem (*nematoideorum*) ad familiam, helminthi, « corpore tereti, elastico, crassitie nunc aequali, nunc parte anteriore, vel posteriore, magis aut minus, pedetentim aut subito, acute aut obtuse deficiente, tractu intestinali hinc ore, illinc ano, terminato, individuis tam masculis, quam foemineis instructi », revocantur.

Ad primum hujus ordinis genus, *Filaria*, « corpore tereti, elastico, subaequali, ore orbiculari, genitali masculo, spiculo simplici donata », pertinet.

Hujus generis species, in homine hucusque detectae, nec dubiae, sunt:

1°. *Filaria medinensis*, « longissima, cylindrata, elastica, fere aequaliter crassa, capite attenuato, ore minimo, circulari, cauda maris, medium sui finis ad lo-

cum, genitali spirali, prominente, subulata, inflexa, foeminae semitereti, acutiuscula, incurva praedita, in hominis tela cellulosa subcutanea, praesertim pedum, in regionibus tropicis figi solita». *Brems*. Tab. IV. Fig. 1.

2°. *Tricocephalus;* « corpus teres, elasticum, parte antica capillari subito in crassiorem transeunte. Os orbiculare, genitale masculum simplex vaginatum».

Tricocephalus dispar R., « parte capillari longissima, capite acuto, corpore magis spiraliter involuto, foeminae subrecto, vagina penis obovata ». *Brems*. Tab. I. Fig. 1—3. Plerumque in *coeco* intestino hominis hic vermis, vulgatissimus, habitat. In parte inferiore quoque *ilei*, cadaver puerperae, eumdem viro eximio obtulit; atque tam summus quondam *Italiae* anatomicus, qui primus vermem detexit, quam celebris historiae Entozoorum naturalis scriptor, hunc tricocephalum in tenuium intestinorum cavo repererunt; nec tanta certe valvulae ad colon resistentia est, quin vermis ille tenuis, eidem sese insinuare, et hanc sibi portam adperire be-

ne queat. Plerumque istius helminthi proboscidem osculo glandulae cujusdam Peyerianae, aut folliculi mucosi immersam observavit vir celebris. Effectu magis, quam causa, hic vermis, in epidemia, *gallos* inter milites, *Goettingae* quondam regnante, abundantissimus fuit.

3°. *Oxyuris*; « corpus teres, elasticum, parte postica (foeminae) subulata. Os orbiculare. Penis vaginatus ». *Brems*. Tab. I. Fig. 6 — 12.

Oxyuris vermicularis Brems., « capitis obtusi, membrana laterali utrinque vesiculari, cauda maris spirali, obtusa, foeminae subulata, recta ». In *recto intestino*, imprimis sub tenera aetate, sed, ut probe novimus, etiam in adulta, plerumque residet. *Gregales* vel maxime sunt hi vermiculi, ac eorum subinde *conglobata* in unum *multitudo*, — nec minus insignis, et primo vere, ut videtur, major, quam autumno, *fertilitas*, *petulantia* est. Quibusdam in regionibus rariorem esse hunc vermem, dicitur; sed certe eumdem et in *Germania*, et in *Italia*, et in *Rossia*, nos ipsi frequenter reperimus. Non tam con-

stans oxyuri vermicularis in ultimo intestino sedes est, quin eamdem aliquando cum alia commutet. In teneris puellis, propinqua hic vermis saltatorius interdum *genitalia externa*, et urethram adgreditur, exstimulat, albi speciem fluoris exinde provocat, atque haud raro ad onaniam tandem invitat. Hac e sede tamen subinde per urinam abluitur. Ex nostris auditoribus unus, ad foeminae vaginam oxyuros vermiculares reperiit; nec aliorum, ipsiusque jam *Hippocratis*, hac de re exempla desunt. Post gravissimum typhum, a vindobonensi puella nobilissima, septem annorum, feliciter superatum, sub urinae examine, triginta circiter istorum vermiculorum, ad vitri fundum, adhuc vivos, deteximus, et per chartam emporeticam a lotio separari curavimus. Negotiis distracti, hos oxyuros, pyxidi commissos, tertia modo die accuratiori examini submisimus. Mortem quidem pars plurima eorum jamjam subiverat; tres interim ex istis, sine quovis alimento, in loco tam sicco supervixisse, non sine admiratione conspeximus. Ad ipsam *vesicam urinalem*

ascendisse hos vermiculos, diaria medica loquuntur. Immensa horum vermiculorum copia in intestinis infantis, vix utero exclusi, et cui funiculi umbilicalis portio necdum deciderat, detecta fuit. Vermium similium catervam e ventriculo per vomitum rejectam fuisse, *Angliae* societas medica nos docuit. Simile et nobis, *Vindobonae*, anno 1802, in puero exemplum oblatum est. In alio puero, a crudeli cardialgia enecto, ventriculum ab hisce vermiculis, eidem adhuc adhaerentibus, obsessum conspeximus atque *viennensi* museo pathologico commisimus. Haud interim celandum est, saepenumero et larvas muscarum, et articulos taeniae, et alia, hisce pro vermiculis, venditatos fuisse. Oxyuros copiosissimos, sub antiquo *ascaridum vermicularium* nomine, inter ventriculi oesophagique membranas, cystide inclusos, observatos fuisse refertur.

4°. *Ascaris*; corpus teres, elasticum, utrinque attenuatum. Caput trivalve. Genitale masculum: spiculum duplex ».

Ascaris lumbricoides, « capite nudo; corpore utrinque sulcato, cauda obtusiu-

scula ». *Brems.* Tab. I. Fig. 15—17. Vulgatissimus atque oviparus hominum hic vermis, *nec tamen, nisi a morte, elasticus*, primam abdominis contignationem sibi quidem vindicat; sed aliam is nullam excludit. Longa interdum itinera, ad superiora non minus, utpote ad ductum pancreaticum, choledochum, vesiculam felleam, ad ventriculum, oesophagum, quam ad inferiora, non renitente coli valvula, usque ad ani confinia, rependo instituit. A duodeno, usque ad rectum intestinum, omnem hujus tubi alimentarii tractum his vermibus et stercore plenissimum in viro vidimus, qui ticinensi nosocomio illatus, altera mox die, sub clamoribus altis et continuis dirisque convulsionibus periit. Octoginta hujus indolis vermes, unum in glomerem convolutos, sub febre acuta per alvum expulsos, observavimus. A morte, ut jam innuimus, totus rigescit hic vermis.

5o. *Strongylus;* « corpus teres, elasticum, utrinque attenuatum. Os orbiculare vel angulatum. Apex caudae masculae terminatus bursa penem emittente ».

Strongylus gigas; « capitis obtusi, ore papillis sex, planiusculis, cincto, bursa maris integra truncata, cauda foeminae rotundata ». *Brems*. Tab. IV. Fig. 3—5. Non modo animalium diversorum, sed et humanis in renibus, vesica, hi vermes reperti fuerunt. Exempla illorum aliqua in egregia *Entozoorum, seu vermium intestinalium historia naturali*, et in ejusdem helminthologi *Entozoorum synopsi*, reperimus. Strongylum gigantem, suo jam tempore, in rene canis detexit, ac delineari curavit, summus *Italiae* simulque eloquentissimus medicus. Filius, natu minor, *Franciscus*, praematura, eheu! morte nobis ereptus, duos eorumdem, *Ticini*, in canis vesica urinaria, vivos reperiit nobisque anatomice perlustrandos commisit. In emaciato sene, ut legimus, vermes duo, ulnae ad minimum longitudinem habentes, rubicundioris coloris, aquoso liquore scatentes, similes omnino illis, quos, ex cane desumtos, dissecuimus, detecti fuerunt. Interim non omnis vermis, ex vesica, maxime foeminea, forsitan expulsus, hocce pro *strongylo* habendus est. In-

testini colon, vesicae urinalis virilis, fundo exeso, concreti, bina exempla propria descripsimus, et cum et flatus, et excrementa, his in casibus, cum urina, per urethram fuerint expulsi: siqui ascarides lumbricoides, quidquam majores, simul per illam rejecti fuissent; facile hi, ab inexpertis, minore coeterum therapiae, quam diagnosis errore, pro *strongylo gigante* declarari potuissent.

De helminthis, quorum sedes est in *tuberculis aneurysmaticis* ad canum oesophagos et arterias magnas, sicut ad equorum, asinorum, et suis *Tujasu* aortas, arterias meseraicas superiores, rarius ad arterias coeliacas, et quos vermes pro *strongylis armatis minoribus*, vel pro *strongylis triconocephalis* agnoscit *Rudolphi*, — vel qui suum domicilium helminthi bronchiales ad glandulas figunt, — de his omnibus (eoquod primi ex dictis, in *homine* necdum reperti fuerint, — quod secundi, humano in corpore modo semel *Treutlero* occurrerint, — maxime vero, quod utrorumque symptomata non minus, quam cura, hucusque nos lateant)

plura hìc non referimus. Ut specimen nematoideorum *dubium*, addenda his est *hamularia*; « corpus teres, elasticum, subaequale, tentacula oris duo, filiformia ».

Hamularia subcompressa Rud. « antice attenuata, corpus lineare, teretiusculum, circiter pollicem longum, ad latera quidquam compressum, caput obtusum, infra duobus hamùlis prominentibus instructum ». *Brems.* Tab. IV. Fig. 2. Hi vermes, a solo *Treutlero* ad vasa lymphatica et glandulas bronchiales conglobatas (ad tubercula bronchialia, monente *Rud.*) cum valvularum in illis destructione, in juvene phthisico reperti, describuntur.

Cum vermes hucusque nullos *acanthocephalorum familia*, humano in corpore, helminthologis manifestaverit; ad illam *Trematodarum Rud.* scilicet ad vermes, corpore molli, depresso, vel teretiusculo, poro solitario instructos, transimus.

Huc, primo, spectat *Distoma hepaticum*; « obovatum, planum, collo subconico, brevissimo, poris orbicularibus, ventrali majore ». *Brems.* Tab. IV. Fig. 11-14. Vermis, in ove tam vulgaris, ut et in

agni, adhuc sugentis, cujus mater eodem helmintho laboravit, vesicula fellea conspectus fuerit; in aliis animalibus, ut in bove tauro et domestico, equo, asino, sue etc., ad hepar et, exinde, in intestinis saepe repertus, in hominis quoque vesicula fellea aliquando detectus fuit. Jam anno 1578, in *Patavino* nosodochio publice dissectus fuit infans, sub variolis defunctus, in cujus hepate, vermes plurimi, tum adhuc viventes, tum inanimes, in ramis venae portae ac hepaticis reperti fuerunt. Coloris rubri, rotundi, quidquam longi, tactuque molles hi erant, hinc a *distomate hepatico* (Ligula hepatica) quidem diversi; sed vera distomata magnus *Angliae* anatomicus in systemate hepatico, et quidem in venae portarum ramis ac ductibus hepaticis pueri, sub morbillis mortui, — alia, vir clarus alter, adhuc viventes, detexerunt, quin partem hujus phoenomeni majorem coaevi sumsissent. Accessit et alter naturae scrutator, *Germaniae* decus, qui, *Rossiam* tunc inhabitans, *distoma*, seu *fasciolam*, in foeminae ramo ductus hepatici conspexit. Tandem

vero (a. 1790) *Weimariensis* medicus eximius, cadaver viri, ex typho mortui, explorans, magnam in vesica fellea distomatum copiam reperiit. *Antonia Aragnoli*, annorum octo puella, nosocomium *mediolanense* petiit 27. Novembris a. 1782. Ad summum illa emaciata erat; pulsus fuerant debilissimi ac celeres; facies cadaverica, meteorismus abdominis. Sex menses fuerant, a quibus aegra fluxu ventris continuo vexata fuerat, nec minus *dolore in regione hepatis*. Aliquando hic dolor adeo, ut contorqueretur puellula, ac inquietudinem magnam ostenderet, exacerbabatur. Nunquam, in morbo tam longo, *icterus* a longe comparuit. Vixit adhuc paucos per dies hae puellula, hoc misero in statu; mox vero sub diris convulsionibus mortua est. Secto hujus prolis cadavere, *ductus hepaticus*, diametri mediocris calami scriptorii, observabatur. Ad sui principium, in cavum ampliabatur, ac hujus in medio bursae, haerebant quinque vermes convoluti, coloris ex viridi flavi, adhuc viventes, palea straminis lati, crassitie, longitudine bombycis praediti. Non

ubique tamen hepar hic helminthus devastasse visus est; sed cum quinquaginta majora, totidemque juniora distomata hepar occupassent; non tamen hoc viscus erosum, aut animalis illius sanitas, ad adspectum, ullo modo perturbata fuit. Ob non magnam hujus vermis extensionem, hunc ipsum, bile aut muco tenaci obvolutum, aut excrementis intermistum, in hominum cadaveribus rarius observari, verisimile nobis est. In consilio medico, *Vindobonae*, mense Augusti a. 1809, pro viro nobili habito, cum plurimas hic aeger portiones quasi pseudomembranae, diversimode formatae, a quatuor jam mensibus, sub dolore insigni ad regiones intestini coeci et colon adscendentis, per anum evacuasset, atque dum illas medicus alter, et, post decem annos, celebris *de vermibus, vivente in homine viventibus* scriptor, cum nobis examinasset: easdem expertus hic helminthologus, non tam pseudomembranas, saltem solas, quam vermis illius, quem *fasciolam intestinalem* vocarunt, portiones esse, quin tamen quidquam illae organici, nudis saltem oculis, obtule-

rint, aut, quod sciamus, postea manifestaverint, existimavit. Tam arduum saepe, his in rebus certi quid definiri, dicendum est!

Ordinis tremadotarum alterum genus, *Polystoma* est, cujus caracteres, « corpus teretiusculum, vel depressum, pori sex antici, ventralis et posticus solitarii », efformant.

Hujus generis species, *Polystoma pinguicolam*, « P. nempe depressum, oblongum, antice truncatum, postice acuminatum, poris sex anticis, lunatim positis », *Brems.* Tab. IV. Fig. 15—17, huc pertinet. Quo loco uteri, vix partum difficilem experti, ligamentum latum exoritur, in *adipe* ovarii sinistri, tumor durus, nucis avellanae molis, tela cellulosa laxiore devinctus mobilisque, a viro, aliquot inventis helmintologicis claro (*Treutler*), repertus, nec ab aliis hucusque conspectus fuit. In fundo cavi ovalis, in medio hujus tumoris, tenuissima, levi, humidaque membrana obducti, vermiculus hic vivus, cujus descriptionem, ab aliis jam traditam, hìc non inserimus, degebat.

Quarta helminthorum familia, illa nempe *cestoideorum*, agnoscit « corpus elongatum, depressum, molle continuum, vel articulatum; caput paucissimorum simpliciter labiatum, reliquorum bothriis vel osculis suctoriis duobus, aut quatuor instructum; omnia individua androgyna ». Ad ordinem istum, *Bothriocephalus* Rud. spectat: cujus caracteres genericos, « corpus elongatum, depressum, articulatum, caput subtetragonum, bothriis duobus, vel quatuor oppositis », sistunt.

Hujus generis speciem, *Bothriocephalus latus* Brems., « capite foveisque marginalibus oblongis, collo subnullo, articulis anterioribus rugaeformibus, insequentibus plurimis brevibus, subquadratis, latioribus, ultimis longiusculis », efformat. *Brems*. Tab. II. Fig. 1 — 12. Haec vermium species, quod et nostris observationibus, tam in *Germania*, quam in *Italia*, atque in *Polonia* et *Rossia*, ultra dimidium saeculum factis, respondet, certorum modo populorum, *Helvetorum*, *Rossorum*, partim *Gallorum*, rarissime vero aliorum, intestinis potitur; quin tamen ideo, coelo,

sub quo ipsi hoc licuit, forsitan mutato, ista facilius deserat. Duos quidem nos ipsi *Bothriocephalos latos*, in *Austriae* metropoli, anni 1803 et 1819. abegimus; sed priorem, novem longitudine ulnarum *vindobonensium*, foemina illustris et princeps, viginti et quatuor annorum, *Petropoli* nata, — alterum, duplo longiorem, praefectus militum, *Podoliensis*, — utrumque tamen capite destitutum, evacuaverunt. Quod vero, exceptis *Helvetia*, *Polonia* et *Rossia*, non invisum, sed modo *rarissimum bothriocephalum latum* esse dixerimus: observatio a nobis ipsis instituta, in causa est. Jam tres scilicet per annos, museo *Goezii* helminthico, ex Imperatis *Josephi II*. munificentia *Ticini* erecto, frui, idque juventutis medicae in usus convertere licuerat: cum, mense maji, anni 1789, vermem, ab aegro *ticinensis* nosodochii, certe *italo*, expulsum, examinandi occasio nobis oblata fuit. Hunc autem, e glauco candicantem, articulis brevissimis, medio nodosis, uniosculatis, instructum esse, observavimus ac, licet caput vermis deesset; usitato tunc temporis nomine, *taniae*

latae, illis, quae in dicto museo, sub numeris 1. 2. 16. 17. 18., conservabantur, in omnibus similis, nomine insignivimus, illisque musei exemplaribus adjunximus. Ex latioribus hujus vermis androgyni articulis unus, in medio, prope ovarium, observatam etiam ab aliis, prominentiam exiguam, unciformem, oblique inflexam, genitalis forsitan masculi officio destinatam, nobis obtulit.

Alterum *cestoideorum* genus, *Taenia*, « corpore elongato, depresso, articulato, osculis capitis quatuor suctoriis », offert.

Hujus generis speciem, *Taenia solium*, « *T.* capite subhemisphaerico, discreto, rostello obtuso, collo antrorsum increscente articulisque anticis brevissimis, insequentibus subquadratis, reliquis oblongis, omnibus obtusiusculis, foraminibus marginalibus vage alternis », *Brems*. Tab. III. Fig. 1—14. Quamdiu vivit haec taenia, motu gaudet undoso, vermiculari, quo se mutat, incurvat, incrassat, nunc latam, nunc angustam, atque nunc brevem, nunc longam se reddit. Vel in ipsis articulis, a taeniae corpore separatis, vis haec motrix per

horas satis conservatur, ut eosdem, pedum duorum altitudine super muro, prope quem aeger alvum deposuerat, ascendisse compertum habeamus. Nec motus miri hujus, ac in tantam saepe longitudinem extensi, animalculi, per *nodos*, quibus, saepe pluribus, se implicat, interrumpitur. In *glomerem* aliquando et hicce vermis contrahitur, ponderosior tunc et, homine ex uno corporis latere in oppositum celeriter conjecto, ex illo in istud procidens, sensibilior et gravior. Sed etiam per plures intestinorum regiones sese hic vermis expandere, ac integra ditione gaudere delectatur. Est, ubi haec taenia, forsitan ob incommodam corporis, ab ea obsessi, positionem, ob compsessionem, ob ferculi, sibi oblati, vel medicamenti epoti actionem ingratam, violentam, ob morbum sibi proprium, vel paulo ante obitum, recellat, subsiliat, et quasi convellatur. In gelida, lentescit, supprimitur, aboletur taeniae motus, in tepida renovatur et sat longam per moram conservatur. Aliorum (sui adeo haud generis) vermium societatem hac a taenia minime recusari,

tum ex aliorum, tum ex propria observatione novimus, ut qui eamdem cum ascaride lumbricoide, ac simul cum oxyuro vermiculari, una eademque in foemina, amice vixisse experti sumus. Ab una eademque puella, quindecim hujus generis vermes excretos fuisse, summus quondam helminthologus observavit. *Helvetia*, *Polonia* et *Rossia* exceptis, ab hacce taenia, omnes inter Europae populos, bothriocephalum latum vix non excludi, jam diximus. Quatuor modo per annos in *Rossiae* imperio medicinam exercuimus; et in isto quoque non tam infrequentem *taeniam solium* esse observavimus. Tantum vero istius numerum, ac in *Helvetia* bothriocephalus est, ubi decimus quisque ab hoc verme detineri dicitur, nec *ad Rhenum*, nec ad *Leidam*, nec ad *Ticinum*, nec ad *Danubium*, nec demum ad *Viliam* reperimus. Vernali atque autumnali tempore maxime, articulos hujus taeniae, quam, formae istorum gratia, et *vermem cucurbitinum* dixerunt, secedere, vir gravis asseruit; sed absque ulla distinctione temporis hoc fieri, apud plurimos observavimus.

Taeniae solii *longitudo* saepe praemagna est, atque nos ipsi ejusdem exemplar *quadraginta et septem cubitus* longum observavimus, et museo pathologico *ticinensi* commisimus. Jam quinquaginta abhinc annis, *Rastadii*, noctis tempore, septennem ad puerum, « quod intestina huic omnia ex ano prolapsa, et cruri circumflexa » dicerentur, accersiti fuimus; et, loco intestinorum, taeniam solium, sponte excretam atque, ob magnam longitudinem, huic membro pluries circumvolutam, deteximus. Nulli hic vermis aetati parcit, ac non minus *uterino in foetu*, tam ab ipso *Hippocrate*, — quam ab alio scriptore, *in sene octogenario* observatus fuit, foemineo in sexu longe frequentior. Pro puero *smyrnensi*, jam *sexto* aetatis suae anno a taenia correpto, consilium a nobis petitum fuit; juniores, qui hoc verme laboraverint, nos ipsi non tractavimus.

Vermium, ex *Cysticorum* familia homini communium, consideratio nobis superest. « Corpus eorum depressum, vel teretiusculum, apice posteriore in vesiculam abiens helminthis singulis solitariam, vel

pluribus communem. Caput bothriis (2 vel 4) aut osculis (4), uncinulorum corona, vel proboscidibus quatuor uncinatis instructum. Organa sexus in nullis hactenus conspicua ». Duo hic ordo genera, homini familiaria, *Cysticerci*, ac *Echinococci* illa, suppeditat.

Cysticerci genus. « Huic, vesica externa simplex, continens helminthum solitarium, cujus corpus teretiusculum, vel depressum abiens in vesicam caudalem. Caput (taeniae armatae) osculis suctoriis quatuor rostelloque uncinato instructum».

Quae ad hominem spectet, hujus genegeneris species, *Cysticercus cellulosae* est: nempe » C. capite tetragono, collo brevissimo, antrorsum increscente, corpore cylindrico longiore, vesica caudali ellyptica transversa ». *Brems*. Tab. IV. Fig. 18. — 26. Idem hic vermis, sub nomine *finnae*, suem quoque domesticum aeque ac ferum, et primi ex istis, cerebrum omnesque partes musculares, vulgatissimus, occupat; nec simias ille quasdam, nec adeo mures dedignatur. In homine, cystercus iste majores musculos praefert. Nonus vertebatur

annus, quo celebris helminthologus, *Berolini*, singulis annis circa ducenta quinquaginta cadavera adperuerat; istorum autem quaterna aut quina quot annis *cysticercum cellulosae* plus minus copiose sibi obtulisse, conspexit. Utplurimum, cadavera leucophlegmaticorum, neque tamen ascite, vel anasarca laborantium, huic vermi obnoxia is vidit. Licet rarius, aliquando tamen in meningibus, in cerebro, inter gyros ejusdem, in plexu choroideo, in substantia medullari, corpore striato, inque medulla oblongata iidem a pluribus detecti fuerunt. In hominis, carcinomate defuncti, partibus vix non omnibus cysticercum cellulosae, eximius *Goettingensium* professor detexit.

Sub hac *cysticerci cellulosae* et in homine frequentia, nostris tandem temporibus manifestata, suspicio nostra, *certa tubercula subcutanea*, jam in *Ephemeridibus naturae curiosorum* (cent. V. A. VI.) a viro claro descripta, et a nobis quoque conspecta, a parasita simili exstructa esse, nemini injusta videbitur. *Strumosae* quidem, seu scrophulosae naturae ejusmodi

tubercula dici, brevius atque commodius multis videbitur; ast vero, cum inter millenos, quos strumis (scrophulis) laborantes observavimus, modo vigesies circiter subcutanea haecce tubercula, absque ullo morbi, ut vocant scrophulosi indicio comite, viderimus, cumque nullam, haec ipsa in mortuis examinandi occasionem hucusque nacti simus; rei tantae dignitatis examen, helminthologorum sedulitati, cui tanta jam debentur, commendamus. Sic *Mediolani*, viginti sex ante annos, virum nobilem, ecclesiae cathedralis canonicum, quadragenarium, optime constitutum, viribus musculosis praepollentem, satis pinguem, nullisque hucusque, nisi infantilibus quondam, morbis subjectum, hoc solo cutis vitio laborasse vidimus. Hic vir, a quindecim fere annis, sub cute universa, excepta illa faciei, tubercula innumera, a pisi magnitudine, ad illam ovi columbini et ultro adscendentia, mollia, mobilia, indolentia, cutis impositae neque colorem, neque calorem permutantia, nobis exhibuit. A medicis compluribus, pinguedo, in textu celluloso indurata, pro causa hujus de-

formitatis accusata, et haec tam balneis tepidis, aquis ex alto delabentibus, quam linimento volatili, unguento mercuriali, — interius vero, variis radicum lignorumque decoctis, — sed omni sine successu, pertractata fuit. *Petropoli*, eumdem, in omnibus, cutis habitum, in viro coeterum sanissimo, nec certe strumoso, conspeximus. Aequalia cutaneae hujus adfectionis exempla, a nobis observata, hìc supprimimus.

Recentissimum *Gallorum*, scientiae medicae lexikon, sequentes *Cysticercorum*, in homine repertorum, species recenset: 1) *Cysticercum tenuicollem* Rudolphi, — 2) *C. cellulosae* ejusdem, — 3) *C.* Fischeri, — 4) *C. dicystum* Leaneci, — 5) *C. albo-punctatum* Treutleri, — 6) *C. taeniam visceralem* Goetzii, — 7) *C. dytrachyceron* Sulzeri, — 8) *C. dytrachiceron* ejusdem, — 9) *C. Echinococcum hominis* Rudolphi, — 10) *C. Acephalocysten* Leaneci. — Cum interim, paucis istorum *Cysticorum* speciebus exceptis, coeterae, rariore modo unius aut alterius hominis exemplo constent; de primis hìc tantum mentionem injici, sufficiet.

Caracteres generici, *cysticorum* vermium alteri membro, *Echinococco*, ab helminthologis adsignantur: «Vesica externa, simplex vel duplex, cujus superficiei internae insident entozoa plurima, arenulam mentientia, quorum corpus obovatum, caput (teniae armatae) uncinorum corona et osculis suctoriis instructum».

Echinococcus hominis Rud., « corpus subglobosum vel obovatum, laeve; caput uncinulis coronatum; (?); vermiculi punctiformes, hydatidis superficiei internae insidentes». *Brems* Tab. IV. Fig. 27—32. In *hepate* quidem hominis hic vermis frequentius, — sed certe haud raro aliis quoque ejusdem in partibus, fere nullis earum exceptis, detectus fuit. Jam anno 1767, *Badenae*, in marchionatu, hydatides quamplurimas, subrotundas, fere ovi gallinacei magnitudine praeditas, ab omni intestinorum crassorum tractu pendentes, in eremitae cadavere vidimus quidem; sed penitioris cognitionis hujus objecti tunc adhuc jejuni, easdem, ut quidem decuisset, haud satis scite examinavimus. Viginti ante annos, hydatides copiosas, sed jam di-

ruptas, ex tumente ac dolente admodum mulieris jecinore rejectas, *Vindobonae* observavimus. In diario medico *Londinensi* describitur casus foeminae 30 annorum, quae ad regionem epigastricam, et ad hypochondrium dextrum intumescebat, atque dolebat. Cum pro *hepatitide* haberetur hoc mali genus: calomel cum gummi arabico porrectus, ac unguentum mercuriale loco dolenti inunctum fuit. Post decem dies, secuta est salivatio, et aegra tam insignem hydatidum (hydrae hydatulae Linn.) copiam vomitu rejecit: ut bina vasa urinalia iisdem repleverit. Ex istis aliquae, pisi magnitudinem habebant. Sic etiam multoties ad *plexus choroideos*, hydatides, de quibus jam §. 737 locuti sumus, deteximus ac, inter istas, aliquas, nunc ovales, nunc rotundas, vix adpertis ventriculis cerebri lateralibus, ex istis, cum nullibi defixae fuissent, vel sponte exscidisse vidimus. Simile quid, licet multo rarius, humanis in *uteris* atque *placentis* contingere, non minus sub *hydrometrae* descriptione (§. 744), monuimus. A quo nempe haec adnotavimus (A. 1811.),

alterum paucis abhinc annis, *Vindobonae* exemplum hujus naturae, jam §. 846 hujus operis breviter commemoratum, habuimus. Mulier nempe quinquagenaria, quae septem, vel octo a mensibus, se utero ferre putaverat, ob sanguinis ex isto jacturam conspicuam, praeter viri obstetricantis celebris, nostrum quoque consilium expetiit. Respiratio anhelosa, et aspera tussis hanc foeminam, macilenti et mali habitus, cum febre notabili vexabant. Ventrem voluminosum, qualis hoc, praegnationis tempore, esse consuevit, paulò tamen largiorem, ac ubera satis tumida et quasi sororiantia, reperimus. Dolores interim ad partum vix ulli animadvertebantur. Interrogata, num prolis in utero motus perceperit? non prorsus hos illa, jam pluries mater, negavit; hos tamen semper debiliores fuisse, confessa est. Instituta per vaginam exploratio, uterum, altius adhuc positum ac, pro menstruae secretionis suspensione, ut in aliis praegnantibus, satis expansum exhibuit. Hinc utero ferre hanc foeminam, — sed quid hic suo in sinu foveret, adhuc incertum esse, pru-

denter declaravit obstetricans. Post nycthemeri spatium interim, haec mulier, sub doloribus haud adeo atrocibus, loco foetus, massas plures, informes, millenis ex hydatidibus, tam exiguis, quam satis conspicuis, ovalibus, rotundis, constantes, evanescentibus tandem et febre, et dyspnoea, utero expulsit. Plura secundinarum, ex hydatidum innumerarum, pedunculis suis instructarum, racemo constantium, qualem et *Goettingae* conservatam conspeximus, exempla, semper nihilominus rara, habentur. Nuptarum potissime foeminarum ex uteris, hydatides exclusae describuntur; cum interim istae, nec cerebro, nec hepati, lieni, nec renibus hucusque pepercerint; cur *uteris virgineis* tantummodo renunciarent, haud satis perspicimus. Sed plura circa uteros virgineos, maxime coelibem ad vitam condemnatos, adhucdum nos latent, quae longe frequentior, matrices foeminarum explorandi occasio anatomicis offert. Has *molas uteri vesiculares*, ut vocant, a propria membrana involvi, magnus *Galliae* chirurgus animadvertit.

§. 906. Difficultas haud exigua *retentiones helminthicas* ideo premit: quod istae, quidquid medicorum pars plurima quondam praetenderit, certe haud omnes *pro morbis* declarandae sint. Haud pauca sane hominum, quos a vermibus enectos fuisse, sancte asseruerant, cadavera, sub sectione pathologica, et aliis, et nobis, istorum nequidem vestigium obtulerunt; alia, quorum sub vita, de vermibus nec a longe quidem suspicio fuit, post mortem, magna in copia istos obtulerunt. Saepenumero morborum, sub quibus vermes secesserant, causa longe fuit alia; nec etiam laudatissimorum usus anthelminthicorum protractus, ubi vermes sub eodem haud prodeunt, hos igitur parasitas deesse, securos nos reddit: cum demum, vix non medicae artis, per menses jam suspensae, in despectum, saepe hominem vel sponte deserant. Quare dum vir egregius, archiater *hannoveranus*, nosterque, dum viveret, amicus, quam fallacia vermium symptomata sint, exemplis tam propriis, quam alienis docuisset; haec sane nulli medicorum, hoc nomine dignorum, ignota fue-

runt; et quamvis nos ipsi, de *febre gastrica* agentes, *verminosae* quoque *febris* mentionem injecerimus (§. 120.); hunc tamen morbum, vermibus minus, quam vermes huic morbo, aliquando epidemico, adscribendum, et proinde *febris verminosae* denominationem, ex rationibus §. 907 referendis, minus adaequatum esse, credimus.

Juvat interim, haec *experientiae* medicae veneranda documenta, cum artis ejusdem *theoria* conferri; haec inter se quam repugnent, non reticeri; ac demum rationes medendi, hujus ultimae incertitudini, quoad licet, adcommodari. Iliacos nempe inter muros et extra peccatum fuit. Pars scilicet medicorum vel maxima, *naturalis historiae*, si hominis illam excipias, diu ignari, tam in physiologia, quam in pathologia comparata, vel minime versati, sub tanta artis imperfectione, et sub multiplici causarum, quae morbos inducant, incertitudine, cum toties vermes, vel sub istis secedere, vel sub cadaverum sectionibus manifestari vidissent: his ipsis in parasitis, singularum vix non aegritudinum

rationem se tandem detexisse, eo magis credebant: quod commodior longe haec aetiologia, ab *anthelminthicorum*, quae certe et alia ratione in fibras nervosque humani corporis agunt, efficacia, haud raro confirmari videbatur. Accesserunt et fraudes innumerae hominum, qui varia tam insecta, quam alterius classis animalcula, vel stomacho, vel ano rejecta, morborum, quasi daemoniacorum, ut causam, credulis admodum illius temporis plerisque medicis venditare, haud erubescebant. Quo vero aevo, *historiae naturalis* aurora, Europae lucere incepit: scientiarum divinum hoc sidus, viam, ab illa astrorum diversam, insecutum, *Italiam* primùm, deinde *Angliam* et *Galliam*, suo in ascensu, illustrans, helminthos, quos nequidem somniaverant antehac medici, tam diversorum animalium, quam hominis ipsius in visceribus, attonitis observatorum oculis obtulit. Indefessa tunc *Germanorum*, hac demum, jam clariore, a luce evigilatorum, sedulitas, novum, in republica animalium, vix non orbem detexit. Hos vero scientiae naturalis ad progressus, *microscopio-*

rum, incognitus veteribus, usus, ubique mirifice contribuit. Mox autem, vel quod lux istorum, frequenter aequivoca, haud paucis imposuerit; — vel quod, aut animalium *mutorum* signa doloris, aut aliorum *querelas* haud intellexerint; — vel quod helminthorum variorum, nisi alimenti, sibi necessarii, ab inopia, qualitate, a medicamentis homini propinatis, a morbis, et isti et sibi propriis, a positione corporis nimis limitata, irritatorum, haud raro satis *pacifica* sit indoles; — vel quod vermium genera plura, *armata*, alia vero, et quidem ea potissimùm, quae hominem inhabitant, *inermia* esse, supposuerint; — vel demum, quod nullum animal, in alterius interitum creatum esse, pie adfirmaverint (loquantur hìc mures, de felibus, — oves, de lupis, — ferae, de canibus, — aves inermes, de rapacibus, — omne vix non animalium genus, de homine!); *helminthos, homini, nisi salutares, saltem prorsus innocuos*, ac morbos, eisdem adscriptos, solius ignorantiae medicae partum aut figmentum esse, decreverunt. Mediam igitur, et in istis, viam iniri, scruta-

torum universae naturae, vel helminthologiae, nec tamen ideo in arte medendi versatorum, observationes pie venerari et, quae medicorum experientia subministrat, eorum, absque praeconcepta opinione, rationem haberi, salutare et aequum esse censemus.

Oportet vero quibuscunque a vermibus minus quietis (pro locorum, quae occupant, conditione, dignitate, consensu, — pro aetatis sexusve aegrorum natura, — pro habitus aut sani, aut aliis cum adfectionibus luctantis, qualitate, — pro ferculi assumti, aut medicaminis propinati, vermibus aut indifferentis, aut contrarii, — pro vermium ipsorum libertate, positione onerosa, voracitate, inedia, valetudine, corruptione, — pro ambientis hominem atmosphaerae varietate, aut regnantis constitutionis imperio) mutationem in homine vivente aut nullam, aut paucam, aut vero majorem, a statu sanitatis plus minus alienam, produci: vel quod illi, per intestina imprimis *reptando*, motus istorum perversos, crispationes spasmodicas, volvulum, secretionem muci tenacis, fa-

cile corrumpendi, uberrimam, meteorismum subitaneum, aeriformis, faecalis incarcerationem materiae, alvi profluvia, constipationes, dyspepsias, nauseas, vomitum, tormina, dolores colicos, a pastu saepe silentes, ipsumque ileum promoveant; vel quod *pungendo, sugendo*, viscera nervorumque expansiones irritent, torqueant, humorum ad ea fluxum adaugeant, secretiones pervertant, intendant, partes vexatas inflamment, ad sanguinis ipsam jacturam lacessant ac saucient, quidquod subinde perforare videantur, ac ad cava, visceraque contigua, vel per abscessus, ad loca externa penetrent; vel quod, per *succi lymphatici detractionem*, corporis nutritionem pessumdent, partesque necessarii distributione alimenti defraudent, ac famem insatiabilem, seu bulimum, cum animi deliquiis, cum corporis atrophia, inducant; vel quod *mole sua*, intestina, quidquod ipsos ductus excretorios hepatis, pancreatis, distrahant, obturent ac, in glomeres convoluti, in partes vicinas ponderent; vel quod mucum, copiosius circa illos collectum, excrementis suis ovulisque,

vel et ipsi, corrupti, putrefacti, inquinent.

Atqui haec singula, vel ipsis modo partibus, a stimulo verminoso vexatis, molesta sunt; vel *consensu* istarum cum aliis, turbas longinquas producunt. De primis adfectibus locuti jam sumus; partim infra dicemus. Symptomata ex *consensu* per vermes excitari solita, si omnia hìc recensendi foret animus; patientiam ea lectoris exhaurirent; hinc praecipua tantum ex illis enumerabimus, monendo tamen iterum: vermium, ad morbos inducendos, vim atque potestatem, non esse latius, quam par est, et quam medici haud pauci faciunt, extendendam. Sunt certe, qui ubique fere morborum, vermes odorentur; atque dum, multis retro annis, pro epileptico principe consilium quoque nostrum peteretur, senem illius medicum audivimus asserentem: « millenos, quoties nempe ille id vellet, vermiculos filiformes ab aegro expelli ». Cum indolem tantorum, in uno homine, vermium definire detrectasset; ut hos denuo ejiceret nobisque explorandos produceret, petiimus. *Oleum* igitur *ricini americani*, aegro propinavit.

Alvus exinde multoties laxata, et plura certe millia tenuissimarum quasi anguillularum albescentium, princeps excrevit. Instituto autem examine, suppositos vermiculos, praeter ipsum oleum ricini, in filos subtilissimos coactum, nihil fuisse, comperimus.

A symptomatis, quae vermes, intestinales praeprimis, ad *caput* saepe provocant, narrationis initium promendo, sequentia commemorabimus. Faciem tumidulam ac pallidam, vel et lividam, palpebram inferiorem, plumbei coloris semicirculo subductam, narium frequentem pruritum, tensionem, odoratus aliquando perversionem, abolitionem, stillicidium sanguinis, vel salivae nocturnum, super pulvinaria dormientis, effluxum, foetorem oris specificum, dentium stridores, maxime nocturnos, linguae sorditiem mucosam, aliquando balbutiem insolitam, aphoniam, alaliam, seu loquelae, vocis interceptionem, strabismum, oculos retractos, retortos, fixos, pupillae dilatationem, immobilitatem, subitaneam amourosin, morositatem, pervicaciam inconsuetam, sub somno pa-

vores, clamores, vigilantis animi timores, terrores, choream *s. Viti*, risum sardonium, vertigines, deliria, soporem profundum. Aures, quod miramur, a vermibus raro satis adfectas observavimus. De homine a vermibus detento, vir celebris nobisque amicus, refert: huic aegro, quin *ictero* unquam laborasset, et quin oculorum illius humores colorem normalem mutassent; singula hinc inde objecta, quasi *flavo colore tincta*, per horae quadrantem, apparuisse; hoc interim a phaenomeno, hunc virum, quo tempore vermes deposuisset, liberatum fuisse.

Ad *pectus* revocabimus: tussin frequentem, titillatoriam, siccam, interdum vix non ferinam, suspiria, qualia pueris a fletu, interrupta, anxietatem praecordiorum, dolores hinc inde punctorios, pleuritidem mentientes, lactis apud nutrices penuriam, singultum et alios diaphragmatis motus convulsivos; corporis peregrini, lente a ventriculo, per omnem oesophagum, adscendentis, sensum, ac ipsum subinde vermis ad nares, vel, ut et nos vidimus, per rimam glottidis introitum, et suffocationem abhinc subitaneam.

Quae in *abdomine* per vermes perpetrantur, ea quidem *idiopathica* dicenda sunt. Cum interim unam modo, aut alteram intestinorum ad plagam irritatio per illos contingat; per totum saepe canalem alimentarem, ejusdem extenduntur effectus: esuritio continua, cum corporis tamen macie indies aucta; vel etiam adpetitus ciborum omnimoda laesio, nausea, vomituritio, cardialgia, vomitus, ipsorum quandoque vermium per illum rejectio, borborygmi, inflationes subitaneae, tumores, graviditatem adeo in sexu sequiore aliquando mentientes, frigoris in intestinis molesti, — morsus, rosionis, inanitionis, palpitationis in cordis regione, lipothymiae, vibrantis, lancinantis, recellentis quasi corporis peregrini, — reptationis, sensatio, meteorismus localis, universalis, ructus, intestinorum intussusceptio, tormina, spasmi, dolores colici, retractio abdominis, tenesmus, haemorrhoidalia symptomata, medorrhoea ani, vaginae, vulvae, diarrhoea mucosa cum faecibus nigris, foetidissimis, exuviarum verminalium, putridissimarum, articulorum

bothriocephali, taeniae solii, aut vermium plurium, inter se cohaerentium, convolutorum, excretio, alvi pertinax obstructio, menstruorum perturbatio, abortus, dysuriae, urinae albescentis, turbidulae, interceptio, intestinorum oppletio, inflammatio.

Quodsi quis hunc symptomatum diversissimorum exercitum, ab intestinorum vermibus posse excitari, dubitaret; precamur hunc, ut paris nervorum vagi, nervorum intercostalium, et plexuum nervosorum abdominis, eorumque in omne corporis systema influxum consideret! Cui nec ista quidem sufficiunt; ille ad *titillationis cutaneae*, per jocum adeo susceptae, effectus, risum sardonium, scilicet, convulsiones multiplices, aliquando etiam letales, convertat oculos!

Intestinorum, a vermibus, in homine *perforationem* negarunt, praeter celebrem *Italiae* medicum, in libro, jam anno 1741 *Taurini*, « de naturali in humano corpore vitiosa morbosaque generatione » edito, graves helminthologi; atque fatemur: a nobis ipsis, quamvis, sub artis medicae

per 54 annos continuato exercitio, plura cadaverum humanorum millia anatomice perlustraverimus, nullam intestinorum perforationem, quae vermibus prudenter adscribi potuisset, conspectam fuisse. Est quidem, ubi ex laesione, inflammatione intestinorum, maxime herniarum occasione incarceratorum, eorumdem suppuratio, aut ulcus sequatur, atque contentis in hocce canali aut saburris, aut vermibus, per hanc continui laesionem, in cavum abdominis, aut ad inguina, ad umbilicum, via patuerit; sed a vermibus hanc viam, praevia rosione, adpertam fuisse, majore indagine indiguisset, ac in plerisque scriptorum, de perforatione intestinorum ab helminthis homini propriis, peracta, exemplis, adhibita fuisse videtur. Sic juvenis 15 annorum, habitum corporis laudabilem offerens, mense maji 1788, ad nosocomium *florentinum, s. Mariae novae* dictum, venit. Hujus aegri morbum, sub primo ejus ingressu, quod morosissimus fuerit, expiscari, haud bene licuit; hoc solum innotuit: frequentibus eumdem *epilepsiae* insultibus vexari. In facie aegri,

stupidi quid, pulsus interim normales, observabantur: ita, ut nullum symptoma morbi urgere videretur. Valerianae sylvestris infusum praescribitur; sed eadem jam die misellus, a convulsionibus ac risu sardonio correptus, paucas inter horas, mortem subivit. Secto cadavere, *diaphragma* comparuit gangraena adfectum; ventriculus a statu normali parum recessit; infra septum vero transversum, *oesophagus perforatus* adparuit, et ejusdem ex foramine, quinque ascarides lumbricoides, abdominale in cavum prorepserant; eorum vero unus, *diaphragma penetraverat*, ac retro pulmones, in parte pectoris posteriore, degebat. In ipsis intestinis, vermes detecti non fuerunt. *Diaphragmitidem*, vicini oesophagi inflammationi conjunctam, hunc apud aegrum, in gangraenam fuisse conversam; hanc ultimam autem, vermibus, tam in abdominis, quam in pectoris cava, vias pandisse, verisimile est. Ad pulsus, sani quasi, sed post horas morituri, hominis, quod spectat: hos, ante obitum eorum, quos gangraena posthinc occidit, pluries nos ipsi observavimus.

Num vero, hoc in casu, vermes *epilepsiae* in culpa fuerint? ex imperfecta morbi historia erui non potuit. Etsi vero quamplurimae, perforationum, a vermibus inductarum, relationes exceptionem patiantur; non tamen ideo, quod nec helminthologis quibusdam claris, nec nobis, similia videre contigerit, singulas *medicorum*, non minus fide dignorum et perspicacium, observationes flocci faciendas, atque pro *fabulis pathologicis* declarandas esse, credimus. Ac primò quidem, helminthos, quos *armatos* adpellant, perforandis aliorum animalium visceribus pares esse, quotidiana experientia docuit. « Hanc vero perforationem, *lentissime ac nonnisi tenuissimis uncinis*, *quin ulla inflammatio subsequatur*, *absolvi* », haec certe observatoris in sensus haud cadunt, et argumento modo hypothetico locum concedunt. Secundò, perforationem partis sensibilis *lentiorem*, majores, quam *celeriorem*, dolores inferre, nemo est, qui negaverit. Atqui de his ipsis animalium, a vermibus perfossorum, torminibus, plerumque nulla observatoribus esse potuit no-

titia; et quoties illi, inflictis, jam pluribus a diebus, intestino vulneribus, istorum confinia perlustrant: toties, si nulla inflammationis vestigia in illis distinguant; non est, cur talia antehac neutiquam substiterint. Quodsi autem, tertiò, vermis, proboscide sua et capite, vel omnis, per intestinum penetraverit: instituto, mature satis ac mox ubi se vermis in abdominis cavum praecipitaverit, examine: qua porta is cavum hocce ingressus sit, *microscopio* haud opus esse videbitur. Tenuissimum sit, quod vermis modo *unicus* intestino induxerit, vulnusculum! sed quid, si plures ex his parasitis, sibi propiores, intestinum, eodem vix non loco, sauciaverint? Non solis, quartò, ab *armis*, ut vocant, quae certis, a natura, vermibus concessa sunt, sed a sola etiam, violenta satis, *suctione*, quam omnes tam saepe exercent, intestina laedi: sanguinis, post crudelia a vermibus tormina, ex illis per alvum, puerilem maxime, excretio, abunde manifestat. Vel sola cutis humanae, intestinis longe durioris, diuturna et satis vegeta *suctio*, cruorem ex illa demum prolicit;

neque si venarum intestinalium parietes sauciare helminthi queant; quin iidem, tenues quoque hujus canalis tunicas eodem modo adficiant, aliquid obstat. *Ascarides* adeo *lumbricoides*, quos (scilicet mox ab humani corporis refrigeratione *rigidos*) nemo *intestinis adfixos* observavit, quintò, tam *inermes* non esse: puncta quasi cornea ostendunt, quibus tres prominentiae, illorum oribus, non sine ratione circumpositae, instructae sunt, et quae invicem junctae, instrumentum satis acutum ac durum, perforandis intestinorum parietibus idoneum, efformant. Sextò vero, sola insectorum, vermium, quidquod partium animalis cujusvis majorum, *sub statu relaxationis, mollities*, dijudicandas ad vires, quas illis (ut musculis, peni virili) natura, sub influxu voluntatis, vel stimuli sibi proprii, ad rigescendum, ad effringenda corpora, iisdem aliàs longe duriora, indulserit, certe haud sufficit. Destructae, per insecta et vermes, naves bellicae vel maximae, et argines, provinciarum ad interitum perfossi, loquantur!

Non igitur semper, ubi humani abdo-

minis in cavo ascarides, intestini elapsi, — simul vero ulcuscula istorum sphacelosa, reperta fuerunt: putredinis haec et gangraenae magis, quam vermium effectui, absque illorum, quae praecesserunt, scrupulosa indagine, tribuenda sunt: donec scilicet perforantium intestina vermium culpa moriatur animal, generandae tempus gangraenae sufficiens isti conceditur. Non obsumus certe, quin vermium, ex intestinis, sub enteritide tandem funesta, vel sub hernia quacunque, incerceratis, inflammatis, atque gangraena correptis, egressus, huic ultimae, soli, attribuatur; sed perforationem intestinorum, vesicae, a vermibus, etiamsi, ut creditur, inermibus, aut longiorem per moram (quod apud homines rarius, quam apud pisces ac certis in animalibus succedit) alimento opportuno privatis, aut alia ratione commotis, contra *medicorum*, quorum tamen haud pauci, *historiae naturalis* incrementum promoverunt, observationem negari: hoc, saltem nobis, haud satis justum esse videretur.

Per omnem vero corporis compagem

haud raro a vermibus oriri observantur tum febrilia subinde symptomata, tum miri motus spasmodici, convulsivi, epileptici, chorea *s. Viti*, frigoris sensus, tremores, dolores quasi rheumatici, sed breves plerumque, celeriter divagantes, ad articulos, ad musculos, acutissimi. Praeter haec, a copia vel exstensione helminthorum majore, et motus intestinorum peristalticus invertitur, interrumpitur, et chyli pars maxima consumitur: quo ex fonte tam bulimus aegrorum, quam aucta indies eorum, sub tumido licet ventre, macies, debilitas, ac tabes verminosa, derivanda sunt.

Atque haec ad *generalem* de vermium symptomatis imaginem potissime spectant. Dolendum vero est vel maxime, quod *speciale*, atque cuivis vermium humanorum familiae proprium diagnosticon, pro magna sui parte, in occultis adhuc lateat, eo magis certe optandum: quod non omnis helminthorum ordo, genus omne, aut quaevis species, vel iisdem legibus regatur, vel eamdem medendi per methodum impugnari feliciter queat. Cum autem spe-

cialia helminthorum symptomata hìc loci breviter exponenda assumimus; nemo a nobis, ut et illorum, qui passim in Europa rarissimi sunt; vel qui modo fortuitò post mortem aegrorum, sub cadaverum sectionibus detecti fuerunt, effectus morbosos, nec ab aliis, nec a nobis unquam aut satis observatos, describamus, praetendet. Hinc neque *filariae medinensis*, de qua jam §. 373 egimus, symptomata, ab aliis adnotata, hìc repetere, neque *strongyli gigantis*, neque *hamulariae subcompressae*, neque *polystomatis pinguicolae*, neque *cysticerci visceralis*, nec, tandem, *specierum* vermium adhuc *dubiarum* effectus, utpote necdum satis cognitos, hìc exponere contendimus, sed posterorum industriae eosdem describendos relinquimus.

Tricocephali disparis symptomata, etsi suum hic vermis agendi modum specificum habere debeat; nobis tamen ipsis hucusque prorsus incognita sunt. In *morbo*, ut vocarunt, *mucoso*, *Goettingae*, anno 1760, *Gallorum* in exercitu, epidemico et a nobis §§. 101. 103. descripto, hic vermis

pluries comparuit; sed ipsa haec muci copiosior secretio, *febris pituitosae*, tunc dominantis, adynamicae, effectus, ac istis helminthis consocia fuisse videtur.

Molestissimum, ac saepe intolerabilem *pruritum oxyurus vermicularis*, circa finem intestini recti, maxime in aetate tenera et sensibiliore, ad vesperas noctisve ad tempus, apud multos, majorem, producit. Aliquando gelidae, guttatim in rectum intestinum delabentis, sensatio accedit. Illi vero pruritui, dolor aliquando subitaneus, pungens, sed brevis, atque tenesmus, iisdem in locis, aut etiam ad vesicam, ad pedum adeo manuumque ad digitos, ad pectus, se adsociat. Non igitur mirabimur, his fere perpetuis a stimulis, adfluxum cruoris ad dictum intestinum uberiorem, vasorum haemorrhoidalium turgorem, tensionem, dolores, tenesmum, ani medorrhoeam (§. 530), ac ipsum adeo, licet rarius, intestini recti, apud pueros, prolapsum oriri, alvumque nunc obstrui, nunc vero, quibusdam in subjectis, laxari. Quae de oxyuri vermicularis, in foeminarum genitalia, tam externa, quam interna,

effectu §. 905 jam retulimus: ea hic loci non repetenda sunt. Pro foemina juvene, delicatula, venae portae adfectionibus, ac ter jam ictero subjecta, a tribus vero annis permolesto ad intestinum rectum pruritu correpta, consilium nostrum, extraneo a medico, 17 abhinc annis, petitum fuit. « Augebatur ad vesperas, a media vero nocte evanescebat *periodice* hicce pruritus. Cum ab haemorrhoidibus iste, in gravida tunc foemina, venire censeretur; unguenta, enemata, eccoprotica, et balnea, — sed omnia incassum, praescripta fuerunt. Potissimum solatium, clysteres oleosi adferre solebant. Partus instantis nunc signa se manifestarunt; atque tam sub istis, quam post partum, ac novem per dies, quos in lectulo transegit puerpera, pruritus nequaquam redivit. Advertit vero aegra: quod hic pruritus, quotiescumque vel cephalaea, vel aliud mali genus sibi accideret: toties in integrum evanesceret. Duos nunc per annos infenso hoc pruritu, modo descripto, vexata, *aquas* aegra *carolinas* petiit, easque tam ore, quam balnei sub forma, adhi-

buit. Non minus sub itinere ad *carolinas*, quam istarum sub usu, a pruritu libera mansit foemina; vix autem duobus a mensibus hoc malum cessaverat: cum illud de novo, ac violentius accesserit. Praeter enema oleosum, hirudines nunc ad anum positae fuerunt. De vermibus jam pridem suspicionem aluerat medicus; cum vero anthelminthicorum sub usu, *ascarides lumbricoides*, quos forsitan ille subesse crediderat, nulli secessissent; omnis de vermibus suspicio deposita jam fuerat, dum, praeter omnem expectationem, super faecibus ejectis, *oxyuri vermiculares* in conspectum venerunt. Ad hos impugnandos, horis matutinis, clysteres ex allio, ad vesperas alii ex oleo; ac tandem, ob symptomata spastica, ex opii pauxillo, haud sine aegrae levamine, praescripti fuerunt. Clyster oleosus, pruritum quidem ani praesentem sedare, — sed futurum nec arcere, nec breviorem reddere poterat. Ad alium igitur, ex infuso seminum cinnae lacteo, aegra confugit; sed nec iste pruritum imminuit. Alterius experti medici consilio, nunc, praeter cly-

steres oleosos, pulvis quoque interne adhibendus, ex calomelas grano, seminum artemisiae judaicae, et florum sulphuris aa. granis XV, alternis vesperis sumendus, praescriptus fuit. Ab assumtis per aliquot dies his pulveribus: immensa quidem copia vermiculorum dictae indolis, sub aegrae levamine, per anum expulsa fuit; sed continuatis pulveribus, substituta licet, floribus sulphuris radice jalappae; pruritus, pristino haud mitior, in ano recruduit, ac modo duo oxyuri vermiculares excreti fuerunt. Solutio nunc aleotica — effectu tamen, illo clysteris oleosi, haud majore, per anum injecta fuit. « Difficultatis in expellendis his vermiculis haud ignari, clysteres ex frigida, et aceti, ex vino parati, parte tertia, aliquoties per diem injici, — oleum ricini americani interius porrigi, consuluimus. Quodsi nec ab istis impetraretur auxilium; ad enemata ex frigida cum salis culinaris portione, ac tandem ex fumo nicotianae tabaci, confugiendum esse, respondimus. Consiliorum interim medicorum, ad magnas distantias aegris porrectorum, sorte nimis

frequente, de remediorum a nobis propositorum effectu, plures per annos nec quidquam rescivimus; donec ab aegra, alio tunc morbo detenta, quam felix et quam constans eventus, enemata ex gelida cum aceto porrecta, coronaverit, laeti intelleximus.

De *ascaride lumbricoide* retinendum est: frequentissimum hunc vermem, puerorum, foeminarum intestinis *jejuno* et *coeco*, prae aliis, delectari; sed tamen, ut supra monuimus, haud raro aliuc, superiora, inferiora versùs, nec ventriculi dignitate, nec pylori angustia obstantibus, eum migrare. In ventriculo, nauseas, cardialgiam, vomitum, sub quo vel ipse excutiatur, excitare; ad oesophagum, et in oris adeo, et narium cava ascendere, quidquod in tracheam quasi inspirari; per ductus pancreatis hepatisque, sub magnis aegrorum angustiis ac, ut casus docuit, sub hydrophobiae spontaneae symptomate, aberrare; in tenuibus intestinis, circa umbilicum maxime, motus subsultorios, dolores ac tormina, tum hìc, tum alibi intestinorum, crudelia generare; intestina,

tum libera, tum saccis herniosis inclusa, subinde, vel ob longas inedias, vel quod incarceratum se persentiat, vel demum, quod via, per suppurationem intestini adperta sit, locis adeo pluribus perforare, ac in abdominis, aut pelvis in cava decidere, vel adeo ad viscus vicinum, quod de vesica urinali notum est, vel per inguinis, vel per umbilici abscessus penetrare; morbos saepe alios, tam acutos, quam chronicos mentiri. Famis in juvene insatiabilis, seu *bulimi*, exemplum in Ephemeridibus N. C. occurrit. « Nisi fere continuò quid ederet hic juvenis; in animi deliquium incidit. Variis remediis, per quadriennium frustra adhibitis, tandem superveniente ab asthmate suffocabatur. Adperto cadavere, in ventriculo insignis vermium conglomeratorum congeries inveniebatur, et duae, in inferiore orificio, glandulae, ad moschatae fere nucis magnitudinem accedentes, et vermibus, figurae colorisque varii, repletae ». Quodnam helminthorum ad genus hi vermes pertinuerint, id quidem haud satis elucet; sed hisce ab hospitibus parasiticis, vel copiosiores, vel ma-

jores ii fuerint, haud raro *bulimus* exortus est; ac talem, nisi cibis aegra indulgeret, ad *lipothymiam* usque procedentem, a *taenia*, duodecim cubitorum longitudinem excedente, ac *hierae* usu abacta, inductum, jam peritus *graeciae* medicus descripsit. « Mulier 26 annorum, ut refert vir clarus, posteaquam circa pudenda dolorem toleraverat summum, cum urina saniosa, hinc purulenta, excrevit vermem, spithamae longitudinis, externa facie similem omnino iis, quos per os et alvum quotidie excerni notamus, *teretes* vocatos. Coloris erat flavescentis; ubi primò excernebatur, vita adhuc gaudens ». Virum a typho cum risu sardonio, cum ventris summa tensione, inflammatione, sensibilitate, cum singultu, cum petechiis numerosis, ac tandem sub delirio effreni et continuo defuncti, cadaver *Ticini* secuimus: in quo diaphragma perfecte insons, sed intestina singula, a pyloro ad anum, tum faecibus, tum trecentis et ultra vermibus dictae indolis, farciminis ad instar, repleta fuerunt. Foeminae *Bruchsaliensi*, per tres jam hebdomadas a gravi dysente-

ria detentae, ac perpetuo singultu jam a triduo correptae, adstitimus, gangraenam potius, quam vermes, ut causam singultus, ex eo, quod fluxui dysenterico tam gravi ac longo, vix unquam vermes resistant, supposuimus. Haec interim mulier, morti, ut videbatur, proxima, tres vix ascarides lumbricoides per vomitum spontaneum rejecerat: cum omnis singultus, — ac paucos post dies, morbus ipse primarius, cessaverint. Sub ipsis autem mentis aberrationibus subitaneis, si causae aliae, majores, non subsint; de vermibus cogitandum esse, virginis *rastadiensis* exemplo, decem abhinc lustris jam didicimus. Haec scilicet juvencula, septemdecim annorum, placido a somno expergefacta, prae urgente terrore, sine data causa cognita, contremiscere, aliorum auxilium implorare, ac parentibus, pridie tam caris, nunc autem vix notis, abhorrere, nutricis tandem inter brachia confugere, tremula et pallida incepit. Nullam nos ipsi, horis matutinis accersiti, tanti rationem delirii, nisi quod, praegressis torminibus, ascarides aliquot lumbricoides non ita pri-

dem deposuisset, deteximus. Hanc igitur indicationem, tam felici sub omine arripuimus, ut expulsis octoginta circiter ex his vermibus, plena mentis integritas virgini rediverit. Non minus digna, quae hic referatur, pueri decennis historia est: qui scilicet puer, mediis in plateis, ab utriusque oculi coecitate correptus, ad clinicum institutum *Goettingense*, cui tunc (a. 1784,) praefuimus, se duci curavit. Strumosum (scrophulosum) esse hunc puerum, facile agnovimus; sed tam subitaneae causam amaurosis, non in habitu strumoso, sed potius in vermibus, de quibus hìc loquimur, jam antehac excretis, quaerentes, anthelminthica praescripsimus, et horum ope, et vermes copiosos expulsimus, et paucorum dierum spatio, sub hac sola medendi ratione, amaurosin perfecte sanavimus.

Strongyli gigantis rarissima humanis in renibus aut vesica observatio, quin propria huic vermi, in illis modo post mortem detecto, *symptomata* aliter, quam hariolando assignemus, nos impedit. Quibusdam quidem in canibus, renum substan-

tiam hoc a strongylo erosam, comsumtam fuisse, referunt; sed idem destructionis hoc vitium, ex causis longe aliis inductum, humanis in renibus haud raro, interdum vero quin ejusdem, sub vita, nata fuisset suspicio, a morte repertum fuit. Tam renes, quam urinalis vesica canis, qui nobis, hos vermes observandi, occasionem *Ticini* obtulit, integritate normali fruebantur.

Jam longo a tempore suspicionem aluimus, quibusdam saltem in casibus, *phthisin pulmonum tuberculosam*, causae viventi, i. e., vermiculis, deberi. Quamvis autem *hamularia subcompressa Rud.*, seu *hamularia lymphatica Treutleri*, in glandulis juvenis, venere exhausti et phthisici, bronchialibus, nec minus in vasis earumdem lymphaticis semel hoc a scriptore, nec hucusque ab alio, reperta fuerit; — licet vermes diversae speciei sat numerosos in pulmonibus ranarum, bufonum, piscium, ac vituli repertos esse sciamus; — etsi *tubercula scirrhosa*, in canum oesophago et arteria magna obvia, vermiculis repleta, summus quondam anatomicus *Pa-*

tavinus descripserit, et similibus aliorum scriptorum comparaverit; — quamvis ad ipsum canis ventriculum, ejusmodi *tumores verminosi* ac duri, familiares sint, atque tam in isto animali, quam in equis, *aneurysmata tuberculosa*, quae strongylos fovebant, fuerint reperti; longe tamen abest, quin similem mox hypothesin, firmioribus nempe argumentis destituti, audeamus amplecti. Tussim certe siccam, dolores pectoris internos, ac respirationis difficultatem, nec non plura systematis lymphatici incommoda, producat *hamularia* oportet, cum causae atque effectus morborum ex ipsa experientia magis, quam a solo, in rebus medicis tam periculoso, ratiocinio, eruenda sint; novi vermis, aut forse diversorum in pulmonibus symptomata, aliorum industriae lubenter describenda committimus.

Etiamsi *distomatum hepaticorum*, in cadaveribus hominum repertorum, exempla quaedam aliorum adduxerimus (§. 905.); cum tamen has observationes de helmintho, inter homines rariore, ex propriis augere nequeamus; et cum illi ipsi,

quibus hunc vermem, funesto aliorum morborum sub fine, detegendi sors contigit, *specifica* illius symptomata haud adnotaverint; praeter signa, quae *distoma hepaticum* prodant, ex sola ratione, quae toties medicis imposuit, petita, nulla possemus hìc tradere. Quamvis autem morbosa jam antehac visceris substantia, *distomati hepatico* attribui nequiret: plura tamen vel boum, vel ovium jecinora, his a vermibus obsessa, et partim exesa, partim fere lapidea, partim vero canaliculis, trium quatuorve linearum diametri, osseis instructa, insolitae hujus devastationis auctores, tam alta, quam justa voce accusant.

Nec certe segetem therapia ditiorem, ex unica *Polystomatis pinguicolae*, in foemina humana fortuitò repertae, observatione (§. 905.), hucusque colligere potuit. Nec minus *distomatis hepatici* in homine symptomata, si illa, quae §. 905, in puellae octennis, *mediolani* defunctae, historia breviter descripsimus, excipias, nos latent.

Lux quidquam clarior, sed debilis ad-

modum et pallida, in *Bothriocephali lati*, seu taeniae latae, ac *taeniae solii* symptomatis exponendis, nobis adfulget. Quodsi vero, quae utrisque his *cestoideorum* generibus proprii et specifici effectus sint? a nobis expetatur; nisi eorumdem articuli, prius ab aegris excreti, nos instruant; praeter flebile ignorantiae in rebus abditis privilegium, nihil omnino, quod nobis ipsis satisfaciat, respondendum habemus. Ex rationibus helminthologicis forsitan minus gravibus, quam ex illis therapiae, quod nempe recentiorum *Bothriocephalus*, remediis, quibus *taenia solium* sat saepe expellitur; pertinacius resistere visus est, tam genus, quam nomen, vermi utrique diu communia, nostris tandem temporibus distingui merebantur. Coeterum, quousque symptomatum, vel a *Bothriocephalo lato*, vel a *taenia*, quam *solium* adpellant, excitatorum historiae, tam alienae, quam propriae, sese extendunt, fatemur: nullum his e signis nobis esse cognitum, quod uni ex his vermibus magis, quam alteri, specifice esset proprium. Ac primo quidem, quod helminthi etiam

alii solent, ut haud raro nullum omnino
homini suae praesentiae vestigium impri-
mant: hoc et utrisque, de quibus hìc a-
gitur, vermibus, laudis tribuendum est.
Sic vir, in artis musicae regulis admodum
peritus, a. 1699, *Vindobonae* nos consu-
luit: qui vir, licet *taeniae solii* articulos
frequenter excreverit; excepta tamen ob-
nubilatione capitis, satis inconstante, quae
musicae studio intenso eadem ratione at-
tribui potuerat, de nullo salutis incommo-
do alio unquam conquestus est; nec simi-
lia huic exempla tam rara dicenda sunt.
A longiore inedia, vel ciborum, potus fri-
gidioris, medicaminum his parasitis mole-
storum, ab usu, vel a corporis positione
eisdem onerosa, vel istius, aut forsitan
vermis ipsius a morbis, defatigetur inter-
dum hospitis, aliàs pacifici, patientia, et
varia tunc temporis, ad ventriculi regio-
nem excitantur incommoda. Sic foemina
princeps, *petropolitana*, *Bothriocephalo
lato*, per quinque jam annos in ejus inte-
stina dominante, a nobis liberata (§. 905),
sensi ingratam, in regione epigastrica, sen-
sationem, ad noctem, nisi affatim fructus

horreos ingurgitasset, continuò adauctam, et inevitabiles insomnias, cum alvo plerumque pultacea atque subliquida (his a fructibus magis, quam a verme derivanda) excipias, de nullis conquesta est salutis molestiis. Apud alios, hi vermes, quod et ascarides lumbricoides, in glomerem convoluti, faciunt, ponderis, una abdominis parte, vel altera baerentis, aut globi, in abdomine sese volutantis, sensationem inducunt. Quod vero, secundò, helminthis pluribus proprium est, scilicet ut ex ventre, longinquas saepe in partes symptomatice agant: hoc et vermibus, de quibus hic sermo habetur, nisi quod observatoris admirationem aliquando adhuc magis istorum actio moveat, commune est. Sic vir quadragenarius, constitutionis vel optimae, ob *foetorem ad nares*, licet adspectu sanissimas, sibi intolerabilem, nec tamen aliis, aut nobis vel minime sensibilem, *Bruchsaliae* nos quondam consuluit. Sub attento insoliti hujus phoenomeni examine, nullam omnino istius causam deteximus, nisi quod hic aeger, *taeniae solii* articulos viventes, et qui, alvo pro-

pe muros deposita, duos fere ad pedes altitudinis super istis adscenderint, frequenter excreverit. Hanc igitur forsitan foetoris illius in originem hic agendum esse ducentes, adversa huic vermi remedia, sub felici effectu praescripsimus: ut extam pulsa in integrum hac taenia, foetoris in naribus sensatio illico disparuerit. De illustris quondam *Sueciae* archiatri, atque « de morbis infantum » egregii suo tempore scriptoris, relatione, quamvis alio a viro *Goettingensium* celebri confirmata, hominum scilicet quorundam, ob vermes, sub quovis *concentu musico*, mox ab anxietate ac timore, nisi hunc fugerent, gradatim augendis, prehensorum, dubitari posse, non modo credidimus; sed alios quoque haesitare docuimus: donec in *ticinensi* clinices instituto, coram numerosis ejusdem alumnis, sanissimus coeterùm atque robustus agricola, ob summas angustias et maximos artuum tremores, quibus ille, sub officii divini celebratione, *organi sonos*, maxime profundiores, auribus perciperet: toties, — nec alia quacunque occasione, confestim concuteretur, nos tan-

dem consuluerit. Tunc enim, adhibito omni causarum hujus mirae adfectionis indagine, hunc virum cucurbitinos *taenii solii* articulos pluries ano rejecisse, audivimus et, hunc ad scopum, necessaria (quin tamen de istorum effectu posthinc aliquid rescire nobis contigerit) praescripsimus. Simile fere exemplum, in diario *Galliae* medico anni 1812, a viro claro adnotatum fuit. Helminthi, tertiò, plures, pro sua mollitie, elasticitate, aut se contrahendi potentia conspicua praediti sunt; his autem *Bothriocephalus latus* non minus, ac *taenia solium*, praecipue gaudet: ita ut, si forsitan pars istorum vermium, vel sponte, vel per artem expulsa, ab ano propenderit; hac parte, aut filo ligata, aut abrupta, pars reliqua vermis, vel intestinis arcte infixa, vel convoluta in glomerem, ab ano se retrahat, ac superiorem intestini ad tubum refugiat. Sic illustris, de qua vix locuti sumus, foemina *rossica*, multis jam ad expellendum *Bothriocephalum latum*, auxiliis usa, sicut vel sponte (bis circiter in mense) vermis portionem conspicuam evacuare soluerat: ita, drasticorum

effectu, aliam, majorem, ex intestino exire coegit; sed licet aegra, sub exitu illius, octodecim per horas, sub diro intestinorum cruciatu, sellae perforatae insedisset; vermemque tandem filo ligari curasset; ille tamen, diruptus, hanc viam ultro inire pertinaciter recusavit, ac ad loca superna se ipsum, invictum, retraxit.

Quò vero hìc exposita *taeniae solii* symptomata, exemplis, notatu dignis, illustremus; eorum aliqua, ex instituti clinici *Vindobonensis* diariis desumta, jam allatis, circumscripta, supperaddimus.

I. Virgo annorum octodecim, vitam agens sedentariam, laxique habitus, dum, mense Julii anni 1795, prima pateretur menstrua, varios *taeniae solii* articulos, solitarios, et cohaerentes, excrevit. Hoc ipso tempore haec virgo adficitur interdum lipothymia, palpitatione cordis, cardialgia, imprimis a jentaculo, et a cibo quocunque ingesto. Adfluit eodem tempore major salivae copia; coeterùm, ut refert, semper sanissima, nec aliis symptomatis exposita vixit. Nec etenim unquam pruritum, vel ad nares, vel ad anum, nec ani-

mam foetidam, nec tussim siccam, nec spasmos, nec dolores colicos, nec sensum ponderis, in abdomine se volutantis, observavit; nec pupilla dilatata, vel coerulescens semicirculus ad palpebram comparuit. Deponit autem, sine ulla vellicatione aut majore conamine, frustula et catenas integras taeniae, quae etiam *sponte*, sub *deambulatione*, *ano excidunt*. Menstrua haud nisi semel comparuerunt. Die 15. Januarii a 1796, instituto clinico recepta fuit puella. Pulverem radicis filicis, ac oleum ricini americani ea jam assumserat. A solo jam pulvere filicis, taeniae articulos deposuit. Die 18 leves dolores colici; loco istorum, ad noctem, faucium dolor. Asserit aegra, se nono quovis die, taeniae articulos deponere. Stannum anglicanum, cum extracto amaro et radicis jalappae pulvere praescribitur. Dolor faucium, absque ulla istarum rubedine, molestus. Die 22., sub magnis torminibus, secedunt aliquot taeniae articuli. Ad vesperas, sensatio, ac si vermis in ventre se volutaret ac alvo exire moliretur. Dolor dentium cariosorum. Die 24. taeniam solii

excrevit, quatuor cum dimidia ulnarum *vindobonensium*, sub alvo haud liquida. Phoenomenon aegra, sub vermis excretione, peculiare haud animadvertit, sed inscia eumdem deposuit. Pars vermis excreti, tenuissima quidem, sed absque capite rejecta. Die 25., iterum *taeniae articuli*, sed *livescentes*, excreti fuerunt. Cum singula helminthi symptomata siluissent; ab usu remediorum destitimus, ac aegrae demissae, quidquam chloroticae, chalybem praescripsimus.

II. Ancilla coelebs, 47 annorum aetatis, hernia inguinali laborans, secunda valetudine gaudebat, donec ante annum, sequentia pati coeperit: nauseam, ructus acidos, subinde ova putrida redolentes, vomituritiones, vomitum viridescentis materiae, interdum violentum, famem adauctam, jejuni ventriculi dolores, sub celeri corporis versione, interdum globi, ex uno latere in oppositum delabentis, sensationem, borborygmos, oculorum caliginem, dilatationem pupillarum, *memoriae debilitatem*, lipothymias, vires sensuum omnium fractas, interdum dolores ad lum-

borum regionem, subinde palpitationes cordis, concussiones spasmodicas, somnolentiam, moestitiam, morositatem. Ab usu cremoris tartari, secesserunt *ascarides lumbricoides*, una cum aliquot *taeniae solii* articulis. In clinicum *vindobonense* institutum a. 1797 assumta, sub usu stanni granulati, taeniae solii portionem, octo circiter ulnarum, excrevit. Remediis variis porrectis, de nihilo conquesta, nec vermis ullo symptomate adfecta, ob debilitatem, ulterioribus non usa, recessit.

III. Famulam, 25 annorum vitae, in clinicum institutum vindobonense, a. 1802 suscepimus. Haec, coeterum sana vegetaque puella, duos ante annos, tormina ventris persensit; secesserunt aliquae *taeniae solii* portiones. Ingratus nunc foetor et pruritus narium, ciborum desiderium nonnunquam ingens, aliàs anorexia, anxietas, dyspnoea, et ponderis in ventre perceptio. Sub conversione corporis ex uno latere in aliud, globi, ex illo, in istud se praecipitantis, sensatio; aliquando alvi profluvium mucosum; pupillae dilatatae, semicirculus inferioribus sub palpebris,

coerulescens. — A taenia solii, longitudine sex ulnas superante, cum extremitate tenuissima, decem post dies excreta, singula, quae hucusque persenserat, taeniae symptomata disparuerunt.

IV. Pilorum opifex, 16 annos numerans, compagis corporis gracilis, cum ante annum, ob ventris dolores diuturnos, medicinam, quae alvum purgaret, assumsisset; binis vicibus *taeniae solii* portionem, ulnae longitudinis, per alvum, sub levamine symptomatum, rejecit. Post duos interim menses, recruduerunt haec salutis incommoda, et alia illis accesserunt: dolor interdum ad frontem, ut vocant, gravativus, visus tenebricosus, amaurosis momentanea, haemorrhagiae narium, nullus istarum pruritus, sed foetor oris, sensus aurae frigidae, ex ventriculo ascendentis, et in auribus, tinnientibus, terminandus, cardialgia, jejuno stomacho vehementior, a cibis assumtis evanescens. Abdomen modo omne, summo sub dolore, constringitur; modo idem, absque dolore, intumescit. Dum rationem decumbendi subinde invertit aeger: ponderis, in imo ventre

sese volventis, et quasi pulsantis, sensum accusat; alvus ter quaterve fluida simulque foetidissima deponitur. Aliquando vermis articulos viventes sub faecibus excernit. Dolores, mox in axillis, ad brachia, manus, mox ad pedes urgent; formicationis in manibus eorumque digitis, — his ultimis, *insensibilitas*, *immobilitas*, quae labores impediunt. Mense novembris a. 1800, primò ad nosodochium, posthinc ad clinicum institutum *vindobonense* susceptus est. Sub cura morbi, *taeniae solii* octo ulnas, sine ejusdem capite, rejecit, ac brevi tempore restitutus, clinicum deseruit.

V. Aeger 29 annorum, qui *taeniae solii* articulos excreverat, *ab ingestis cibis*, *molestam in abdomine titillationem*, frequentem flatulentiam, dolores colicos, ac saepe lipothymias, et praecordiorum anxietates, in aere minus libero, expertus est. Post remedium drasticum, decem quidem, binis vicibus, *taeniae solii* ulnas excrevit; sed haud exiguam simul sanguinis copiam e pulmonibus rejecit. Ructus foetidi, salivatio abundans, faucium pruritus,

his accesserunt. Semel vomuit, alvus rite succedebat; sed sub istius depositione, interdum quasi *globum, in rectum intestinum ponderantem* persensit; macies corporis magna fuit. Sub attento objectorum intuitu, visus obnubilatio accessit; narium pruritus nullus. Taeniae dictae 22 ulnas, sub medicamentis praescriptis, excrevit quidem, sed ad ea continuanda nimis jam debilis, haud sanatus, discessit.

VI. Viginti duorum annorum ancilla coelebs, ante annum concepit, ac partum postea difficilem experta est. Jam a prima juventute, sub misero victu, vermium symptomata fere quotidie exhibuit, ac *ascarides lumbricoides*, tam naribus, quam ano, sub utriusque pruritu, ac sub magnis torminibus rejecit; *oxyuros* simul *vermiculares* per anum reddidit. *A tempore conceptionis, haec duo vermium genera comparere cessaverunt;* sed tunc articuli *taeniae solii* in conspectum venerunt. Ob aucta indies incommoda, 16. maji, a 1803, nosocomium *vindobonense* aegra petiit, infuso valerianae sylvestris in illo usa; die vero 23. hujus mensis, ad institutum cli-

nicum devecta, sequentia nobis exhibuit: compagem corporis mediocrem, caput subinde vertiginosum, visus obnubilationem, pupillas valde dilatatas, *oculi, mox dextri, mox sinistri, perfectam, sed brevem, amaurosin*, semicirculum inferioribus sub palpebris, narium pruritum, *aures susurrantes*, oris foetorem, ructus foetidos, adpetitum ciborum normalem, ventriculi tamen oppressionem, vomitum, singultum, *vocis interceptionem*, anxietates, dolores lumborum; abdomen, ab attactu, maxime in sinistro hypochondrio, dolens, globi, in ventre se ciscumvolventis, sensationem, dolores extremitatum. Die 24. maji, duos taeniae solii articulos, sub usu stanni granulati cum extracto amaro ac pulvere radicis jalappae, excrevit; dextri nunc hypochondrii *dolores, a quavis remedii assumtione auctos*, ptyalismum, persensit; accedit et modorrhoea. Die 25. ptyalismum, dolores abdominis, admodum atroces, aegra accusat; quinquies alvus hodie mota fuit, et partem taeniae, ex undecim articulis constantem, excrevit. Ptyalismus tunc copiosior, dolores abdominis

exacerbati, anxietas magna, borborygmi, vomituritio, observabantur. Die 27. bene dormiverat aegra, dum hora quarta matutina expergefacta, electuarii dosin assumserit. *Mox ab ista, dolores praegrandes abdominis, anxietates, vomituritio, recruduerunt*. Ad vesperas, taeniam, capite suo instructam, octo ad ulnas extensam, aegra excrevit. Major abhinc debilitas insecuta est; dolores, imprimis pedum, imminuti sunt; ponderis, in ventre se volventis, sensatio, pruritus narium et oris foetor, disparuerunt; ad noctem interim rediverunt dolores ad hypochondrium dextrum, ad lumbos, ad pedes, narium pruritus foetorque oris denuo comparuerunt; urinae paucae, turbidae, cum sedimento furfuraceo. Superaccedunt salivatio, faucium constrictio, dyspnoea; sub levi attactu abdominis, quasi ictus, ad manuum digitos extensos, aegra accusat. Iterum ad pristina remedia confugimus. Ad noctem, dolores remiserunt, aegra obdormivit, bis alvum, sine verme, deposuit; dolor ad pedes auctus. Die 1. junii, dolores in abdomine cessarunt, in

pedibus vero subsistunt. His interim symptomatis, *taeniae illis haud absimilibus*, praeter aquam menthae ac atheris aliquantulum, nihil opposuimus; pedes, spiritu vini camphorato lavari curavimus. Die 4. junii, aegra, quam optime valens, deseruit clinicum.

VII. Joannes *Taufenecker*, austriacus, chirurgus, annos aetatis 29 numerans, a febre intermittente diu vexatus, lienis tumorem contraxit. Dum, hunc ob morbum, purgans alvum medicamentum assumsisset; *taeniam solium*, faecibus intermistam *ex ano pendere* observans: hanc ipsam, ad quinque ulnarum longitudinem extraxit, ob dolores ventris, hoc sub conatu insecutos, ne intestina, ut adhuc parum instructus credebat, simul protraheret, filo circumducto vermem prolapsum ligavit. Decem vero abhinc annis, praevio ad anum pruritu, taeniae portiones, adhuc viventes, haud raro, faecibus junctae, secesserunt, ac *sponte interdum, vel inadvertentis in braccas aut feminalia inciderunt*. Contra hunc vermem, tunc sibi cognitum, drastica aeger assumsit, ac, die ab

his quinta, 14 ejusdem ulnas, ano excrevit. Duos interim post menses, alii hujus taeniae articuli ex ano in feminalia inciderunt; a debilitate, nunc suborta, terrefactus, renunciavit istis remediis. Symptomata taeniae istius, fuerunt: *corporis incrementum lentissimum* et, ob abdominis molem, magis in latum, quam in longum; susurrus aurium, oculorum caligo, non levis narium pruritus, *sternutatio*, epistaxis, saepe profusissima, ciborum desiderium immoderatum, et nisi eidem statim satisfaceret, ptyalismus, oris ingratissimo sub sensu, vomituritio, dolor abdominis aliquis, cum *reptatus* in eo perceptione, subsequebantur. Diarrhoea, absque causa cognita, frequens, noctes sub gravissimis insomniis transactae. Saepe vix lectum ingreditur aeger, cum tanto mox a dolore ad suras, frequentius surae ad musculos, correptus est, ut eidem ferendo se imparem sentiens, aut e lectulo desiliret, per cubiculum ambularet, aut locum dolentem comprimeret. Interdum lectulum repetenti, sub incauta pedis inflexione, dolor ingens in eodem recruduit, et aegrum,

ut grabatum mox iterum desereret, coegit. Die sexto februarii, a. 1799, hic vir, ad institutum clinicum *vindobonense* susceptus, obtulit caput liberum, pupillas admodum dilatatas, sub inferioribus palpebris semicirculum fere lividum, olfactum gustumve normales, abdomen molle, in regione umbilici sensationem *rosionis* singularem (sensus volutationis in abdomine tunc expers fuit), alvum heri, cum taeniae articulis viventibus motam, dolores ad genu atque tumorem, *sudores in manibus*, ita ut digitorum ex apicibus guttulae destillarent, continuos, *a potu frigido, dolores*, et *singularem in abdomine sensationem, ab assumto jusculo calido, mox evanescentem*. A sua receptione, sub victu magis rigoroso, famem aeger, ad lipothymiam fere extensam, accusans, duos taeniae articulos excrevit. Sub usu stanni, globi, in abdomine sese volutantis, motum illico persensit. Sequuntur, nox insomniis perturbata, vertigo, proclivitas ad lipothymiam. Tres taeniae viventis articuli secedunt. Die sequente, ad noctem, post aliquam caliginem, subito amaurosis ad

oculum sinistrum, per horae quadrantem modo extensa, comparuit. Alvum tunc liquidam deposuit, et sub ista, *taeniae* 5 1/2 ulnarum, *in glomerem convolutae, multis in locis nigrescentis ac putrescentis*, portionem excrevit. Ponderis magni sensus in abdomine accusatur; salivatio larga per horam dimidiam modo continuavit. Nox insequens inquieta, ponderis magni ad abdomen, ac titillationis in regione umbilici, ad anum, sensatio; alvus liquida, ter soluta. Die februarii 12., ciborum desiderium minus, sensatio globi in abdomine, cessat; *repletionis* interim illa, in parte ejusdem dextra, continuat. Sal amarum porrigitur. Alvus abhinc liquida, sed absque vermibus, deponitur. Ponderis ac volutationis perceptio in abdomine perstat. Die sequente, singula vermis symptomata defuerunt et, praeter debilitatem corporis, nihil accusans, die 17. mensis dimittitur.

Si quos viros in arte expertos, hae taeniarum historiae, ac frequens eorumdem quasi symptomatum repetitio, taedio adfecerit; deprecamur. Has interim *juventuti*,

cui hoc opus, non modò in scholis, sed et propriis in studiis lucubrandum, dedicavimus, perutiles fore, haud est, cur dubitemus. Secundò vero, haec ipsa symptomatum, fere eorumdem, repetitio, eumdem etiam morbum, non alterius adfectionis modo effectu, quod nuperi quidam viri clari praetendunt, sed a taenia venisse, hinc *vermes*, *morbum homini*, *ut animalibus coeteris*, — *si haud semper*, *saltem frequenter*, *ominosum sistere*, commonstrabit. Quod saepius *incerta*, et aliis etiam morbis frequenter communia sint haecce symptomata; hoc, eadem, plus minus, incertitudo, aetiologiam medicam, sicut rerum physicarum aliarum omnem, vix non ubique premat; doctrinam de vermibus, ut causa frequente morborum, haud ideo subvertit; sed modo cautiores nos esse, ac majorem tandem huic studio perfectionem conciliare, imperat.

Sub artis exercitio per undecim fere lustra in diversis Europae regionibus instituto, numerus eorum, qui *taeniae solii* ratione, nos consuluerunt, certe permagnus fuit. Symptomata istorum, cum illis,

quae vix descripsimus, in omnibus satis convenerunt, etsi apud plures tanti momenti haud fuerint, ut reliquam eorum salutem, vehementiori taeniae, haud adeo molestae aut periculosae, pertractationi exponere voluissemus. Pars tamen aegrorum, hoc a malo prehensorum (quod et alii adnotarunt egregii in arte medendi viri) vix *tertia*, masculinum ad sexum pertinuit. *Bothriocephalo lato* adfectos, etsi quatuor per annos ad *Wiliam*, partim vero ad *Newam*, artem exercuerimus, haud multos pertractavimus; qui tamen singuli, symptomata, *taeniae solii* illis aequalia, nisi pertinaciora, nobis manifestarunt. Tanto vero *foeminarum*, hoc ab helminto vexatarum sub numero, quousque hujus rei confessio nobis facta est, modo *duas* nos novisse recordamur: quae, viro licet junctae, nec multum eousque in venerem pronae, quo tempore, prius, ac taeniae solii articulos rejicerent, vel insolitam ad actum venereum propensionem, et quasi furorem uteri, — vel ipso sub coitu, aestum, sibi antehac prorsus incognitum, — utroque vero in casu, mox a conjugali im-

petuoso commercio, *convulsionibus epilepticis*, quas antehac haud passae erant, adfectae fuerint. Caducam, a *taenia solii*, vertiginem in muliere observavimus.

Interea ac *coenuri*, ovium vertiginosarum in *cerebro* degentis, symptomata nunc satis perspicua sunt; illa, quae *Echinococco hominis* sunt propria, hucusque nos latent.

§. 907. Dum nostra *de helminthorum prima origine* hìc adperienda est opinio, nos certe haud fugit, quod, *praedispositionum ad illos causarumque occasionalium* ultra limites divagando, multorum hac de materia scriptorum doctrinam, ipsorum vermium in hominem exemplo, *rosuri* videremur; quod vero gressus haec inter confinia sistendo, *ignorantiae* apud alios notam incurramus. — Eligimus hoc ultimum. — Nisi religio doceret; quae generis humani aliorumque entium prima origo sit, ignoraremus; ac idem omnino, dum illa sileat, de *vermibus*, absque affectato pudore, dicendum esse, saltem nobis videtur. Inter omnes, de generatione vermium in homine, tam aevi antiqui, quam

nostri, hypotheses, nos, etiamsi senes,
nulla, ut fas est, latet; sed (clarissimo-
rum pace virorum, et ea, quae in litera-
torum republica cuivis conceditur, quam-
que vicissim nulli disputamus, libertate,
sit dictum!) quae inter illas, hunc nodum
solverit, quae nostro judicio satisfecerit,
et quae medicae scientiae, quod potius
est, progressibus vere inservierit, nullam
nobis videri, candide fatemur. Controver-
siarum in arenas, a quibus, licet inter eru-
ditos, ut decet, minus, ac inter gladiato-
res, cruentas, a juventute abhorruimus;
nec in illas a nobis, seriore in aetate, de-
scendi, aut scientiae interest, aut prae-
scripti huic operi limites concedunt. No-
strae igitur fidei inopiam, ne dicamus in-
tercessionem, artis medicae tabulario seu
archivo, cujus ductu posteritas aequa, in-
ter tam diversas sententias, et nostram di-
judicet, sine quovis auctoritatis praetextu,
quiete committimus.

Quo coetera animalia jure tellurem, —
hoc ipso helminthi corpus humanum, —
nec illo quidem foetus adhuc utero inclu-
si, excepto, prout nempe opportunum il-

lud sibi hospitium offert, subintrant et, quousque sibi conducit, plus, minus quieti, inhabitant. Varias humani corporis divisiones et quasi contignationes, nec alias, nisi fortuitò, sibi eligunt. Haec, unica, in qua vivere queant, nec extra corpus animale quaerenda, vermium patria est. Corpus animalis *non sui*, aut ad receptionem fotumque ejus haud satis idonei, vermis fortuitò intret! et ab eodem, sine mora, vel totus, ut *praeda*, subigitur; vel praecipitatur, quasi hospes illegitimus. Helminthi modo pauci, humani corporis incolae, suum aliorum animalium in visceribus figunt et propitium inveniunt habitaculum; et pleraque ex istis, proprios modo sibi, suisque impensis suscipiunt hospites, et illorum alunt luxuriam.

Quaecunque vero nostra, de prima helminthorum origine inscitia sit, hoc tamen experientia docuit: quod illi, neglectis et malo cultu corruptis in campis humanis facilius, — in agro autem, sub solis, atmosphaerae, et opportuni laetaminis benefico influxu, brachio forti constanter elaborato, longe minus, si unquam, prosperent;

atque hoc est, quod, de vermibus loquendo, *praedispositionem* vocamus. Hinc aetas tenera, infantilis, puerilis, — hinc sexus, otiosarum maxime urbium, foemineus, — hinc et corporis ac viscerum, subactioni ciborum dicatorum, habitus asthenicus, haud raro haereditarius, nec non alimentorum crudorum, glutinosorum, farinaceorum, in aere humido frigidoque abusus, ad illam potissime contribuunt: ita ut sub statu corporum strumoso, atrophico, vermes plerumque abundent. Quam alii vermium causam, in *muci abundantia* latere crediderunt; hanc ipsam, alterius causae, laxitatis, debilitatis, ac irritationis, a vermibus productae, *effectum* potius esse arbitramur. De *fasciola* aut *ligula*, quae *hepar ovium* infestat, notum est, quod, si pascuis haec animalia humidis vescantur; facile illa hoc verme corripiantur ac, hepatis volumine indies adaucto, duriore ac diversos in sensus corroso, ascitica reddantur. Oculus tristis, conjunctivae tunicae pallor, hunc ovium morbum praesagiunt; malo interim necdum provecto, ubi montium herbis

siccioribus, ac imprimis *erica* vescuntur; sanitatem haec animalia pristinam recuperant. Helminthorum *cysticorum* causae nequidem *occasionales* nobis sunt cognitae. Vir clarus, hos vermes « leucophlegmatiae, aut telae cellulosae humori nimis abundanti, aut visceris cujusdam labi hydropicae, aut lymphae quadam in parte cumulationi, aut vitiis hisce similibus » attribuit; cum vero hi morbi frequentissimi, — helminthi autem *cystici* rarissime et quandoque absque istorum suspicione, occurrant; fatemur, nec hanc nobis opinionem satis arridere.

§. 908. Sub ipsa symptomatum a vermibus (nisi prorsus pacificis, atque hinc nequidem adesse suppositis) produci solitorum, nunc satis mitium, nunc vero gravissimorum, expositione (§. 906.), *prognosin* eorumdem jam tetigimus. Quamvis autem helminthi, *intestinorum incolae*, adversorum sibi remediorum actioni, prae illis, qui sedem, in *viscerum* aliorum *substantia*, longe securiorem, occupant, expositi sint; — vel mucosa tamen, quam sibi, tenaci intestinorum e pituita praepa-

rant, chlamyda undique velati, vel faecibus induti, obtecti, vel intestinorum interplicas, aut illorum in recessibus occultati, — vel demum (quod maxime de *bothriocephalo lato* et *taenia solii* valet) proboscide sua intestinis firmiter adfixi, — haud raro anthelminthicorum modo parum adficiuntur a stimulis, aut iisdem pertinaciter resistunt; aut, ad summum, aliquos ex maturioribus, si quos habeant, articulis, minoris momenti ut praedam, sola sua exstensione mox reparandam, deponunt. Quasi vero medicorum conaminibus se insultasse delectarentur: armis eorum jam vilipensis, aut fractis, intestina, — vix interim quin suam in istis posteritatem, futuram insidiarum vindicem, relinquant, vel sponte deserunt. Atqui hos ipsos inter vermes, intestinorum incolas, non una eademque est, medicinae resistendi capacitas; sed illos inter, *ascarides lumbricoides* plerumque facilius, — *oxyuri* autem *vermiculares* longe difficilius obtemperant. Reluctandi potentia adhuc major *taeniae solii*, maxima vero, ac saepe, absque possessoris vitae periculo, vix doma-

bilis, *bothriocephalo lato*, a natura concessa est. Vel has igitur per observationes; vel novitatis cupedine inducti, fuerunt, qui, ut novum antiqui proverbii, « nihil tam absurdum esse, quod non docuerit philosophus » argumentum proferrent; vermes a natura procuratos, superfluum intestinorum ut mucum consumerent, motumque intestinorum peristalticum irritando augerent, — has igitur bestiolas ad corporis humani utilitatem potius, quam inducendos ad morbos, conferre, docuerint. Repetimus interim, quod fassi jam sumus: *causas helminthorum occasionales* (§. 907.) majoris hoc in morbo inducendo momenti esse; innumeros dari homines, qui, longioris adeo vitae in curriculo, vermes suis in visceribus aluerint, quin grave illis tributum hisce ab hospitibus impositum fuisset; — haud raro vermes, qui nequidem in homine exstant, a medicis, non sine gravi mortalium damno, supponi; ac saepius, quam creditur, vermes, revera praesentes, morborum, quos minime fecerunt, imprudenter accusari. Interim non vana esse corporum humanorum, quae

vermibus imputantur, salutis incommoda, symptomatum eisdem adscriptorum ratio jam satis evincit ac, sub majore infantum, puerorum, foeminarum, hominumque delicatulorum debilitate, vel sub morbis diversis, gravioribus, scarlatina nempe, variolis, morbillis, vel si ad viscus nobilius irritatio, devastatio major contingat, insignes saepe a vermibus noxae, ipsam adeo in mortem haud raro terminandae, proficiscuntur. Vel ipsi, tam communes, ascarides lumbricoides, dum ad hominis ventriculum ascenderint: longe plus negotii, quam in intestinis, facessunt. Saepius sub fine febrium, ex caloris aucti ac inediae longioris, ut putamus, ratione, vel et versùs vitae terminum, in ipso mortis agone, imo defunctis nuper a febribus aegris, vermes ab homine vel sponte, tam ore, quam ano secedunt. Etsi vero talia pro fausto febris exitu loqui, venerandus senex pronunciaverit, dicens: « *Lumbricos teretes*, morbo judicium subeunte, una cum excrementis prodire, utile erit; « frequenter tamen necquidquam abinde mutatum, vel et mortem nihilominus a morbo suc-

cessisse observavimus. Ex febre, vel alio gravi a morbo convalescens, a taenia correptus, vires lentius recuperat. Sic iterum *Hippocrates*, de *verme lato* agens, « qui hunc vermem babet, inquit, ei toto quidem tempore nihil valde metuendum accidit; cum vero debilis exstiterit, aegre reficitur: vermis enim eorum, quae ventriculum ingrediuntur, partem aliquam assumit. Si igitur, ut convenit, curatus fuerit, convalescit; si vero non curatur, sua sponte non exit; mortem tamen non infert; sed unà consenescit ». Expulsis adeo jam vermibus, sicut maris in undis, a gravi tempestate commotis, symptomata illorum haud raro unam alteramve per diem superstant: ut quae non in vanum vexationi per helminthos diuturnae, — saepius autem remediis drasticis, incaute in usum vocatis, adscribenda, majorem fere, ac ipsi quondam vermes, medicorum attentionem sibi expostulant; quidquod vel ipsa vermibus medendi impetuosior methodus, promtam eorum regenerationem in multis, ac mala innumera promoveat. Apud infantes, a vermibus

sub convulsione, enectos, *faeces nigras*, mortis futurae signum, et materiam nigram, post vermes vomitu rejectam, letalem esse, gravis, suo tempore, de vermibus, *Galliae* scriptor declaravit. Similia a nobis haud conspecta fuerunt. Vermium, hucusque rarius observatorum, prognosin, parum adhuc a nobis perspectam, posteris, ut multa alia, felicius exponendam relinquimus.

§. 909. Unius rei creatae interitum, alterius esse exordium, natura constituit. Concessit quidem illi, cum ista, pro viribus aliquantulum luctari, cursumque sic prosequi diutius; sed, donec fato ineluctabili quis succumbat; omnis vita, perpetuae defensionis status est. Congenitos corporis nostri hospites, vermes esse diximus. Hos igitur sui jure domicilii spoliare, expellere, nisi tanto demum abuti privilegio tentaverint; res, nisi forsitan injusta, ardui saltem moliminis, atque periculis haud semper vacua est. Saepius hinc, ubi, debitae hospitalitatis obliti, vixdum molestis nobis hisce consortibus bellum indicimus: reluctantur illi, ac, juste commoti, tyrannidem redarguunt.

Cum igitur, hoc quoque sensu, turpius sit, hospitem ejicere, quam eumdem non admittere; a prima juventute, omnis cura in illud ponenda est: ne vermes corpus humanum, ex haereditate forsitan sibi assignatum, sero nimis deserant, aut, per accidens inducti, molestos illud in usus convertant. Animalia domestica, prae feris, — pueros, prae adultis, — debiles ac vitae sedentariae addictos, exercitatis prae hominibus, ab helminthis occupari, jam diximus. Interest ergo, aura frui libera, exerceri musculos ac, fraenata mente, robur corporis intactum conservari. Docuit ulterius experientia: pueros edaces, homines gulae deditos, ferculis farinaceis, glutinosis, fermentantibus, fructibus horreis acidisque copiose pastos, aut tepidae indulgentes, illis, qui carne succulenta et cibis enpeptis aluntur, a vermibus frequentius infestari. Hinc aequum est, juventutem imprimis regimine, pituitae tenacis in primis viis generationi contrario uti, ac robur ventriculi intestinorumque quovis modo custodiri. Nec tamen illis, quos vermes interdum jam torquent, eum-

dem ciborum, ac aliis in morbis, selectum, absque damno commendabimus; sed sua quemvis aegrum experientia, quae sibi aut maxime conducant, aut vermes magis ad motus molestos excitent, docebit. Sunt scilicet verminosi homines, quos *dauci hortensis*, maxime crudi, — sunt alii, quos *halecis conditi*, aut certorum ferculorum usus, quin ratio evidens nobis adfulgeat, mox in diros intestinorum dolores conjiciat: quo tandem effectu quondam cognito, his ipsis cibis, vermi adversis, sub administratione anthelminthicorum simul hauriendis utimur. Tanta vero in sollicita virium, subactioni ciborum praesidentium, directione latet virtus: ut haec sola jam ad vermes, non modo arcendos, sed etiam expellendos, quandoque sufficiat.

His cautelis praemissis, ubi de helminthorum praesentia, ex signis, §. 906 enunciatis dubitari vix convenit, si quae forsitan illorum specimina excreta jam fuerint; cujus generis ac speciei sint illi (§. 905), eo magis inquirendum: quod non eadem pro singulis medicina sit. Nec minorem sibi attentionem requirit, difficilis

haud raro, investigatio; num alter forsitan morbus, praeter illum ex vermibus, latescat? cavendo, ne istis tribuantur, quae spectant ad illum, atque sic major symptomatum accidentalium, quam morbi principalis, ratio habeatur. Saepius nempe vermes, qui, bene valente in homine, vix sese manifestassent, dum illos, morbi febrilis aestus ac impetus, vel imposita aegro a cibis consuetis abstinentia premunt, majores in turbas rapiuntur. *Febres verminosas* quondam vocarunt illas, in quibus, plerumque epidemicis, ascarides lumbricoides, tam ore, quam potissime ex ano, nunc vivi, nunc mortui atque corrupti, secedunt, ut qualem nos quoque a. 1770 *Rastadtii* regnantem observavimus. Fatebimur quidem, ejusmodi constitutiones, a *batavo* medico egregie descriptas, vermium evolutioni, prae aliis, favere; sed certe illi morbi ad *febres adynamicas*, quas *nervosas* appellavimus, interdum simul *gastricas*, *exanthematicas*, pertinent, atque vermes, ut jam diximus, *modo symptoma* ejus morbi, *nequaquam vero febrem specificam*, ita ut nomen sibi

proprium exigeret, constituunt, aut specificam medendi methodum sibi exigunt. Quodsi nempe, sub tali rerum positione, vermium majorem, quam febris ipsius, rationem ineuntes, in illos scilicet acturi, repetitis evacuantibus remediis, vires vitales, jam nimis languentes, ultro prosternamus; letalis tandem eventus fatalia haec artis, — *symptomati*, non *causae* morbi medendi, conamina claudet.

Cum vero, sub vermium *intestinalium* praesentia, copiosior simul *muci*, et quidem specifice interdum foetentis, proventus observari soleat; hunc mucum, inepte satis, pro vermium causa habuerunt. Quamvis autem haec pituita, per mechanicam tunicae intestinorum villosae, a vermibus, reptando, titillando, sugendo excitatae, irritationem, in subjectis laxis, sensibilibus, morbose secerni soleat; verum tamen est, ut alibi monuimus, tenaci hoc a glutine, vermes quasi involvi, et a stimulis, eisdem ex arte admovendis nimis custodiri atque defendi. Anthelminthicis igitur remediis aliquando, nunc *emeticum*, quo ventriculi tenax pituita,

vel ipsi, quos detinet, vermes excutiantur, — nunc praecipue *incidentia* sic dicta, vel *solventia*, ex sale medio, imprimis ammoniaco, non absque gravi (nisi semper hoc esse faciendum praetendant) ratione, medici praemittunt. Ne tamen, *vivente in homine*, pituitam, sicut in *patina inanimi*, solvi posse, medicinae mechanicae principiis innixi, arbitremur; sed solventis remedii actionem, non adeo in humorum tenaciorum attenuatione, divisione, quam in potentiae vitalis excitatae, in secretiones imperio consistere dicamus; atque hinc decocta solventia, sales incidentes, suum si finem adimpleant; stimulantis id magis, quam incidentis remedii virtuti adscribamus. Ne tempus igitur, in pituita solvenda, nimis teratur, sed quantocius ut vermes, rigoroso sub regimine, amato illis chylo subtracto, pristinum vigorem deponant, ac artis ipsius calcari debilius recalcitrent, curandum est. Per dies autem aliquot, prout vires aegrorum id permittunt, imminuta ciborum copia, ferculis interim, sale fumoque, vel allio, porro, conditis, hinc inde concessis, prae-

cipue vero *frigidae*, vermibus non parum adversae, aut aquae mineralis potu, sat largiter exhibito, ad ea, quae in vermibus, tam necandis, quam citius expellendis virtutem saepius, *vix tamen specificam*, comprobaverint, veniendum est.

Infinitus *anthelminthicorum*, enixe his, illis laudatorum, numerus, — sed (quod medici ex signis modo generalibus minusque securis, vermium ad praesentiam concluserint, — quod experimentis, aliorum animalium cum vermibus, in scutella susceptis, respectu ad hominis vermes, fidem praestiterint, — quod ad illa, quae ad helminthos praedisposuerint, animum haud satis converterint, — quod ab indicatis anthelminthicis citius, ac decuisset, ad alia et nova transituri, destiterint, — ac demum, quod ad illa, sub quibus vermes modo fortuitò rejecti fuerant, haud satis respexerint (exiguus singulorum in multis effectus est). Alia, ex istis, notam satis et coeteris in morbis asthenicis virtutem offerunt, ac simili prorsus ratione, praedispositionem scilicet ad vermes, debilitati innixam, corrigendo agunt. Hùc

spectant potissime *amara* quaecumque remedia, *absynthium*, *gentiana*, et alia; *nucis juglandis regiae putamina*, *cortex chinae*, *chalybeata*, *vitriolum martis artificiale*. Alia, principio volatili, vel acri, vel nauseoso, instructa sunt, quorsum *allium cepa*, sativum, radix *valerianae sylvestris*, *ruta*, iterum *absynthium*, *tanacetum*, *santonicum*, *sabadilla*, *ferula asa foetida*, *oleum cajeput*, *sulphur*, *calx antimonii sulphurata*, *petroleum*, *oleum animale Dippelii*, *terebinthinae*, *oleum Chaberti empyreumaticum*, *aether sulphuricus*, *spiritus juniperi*, *camphora*, *helleborus viridis*, *cortex geoffreae surinamensis*, *gratiola*, pertinent. Alia, mechanicè, pungendo, premendo, agunt: ut *stannum purissimum*, *limatum*, *granulatum*, *lana fructus stizilobii*, *dolichos pruriens*, *pulvis carbonum*. Alia, vi haud satis intellecta, quam *specificam* dicunt, operantur: ut *radix polypodii maris*, *helminthocorton* seu *corallina corsica*, *spigelia anthelmia*, *marilandica*, *chenopodium anthelminthicum*. Etsi vero talia, vel sola interdum vermes ejiciant; frequentius tamen,

nisi *alvum evacuantia*, et quidem satis activa, jungantur remedia; incassùm adhibentur. Quare *oleum olivarum*, *ricini americani* potissimum, *calomel*, *radices rhabarbari*, *jalappae*, *folia sennae*, *aloe*, *gummi gutta*, *scamonium*, anthelminthicis, hìc nominatis, simul superaddunt; vel et *tartarum emeticum* praescribunt. In genere, quae alvum blandius movent, parum hìc sunt proficua; fortiora vero drastica, non sine discrimine, maxime apud pueros, ac sensibilioris fibrae apud homines, adhiberi queunt. Vel solius frigidae, aut salibus remistae mineralis, vel etiam *glaciei* usus internus, quamvis ea helminthos, profundius intestinis inhaerentes, calore jam deposito, minus adficiant, suo tamen in nervos non minus, quam in fibras ventriculi ac intestinorum longinqua actione, haud parum commendari meretur.

Oportet hinc, tum hisce in casibus, tum in illo, quo ex vermibus, quamcunque aliam ob causam irritatis, turbae minaces subintrant, symptomatis urgentibus occurrere motosque tumultus compescere. Quae-

cunque hinc vermes ulterius excitarent, cibi potusque iisdem adversi, — quae tubum intestinalem, jam nimis irritatum, magis crispare, vel adeo incendere valerent, promtissime evitanda, turbaeque inductae quovis modo demulcendae, leniendae sunt. *Externa* hìc, quidquid opposuerint aliqui, non minus, quam interna, conveniunt: fomentatio abdominis, impositis isti aut pannis calefactis, aut emolliente cataplasmate, cui fel taurinum, summitates absinthii et oleum admista fuerunt, cucurbitae, quibus graeci quondam, usi sunt, et hodiedum plebs *rossica* utitur, vel maximae, epigastrio, ventri, si dolores ibi urgeant, adpositae, unctiones ex oleo camphorato, tanaceti, ex coloquinthis, gummi gutta, ex terebinthina, vitello ovi soluta, enemata ex lacte ac saccharo, lactis dulcis ac tepidi, vel emulsionis amygdalinae, cum gummi arabici mucilagine, haustus, — vel si blandior haec methodus inutilis est, ac vermes unico quasi loco infixi minantur, asae foetidae tinctura cum alcali volatili, tinctura castorei, aether sulphuricus, petroleum, ac ipsum denique opium.

Puellulam, morti propinquam, *Rastadtii* vidimus, cui unico alcoholis cochlearculo, ore instillato, copiosis vermibus illico fugatis, vita, praeter omnium opinionem, conservata fuit. Egregius, « de morbis infantum » scriptor, simile hoc de remedio, testimonium reliquit; simul vero, contra tumultus, a *taenia* inductos, *extractum absynthii*, cum vino porrectum, commendat. Acerbissimos a vermibus dolores, illustris quondam *Italiae* medicus, solius *frigidae* usu, a quo tamen vermium inquietudinem aliquando augeri diximus, sedare consuevit.

Vermibus, hoc sub opere, vel feliciter expulsis, vel continuatis helminthicis, evacuantibus remediis pertinacius renitentibus, seposito usu istorum, nimis insidioso, ad ea, quae ammissum ventriculi, intestinorum robur restaurent, sine temporis jactura, veniendum est. Hinc ea, quae generatim vermium coacervationi opponenda esse monuimus, habito interim ad majorem debilitatis, sensibilitatis gradum apud aegros respectu, prudentem in usum vocanda sunt.

Longe quidem abest, quin vermium corporis humani diversorum oeconomia tam intime nobis perspecta sit, ut ea, quae huic illorum generi, speciei, vel illi, magis adversa sint, sat nota nobis esse, gloriari queamus; quodsi tamen aliqua medicis, in expellendis *intestinorum* vermibus, non tuta semper, experientia concessa sit; non ideo hanc scientiam, sub illis, qui *visceribus* inclusi, munimento quasi insuperabili cincti atque circumvallati sunt, éjiciendis, arroganter venditabimus.

Nisi eadem, quae generatim, et quae tam contra *oxyuros vermiculares*, quam adversus *ascarides lumbricoides* mox commendabimus, auxilia, et in *Tricocephalum disparem*, quod ex *Goettingensium* observationibus conjicimus, rem omnem absolvant; ex propriis nos, qui hunc vermem examinavimus quidem, sed nunquam ipsi abegimus, meliora patefacere nequimus.

Ad longas a ventriculo distantias, ad quas perdifficilis medicamini, ore propinato, accessus conceditur, haerent, ut jam diximus, *oxyuri vermiculares*, qui intestini recti, vel coeci in cavis copioso a

muco muniti sunt. Ardui hinc laboris res est, hos a tanto propugnaculo vermes excutere; ac etsi non vanum prorsus *internorum*, pulveris imprimis sub forma porrectorum, usum esse dixerimus; minus tamen incerta sunt, quae in ipsum intestinum rectum infunduntur, ac ipsos ad vermes pertingunt, medicamina. Rhabarbari ac cinnabaris factitiae drachmam dimidiam *Londinenses* medici conspicui, quò alvum prius moverent, aegris, ab oxyuris vermicularibus detentis porrexerunt. Hic pulvis copiosos vermiculos, et simul majorem, ubi cinnabari junctus, quam ubi solo ex rheo constaret, muci, bis ab illa rubro colore tincti, copiam expellere visus est. Cinnabari quidem, quod solvi ab humoribus animalibus recuset, fiduciam in morbis suam aetas nostra detraxit, an vero juste id fecerit; hoc alibi inquiremus. Sed mechanica sit partim remedii hujus actio! non ideo id, non aliam in vermes illi virtutem esse, evincit. Qui adeo, a saeculi consuetudine inducti, cinnabarim despiciunt, corrallinae illi pulverem, aut calomelas grana circiter tria, vel, qui

fortiora non verentur, pro adultis, gratiolae officinalis grana circiter quindecim, illius loco, rhabarbaro superaddunt. Enemata anthelminthica non prius, quam alvo deposita, injicienda sunt. Hoc praestito, *frigida*, aliquando cum aceti vini parte tertia miscenda, recto intestino, vaginae, quò vermiculi ab illa rigescant, minusque aliis resistant, impellenda est. Ab istis, clyster alvum purgans, vel ex sale culinari, sale amaro, vel ex aloes solutione paratus, ac oleo cornu cervi foetido junctus, adplicari meretur. Saturatum seminum santonici decoctum, sub forma clysteris ano injectum, a claro *Londinensium* medico enixe commendatur. Sine tantis ambagibus, vulgus, quorundam medicorum, ut videtur, consilio innixus, ano puerorum, lardi, aut carnis, sale ac fumo conditae, frustum, filo munitum, ceu suppositorium, immittit, ac plurimis vermiculis obsessum, ex illo retrahit. Pessarium ex lana, vel ex gossypio paratum, ac bile, aut solutione aloes saturata imbutum, effectum eumdem praestat. Clyster oleosus, vermes saepe inta-

ctos, nisi aloes extracto commistus, relinquit. Cum lacte, idem hoc extractum, ad scrupulos duos pro enemate apud adultos, adhibetur. Lactis vapor calidi, diductis puerorum clunibus, aut lasano insidentibus, ano admissus, oxyuros vermiculares interdum, ut acervatim desiliant, invitat. Rebelli magis morbo, adultis (haud unquam pueris, nec facile foeminis), tabaci nicotianae fumus inflari potest. Irritato nimis, ab his vermiculis, acriore ab enemate, recto intestino, clyster ex amylo, aut ex seminum Cydoniorum mucilagine, — adjuncta etiam laudani liquidi aequa portione, convenit.

Ascarides lumbricoides tractaturo, praecepta generalia, quae supra exposuimus, observanda incumbunt. Saepius hi vermes, quam alii, ventriculum petunt atque eumdem vellicant. Hinc frequenter in morbis eosdem expelli per vomitum, aut oesophago aufugere, videre est. Emeticorum igitur actio hunc in helminthum major, haud raro, ubi nausea, vomituritio, oppressio ventriculi sic jubent, indicatur. Si minus haec symptomata urgeant,

aut vomitu jam absoluto; calomelas grana aliquot ad noctem porriguntur. Placet vulgo, his aegris aquam cum hydrargiro coctam, quin illa de isto quid solvat, pro potu exhibere. Vidimus quidem, sub usu istorum, vermes fuisse excretos; sed et sine his illi saepe aut sponte, aut a sola frigida, secedunt. Frequenter vero nullum omnino istorum effectum conspeximus. Vermes quidem vasculo suscepti, si mercurium iis vivum superinfundas, anxie hunc fugiunt; sed frigus pondusque grave hujus fluidi, sunt, quae fugam hanc imperent. In genere, mercurii, quacunque demum sub forma porrecti, virtutem quam tanti fecerunt scriptores, nisi aliorum evacuantium actionem acuisset, conspicere haud potuimus; ac in ipsis *Idriae* fodinis mercurialibus, hujus helminthi numerus, apud operarios, insignis occurrit. Hinc meliore consilio semen artemisiae judaicae sive cinnae, sive santonici, quod primo loco hic ponimus, vel solum, vel tandem cum pulvere rhei, aut, quod certius operatur, cum illo radicis jalappae, interdum cum sale medio ac oxymelle

squillitico in formam mollioris electuarii redactum, donec alvus ter, quater in die solvatur, porrigitur. Apud pueros, saturatum helminthocorti decoctum, saccharo aut melle edulcoratum, vel et pulvis ipse, primum certe, a semine santonici, remedium contra hunc vermem, copiosis exemplis nobis visum est. Nisi vermes, a solo hoc decocto jam expulsi fuerint, alvus, adjunctis simul purgantibus, evacuanda est. Domesticum quidem, et utile, sed secundum a dictis remedium, etiam nobis hìc audit *allium*, aut commestum, aut lacti tepido infusum, ac, si opus est, evacuante demum remedio suffultum. Semen *tanaceti*, seminibus *santonici*, effectu in vermes, inferius reperimus. *Vitriolum martis artificiale* egregium sane pro debilibus remedium, a viro quondam summo, contra hos vermes prae omnibus celebratum, nobis quidem, solum, effectus tam notabiles haud praestitit, *Batavis* forsitan utilius.

Fortiora sic dicta anthelminthica, nos: teneris saltem infantibus, hos contra vermes, — vel quod minus secura nobis vi-

derentur, vel quod, nisi valde urgerent symptomata, de illis minus fuerimus solliciti, non facile praescripsimus. Hinc *veratri sabadillae semina*, contra taenias, nec non alios contra vermes intestinorum, a claris viris laudata, tam ob indolem suspectam, quam, quod spem aliorum, in *goettingensi* nosocomio, binis in casibus, — nostram vero semel in clinico *ticinensi* instituto fefellerit, non amplius administravimus. Nec unquam folia *hellebori foetidi*, licet ab *anglo* scriptore, ut plebejum remedium, enixe commendata, ob violentiae, qua agunt, rationem, in usum traximus. Sic, haud magis *nucum juglandium extractum*, aquae cinnamomi simplici commistum, a quibusdam celebratum, etsi minime suspectum videatur, nos, ex propria observatione, aut laudare, aut vituperare possumus.

De cura *bothriocephali lati* non minus, quam de illa *taeniae solii*, simul hìc agimus. Exemplo, illi helminthorum intestinalium, quorum plures vel sponte, vel saltem blandiore medendi sub methodo, *integri* secedunt, contrario, — vermes,

de quibus hìc sermo est, licet aut nullam, aut insufficientem per artem commoti, articulos, vel portionem sui quidquam longiorem, particulatim ano emittant; nisi potentius stimulati, agitati, vel concussi, compressi, amato domicilio nunquam a capite ad calcem renuntiant. Docuit autem experientia: *bothriocephalum latum*, ac *taeniam solii*, haud eodem a stimulo, aequali ratione adfici; sed illum ab hoc, — hanc vero, saltem plerumque, ab illo magis urgeri; utrosque autem helminthos, a repetitis frequentius *drasticis* fortioribus, — sed haud raro sub summo aegrorum discrimine, desertionem subire. Cum vero hi vermes, hospitio, a natura sibi adsignato, in multis *pacifice* fruantur; majori, quam par est, aegrorum ab illis horrori, vel nimis officiosis medicorum conaminibus adscribatur, oportet, si pejor interdum artis, quam helminthi ipsius, in homines effectus est.

Bothriocephali lati debellandi rationem, quam, pridem haud incognitam, oblivio jam deleverat, munificentia regis *Galliae*, ab ista, mulieris *helvetae* e ma-

nibus vindicavit. Omni medicorum ordini satis cognita haec methodus, ut eamdem, multis et nos exponamus, haud indiget; sufficit vero monuisse: nihil ei *specifici*, ut vocant, sed tantum violentiae inesse, ut qui, per eamdem, verme quondam liberati fuerunt, si novus illis bothriocephalus latus succreverit; hujus potius effectus patienter perferre, quam illam denuo subire malint. Efficacia interim remedio conspicua certe haud deest; et qui, tam animo, quam corpore validiores sunt: eos a simili experimento absterrere haud intendimus.

Eadem de *Helveti* medici remedio, ex polypodii filicis maris radice, ex herba gratiolae, et ex gummi gutta, vel, ut alii volunt, ex hoc ultimo, ex sale absynthii, et ex carbone fraxini composito, dicenda sunt.

Mitiorem longe hinc taeniae medendi methodum, celebris, ac nobis, dum viveret, amicus, *Genevensium* medicus, multiplici experientia instructus, proposuit: radicis nempe polypodii, filicis, maris pulverem ille ad drachmas tres, post duas ve-

ro horas, tres olei ricini americani uncias; adultis propinari suasit. Hujus ultimi remedii auxilio, nos ispi *taeniam solii* feliciter expulsimus.

Plura variorum medicorum, contra hunc vermem, remedia continentur eximii medici ac helminthologi *viennensis*, « de vermibus, vivente in homine viventibus », laudato jam saepius in opere. Scriptoris tamen istius exemplo, quod nostris in terris *bothriocephalus latus* haud sit indigenus, et nos modo *tres* ejusdem, a nobis expulsi, casus habuimus, neque conspicuam proinde in vermis istius pertractatione experientiam venditare valemus. Hoc interim notasse juvabit: non aliâ nobis, ad illo expellendos, quam cujus ope aegros a *taenia solii* liberavimus, opus fuisse medendi methodo. Eadem ratione, laudato vix scriptori, foeminam *petropolitanam*, bothriocephalo laborantem, radicis filicis maris, ac olei ricini americani, hoc a verme liberare, feliciter contigit.

Post varia, contra *taeniam*, absque ratione *solium* vocatam, tentata remedia, experti tandem sunt medici: hunc in ver-

mem, quin ille pertinacius resistat, vix manu plurimum armata, seu multo *drasticorum* tumultu posse irrui; sed per blandiorem medendi rationem, ac per remedia fere mechanice agentia, felicius eumdem debellari. *Stannum* nempe, quoad licet purissimum, anglicum scilicet, non specificum quidem, sed potens omnino, ac nobis etiam frequentius comprobatum contra hanc taeniam remedium est. Primo quidem *granulatum*, ut vocant, *stannum*, — posterius, *limatum*, cum syrupo simplici, electuarii in formam commistum, laudatum fuit. Ab hoc, intestina hominis ipsa interdum laedi verentes; illud potius, quod et nos facimus, eligere malebant. Cum vero ponderosum hocce metallum, syrupo aut melli remistum, fictilis fundum mox petat; unciae uni illius, plerumque drachmas tres extracti absynthii superaddimus, ac aegris adultis, posteaquam, tres circiter per dies, tenui satis sub victu transegerint, quater in die, ad nucis juglandis majoris molem, porrigimus. Si vermis, a secunda totius electuarii consumtione, non secesserit: duas illi

drachmas pulveris radicis jalappae adjungimus. Feliciter quoque hunc vermem, praemisso satis rigoroso per dies aliquot jejunio, cum drachmis duabus aut tribus radicis polypodii filicis maris, ad vesperas, cum frigida porrectis, altera vero die, cum olei ricini americani uncia dimidia, donec alvus ter, quaterve moveretur, omni bihorio propinata, abegimus. *Terram ponderosam muriaticam*, per plures hebdomadas, et quidem ea dosi, quae vertiginem aegris induxerit, bono successu a se porrectam fuisse, refert recentior ac celebris helminthologus. Remedium interim istud, non semper sibi aequale, aliquando suspectum, quod vertigo jam docet, cautum in omnibus medicum sibi exigit.

Recentior, quam egregio *Galliae* medico debemus, in eo consistit methodus: ut aeger, jejuno ventriculo, *aetheris sulphurici* drachmam cum saturato radicis polypodii filicis maris decocto hauriat: Post horam ab isto, turba in abdomine se prodit. Tunc duae olei ricini americani unciae, syrupo quodam edulcoratae, exhibentur. Per duos tresve dies continua-

tur haec methodus. In ventriculo degens (?) haec taenia, sic facile abigitur; si vero intestinorum in tubo hic vermis latuerit: praeter dicta, quamprimum ea fuerint assumta, clyster illico ex decocto ejusdem radicis polypodii filicis maris saturato paratus, et aetheris sulphurici drachmis duabus remistus, injicitur. Prima die, mox ab enemate, alvus sequitur aegro consueta; die altera, copiosus et membranaceus quasi mucus per alvum ruit; tertia vero die plerumque vermis, jam corrupti, reliquiae secedunt. Quatuordecim ex aegris, *Parisiorum* in metropoli, a taenia detentis duodecim profuisse medendi hanc methodum, refertur. *Vindobonae* etiam hanc ipsam medendi rationem, binis in taeniae solii casibus, comprobatam fuisse, ab expertis hujus metropolis medicis audivimus.

Chaberti quoque *oleum empyreumaticum*, hac prima in *Austriae* sede, ut celebris ejusdem helminthologus ac medicus testatur, felices omnino effectus praestitit. Sequentem *Chabertus*, olei laudati compositionem tradidit: Recipe ungularum

equi aut bovis, vel cornuum cervi, in frusta comminutorum, quantum volueris. Immittantur ista retortae testaceae, ac destillentur more consueto. Obtentum in fundo excipuli oleum empyreumaticum nigrum, effundatur; ac libra illius una, cum tribus olei essentialis terebinthinae misceatur. Miscela, quieti, quatuor per dies, exponatur; tandem de novo tamdiu in apparatu vitreo destilletur in balneo arenae, usquedum tres quartae partes transcenderint. Oleum ita obtentum, in vitro arctissime clauso, servetur. Quo melius hoc fiat, *Bremserus*, qui primus hocce medicamento in homine usus est, exiguis hoc idem in ampullis vitreis, episthomio simili atque vesica munitis conservari, nec lucis radiis exponi, prudenter consuluit. Hic ipse, sicut vermium vix non omnium, ita et *taeniae solii* curam, sequente electuario, et nobis a triginta et quod excurrit annis comprobato, inchoat. Recipe seminum cinae, aut tanaceti vulgaris, ruditer contusorum, unciam dimidiam; — pulveris radicis valerianae sylvestris, drachmas duas, — pulveris radicis jalappae

drachmam dimidiam, vel scrupulos duos, — tartari vitriolati drachmam unam cum dimidia, vel drachmas duas, — oxymellis scillitici quantum satis, ut fiat electuarium. Hoc de remedio capiat aeger, bis terve in die, quantum cochlearculo coffeano contineri potest. Posteaquam aeger omne hoc remedium assumserit; olei Chaberti empyreumatici duo cochlearcula coffeana, mane ac vespera, eidem propinantur, ac, ne quid hujus olei in faucibus haerescat, pauculum aquae desuper bibitur. Sub fortiore hujus olei, in cerebrum, in vesicam actione, dosis ejusdem imminuitur. Unciis fere duabus atque dimidia hujus olei, spatio decem aut duodecim dierum, assumtis, sequens remedium, alvum leniter evacuans, aegro porrigitur: Recipe pulverum radicis jalappae scrupulum, — foliorum sennae, drachmam dimidiam, — tartari vitriolati drachmam. Misce. — Donec istius remedii effectus in alvum sequatur, una ejusdem dosis quavis hora assumitur. Post alvum hoc modo purgatam, ad oleum empyreumaticum denuo recurritur, atque ejusdem unciae circiter qua-

tuor, aut quinque, — quidquod, in casu majoris a verme resistentiae, sex adeo, vel octo ejusdem unciae, gradatim porriguntur. Haud parum quidem lentam, sed securam, nec ullo periculo stipatam hanc medendi rationem esse, vir clarus adfirmat. Nullam quidem, observata hac methodo, *curam*, ut vocant, *secundariam* requiri, hic idem asserit; quodsi tamen major ad pituitam et vermes dispositio remanserit; sequentem ille medicinam praescribit: Recipe tincturae aloes compositae, dispensatorii *austriaci*, drachmam, — tincturae martis, succo pomornm paratae, unciam, — elixirii vitrioli anglicani, pharmacopeae *Londinensis*, unciam dimidiam. Misce! — Ter, quater in die, tincturae istius decem aut viginti, aut vero triginta, in cyatho aquae, aut vini, propinantur guttulae. Nullo, hac sub medendi ratione, ciborum, vermibus, ut creditur, adversorum, selectu opus esse, — vermes, jam primis curae diebus, aut subactos, aut vero corruptos, vixque amplius dignoscendos, ano secedere, — parum admodum, num caput vermis simul excretum

fuerit, dum plura taeniarum capita abscedere, vermes tamen alii subsistere queant, interesse, — unicum vero, ac certum liberationis a taenia completae, criterium, si, *trium mensium spatio*, nulla amplius helminthi portio secedat, haberi, asseritur.

Cum vero *bothriocephalus latus* non minus, quam *taenia solium*, ad longos interdum tractus, aegrorum ex ano propedeant; extrahi tamen in totum, recusent, atque suscepto ad id conamine, facillime, abrupti, intestino se recondant; ingeniosa, et successu coronata fuit chirurgi *petropolitani* methodus: qua, ne sphyncter ani, prolapsam circa vermis portionem spasmodice contractus, separationem vermis promoveret; *tubulum* ligneum, aut alium, cujus medio, vermis partem prolapsam commiserat, in anum lente intrusit atque, hoc absoluto, taeniam absque omni violentia, modo, quo *gordium* solent, caute extraxit. An in casu, quo vermis prolapsus, superiori forsitan intestino infixus, sine aegri ipsius damno, *levioris ictus electrici* auxilio, taenia occidi pos-

set, ac demum facilius educi? . . . An ope ictus ejusdem electrici, ad partem, qua vermes quicunque, etiam occulte resident, prudenter directi, hi ipsi, quin aeger abhinc laedatur, trucidari promtissime queunt? . . Experimentum in re tam ambigua hucusque non fecimus; dignum tamen, ut nobis videtur, quod *brutorum* prius *animalium* in corpore tentetur. (Elapsis nunc jam undecim annis, a quibus haec scripsimus, experimentum hocce electricum non ita pridem ab aegro *vindobonensi*, cujus ex ano taenia solium pependerat, *absque effectu* institutum fuisse percipimus. — Quod haec ita se habeant; *superiorem* forsitan taeniae istius portionem, ab *inferiore* jam nimis separatam atque distantem, experimentum non tetigit. Quocunque tamen in casu, nullum huic aegro, hoc a tentamine, damnum, quod ab ejusdem, in alio, repetitione absterrere nos posset, illatum fuisse, ex hac relatione discimus.) Quodsi nobis in futurum aliud remediorum genus (animalibus minoribus, praecipue volatilibus, facile letale) contra vermes hominis administrandi

occasio concederetur; *amygdalam amaram* unam alteramve, primùm in emulsione ex amygdalis dulcibus parata, et alia tandem sub forma, et quidem ea, qua decet cautione, ac illorum, quae alibi diximus, non immemores, eligeremus.

Superesset, ut et armorum, quae *cysticorum* ad familiam debellandam, arti medicae concessa sint, mentionem hoc loco injiceremus; sed hoc de summi momenti argumento, eheu! nec aliorum, quod sciamus, nec nostra experientia, quidquam nobis, quod lectorum attentione dignum videatur, suggerit.

ORD. VI. GEN. II.

RETENTIONES HEPATICAE.

§. 910. Jam pluribus hujus operis in locis, tam de *jecinoris*, quam de *vesiculae felleae bilisque* morbosis adfectionibus locuti sumus (§§. 46. 54. 100. 103. 107. 243. 250. 373. 673. 683. 828. 836.). Quodsi vero ista conferantur cum illis, quae de *retentionibus in genere* quondam disseruimus (§§. 692.—700.); majorem sane *epischesium*, etiam *hepaticarum*, partem jam absolvimus. Cur vero, de *bilis* retentione separatim acturi, epischesibus eamdem *mucoso lymphaticis*, ratione *albuminosi* principii, quod continet, haud submiserimus; plura sunt, quae ad id nos induxerint. Dum scilicet frugalis non minus, quam provida natura, defendendis et simul nutriendis animalium partibus et *mucum*, et

lympham benigne destinasset: ad absolvendas humorum tam nobilium secretiones, organis illa simplicioris structurae uti decrevit. Longe vero aliter ea, ubi de constituenda *bilis* scaturigine agebatur, incessit: ut quae adparatum, pro hoc opere, prorsus magnificum, cordis illi fere analogum, nec tamen hanc usque in diem satis intellectum, elegit. Hoc praeterea e fonte, liquidum, sicut ex physiologicis constat, amarum, *specificae* omnino, nec ullo chemicorum scrutinio hucusque satis eruendae indolis, scaturit. Alia scilicet fellis principia, *chymi*, nutrientem in *chylum* conversionem promovent; alia, reliquas ex illis faeces, stimulante materia saturant ac ut, suo colore tinctae, proprioque foetore instructae, promte satis expellantur, intestina sollicitant; nec tamen, aut muci, aut lymphae exemplo, corpus illa ipsa nutriunt. Accedit his rationibus demum et illa: quod *calculorum felleorum* doctrinam, ab *icteri* illa separare haud facile potuerimus.

§. 911. Hujus igitur liquidi (§. 910.), plus minus flavi, subinde viridescentis,

rarius subatri, retentio et ecchymomatica quasi per corpus, nunc universum, nunc modo parte istius conspicua, — vix non ubique vero oculorum per albugineam diffusio, cum urinis plerumque obscure rubris, spumosis, lintea immersa tingentibus, faecibus frequenter griseis, aridis, saepe cum pruritu cutaneo, variisque functionibus laesis, *icterum* constituunt. In *aethiopibus* icterus, nisi ad palmas manuum quodammodo, cutis colore non distinguitur. Coetera in illis, europaeorum aurigini similia sunt.

§. 912. Sunt, qui pro aliarum adfectionum *symptomate* magis, qúam pro *morbo proprio*, icterum declaraverint ac, stricte loquendo, de singulis, absque magna injuria, praetendi hoc posset *retentionibus*. Si tamen ad medicae egestatem semeioti-ces respiciamus, sub qua scilicet *causae rerum ultimae* omnes nos fugiunt; non est, cur, tanta sub cognitionum altioris ordinis penuria, divisiones morborum, ex rationibus, causae *proximae* saltem vicinis, construamus. Jam ipsum apud *Hippocratem*, morbi arquati *febrilis*, aut *apyreti-*

ci, aut *critici*, distinctionem reperimu· ac, sub ista, vel *chronicum*, vel *acutum* esse icterum, ille hoc ipso insinuavit. Morbum regium, quem divo a sene pro *critico* declaratum fuisse legimus, et a nobis observari haud unquam licuit. Sic et *metastaticum* icterum, cujus jam *pergamenus* medicus meminit, et quem celebris in clinico instituto *vindobonensi* antecessor et amicus quondam noster descripsit, ob solam brachii, sub fine febris acutae *flavedinem*, hoc nomine dignum fuisse, dubitamus. Coeterùm, sub icteri *febrilis* denominatione, et ille, qui *inflammatorius*, et ille, qui *nervosus*, et ille qui, *intermittens* ac periodicus, — saepius *benignus*, in locis vero paludosis, haud raro *perniciosus* est, intelligi merentur. *Plethoricus* etiam icterus, qui ex cruoris, in vasis hepaticis collectione superabundante nascitur, huc revocandus est. Etsi vero aurigo plerumque *sporadice* incedat; illam tamen et *epidemice* subinde grassari, observationes haud paucae testantur, ac populares inter icteros, praecipue illi, qui a. 1742 *Gandavum*, — qui a. 1754 — 1755

agrum *Moguntinum*, — et qui, demum, a 1772, *Essenium* vastarunt, nominandi sunt. *Universalem*, quo corpus omne, — *partialem*, quo pars corporis modo dimidia flavet, in icterum distinctio habetur. *Spurii* nomen icteri, morbis, qui alia, quam ex bilis retentae culpa, flavo cutem, — nec oculos, colore tingunt, haud concedimus. Ex *calculis felleis*, ex jecinoris obstructione, suppuratione, icterus frequenter nimis oritur. Nec auriginis, ex *ascaridibus* lumbricoidis in ductu choledocho haerentibus, vel ex hydatide, ac *distomate hepatico*, exempla desunt. Frequens etiam apud *gravidas*, et apud alios, ex vicino tumore pancreatis, aut alio, ductus hepaticos comprimente, — nec rarus apud homines magis sensibiles, ex violenta animi agitatione, vel ex diuturna ejusdem depressione, icterus *spasmodicus* est. *Traumatici* etiam icteri, — alterius, qui *venenato ex morsu* hominem adoritur, ac demum illius, qui ex *arthritide* aut *rheumate* procedit, mentio hic facienda est. Sicut vero hepatis morbi in genere facile in filios transeunt: ita et icterus, aliquan-

do *haereditarius* est. A matribus ictericis, proles, aurigine infectas, utero exclusas fuisse, plura exempla testantur; et a nobis ipsis unum ex istis, in foemina *vindobonensi*, observatum fuit.

Has omnes icteri species ac varietates, pathologici quidam scriptores, in pauciores contrahere adnisi sunt. Sic celebris quondam *Scotiae* nosologus, *quinque* modo auriginis species, *calculosam* nempe, *spasmodicam*, *hepaticam*, *gravidarum*, et *infantum*, retinuit. Qui postea novum nosologiae systema condidit, vir clarus, icterum 1.) *febrilem*, 2.) *plethoricum*, 3.) *emphracticum*, 4.) *spasmodicum*, 5.) *venenatum*, 6.) *calculosum* ille constituit. Ne tam ulla coadunatis quocunque in systemate speciebus inferatur injuria; potiorum ex istis descriptionem, quoad licet, succinctam trademus.

§. 913 *Symptomata*, quae, majore pro parte conjuncta, icterum constituunt (§. 911.), a variis scilicet, iisque saepe contrariis a causis producta, non semper eadem sunt; sed alia aliaque morbi principalis phoenomena secum ferunt, ac aurigi-

nis illis commiscent. Antequam igitur de
signis, vel huic, vel alteri speciei icteri
magis propriis, mentionem injiciamus, ju-
vabit, ut in communiorum vix non omni-
bus symptomatum naturam attente inqui-
ramus.

Sua cuivis aetati, sexui, constitutioni,
vitae generi, positioni corporis et animi,
— quidquod sua cuivis morbo graviori,
bilis est. In his enim, fel tenue, dilutum,
pallidius et satis blandum, — in illis, me-
racum, tenax, croceum, bruneum, viride-
scens, magis amarum, nauseosum, — in
aliis demum, fere piceum, sublividum,
nigrescens, detegitur. Sic in cystide fellea,
a calculo occlusa, liquidum clarum, sy-
noviae simile, detectum fuit. Ex cynan-
che laryngea et ictero defunctus aeger,
post mortem a nobis *Ticini* dissectus, cal-
culum quidem nullum, sed similem in ve-
sicula fellea humorem transparentem no-
bis obtulit. Etsi vero *a bilis corruptione,
acrimonia*, quondam vix non omnes mor-
bos, ex praeconcepta scholarum opinione,
derivaverint, atque fatalem hanc innu-
meris aegris hypothesin nos ipsi, mult

hujus operis in locis impugnaverimus; sub aestu tamen solis majore, tropicis maxime in regionibus, sub calore febrili, sub exercitio corporis streniore, sub frequente ac effreni iracundia, aut sub moerore diuturno, bilis saepe morbose secernitur, aut, in vesica fellea diutius retenta, caracterem contrahit, a bile sani hominis alienum, irritantem, multorum morborum (§§. 100. 107. 669. 683. 691.) auctorem. Causae morbosae alterius effectu haec ita succedere, nec primariam corruptionis culpam in bilem conjiciendam esse, convenimus quidem; sed quoties non aegritudinis alterius effectus, morbi, ab illa diversi, causa fuit? Ac talia omnino a bile morbosa, resorpta, et in sanguinem transvecta, contingunt. Hìc enim hoc liquidum, praeter ipsum cruoris torrentem, quousque is fertur, et ossa, et artus, et quae ab his haerent, colore suo vel aureo, vel herbaceo, vel demum subnigro, singula perfundit. Siquis de effectu, quem ista, totius massae humorum solidorumque a bile, vel coeterùm insonte, vel interdum morbosa, inundatio producat? quaestionem move-

ret; huic, sub condonanda nobis eorum; quae *chemiae* lege *vitalis* in vasorum penetralibus, sub humoris infensi ingressu, contingant, ignorantia, et cutis pruritum, et urethrae, sub transitu urinae, molestam sensationem, — et ubi de nervorum, eàdem a causa, adfectione sermo foret, moestitiae, languoris animi, ac lassitudinis, pigritiae, prius incognitae, sensationem, perpendenda offerremus.

Haec ipsa vero bilis morbosa suffusio, pro aberrantis hujus liquidi tam copia, quam indole, — pro integumentorum, aut potius, pro *retis mucosi*, conditione nativa, gentilicia, — pro ejusdem retis integritate, — quidquod pro contextus cutanei eodem in homine, sexu, vitae tempore, vel adeo ad partem aut istam, aut illam, ratione diversa, — pro illa stadii auriginis, aut recentis, aut provecti, — adspectum varium variumque intuentibus offert.

Non omne interim, quod humano in corpore *flavet*, *bilis* est; nec fere minus ad *medicos*, quam ad ipsos *pictores*, colorum, diverso modo commistorum, co-

gnitio pertinet. Qui sanguinis ipsius, a *sugillatione* aut ecchymosi majore, minore, in *maculis scorbuticis*, colores a die in diem mutatos, eosque, sub initio, coccineos, mox vero lividos, subatros, postea viridescentes, deinde fere aureos, ac demum, sensim sensimque stramineos, haud praeterviderit; — qui *sputorum mucosorum*, vel sub initio, vel sub fine pneumonorrhagiae, peripneumoniae, *flavedinem*, non tam a *bile*, ut quondam credebant, quam plerumque ab una alterave cruoris guttula, illis adhuc commista, descendere noverit; — qui *excrementorum colores* varios, atque nunc flavos, nunc aeruginosos, ab alimentorum diversorum, vel crudorum, vel modo alio alioque subactorum, varia mistione combinatione chemica, saepe longe magis, ac a *bile* pendere, atque completa ductus choledochi sub obliteratione, interdum adhuc subsistere consideraverit; is certe, quod medici frequenter nimis, coloris flavi, aut viridescentis, herbacei, culpam omnem in *hepar*, aut in *bilem*, injuste conjecerint, haud facile diffitebitur. Sic in instituto clinico *ticinensi*,

a. 1787, puellam, *scorbuto* letali laborantem tractavimus, cui saepe maculae scorbuticae latae ad superficiem cutis comparebant atque, dum istae disparuerant, profusae narium haemorrhagiae subsequebantur. Loco frequentis epistaxis, omnis interdum cutis, ipsae volae manuum pedumque plantae, intense flavescebant. Oculorum interim *albuginea*, semper mansit *albidissima*, et nullum, praeter cutis flavedinem, ecchymosis scorbuticae vicariam, auriginis symptoma se obtulit. Vix dicta albuginea, omni certe in ictero lutei coloris est; haud raro tamen illa, absque icteri praesentia, vel solo sub jecinoris infarctu, non parum flavescit.

Per vasa corporis subtilissima, bilis copiosa ad sanguinem resorpta, penetrat. Icterici ossa, intensa flavedine tincta, museo pathologico, *Ticini* a nobis erecto, jam anno 1787, commisimus. Ossa icterici, ut noster in cathedra *vindobonensi* antecessor, egregio, « de ratione medendi, » in opere advertit, flava, utut minus saturatè, quam *partes carneae*, *cartilagines*, quae per omnem substantiam croceae fue-

runt. Ossa vero et in *foetu* tam flava, vir idem celebris conspexit, ut ad sceleton elui non potuerit flavedo. *Dentes* adeo ipsos, flavos in ictero fuisse legimus; vitrea interim eorum substantia, quamvis ex impuritate aliquo modo in multis flavescat; in ictero tamen, crocea nunquam observata fuit. Etsi vero, advertente quondam summo *Italiae*, « de sedibus et causis morborum » scriptore, *cerebri* ipsius *substantiam* flavescere ab ictero, rarissimum sit; et istam tamen a bilis tingente principio inquinatam fuisse legimus. *Lac* nutricis ictericae, non minus, quam *humorem mucosum*, ejusdem e vagina destillantem, flavuisse, conspeximus. Lac nutricis *viridescens*, viri quidam celebres et, post animi excandescentiam, lac matris, non modo ex flavo subviridum, sed simul *amarum* fuisse, adnotarunt alii. De *sero sanguinis* jam diximus; sed et *cutis* ictericorum (ad jugulum, pectus, abdomen et brachia potissime) non modo flavet, virescit, et solam per transpirationem perque sudores, bilis in ipsis indusiis vestigia crocea relinquit; sed, perantiquo experimen-

to, *strigili* scalpta, biliosum humorem, ejusdem cavitati insinuat. Testante *Romanorum* medico quondam celeberrimo, homini icterico, sanguinis loco, e naribus, e scarificatis, sub cucurbitulis, vulnusculis cutanaeis, *aqua solummodo flava* prodivit. Sub tam universali vero bilis suffusione, non modo *linguam*, in plerisque ictericis, nisi gastrica saburra refertis, pulcherrime rubentem, — sed et *oris cavum*, in plurimis eorum, *saporis amari expers*, mirati sumus. Lingua interim subinde, maxime in senibus, ad radicem, *quasi atramento* oblinita est.

Inter omnes autem corporis partes, *cutis*, princeps scilicet tactus ut organon, a bile vel maxime plectitur et, in plerisque saltem ictericis morboque jam satis adulto, *pruritum tempore noctis* imprimis, saepe prorsus et ad desperationem usque, intolerabilem, experitur. Non modo flava, sed, prae aliis, *flexilia* ictericorum cadavera manere, illustris *Galliae* anatomicus et medicus docuit.

Sub tanta vero tamque generali corporis a bile inundatione, colores objectorum

veros, ictericorum ab oculis, exterius licet flavissimis, probe distingui, mirati sunt, qui contrarium visus in aurigine errorem numquam observaverant, viri celebres; atqui tamen ipse organi visus hic error, jam antiquo *Romanornm* proverbio, « Lurida praeterea fiunt, quaecunque videntur arquatis », — et *Germanorum*, de tristibus illo, « quasi ictericis, ita et illis, singula flava esse videntur », sancitus fuit. Qua demum occasione tale proverbium, plerumque nunc temporis erroneum, jure civitatis instructum fuerit, nescimus quidem; suspicamur tamen, oculorum illud sub ictero vitium, vel unum, vel et alterum apud populum, quondam observatum fuisse *epidemicum*. Aliorum nempe scriptorum, de hocce oculorum apud ictericos, raro nunc, vitio, testimoniis, et nostrum accedit: ut qui, millenos inter ictericos, quinquaginta quatuor annorum spatio, a nobis examinatos, hoc idem oculorum vitium, *quinquies* modo observare potuimus. Virginem, ex scirrho hepatico ictericam, in *vindobonensi* instituto clinico, a. 1799, tractavimus, quae

puella simul a *nyctalopia periodica*, bis in die recurrente, correpta fuit. Simile icteri, cum *nyctalopia* connubium, jam a. 1785, *ticinensi* in clinico, nobis oblatum fuit.

Quantumvis autem icteri, a solo colore petita divisio, morbi ejusdem *gradus* modo diversos ac varietates referat: ita, ut singulae species colorum, uno eodemque in icterico simul adfuisse, et facies, *viridis*, et dextra pars, *atra*, sinistra vero, *lutea*, conspectae fuerint; *dimidiati* tamen icteri, a nobis nunquam conspecti (in quo scilicet *corpus hominis* dimidium, ab aurigine ita divisum fuisse legitur, ut et nasi medietas terminum agnosceret, a pluribus facta descriptio, explicatu non parum difficilis est (§. 615.).

Ictericorum *urinas* plerumque a bile, quod et a rhabarbari radice assumpta partim contingit, profundius flavas, bruneas, quasi a sapone admisto spumantes, et lintea immersa, quod nullo alio in morbo, ac nequidem in typho, faciunt, croceo colore tinctas esse diximus (§. 911.). Jam a. 1787, in clinico instituto *ticinensi*, se-

cretionum, in morbis variarum, analysin chemicam institui curavimus; quae vero tunc nova in *urinis*, vir egregius et nunc celebris chemiae in academia *ticinensi* professor, reperiit, ea, publici juris ab eo jam facta, etsi dignissima, hìc tamen haud repetimus. Saepius autem ab ictericis, cutis, plerumque aridioris, simul pruritu adfectis, post urinas vel maxime obscuras, mittuntur et aliae, quae, urinis sanorum similes, clarae, vel pallidae, et nullo, quod lintea tingat, principio instructae sunt. Magnus omnino ictericorum numerus, post excretionem lotii vel maxime turbidi et crassi, *pruritum* cutis sibi *imminui*, — alii vero, non pauci, eumdem *augeri*, nobis declararunt. Urinas in aurigine spissas, et magis a bile saturatas, frequenter a cuticula, iridis fere colores spargente, obtectas observavimus. Sedimentum aliquando nullum, saepe furfuraceum et luteum, interdum lateritium, illae deponunt. Vasa, in quibus ictericorum urinae aliquamdiu collectae fuerunt, a pinguedine flavente, difficulter abstergenda, obducta sunt. Lotium saturatum,

sub aurigine missum, citius, quam multis in morbis aliis, corrumpitur.

Majori quidem numero ictericorum, faeces esse griseas, cinereas ac, prae ariditate, difficiles, docet observatio; haud raro interim excrementorum colorem, in ictero, a sanis nec quidquam abludentem, quidquod adperte croceum, cum aliis vidimus. Quidam, sanato licet jam ictero, nulloque istius symptomate alio superstite, faeces cinereas excernere, nihilominus continuant.

Praeter haec excretionis alvinae incommoda, non pauca primarum viarum, in ictero adgravatarum, symptomata, adpetitus saepe deletus, ciborum adeo fastidium, nausea, ructus acidi, ventriculi oppressio, cardialgia, hypochondriorum, imprimis dextri, inflatio, tensio, spasmi, dolores, ad regionem epigastricam extensi, praecordiorum anxietates, spirandi difficultas, interdum singultus, flatus, borborygmi, dolores colici, occurrunt.

Etsi vero ictericorum multi, febris sat diu expertes maneant; frequenter tamen iidem, vel prius, ac ad albugineam, ad

cutem, in urinis, prima morbi vestigia compareant, vel mox ab ejusdem invasione, de inertia virium conqueruntur, tristes, morosi et anxii incedunt, horrores, calores intercurrentes patiuntur, noctes inquietas transigunt, ac habitum cachecticum praeseferunt. Quodsi vero, pro varia icteri natura, in longum trahatur hic morbus; febrem porro, ejusque pedissequa symptomata, in aurigine facile suspecta, eidem supervenire, haud rarum est.

Graphice, ut solet, *icterum nigrum* seu *melasicterum* descripsit, qui summa, pingendis in morbis, auctoritate hodiedum etiam gaudet, *Cappadociae* medicus. « Quicunque, hic inquit, *nigro arquato* laborant, in his ater color, viridi commistus, adparet; iidem frigent, imbecilli, desides, tristes, atque demissi animi sunt; tetrum odorem exhalant, gustatum amarum habent, spiritus non facile ducunt; in ventriculo morsum percipiunt; alvi excrementa porracea, subnigra, arida sunt, aegreque descendunt; urina bene colorata est, ad nigrius vergens. Ad haec, cruditate laborant, cibum detestantur; — in

utrisque (icteris) corpus pruriginosum est ». Singulare autem phoenomenon icteri, quod nunquam nobis adparuit, idem hic scriptor commemorat, dicens : « Gustus (ictericis) amarorum quidem non amarus, quod mirum est, non tamen dulcis; dulcium vero amarus ».

§. 914. Atque haec sunt praecipua, quae icteri naturam et incessum *in genere* concernunt, rerum momenta! Superest igitur, ut specierum quoque auriginis potissimarum symptomata, nisi *specifica*, quae saepe non parum sunt ambigua, saltem ordinaria, et nostra quoque experientia confirmata, recenseamus.

Ac primò quidem, de *ictero calculoso* locuturi, notabimus: has concretiones vel in ipso hepatis *parenchymate*, qualem, propria in cystide, ac in steatomate, ex hepatis substantia formato, jacentem, descripsimus (§. 665.), vel in *ductibus hepaticis*, *choledocho*, *cystico*, vel in *vesicula fellea*, vel istius inter tunicas, generari. Cum nulla sit pars corporis, in qua concretiones, adspectu lapidescentes, seu calculi, quondam reperti non fuerint; ta-

les utique et in *hepate*, quod vera calculorum fodina est, reperiri, exspectabitis. Hos autem calculos, sine exceptione, *felleos* dicendos esse, dubitare nobis licebit. Externa quidem facie, quadam flavedine tinguntur omnes, quos hepar progenuit, calculi; sed eosdem singulos a *bilis* principiis conflari, haud credimus. Hùc saltem, ut opinamur, calculi crystallini, ex albo pulchre candicantes, qui nec in alcohole, nec terebinthinae in oleo, solubiles, nec inflammabiles, nec aqua leviores sunt, ut quorum et nos duo specimina, museo pathologico *ticinensi* commisimus, et alii mentionem faciunt, pertinent. Calculis felleis fere omnibus aut pauca bilis inspissata, aut lymphae, ex praevia phlogosi, coagulum, pro centro fuit, illorumque incrementum, ex materiae *adipocereae*, in felle contentae, adpositione striata, crystalliformi, pendet. Hi calculi, leves, oleosi, et sine foetore inflammabiles, modo ex parte, in aqua, — potissime vero ab alcohole, ab alcali caustico, a saponis solutione, nec minus ab oleo terebinthinae, — quidquod ab oleis fixis,

emolliuntur, dissolvuntur. Fere idem in illos, acidi nitrosi, et partim aetheris, effectus est; amarescit vero plerumque eorum nucleus. Materia adipo cerea, his in calculis pura est, et in laminis magnis, albis, crystallinis, micaceis, splendentibus ac fere pellucidis continetur; in aliis vero flavescit, aut viridescit, atque materiae bilis magis intermista, hinc, nisi in alcohole calido prius fusa, ac denique per frigus praecipitata, minus crystallina, minusque conspicua est. Forma calculorum felleorum, ex loco, quem occupant, arctiore, ampliore, — ex mollitie, duritie diversa, varia, nec facile certa satis, ad *genera* reducenda est: minores ex illis, plerumque rotundi, saepe friabiles, plerique obtuse ac inaequaliter triangulares, alii ovales sunt. Magnitudo eorum, a grano hordei, aut a piso, ad illam ovi columbini, ac adeo gallinacei, ascendit, — in ductibus biliferis, plerumque solitarii, in vesicula fellea saepe numerosi sunt ita: ut aliquando fel ipsum exclusisse, vel, rarius, hanc cystidem, quod nos ipsi vidimus, perforasse, vel ad diruptionem usque extendisse, con-

specti sint. Quantum vel ipsi ductus hepatici, choledochus, ac cysticus possint expandi, in « interpretationibus clinicis » nostris, exemplo delineato, ostendimus. Non ita pridem, clarus « adnotationum medico-practicarum » scriptor *mediolanensis*, calculum; in ductu choledocho nidulantem, descripsit, qui calculus ad ovi gallinacei magnitudinem increverat.

Calculosa dici necdum potest; sed *calculorum mater* felleorum est bilis, imprimis illa, quae, in cystide hepatica stagnans, nec unquam hunc lacum deserens, nec fellis recentis affluxu renovata, parte sui aquosa continuo resorpta, in paludem exsiccatur homini infestam. Vel sana *bilis cystica*, periodicum quasi fluxum et refluxum experiri solita, ubi per horas non multas quieti committitur: amarior mox ac lutea magis redditur, et ubi, per icteri causas, (§. 915.) retrogradum ad sanguinem iter suscipere cogitur; creandae auriginis partem sibi potiorem assumit. Quid igitur, ubi, ad retentionem longiorem condemnatum hoc liquidum, in atram, et piceam quasi amurcam convertitur, et ubi

haec magis magisque corrupta, vel proprio flammas habitaculo admovet; vel ad cruorem transvehitur; vel, solutis tandem vinculis, in duodenum intestinum praecipitatur; vel ipsum adeo in ventriculum irruit? Nec est, cur tantum bilis, vel in ductibus biliferis, vel in cystide fellea stagnantis, resorptioni adscribamus auriginem; sed, prout *de ictero infantum* dicemus, ubicunque bili, in duodenum largiter effusae, atque hoc in canali, altera quasi in cystide, detentae, obstaculum sat longum ponitur: ibi et resorptioni ad sanguinem abundantiori, et ictero, locus dabitur. Num igitur calculi omnes biliosi, vel sponte per anum excreti, vel post mortem in intestinis reperti, ut tales, ex hepate, in ista delati, num vero in eorumdem recessibus geniti sint? nisi ipsum hepar de morbo loquatur; aliquando haud tam injuste dubitari licebit.

Non quivis certe calculus felleus, suam in hepate praesentiam adnuntiat; ac multa hominum, qui nunquam aurigine laboraverant, cadavera, has concretiones, et aliis, et nobis obtulerunt. Vir celebris,

et primus ex nostris in clinico *vindobonensi* antecessoribus, quinque per annos matronam tractavit, quae, licet *ictero* nunquam laboraverit, in vesicula tamen fellea, immaniter extensa, post obitum, plus quam mille calculos exiguos, plerosque quadrangulos, obtulit. Eximius quondam *Daniae* chirurgus, ac diarii medico-chirurgici scriptor, reginae exemplum adducit, quae multos omnino calculos felleos, sine ictero praegresso aut secuto, excrevit. Vir ex nostris quondam auditoribus egregius, in foemina 38 annorum, ex phthisi pulmonali defuncta, et quae, dum viveret, de adpetitu ciborum deleto, de cardialgia, de vomituritione, ac de alvi constipatione conquesta erat, 45 calculos felleos reperiit, quin ideo haec foemina, icterum unquam experta fuerit. Saepius, quam creditur, minores calculi, faecibus commisti, clandestine secedunt; et non pauci homines, nullius antehac morbi sibi conscii, conspicuos etiam ex illis, non parum attoniti, per anum excreverunt. Quotiescunque vero hae concretiones, aut majores, aut angulosae, aut asperae nimis,

sub nixu corporis, sub compressione hepatis, vel ex rationibus adhuc incognitis, teneras aut ductus hepatici, aut cystidis felleae internas tunicas irritare, pungere ac, ut vias bilis angustiores sequantur, loco moveri incipiunt: toties in istis, utpote vel minoris diametri, vel spastice constrictis canalibus, immotae haerent, eosdem occludunt, sub quovis novo impulsu, hos ipsos violenter extendunt, nervos, ipsorum parietibus irretitos, potenter exstimulant, omnesque illis adfines in auxilium evocant. Quodsi igitur calculus, ductui vel cystico, vel choledocho impactus haeserit, doloresque in dextro hypochondrio subitaneos, acutos, scindentes, lancinantes induxerit; primi, qui, evocati, exsurgant, sunt nervi ventriculi: qui nauseam illico, cardialgiam et vomitum effrenem evolvunt. Hos motus non modo coeteri abdominis nervi fideliter secundant, ventremque omnem sub doloribus efferri tendique inducunt; sed universi quoque systematis illi conspirant, et arterias contrahi, pulsusque exiles durosque, sicut extremitates frigidas, offerre cogunt; con-

vulsiones, anxietates, ipsamque interdum lipothymiam provocant. Interea, quousque abdominis hae turbae subsistunt, effluxus bilis, ad cutem nunc conversae, ad intestina omnis suspenditur, faeces proinde albescunt ac, aridiores, longas in crassis intestinis inducias agunt. Est vero, ubi sub tam vigorosa, unum, nec semper tam voluminosum, in calculum actione, hic obstacula sibi opposita feliciter superet, atque nunc per ventriculum (quod magnis quondam *Germaniae*, *Galliae*, ac *Angliae* a medicis quidem, nunquam tamen a nobis ipsis, conspectum est), nunc intestinalem per tubum ejiciatur; quo in casu, restituta libertate choledochi, bilis hunc multa simul, ac alvi fluxus, colore huic similis, sequuntur. Etsi vero nunc aeger, tanto tamque arduo a labore, sudoribus diffluens, quiete sat longa gaudeat, ipseque adeo icterus e cute disparuerit; — vel quod calculum ille, ut diximus, expulserit; vel quod, exhaustis jam viribus, omnis in hunc obicem impetus omnino cessaverit; non tamen ideo completa huic misero securitas conceditur; sed certis, nec

tamen exacte *periodicis*, temporibus, aut eumdem in calculum, novis ejusdem sub ausibus, aut in alterum, qui huic successerit, forsitan majorem, novi ac saepe vehementiores excitantur impetus, ac repetita bilis in sanguinem effusio. Nec idcirco mirabimur, si tantis in unum idemque viscus sub insultibus, aut cystidis felleae, quod alibi descripsimus, aut vero ductuum biliosorum, vel acutum, vel chronicum incendium, ac ipsa tandem suppuratio, gangraena sequantur. Quadraginta jam abhinc annis, diruptae, ex calculis, in parturiente foemina, vesiculae felleae exemplum, non infelix, in actis *moguntinis* adnotavimus. Ab abscessu, ex calculis, diruptam vesiculam felleam, a. 1787, *ticinensi* in clinico, demonstravimus. Vesiculae ejusdem diruptionem, unde fistula ad os ilei exorta est, describunt acta chirurgorum *Parisina*.

Perdifficilis interim icteri a calculis felleis, nisi enarratorum a nobis symptomatum, simul sumtorum, consideratio succurrat, et hujus indolis concretio ab aegro jam secesserit, diagnosis est. *Periodicus*

icteri decursus, sicut subitanea doloris ad hepar, ad ventriculum accessio, cessatio, haud raro et in ictero *spasmodico*, aut *intermittente*, observatur. Faciem calculoso in ictero haud semper esse luridam ac terream, foeminae principis *vindobonensis*, pro qua et nostrum consilium a. 1790 petitum fuit, exemplum nos docuit: ut quae illustris matrona, calculos jam plures excreverat felleos, cardialgia vero ac vomitu saepius adfecta fuerat, oculos etiam flavos semel ostenderat; nihilominus tamen faciem semper albam, nitidam et pulchram, genas vero colore roseo tinctas, nobis exhibuit.

Icterus in homine vel modo nimis irritabili, vel hypochondriaco, hysterico, nulla coeterùm in hypochondriis duritie, aut flavedine in oculis, in facie, antehac notato, mox ab animi excandescentia, a magno terrore, summa tristitia, a rigore febrili, a natatione in frigida, a concussione aut laesione, fractura cranii, a morsu animalis venenoso, vel pro tali habito, incarcerata ab hernia, ab emesi, drastico a remedio, a colica, rheumate, vel

a sola germinis humani in utero conceptione, exortus, ac secretioni, excretioni urinae pallidioris, frequentius aut plurimae junctus, *spasmodicus* audit. Hanc icteri speciem agnoscere detrectavit quidem *Angliae* medicus; frequens interim auriginis proventus, manifeste in spasmodica ductus choledochi contractione fundatur. Summus quidem *Helvetiae* physiologus, hunc ductum biliferum *irritabilem* haud esse defendit; admissa vero, nec tamen concessa, tali assertione, cum ductus choledochus inter duodeni intestini tunicas oblique incedat; quotiescunque hoc ipsum intestinum, vel a flatibus, spastice incarceratis, multum distenditur vel nervoso influxu diutius constringitur: oportet, ut fellis, ab hepate, hunc in canalem decursus interrumpatur; ut hoc fluidum vel ad fontem, unde scaturivit, vel ad cystidem felleam, motu retrogrado et novae, ex hepate venientis undae contrario, refluere tentet, et his in viis retenta, *polycholiam* in illis, et omni in hepate inducat, quae bilis copiosae, a vasis lymphaticis resorptioni occasionem subministret. Sic, a

morte ictericorum, cum alia auriginis causa nullibi comparuisset, ductus biliosi, principales, admodum dilatati et laxi reperti fuerunt. Alterum icteri spasmodici argumentum, in venaesectionis et remediorum solventium, evacuantium, non inutili modo, sed noxio usu, in bilis, a spasmo, vel sponte, vel per artem, cessante, effluxu ad intestina et excretione per alvum adauctis, — maxime vero in promta auriginis, nisi complicatae, aut saepius repetitae, dispersione habetur. Sic *Angliam* hic icterus, sub fine saeculi decimi septimi, referente ejusdem aevi summo medico, infestavit, et post colicam biliosam, ut nominat, spuriam, subjecta laxa, debilia, irritabilia, infantes, foeminas hystericas, viros hypochondriacos, prae coeteris, periodice invasit. Remedia solventia, evacuantia, venae sectio, quidquod ipsa enemata, aegris nocebant; sola vero emollientia his opem ferebant. Icterum spasmodicum, saeculi decimi octavi sub initio, in *Anglorum* exercitu, post atroces ventriculi dolores et nauseas familiarem, descripsit ejusdem exercitus celebris me-

dicus. Maximi autem momenti *icterus infantum spasmodicus Essendiae*, anno 1772 epidemicus, est, cujus historiam clarus *Germaniae* medicus tradidit. » Haec aurigo intermittens et periodica, tenella et sensibiliora subjecta, prae aliis, invasit, et singulis remediis, aliàs in ictero opportunis, adperientibus, solventibus, evacuantibus, haud solùm non cessit; sed ab istis, etsi lenissimis, aegro porrectis, morbus manifeste auctus fuit. Infantes praecipue hic icterus adoriebatur, cui, post unum alterumve paroxysmum, subinde vero tardius, dolores infimi ventris atroces, colici, sub totius corporis rigore, sese jungebánt. Hi sensim ab inferioribus ascendentes, in cardialgiam desinebant vehementissimam, ad mentis alienationem, artuumque spasmodicos motus haud raro pertingentem. Brevi post, pectoris constrictio asthmatica, dyspnoea, et ominosa anxietas succedebant cum pulsu parvo, contracto, tardo et intermittente. Omnibus his, nisi scenam prius mors subitanea clauderet, socium se praestabat *icterus*, oculi albugineam, omnem cutim, foeda aurigine tin-

gens. Non obstante omni auxilio, rebelle hoc malum, post solutum paroxysmum, in principio, brevi cessabat; dein vero diutius superstes erat, tandem pertinacissimum. Quibusdam dysuria accedebat, stranguria aliis perquam molesta, prodiensque guttatim lotium tenue, decolor et aquosum erat. Faeces alvinae, siccae, griseae, in scybala rotunda, parva, caprina, formatae excernebantur. Sudor profusus, alvique et urinae profluvium largum, quemlibet paroxysmum, semel, bis terve in die redeuntem, solvebat. Ingens hoc tempore pusionum grex, libitinae cessit, praesertim e gente rustica, serius medicam opem implorante. In cadaveribus, nullum signum adfecti hepatis, vel cystidis felleae, aut ductuum biliosorum visibile vitium adparebat: hinc solam cystidis ejusque excretorii ductus stricturam convulsivo-spasticam, effluxum bilis in duodenum praepedientem, icterum hunc produxisse constat. « Immortalis *Italiae*, » de sedibus et causis morborum « scriptor, duorum juvenum exempla refert, quorum unus, a certa animi perturbatione, — al-

ter a terrore, ob sclopetum pectori impositum, mox deliriis et ictero adfecti, post paucos dies mortui sunt. Ex magna bonorum jactura, in sanissimo aliàs viro, icterum venisse observavit *Daniae* scriptor egregius. Icterum ex rheumate spasmodicum, *ticinensi* in clinico, a. 1788, solius balnei ac emollientium ope, feliciter sanavimus. Icterum ex *morsu venenoso*, nos necdum observavimus, atque de venenorum diversorum in corpus actione interna, parum nimis novimus, quam ut aliam, ac *nervorum* e stimulo specifico, originem huic ictero adsignare valeamus. Idem *gravidarum de ictero* judicium ferimus: qui nempe icterus, si medium praegnationis ante terminum exoritur, neque vel ex *compressione* per ampliorem jam uterum, neque ex *saburrarum*, in intestinis arctatis, distortis, collectione scaturiat, *spasmodicam ad auriginem* haud raro et ipse pertinebit. Ingentem certe auriginum, a spasmis inductarum, numerum observavimus; cum interim praescripti huic operi limites, potissimarum ex illis historias hìc tradendi, locum haud offerant, et quae

hoc de argumento jam attulimus, omnino sufficiant; in aliam has, si longior vitae provectae terminus ac vires id nobis concedant, occasionem reservamus.

Jam sub *hepatitidis* consideratione (§§. 245 — 254.), ac in tractatu de *retentionibus mucoso-lymphaticis* (§§. 828. 836.), plura de cystidis felleae ductuumve biliferorum adfectionibus secundariis, ac de impedito bilis ad intestinum duodenum effluxu locuti sumus; cum interim his aliqua hìc addendi nobis sit animus; lectores praevenimus: nos, huic icteri speciei, quam *hepaticam* nosologi vocarunt, et illam, quae a *compressione* jecinoris a partibus vicinis producitur, subjungere. Frequenter enim nimis, sicut morborum aliorum, ita et icteri culpa, in *jecur* insons, a medicis et hodiedum conjicitur, etsi hoc summae dignitatis argumentum, a magno *Galliae* medico, cui tanta jam in arte salutari debentur, in actis academiae regiae scientiarum (a. 1777.) eximie tractatum fuerit.

Cum hepar variis in locis inflammari, suppurari, indurari, aut comprimi possit,

quin exinde sequatur icterus; de illis modo jecinoris partibus hìc sermo faciendus est, a quarum adfectione morbosa, bilis secretae normalis effluxus coercetur, et aurigo producitur. Hùc igitur pars hujus visceris *concava* pertinet, ut cujus a sinu, *ductus hepatici, choledochus, cysticus*, et *fellis vesicula* foventur. Uno quidem, aut altero ex ductibus hepaticis, a causa quacumque, impervio, suppleri hic potest ab alio; hoc vero supplemento, ductus tam choledochus, quam cysticus carent; et siquod cystidem felleam, in suae functionis exercitio impediat, obstaculum: non est pars alia hepatis, quae illi auxilio succurrat. Hinc tumor quivis, aut acutae, aut chronicae indolis, in horum canalium, aut in hujus receptaculi viciniis haerens, et vel illos, vel istud, mechanice comprimens, mox bilis, has per vias, effluxum intercipiet, ac eorum, quae ex retentione, stagnatione istius fluidi sequi diximus, origo erit. A steatomate, meliceride adipisque collectione circa hepar, in loco, quo vasa illud adeunt, lethalem icterum observavit vir celebris, quondam *Daniae* medicus.

Quod jam §. 249 monuimus, non semper volumine auctum, sed parvam in molem contractum, exsuccum, aridum et, corii instar, durum hepar, ut icteri, ex ductuum biliferorum obliteratione exorti, causa, repertum fuit. Icterum ex praegrandi hepatis scirrho, a. 1785 *Ticini*, in clinico instituto tractavimus, et hunc ultimum, illius academiae museo pathologico commisimus. Auriginem, cum dyspnoea et anxietate magna, ex hepatis tumore, 26 libras ponderante, lardo vetusto simili, descripsit clarus *Galliae* medicus. Icterici cadaver a. 1800 adperiri curavit filius, *Viennensis* tunc nosodochii medicus primarius. Hepar in illo fuit scirrhosum; vesica fellea vero amplissima, et exterius, percusso abdomine, fluctuationem in ipso cadavere manifestavit. Sed ipsorum ductuum biliferorum, ac cystidis felleae, nec minus humoris retenti culpa, lumen illis proprium haud raro deletur. Membranae et cryptae mucosae, quae internam istorum canalium ac cystidis superficiem investiunt, a stimulo quocunque illis admoto, turgent, luxuriant, iuflammantur, ac

exitus, qui et alias corporis partes, hoc rerum sub statu, exspectant, patiuntur; nec rarum est, sub sectione cadaverum, hos ductus, cum ipsa fellis vesicula, a materia tophacea obductos, vel a calculis infarctos, vel concretos, deletos, vel diversa in sepimenta divisos, vel denique inermes, ac omni vitali influxu spoliatos, et pendulos in saccos extensos reperiri. Ductus hepaticos, choledochum, cysticum, impervios vidit amicus quondam et in cathedra *Vindobonensi* antecessor noster, post icterum ex hepatitide natum, a qua inflammatione, hosce canales, omnem per tractum, a materia solida, succum liquiritiae inspissatum referente, in aqua tamen solubili, occlusos detexit. Attentionem nostram meretur, quod hoc in aegro, sub morbi fine, alvus fuerit aeruginosissima. A tophis obturatus ductus choledochus adnotatur a « theatri tabidorum » scriptore celebri. Ab excrescentiis fungosis, hicce canalis, in ictero letali, penitus obturatus describitur ab alio. Vesiculam felleam interdum a pluribus bilis viscidae, aut prorsus aquosae libris, in abdominis cavum

adeo, ut fluctuaret, et ad os ilei protensa, abscessu haberetur, expansam, quidquod diruptam, et aliorum, et nostra exempla testantur. Vesicula fellea, immanis magnitudinis, quae in concentricos loculos, singulos bilem continentes, divisa, octo libras bilis spissioris continebat, habetur in actis *Edimburghicis*. Cystidem felleam, ex quinque tunicis concentricis, quarum unaquaevis calculum fovebat, constantem, descripsit primus ex nostris, in cathedra *Vindobonensi*, antecessoribus. Hoc idem bilis receptaculum, unica particula vere ossea excepta, vidit alter, eamdem cathedram exornans, vir celebris. Duos in saccos divisam vesiculam felleam refert doctus *Galliae* medicus. Plura, quae huc spectant, de vesiculae felleae morbis, in primo « Interpretationum clinicarum » volumine exposuimus, neque hìc ea repetimus; hoc unum interim meminisse juvabit: vel ipsam in vesicula fellea, ex inflammatione et calculis, *gangraenam*, late per hepatis quoque substantiam extensam, nullum tamen in aegra icterum produxisse. Sed ne majorem, quam par est, ipsos

in ductus biliferos ac cystidem, malorum hepatis culpam conjiciamus, *vermes* hìc accusandi veniunt. Quamvis nempe haud paucae de vermibus, in hepatis ductibus, et cystide fellea repertis, historiae, fabulas utique oleant; quae tamen de *distomate hepatico* exempla retulimus (§§. 905. 906.), ea nec recentioribus ab helminthologis negari potuerunt. Praeter ista, *hydatidum*, in ictero, per alvum excretionem salutiferam, *danus*, « bibliothecae medico chirurgicae » scriptor bene meritus adnotat. Plura vermium in hepate repertorum exempla, illustris quondan *Galliae* medicus, in « historia anatomica » recensuit. Celebris quondam *Italiae* medicus, *hydrophobiae spontaneae* in homine casum retulit, in cujus aegri cadavere, vermis, ductum cysticum opplens, repertus fuit. Quamvis autem et absque vermis ullius praesentia, et ex sola hepatis, in parte concava, inflammatione, hydrophobiam sponte secutam esse legamns; helminthum saltem, de quo hìc quaestio est, in ductu cystico haesisse, praedictum exemplum commonstrat. Qui obsoletas de obsessioni-

bus daemoniacis fabulas quondam, haud sine vitae propriae magno discrimine, pro dignitate; primus, et acriter perstrinxit, clarus *Germaniae* medicus, hic etiam vermem, qui peresa hepatis substantia, capite suo usque ad vestientem externam hujus visceris, in gibba ejus parte, membranam penetraverat. Fuerunt, qui ascarides lumbricoides, nonnisi *a morte*, ductum choledochum intrasse praetenderint; qui interim hos vermes, vix frigescente hominis cadavere, jam ipsos rigere ac viribus destitui noverit: vix ille eosdem, jam semimortuos, penetrandis his locis tam angustis pares esse dixerit; nec symptomatum, vivente adhuc aegro observatorum, rationem aliter reddere poterit.

Ad firmum vero de ictero *hepatico* judicium, partium quoque, magno huic visceri adjacentium, ventriculi, omenti, intestinorum, mesenterii, pancreatis, renis dextri, ovarii hujus lateris, ipsiusque uteri, consideratio requiritur: ut quae partes, volumine, duritie auctae, aliquando scirrhosae, steatomatosae, suppuratae, hydropicae, suaque haud amplius sede con-

tentae, hepar ipsum, ductus ejusdem biliferos, ipsamque vesiculam felleam, mirum in modum comprimunt, atque coarctant. Sub media mulieris salute, uterus, praegnationis jam provectae sub mensibus, diaphragmatis saepe ad arcum extensus, in hepar ejusque vesiculam, forsitan morbose expansam, ut tristi, ejusdem diruptae exemplo in actis *moguntinis* quondam ostendimus, despotice agit. Frequenter duodeni intestini et pancreatis durities, partem ductus choledochi, quae intestini illius inter tunicas oblique incedit, comprimendo, bilis, ut jam diximus, exitum praescindit. Sic foemineae, ex ictero insanabili, *ticinensi* in clinico defunctae, cadaver, lobi pancreatis minoris scirrhum, choledochum ductum, sibi proximum, perfecte occludentem, nobis obtulit. In alia icterica, cujus cystis fellea, summe dilatata, vivente in aegra, fluctuationem prodiderat, choledochi ductus intestinalis portio, scirrhosa, ejusque lumen prorsus deletum fuit. A pancreate indurato icterum vir celebris *Edimburghensis*, et ab hydatidibus, cystidi adcretis, e-

jusque ductum comprimentibus, alii, et acta *Petropolitana*, describunt. Inter intestina, vel maxime *colon* est, quod, sub hepate ascendens, vel faeces permultas atque duriores pigrius elevans, vel a flatibus spasmodice coercitis turgens, tam cystidem felleam, quam ductus biliarios comprimens, in gravida maxima foemina, etsi antehac icteri nescia, auriginem, — a partu, et multarum a faecum excretione plerumque citò solvendam, facile inducit.

Non minus intestinorum apud foetum, a *meconio* obductio, bilis in duodenum depletionem prohibet, ac *icterum infantilem* inducit; ut igitur nulla sit ratio, cur ex hac auriginis varietate, speciem, ab *hepatica* diversam, constituerint nosologi. Est quidem, ubi, evacuato licet mox a partu hoc fomite congenito, cutis tamen infantum, maxime vegetiorum, colorem, primò, rubentem, — post paucos autem dies flavescentem, induat icterumque mentiatur; ast vero nec oculi his pusionibus flavent, nec ab urinis eorum, lintea, tingens illud in ictero principium conservant: ut igitur cutis ille rubor, ac subsequens

flavedo, a primo atmosphaerae in illam stimulo proficiscatur, et magis *erythema*, quam veram auriginem, quod jam *Anglus* « de morbis infantum » scriptor subodoratus est, sistat. Nec tamen ideo foetus, vix utero exclusus, atque mox aeris frigidi ambienti expositus, a *spasmis* intestinorum, qui icterum non minus producere queant, semper liber est. Quod vero ex viri illustris *Galli*, jam a nobis celebrati, experimentis elucet: quod nempe infantes, mox a partu icterici, et brevi post mortui, dum alias apud proles hujus aetatis, vesicula hepatica bile turgere solet; ipsam hanc cystidem bile fere vacuam ostenderint; quod vero his in casibus, haec bilis, in duodenum intestinum copiose effusa, et per vasa lactaea resorpta, auriginem his in pusionibus produxerit; quod intestino duodeno in canibus, infra locum, cui ductus choledochus eidem inseritur, ligato, post paucas jam horas, istorum animalium oculi flavuerint; a morte vero eorum, bilis sincera in vasis lacteis, in cysterna chyli, ac in ductibus thoracicis reperta fuerit; — hoc certe, non modo *infantum*,

sed *adultorum* quoque *icterum*, ex bile plurima, ob faeces globosas et aridas, aut alias ob rationes, collecta, in suo descensu impedita, et ita copiose resorpta, posse provocari, ostendit,

Qui sanguinis venosi ex abdomine per hepar adscensum laboriosum, — qui obstacula huic fluxui, sub nixu, cursu, clamore, cachinno, suspiriis, et pulmonum sub adfectionibus variis,—ac demum qui thoracum, fasciarum, in pectus ac ventrem injurias perpenderit; non mirabitur ille, vasa jecinoris saepe cruore redundare, turgere, ac vera plethora locali, sub qua et bilis, per ductus hepaticos decursus circumdatur, laborare. Hoc rerum sub statu, saepe et icterus in conspectum venit, et superaccedente a stimulo quocunque, imprimis ubi menstrua, vel haemorrhoidum secretio suppressa fuerit, ignis, sub cineribus dolosis latens, inflammas prorumpit, ac febris accedit, et hepatitis, vel acuta, vel chronica (§§. 246—248.) accenditur.

§. 915. Consideratis ita potioribus icteri speciebus istarumque symptomatis, *cau-*

sas auriginis praecipuas simul exposuimus. Quemadmodum vero vel aequissimum de assertionibus aut falsis, aut saltem haud adeo certis, dubium, saepissime novi, ac haud raro crassioris, in judicio erroris mater est, quae, ut *Germanorum* proverbium haud male id exprimit, « ipsum infantem cum balneo ejicit »: ita quoque *cutis flavedinem* in ictero, non tam a bile resorpta, quam a cruoris ipsius, in vasis metamorphosi, aut combinatione, si Diis placet, chemica, aliqui derivant. Sic, eheu! hypothesis, in rebus medicis, hypothesin trudit, et montem, qui praeoccupatos ante oculos prominet, in acervi formicini favorem, arenae pro grumulo declarat. Experimenta cum sero sanguinis non minus, quam cum urinis ictericorum, etsi flavis, instituta, bilis in illis, ut aliqui asserunt, praesentiam, nec *odore*, nec *sapore* confirmant. Concludunt ex istis: quod *color flavus*, ad fellis naturam proprie haud pertineat; quod color iste, a coeteris biliosi humoris partibus separatus existere, atque hocce sub statu, absque fellis ipsius praesentia, sanguini

flavedinem conciliare solus etiam queat. Haud interim semper aequalem, sub hoc seri urinarumque in ictero examine, eventum obtinuerunt chemici; sed, licet nec amarorem, nec specificum bilis odorem prodiderint et aliis haec liquida; *materiae* nihilominus *resinosae ac viridis* principia, felli scilicet propria, in iisdem adparuerunt. Atqui haec ipsa sunt, quae de facta, in ictero, bilis resorptione, illa, quae et sano in homine necessariò contingit, majore, testentur, principia. Quam sortem bilis, in sanguinis torrentem suscepta, et ab isto potenter commota, subacta, subire soleat; hoc certe ignoramus; neque istam, condemnatus ad solam mortuorum analysin, nos unquam docere valebit alembicus; sed quae specificum bilis caracterem *tinctorium* constituunt, principia: haec, sui vestigia cuivis mox corporis parti, tam solidae, quam fluidae, quod morbus alter, quam *icterus*, non potest, tenaciter imprimunt ita, ut nutricis ictericae *lacte*, quod non minus flavedine tinctum conspeximus, nutriri, infantes, etiam tenerrimi, qui tamen organo gustus

adhuc satis obtuso instructi sunt, non sine horrore recusent. Quodsi vero talis pusionum, ictericarum a lacte aversatio, de *amarore* istius haud satis testari videatur; nullo tamen alio nos in morbo, nec typho quidem excepto, aequalem a pabulo materno lactentium horrorem observavimus. Cum igitur auriginem, *non ex bile, ipso in sanguine enata, sed ex felle, ad sanguinem resorpto*, derivemus (§. 913.); advertimus ultro: quod nec ipse venae portarum cruor ulla bilis indicia praebeat; et quemadmodum nec seminalis in sanguine materia deest, quin tamen, absque testibus, semen *eunuchi* habeant: ita nec materiam, quae ab hepate secreta haud fuerit, *bilem* vocabimus. Bilem *hepaticam*, ob non magnam ejus amaritudinem, producendae aurigini imparem, — obstructo ductu cystico, ubi sola bilis *hepatica* ad intestina fluit, subactionem ciborum languidam esse, — obstructiones et calculos in hepate ac ductibus hepaticis, absque ictero conspectos fuisse, — hinc *habitum* quidem *cachecticum*, sed minime icterum, sola a bile *hepatica*, posse produci, alter defendit.

Fatebimur quidem, primò, ut cutis *intense* flaveat, majorem hepaticae, quam cysticae bilis quantitatem requiri; sed gradu modo, non vero natura, icterus subflavus, ab ictero luteo, viridescente, aut melasictero differt; ac tam in uno, quam in altero, praeter cutem, et serum sanguinis, et oculi plus minus flavescunt; urinae flavo colore tinguntur, et immersa his lintea tingunt. Quodsi igitur aut multa fuerit, aut longius in tempus stagnaverit bilis hepatica, amaror atque tingendi potentia et in ea augmentum habebunt. Animalia, coeterùm, quae cystide fellea carent, ut elephas, equus, cervus et alia, bile modo hepatica instructa, cibos haud minus bene subigunt. Sic etiam a solius hepatici ductûs compressione, icterum progenitum fuisse constat. Omni a bile vacua, vel solis hydatidibus, vel calculis, vel aqua plena detecta fuit cystis fellea, praesente nihilominus ictero; quidquod summus *Lutetiae Parisiorum*, jam citatus, anatomicus, ex ligatis, in canibus, ductu hepatico et choledocho, icterum illico secutum, — nullam autem, ligato ex ductu *cystico*, comparuisse auriginem, observaverit.

Cum igitur ex bilis, vel ex hepate effluere impeditae, vel in duodeno intestino copia majore coercitae, resorptione icterum nasci dixerimus; variae ac inter se diversae, aut illius impedimenti hepatici, aut retentionis intestinalis causae, breviter hic repetendae veniunt. Ad *primum* ex istis, pertinent: 1.) intestini duodeni, quo loco ductus choledochus in illud hiat, apud infantes vix utero exclusos, a multo ac tenaci meconio obductio, — apud adultos, ex cibis indigestis, glutinosis, major oppletio; 2.) calculi fellei, alii, amurca biliosa, inspissata et picea, vermes in ductibus biliariis, aut vero in cystide nidulantes; 3.) ductuum istorum, per spasmos hystericos, hypochondriacos, ex iracundia effreni, vel alia animi agitatione, depressione majore, ex vermibus, ex uteri praegnantis prima evolutione, ex cranii, vel alterius partis sensibilioris, praecipue regionis epigastricae contusione, laesione, ex frigore febrili, periodico, ex morsu venenoso, contractio; 4.) eorumdem ductuum, per congestiones cruentas, per metastases, per hepatis inflammationem, sup-

purationem, obstructionem, steatoma, scirrhum, per viscerum propinquorum physconiam, repletiones ac morbos, volumen eorum augentes, per uteri gravidi seriorem adscensum, compressio et subsequens concretio; 5.) vesiculae felleae, et canalium biliferorum laxitas et inertia quasi paralytica. Etsi nempe fibras musculares, saltem pallidiores, cystidi felleae antehac a multis concessas, aetas posterior negaverit; solatium tamen non minus huic cystidi, quam foetus humani receptaculo, manet: quod, sicut hoc ultimum, creditum sibi foetum, aut molam, — ita et illa bilem, aut calculos, pro ratione influxus vitalis, aut normalis, aut vero nullius, nunc arcte amplecti, vel expellere, nunc autem deserere suaeque sorti, neglecta, committere queat. — Quod verò, *secundò* ad bilis, sub certis animi motibus, sub extremi ac diuturni caloris, et sub constitutionibus aliis, interdum epidemicis, largius secretae, ac in duodenum intestinum tumultuose effusae, retentionem hoc ipso in canali aequo longiorem spectat: hoc partim jam exposuimus (§§. 100. 103. 107.

240. 242. 829. 830.), partim ex illis, quae nobis de *nevrosibus*, speciatim vero de *spasmodicis intestinorum perturbationibus*, dicenda supersunt, patebit.

Cur ictericis quibusdam, objecta, quae minime flavent, hoc tamen colore praedita esse videantur? solutionis haud facilis quaestio est. Arctissima vasa sunt, quae humores oculorum aquosos secernunt, ac ea haud facile tingens bilis principium admittere visa sunt. *Galliae* ophthalmicus quondam celebris, ab effuso in aqueum humorem oculi sanguine, rubrum aegro colorem adparuisse observavit; ac simile exemplum, in *Batavia*, magno viro se obtulit, unde hic, per analogiam, ad ictericos, omnia flava videntes, conclusit. Non tamen praeceptoris opinionem adprobavit dignus ejusdem discipulus: « quod nempe flavedo, ab aetate 25 vel 30 annorum, in omnibus fere subjectis, incipiat tingere lentem crystallinam, ita ut, post 70 annos, topazinum colorem, vel saturatum succineum assumat; quod nonnisi minus vivum reddat objectorum a se visorum colorem.» Accedit *Mediolanensium* medicus illustris

nobisque amicus, qui visum clarum remanere defendit, licet non pellucidissimi sint humores oculi in senum bulbis. Vidit enim humorem crystallinum falconis, diaphanum quidem, sed rubro colore leviter tinctum. — Vitrum, inquit, viride, cum albo combinatum certa methodo, reddit imaginem distinctiorem, — alius interim *Galliae* quondam medicus ocularius, lumen opposuit oculis foeminae, cataracta laboranti, et sensum haec non modo habuit rubedinis; sed extracta postea lente, rubro colore suffusa, hujus, inquit, phoenomeni ratio comparuit. Rarissimi, modo in casibus borneam flavescere, summus « de sedibus et causis morborum » scriptor monuit. Atqui tamen in viri, de medicina bene meriti, *Tubingensis*, dissertatione « de tunica cornea, » exemplum refertur viduae quadragenariae, quae, per plures hebdomadas ictero laborans, non solum utriusque oculi corneam flavam habuit; sed omnia quoque objecta, flavo colore, quem non habebant, induta esse credidit. Duplicem vero observationem refert medicus Italiae eximius: foemina icterica,

per quatuor dies, flava cernebat omnia; sed, ab ictero restituta, veros iterum colores distinxit. Altera, sexagenaria, sponte hoc oculorum phoenomenon singulare adduxit, et a celebri *Florentiae* anatomico dissecta est a morte. Epidermis leviter tantum ad internam superficiem tincta erat, ac in aqua facile naturalem colorem readquisivit. Reticulum malpighianum valde flavum. Nec ungues tincti erant, nisi ad internam superficiem. Cerebri velamenta, excepta arachnoidea, flava erant. In glandula pineali, flava, flavi calculi minores. Omnes membranae nervi optici, oculi, lentis ipsius capsula, humor aqueus oculi, flava erant; sed non flavus humor vitreus; non flava ejusdem capsula. Flavebat substantia dentium medullaris; licet vitrea eorum tabula alba permanserit.

Ex relatis hucusque observationibus, satis inter se disparibus, videretur quidem opinio, ictericis subinde objecta, haud flava, croceo colore tincta, ex eo comparere: quod aut humores, aut vero membranae oculorum flavescant, probabilior esse; haud interim ea, quae nobis hanc rem

adhuc problematicam reddere possent, hìc celabimus. Ac *primò* quidem, et nos ipsi corneam tunicam in ictericis pluribus omnino flavescere observavimus, quin ideo visus error, locum in istis habuerit; *secundò* vero, ictericis quibusdam, quos vel alii, vel nos ipsi, hoc visùs errore correptos, conspeximus, objecta non flava, *per dies, aut per horas modo aliquot,* crocei coloris esse, adparebant; tempore vero intermedio, qualia erant, talia conspiciebantur, *tertiò* demum, nobilissimus comes nosterque amicus, qui *Vindobonae*, medicinam, ex sola, qua ardet erga pauperes, misericordia, per quatuor jam lustra, tam gratuito, quam felicissime exercet, anno 1811 foeminam *typho* laborantem curavit, quae foemina, licet ictero nunquam laborasset; objecta tamen singula, *per duos dies*, non suo, sed flavo colore tincta esse, crediderat.

Concludimus ex istis: visus, apud ictericos aliquot, errorem, de quo hic agitur, posse quidem, ubi iste tam constans, ac icterus ipse, est, ex humorum, membranarum oculi flavedine, locum habere; in-

terdum vero hoc ictericorum quorumdam phoenomenon, haud satis intellecto *nervorum* in morbis diversis a *lusu* venire.

Quae concretionum biliosarum calculorumque causae praesideant? has nobis esse ignotas, candide fatemur. Nec enim ciborum pastaceorum, glutinosorum, acidorum, et casei, nec potulentorum similium, ut cerevisiae recentis, aut vini, ex austero acidi, abusus, nec primarum atonia viarum, hoc nodo solvendo pares sunt. Calculorum felleorum proventus, post annum aetatis quinquagesimum utique frequentior, adeoque copiosior in *foeminis*, quam in *viris* esse consuevit: ut quinque mulieres, pro uno ex istis, hoc malo adfectas numeret *Angliae*, « de concretionibus biliosis » scriptor. Atque hoc saltem, homines laxioris compaginis, vitae sedentariae magis deditos, ac in iracundiam, aut vero moestitiam proniores, has ad concretiones magis esse praedispositos, ostendit, sed aetas, conditio corporis et animi, aut ratio vivendi nulla est, sub quibus hoc malum aliquando repertum non fuerit. Bilis ex hepate effluxus quacunque

demum ratione interceptus, — longior hujus liquidi, suis in receptaculis stagnatio, et aucta continuò densitas, hùc maxime conferre videntur; et quae pars huius amurcae, inter coeteras, prima inspissata fuit: haec ipsa, concretioni futurae pro nucleo est; reliqua, vel adpositionis lamellatae, vel crystallisationis a legibus pendent.

§. 916. Cum aliorum morborum vix non ubique *symptoma* sit icterus; haud aliam fere iste, quam illi, *prognosin* admittit. Ipsa interim bilis, ad sanguinem facta resorptio, quo brevius, aut quo diutius duraverit; quo minus, aut quo magis, et quo profundius ea cruorem singulasque partes saturaverit; qua ratione febrem aut nullam, aut vero acutam, aut lentam, sibi sociam agnoverit; quo facilius, aut quo difficilius primarii causae morbi auferri queunt; eo mitior, aut severior auriginis *prognosis* erit. Adaequate igitur *Cappadox* medicus, « Si nullius visceris calefactio evidens fuerit, inquit, plerumque sine noxa arquatus est, sed diuturnior, si perseveraverit, atque insuper viscus inflammatio-

ne vexatum fuerit; in aquam inter cutem, et malum corporis habitum ut plurimum desinit. Plerique et sine aqua inter cutem colliquati interiere. Id malum adolescentulis juvenibusque familiare est, quibus et minus officit. Pueris autem non admodum inusitatum, non omnino tamen innoxium. » — « Difficile utique in acutis malum est icterus: quo non solum ante septimum apparens, sed etiam post septimum infinitos necavit, raro autem ad extremum febrem bene judicavit; ipse vero haud facile discutitur. » Potiora vero prognosis in ictero momenta jam *Hippocrates* tradidit: « In ictericis hepar durum fieri, malum est. » — « Quibus in febre, septima, aut nona, aut undecima, aut decimaquarta morbus regius supervenit, bonum est, nisi dextrum hypochondrium durum sit; alioquin non bonum. » De febre biliosa inquit: « Ante septimum diem cum rigore morbus regius accedens, solvit febrem; si vero sine rigore accedat, extra temporis accessiones; perniciosus est ». — « Quibus sexto morbi die icteri fiebant: his dysenteriae (diarrhoeae) supervenientes mor-

bum solvebant ». — « Quibus in febre morbus regius supervenit ante septimum diem, malum est: nisi confluxus humorum per alvum fiat ».

Hae interim divi senis sententiae, experientiis, maxime in *Graecia* captis, fundatae, nec alibi pro infallibilibus habitae fuerunt: unde jam historiae naturalis scriptor *romanus* se scire adfirmat: « Vixisse aliquos etiam ab hac desperatione »; et conspicuus inter *Arabes* medicus, contra *Hippocratem* monuit: « Reprobatum est experientia in omnibus nostris terris, etsi veniat (icterus) in quinto die, laudabile multum est, viva ratione et maxime in temporibus calidis: ut haec sententia collegiorum medicorum omnium *Persarum* et *Indiae* majoris ». — Jam diximus vero, icterum nobis, in febribus vere *criticum*, etsi in multis hoc auriginis febrilis symptomata observaverimus, nunquam obvenisse; atque dum, qualicumque die febrium, arquatus se manifestaverit, exitum nunc bonum, nunc vero funestum obtinuerimus; dicendum esse credimus: non tam *ex numero dierum*, quam *ex causae*,

quae icterum acutis in febribus genuit, *cognitione*, symptomatis istius prognosin esse formandam. Perfectam *icteri calculosi* sanationem, cum facile hic morbus revertatur, ne spondeat medicus! *Spasmodicus icterus* saepe sat brevi tempore sanatur; qui tamen ex capitis laesionibus comparet, nec primos istarum post impetus disparuerit, ominosus est icterus. Aurigo, quae foeminam primis praegnationis a mensibus prehendit: ea, sicut nausea, vomitusque gravidarum, nisi aut vasorum plenitudo, aut error in diaeta magis in causa sint, et aptis remediis auferri queant; haud facile tollitur. *Icterus venenoso* animalis *a morxu* exortus, deleto sat prompte morbi fomite, sanatur; nec tamen propria novis hoc de malo experientia est. *Hepatici* icteri, cui scirrhus, vel suppuratio profundior pro fundamento est, sanandi spes nulla habetur: unde potatorum aurigo, jecinoris aut ventriculi vitio organico tam saepe innixa, praecipue si aegri, non contenti, blanda et emolliente methodo morbum deliniri, remediis potentibus resolventibus utuntur: plerumque citius letalis est.

Infantilis icterus sat promtam sanationem plerumque admittit. *Intermittens* icterus, nisi ex classe perniciosarum, jam neglectarum febrium, sanationem felicem promittit. Quartana febris, ictero juncta, ob latens in jecinore vitium, autumnali imprimis tempore, medici etiam experti, curam subinde eludit. *Plethoricus* icterus, nisi neglectus ac hepatitidi vicinus, depletione vasorum et victu restricto, facili satis opera subigitur. Hinc fluentes haemorrhoides, anteac suppressae, ictericis saepe salutares. Si vero hae tardius atque copiosius fundantur: easdem perniciosas fore, maxime in melasictero, timemus. Sed hoc de ictero, jam *Hippocrates* dixit: « Icterici multum defoedati, pereunt: alba dejectio iis una secedit ». Urina nigricans, vigorem morbi, — ubi vero et faeces nigrae secedunt: mortem facile indicant. Solvitur aliquando icterus per diarrhoeam biliosam, per urinas crassas, foetidas, stranguriosas, perque sudores viscidos, foetentes atque croceos. Accendente ictero chronico febricula lenta: marasmus hunc, tympania, et hydrops exspectant.

§. 917. Nisi *curam* morborum fere omnium, ex quibus auriginem proficisci docuimus (§. 915.), hoc ipso in opere jam satis exposuissemus; longiore omnino, de ratione, huic vitio medendi, sermone hìc indigeremus; sed breviores nos esse concedunt ea, quae de *febribus gastricis* (§§. 50 — 65. 98—113.), —quae de *hepatitide* (§§. 245—250.) — quae de *impetiginibus* (*in genere*) §§. 373 — 375.) ac, demum, quae de *retentionibus abdominalibus* (§§. 828. 830. 832.) tradidimus. Ad ista igitur, quotiescunque de icteri hac, vel illa specie aut varietate pertractanda quaestio erit, ne lectoribus, eorum haud jejunis, nauseam moveamus, provocabimus. Pauca quaedam artis praecepta, quae icterum *in genere* concernunt, illis, quae modo unam alteramve hujus morbi *speciem* respiciunt, hìc praemittimus.

Non semper absque injuria functionis corporeae, jam diu perspectae, alterius, quae noviter innotuit, celebrari et extolli solet, auctoritas. Apud Veteres, priusquam circuitus sanguinei cognitionem haberent, nisi major *jecinoris* dignitas, —

saltem illa *cordis*, haud minor fuit. Tam sanguinis, quam bilis fabrica, *hepar* apud illos fuit, ipsasque animi adfectiones, hoc viscus cum corde dividebat. Apud poetas, « ab amore, jecur *torrebatur* »; — « Cum tibi flagrans amor saeviat circa *jecur ulcerosum* »; — « Si in jecore aegro nascuntur *domini* (adfectus) », etc. Iracundiae, — *bilis*, — morositatis vero, melancholiae ac furoris, — *atra bilis*, synonyma fuerunt: « Jussit quod *spendida* bilis »; — Meum fervens difficili bile *tumet* jecur; — « Uxor *atra bili* percita est »; — « *Atra* bilis curanda est, et ipsa *furoris causa* removenda » etc: Etsi vero de jure hepatico, cruorem praeparandi, in cordis favorem, recentiores plus aequo detraxisse nobis videantur; et licet, ad animi adfectus quod spectat, et cordi, et hepati nimis tributum fuerit; de bilis tamen in iracundiam, et istius in bilem et hepar, imperio dubitari nequit. Quanta igitur, sub ictero, cura aegrorum requiratur, « ne fervens difficili bile tumeat, et ira saeviat ulcerosum circa jecur », vel sponte elucet. Nec minor sane tam ventriculi, et nervis, et va-

sis, et positione hepati consanguinei, quam canalis cibarii, ne repleantur turgeantque nimis, et jecur aegrum comprimant, aut exstimulent, custodia ictericis imperanda est. Quare et vita, in aurigine chronica, nimis sedentaria, et corporis ad anteriora diuturna incurvatio, thoracis aeque ac abdominis, angustas per vestes coarctatio, cane magis fugienda sunt.

Sicut calculorum felleorum, nisi sub alvi excretione sese jam prodiderint, incerta diagnosis (§. 914.): ita et therapia perambigua est. Inscio saepe homine, concretiones tales minores per alvum secedere, jam diximus; quoties autem illae, ductuum excretoriorum diametro ampliores satisque durae sunt: oportet ut eaedem vel ante transitum solvantur; vel ut hi ductus, adpellenti calculo, per omnem tractum cedant ac, satis dilatati, eundem dimittant. Priusquam vero haec ita succedant; ductus biliarii *diametro*, vel *normali*, vel *mechanice angustata*, vel *spastice* constricta, transituro hic calculo obicem ponet. Supposito autem, has conditiones, conjectura certe magis, quam sua in sen-

sus actione, posse distingui! requireretur, ut hi canales, primis in casibus, per fomentationes emollientes, et similis naturae per balnea, unguenta, relaxarentur; sub ultima vero conditione, ut, praeter auxilia vix dicta, per illa, quae spasmos compescant, praepararentur ad calculi transitum.

Ad *solvendos* in hèpate ac cystide fellea *calculos*, multa tentarunt. Ex observatione lanionum, constabat, quod in vesicula fellea *boum*, quousque haec animalia, a mense novembris ad martium, in stabulis detenta, foenu, modo arido nutriuntur: calculi in illis saepius proveniant; quod vero, dum pascuis armenta viridibus vescuntur, hi calculi exsulent. Hinc succi recentes, extracta graminis, taraxaci, cichorei sylvestris, saponariae, gummi ammoniacum, salia media diversa, mercurius ipse, solvendos ad calculos adhibita fuerunt. Cum vero nec istorum, constante licet, sub usu, calculi saepius, quam et absque his remediis faciunt, ab aegris secesserint; meliora *chemicorum* solertia spopondit: et istorum experimenta, extra corpus

humanum instituta, vel solo a calore intenso, hujus generis calculos colliquefactos, ab alcohole vero calido, a terebinthinae spiritu, et aethere, solutos ostenderunt. Quotiescunque interim haec ultima, suam, *viventis* in hominis viscera actionem edebant: toties fere disparuerunt in istis promissa chemiae miracula; et siquid tulerunt solati: alia haec longe, quam hermeneutica ratione, profuerunt auxilia. Tale quidem, anno 1783, in actis academiae *Divionensis* expositum, multisque celebratum fuit laudibus, remedium. Hoc nempe ex tribus aetheris sulphurici, ac duabus spiritus terebinthinae partibus, inter se commistis, compositum; praemissis, aliquot per dies, emollientibus ac solventibus, duos ad scrupulos, horis matutinis, cum sero lactis, aut solvente decocto, porrigendum esse, docemur. In solas ventriculi primorumque intestinorum in tunicas agere hoc genus remedii, nec per ductum choledochum ad hepar, aut ad cystidem felleam usque, ita, ut, immutatum, in calculus agere queat, pertingere, certum est. Aliquando et nos hoc usi sumus me-

dicamine; sed, ob nauseam et ob ardorem, abinde exortum, aegri modo pauci, ut illud repeterent, induci potuerunt. Terebinthinae hinc, ingrato gustui, spiritu excluso, aetherem modo sulphuricum, tincturae anodynae portioni moderatae nuptum, utiliter quidem porreximus; haud vero calculum solvimus.

Sub tanta igitur artis in solvendo calculo impotentia, nihil superest, nisi ut viae, per quas ipsi transeundum est, praeparentur; et ubi spasmi, quos vel ipse calculus, vel causae aliae inducunt, easdem angustant: iidem, his causis sublatis, sedentur. Quousque hujus morbi phoenomena, toties ambigua, haud urgent: tutius ab omni medicina, solius diaetae indicatae regimine contenti, abstinebimus; si vero dextri hypochondrii tensio, dolor, et alia calculorum felleorum symptomata opem efflagitent: ante omnia videndum est, num sanguinis circa hepar congestio, num primarum viarum repletio, impuritas, segnities, has turbas excitaverint? ac primo in casu, ad venae sectionem, vel saltem ad hirudines, hepatis regioni adplicandas,—

altero, vero, ad blandam, quae alvum sollicitet, medicinam, ex sero lactis cum tamarindis, ad enema emolliens, consilium dabimus. His praestitis, cataplasma emolliens ventri imponendum, hic ipse unguento simili illiniendus, vel et semicupium ordinandum est. Quo casu haecce subsidia aegrum haud sublevant, nec tamen febris impedit; ad aetherem ac tincturam anodynam, vel ad emulsionem arabicam, cum laudani liquidi aequa portione, transibimus; et hac methodo, calculis, quousque artis medicae limites concedunt, vias pandemus. Si vero febris urgeat, et hepatitidis, a calculo inductae, symptomata subintrent; aetheris et opii usu omni seposito, sub anxia prognosi, praecepta pro illa jam tradita observabimus. De *acido nitrico* diluto, in ictero calculoso quibusdam ab *Anglis* commendato, experientiam non possidemus. A mercurio vero, ad salivationem usque porrecto, solutionem calculi, quam alter ejusdem nationis medicus vix non promittit, non exspectabimus. Quamvis autem calculos felleos et per vomitum a quibusdam rejectos fuisse, haud

ignoraverimus; *emeticorum* tamen usum, ne partibus, ab illis occupatis, violentia, periculis plena, inferretur, nunquam adprobavimus.

Icteri spasmodici, nisi evidenter complicati, cura, quaecunque aut evacuando debilitare, aut stimulo nervis infenso illos exasperare possent, omnino respuit. Hinc, etsi oris amaror, et nausea et vomitus, abdominalis saburrae scenam luserint; aequivocis tamen his signis nulla fides praestanda est. Ipsa adeo *resolventia*, in ictero vix non omni praescribi solita, sub tantis nervorum turbis, noxia forent. Hac igitur sub rerum positione, illa modo ex anodynis remedia, quae, parca, sed repetita frequentius, dosi porrecta, nec palatum ingrate adficiunt, nec sanguinem nimis exaestuant, indicata sunt. Haec inter, primum sibi locum vindicat *opium:* quod viginti circiter, tincturae anodynae sub forma, guttulis, aquae destillatae, cui mucilago arabica commista sit, uncis duabus superadditum gratoque syrupo edulcoratum, vel omni horae quadrante, ad quartam sui partem, donec mitescant sympto-

mata, porrigitur. Qui volatilibus jam satis adsueti sunt remediis, neque febricitant, hypochondriacis, hystericis: sub invasione, spiritum cornu cervi, aetherem sulphuricum, aequa tincturae anodynae portione remista, guttatim, et intervallis sat brevibus, in florum chamomillae infuso, porrigimus. Praeter ista, enema emolliens, inunctio abdominis ope unguenti nervini, cataplasma ex seminibus lini, vel similibus paratum, maxime vero semicupium tepidum, administranda sunt. Remotis jam ex ano, per enema emolliens, faecibus, clyster ex infuso chamomillae, aut asae foetidae, vitello ovi solutae portione, utiliter injicitur.

De *ictero ex morsu venenoso* agens *pergamenus Hippocratis* interpres, « Imperialium servorum quidam, inquit, viperarum venationi destinatus, cum a *vipera* morsus esset, aliquanto tempore medicamenta, quibus uti consueverat, potabat: cumque universi corporis color mutaretur adeo, ut porri colorem referret, accedens, singula nobis enarravit: cui, epota *theriaca*, quam celerrime color secundum

naturam restitutus est ». Decem licet per annos in *Italia*, ubi viperarum, scorpionum morsus haud est tam infrequens, commorantibus, nulla tamen nobis, icterum, horum animalium a morsu oriundum, observandi occasio concessa fuit; solius interim ratiocinii auctoritate suffulti, remedium, claro a viro, ex salis volatilis oleosi, drachma dimidia, laudani liquidi Syd. guttis quindecim, syrupi diacodii uncia una, propositum, et omni hora ad unciam dimidiam, cum infuso theano, sumendum, nos quoque, oblato in casu, arriperemus.

Ubi icterus, ut *febris intermittentis* symptoma, periodice recurrit; apyrexiae vero tempore evanescit: rarior quidem, sed a claro *Daniae* medico descripta, haec auriginis species, nisi primarum viarum per sordes complicata, atque ideo prius in febris simplicis naturam, per evacuationem saburrarum convertenda, secundum praecepta circa hanc febrem jam tradita (§§. 22 — 49) pertractanda est.

Qui *capitis laesionem* pro causa agnoscit, icterus; ille majorem in calvariam, et

quousque laesio istius procedat, quam in hepar, attentionem exposcit. In genere, hìc frigida capitis fomentatio, hirudines, et alià, quae chirurgia suggerit, requiruntur auxilia.

Rarissima, nec a nobis hucusque observata, *aurigo* est, quae foeminam, coeterùm sanam, *primis a conceptione mensibus* corripiat, et eandem, quam gravidarum plurimarum nauseae ac vomitus, scaturiginem agnoscat. Sicut vero communiora haec ultima praegnationis symptomata, a nullo artis conamine solamen habere, plerasque tamen apud gravidas, absoluto dimidio fere praegnationis termino, vel sponte cessare solent: ita nec magna dissipandi, hac e causa venientis icteri, spes nobis adfulget. Interim si juvenis, florida menstruisque copiosis antehac instructa mulier, a bile non parum suffusa, plenitudinis atque coloris majoris signa offerret; venae sectionem posse utiliter institui, judicaremus.

Post ea, quae de hepatitide, de suppuratione, induratione jecinoris (§§. 245—250.) — de retentionibus, tam in genere

(§§. 694 — 700.), quam in specie de illis abdominis (§. 836.), jam docuimus, de *ictero hepatico* pauca modo nobis dicenda supersunt. Non omnes has adfectiones jecinoris, producendae aurigini pares esse, ex icteri spasmodici, gravidarum et infantum historia elucet; sed major saltem auriginis, maxime chronicae, numerus, ex hepatis infarctu et obstructionibus pendet. In hac igitur icteri specie, praeter externa, balnea, scilicet, saponacea, unguenta althaeae, calendulae, quibus pauca unguenti mercurialis, et camphorae portio superaddita fuit, clysteres resolventes, interna, sic dicta, resolventia, et quae alvum blande subducant, locum inveniunt. Huc igitur pertinent: succi expressi herbarum, radicum lactescentium, taraxaci, cichorei, graminis, non crudi, sed in jusculo vitulino, aut sero lactis leniter cocti, extracta iisdem ex plantis parata, salis medii, ut terrae foliatae tartari, tartari solubilis, et rhei tincturae aquosae commista, sapo, gummi ammoniacum, extractis chelidonii majoris, saponariae, amaro, sub forma pilularum conjuncta, calo-

mel, aquae Carolinae, Marianae, Egranae, Pyrmontanae. Saponem, nec tam larga in dosi, ac archiater *Austriae* quondam celebris laudavit, nec longo nimis tempore, ictericis, — quod eorum ventriculus plerumque non parum langueat, et quod sapo tam facile rancescat, praescribimus. Nec a *cicutae virosae* extracto, tantis quondam elogiis ornato, vel in hepatis obstructione, vel in visceris ejusdem, aut alterius, scirrho, aut carcinomate, emolumentum ullum experti sumus. Quod vero a magno quondam *Angliae* medico, in ictero hepatico, ad omnia rebelli, pluries satisfecit, vetulae Londinensis, ex *ovi recentis vitello*, in frigidae cyatho soluto, ter quaterve in die porrecto, remedium domesticum est. Sub usu istius, non tam solius theoriae, quod scilicet ovi vitellum, saponis speciem offerat, quam experientiae viri clari repetitae, rationem habuimus. Multum quidem, ut icterus omnis hepaticus huic cedat remedio, abest; sed nullum sane auxilium, de quo hoc dici non debeat, cognoscimus. Quorundam aegrorum stomacho, ova haud competunt,

sed ponderis calorisque sensum eidem inducunt; sed, his constitutionibus exceptis, alii hoc genus alimenti sat facile perferunt.

Haud raro superior arte medica, icteri hepatici causa est, et scirrhosa, steatomatosa jecinoris durities, nullo amplius solubilis remedio, exasperatur solvente ac evacuante a metodo, et aegri, quod antehac serius fecissent, celeriter tabescunt ac hydropici pereunt. Bono quidem signo, dispersa jam cutis, oculorum flavedine, urinis haud amplius adeo tinctis ac tingentibus, faeces quoque cinereum colorem deponunt, flavescunt, ac ab omni oppressione liberatur regio epigastrica. Sicut interim sat saepe medio sub ictero, excrementa nec alba, nec cinerea, sed sanorum illis sunt similia: ita quoque, soluta jam aurigine, quin morbus ideo revertatur, faeces, per tempus adhuc cinereae redduntur, et aliqua in regione ventriculi sentitur tensio. Has, debilitatis reliquae turbas, potissime amara, ut lene decoctum aut ligni quassiae, cum aqua naphae, aut trifolii fibrini, cui radix acori infusa fuit, aër rusticanus, equitatio, sensim sensimque dispellunt.

Seriosis graviditatis morbum regium, ex compressione hepatis ab utero praemagno inductum, modo partus plerumque discutit; aliquando interim, apud succiplenas, congestio cruoris ad hepar, — apud illas, quae gulae indulgent, primarum viarum saburra, pro qua, ob uteri molem, vix locus in abdomine est, huic morbo ansam praebent. Investigata igitur una vel altera ex his causis: aut venae sectio, aut blandum remedium, intestina evacuans, indicabantur. Quodsi peramplo ab utero solo producatur gravidarum icterus; cum interdum ab illo non tam hepar ipsum, quam ejus vesicula, ne bilis effluere queat, comprimatur, et haec igitur, bile supra modum extensa turgeat; ne ipso partus sub opere ac sub nixibus ad illum ultimis rumpatur, quod exemplo, etiam nostro illustravimus, cystis fellea, periculum est. Non enim in omni praegnante uterus, sub fine, ut in aliis, subsidet; sed saepe, vel ob amnii liquorem quamplurimum, vel ob foetus gemellos, vel ob prolis positionem perversam, superiorem uterus in abdomine regionem ultimum partus in diem

occupare continuat, et repletae nimis vesiculae felleae pericula adauget. Ne talia contingant; nisi venae sectio, enemata saltem, partum praecedant, oportet; et ipso sub partus labore, leniter suffulcienda est regio cystidis.

Vel ipso sub partus officio, aliquando subnascitur icterus, plerumque spasmodicus, ac turbis illius compositis, mox iterum solvendus. Non aliter viscera abdominis coetera, volumine nimis adaucta, repleta, distracta, hepar versùs compulsa, quam ipse uterus praegnans, in jecinoris partem nunc hanc, nunc illam, agunt: cujus rei exemplum illustre, de muliere, hydrope peritonaeali exstincta, adduximus (§. 743.). De intestini duodeni, quo loco eidem et choledochus, et ductus pancreaticus inseruntur, ex coalitu, induratione, calculis, istorum ductuum vitiis, locuti jam sumus; et quam incerta, quam impossibilis saepe istorum sit diagnosis, jam indicavimus; unde malorum similium, ante aegrorum obitum nec cognoscendorum, nec auferendorum, medelam nullam superesse, cuivis patebit.

Non tam frequentem, ac multi credunt, *infantum*, vix utero exclusorum, esse *icterum*, sed cutis flavedinem, quae apud proles robustas, a prima atmosphaerae impressione nascitur, ad *erythema*, cuticulae desquamatione terminandum, pertinere, nec oculorum, nec urinarum colorem croceum, pro comitibus habere, jam docuimus (§. 914.). Atqui normalis haec integumentorum, apud infantes vegetos, brevi post partum conditio, haud alio, quam fotus, balnei tepidi, lactisve materni, nec certe vel electricitatis, frictionis, vel illorum, quae meconium evacuent, auxilio indiget. Sub eadem rerum directione, si forsitan pusionis transpiratio, mox a partu suppressa, spasmos, — hi vero auriginem produxerint; therapiae satisfiet indicationibus. Quodsi meconii retardetur evacuatio, et ex illius retentione nasci videatur icterus; enemata emollientia, et medicina blanda, ex aquae foeniculi drachmis sex, tincturae rhei aquosae drachmis tribus, et syrupi cichorei uncia dimidia, gradatim porrecta, sufficient.

In *plethorico ictero*, ubi haemorrhoi-

dum, menstruorum suppressio praecesserit: sub victu tenui, hirudines ad anum, ad pudenda; aliàs, ad regionem hepatis; serum lactis cum tamarindis, aut calomel; — quodsi vero hepatitidis imminentis vestigia se prodant; ratio medendi, huic eventui opposita (§. 250.) indicata erunt.

ORD. VI. GEN. III.

CALCULI URINALES.

§. 918. *Calculorum urinalium* considerationem, ab illa *felleorum*, ob magnam amborum, quoad sua principia, differentiam, consulte separavimus. Cum vero de illis hìc agendi necessitatem, praescriptus huic operi ordo nobis imponat: quo plura jam, a conspicuis aevi nostri scriptoribus, tam chemicis, quam medicis atque chirurgis, hoc de magno argumento exposita fuerunt: eo breviores nos esse, ne crambem recoctam offeramus, licebit. Quae juveni medico, illorum, quae chemia non minus, quam pathologia hunc docuerunt, haud immemori, necessaria esse credimus: illa, contracto sermone exposita, eidem hìc offerimus.

§. 919. Si concretionibus, sub forma lapidea, humano in corpore, prae alio-

rum animalium illo, repertis, hoc nomen satis competeret; veram illud *lapicidinam* vocari, nihil esset, quod prohiberet. Sic nulla pars, a cerebro, ad minimum pedis digitum usque, in homine est, in qua non subinde calculum anatomici reperierint, et jam ab *Hippocrate*, de *calculis uteri* mentio fit. Flebilem interim organa, secretioni urinae praefixa, miseriarum istarum primatum obtinent. Exceptis autem tum felleis, tum urinalibus calculis, coeterarum concretionum lapidescentium *analysis* (quod quidem dolendum, sed simul, ob haud numerosum adeo illarum proventum, excusandum est) non ea sedulitate et copia, quae *generalem de calculorum genesi doctrinam* locupletare multum potuissent, hanc usque in diem instituta fuit.

§. 920. Ad nos quidem, calculorum urinalium, vel hoc vel alio sub coelo raritatem, aut vero frequentiam eruere, haud pertinet; hoc interim, quanti nempe interesset, ut omnium regionum cultarum medici atque chirurgi, quousque, et quibus sub positionibus, qua sub aetatis, sexùs,

ac vitae conditione, hujus mali atrocis imperium sese in quavis illarum extendat, inter se conferrent, nosocomiorum commentariis suas observationes insererent, medicisque collegiis quotannis communicarent, tetigisse juvabit. Rariorem quondam in principatu, tunc *spirensi*, calculorum vesicalium proventum esse, praetendebant illius provinciae medici; cura vero artis chirurgicae majore habita, et postquam vir hac in arte versatus, catheteris usum auditores docuisset; mox urinales calculos detegendi, haud infrequens occasio fuit. Ad *Italiam* transvecti, ubi nullum fere urbium, vel quidquam conspicuarum, nosodochium, abque experto lithotomo existit; vix unum ex aegris, vesicae morbo calculoso detentis, cognitioni medicorum subtrahi, admirantes, observavimus. Frequentior quidem in *Italia*, *meridionali* in *Gallia*, in *Anglia* et *Belgio* calculus urinalis, quam in *Germaniae* provinciis est; sed minorem longe istius differentiae proportionem dici oportuisset, si major quondam, in hac ultima, chirurgorum investigandos ad calculos sagacitas fuisset.

Sic ipsa in *Austriae* metropoli, cum, 25 adhinc annis, dirigendo nosocomio, quod quovis fere anno sexdecim circiter millia aegrorum suscipit, praefixi essemus: in isto, vix una, vel altera per annos, et quidem raro felici sub exitu, suscipi soluerat calculi setio; a quo vero summus *Venetiarum* tunc lithothomus, hanc metropolim accesserat, nostrisque precibus, ut suam, secando in calculo, eximiam methodum, — primò quidem in cadaveribus, postea vero viventibus quibusdam dicti nosodochii in aegris, publicam redderet, amice satisfecerat; cum nostrorum quoque chirurgorum, hac in parte scientiae suae difficillima, dexteritas mirum quantum evoluta, ac major nunc temporis, vel unius, — quam antehac viginti annorum in spatio, aegrorum numerus liberatus fuit a calculis, antehac plerumque letalibus. Non minus in *Lituania*, priusquam institutum clinicum pro chirurgis, in academia *Vilnensi* floruisset, rari vesicales credebantur calculi, quos nunc saepe nimis catheter, ad artis praecepta adhibitus, detegit.

Non tamen ubique expertorum chirurgorum inopia, vesicae calculos, etsi praesentes, ignorari. *Goettingensis* agri exemplo docemur: in quo scilicet, calculi renales, aut vesicales, inter omnes morbos, infrequentissimi numerantur. Ducenta et triginta cadavera humana, variae aetatis, sexus, humilis, ut facile adparet, conditionis fere omnia, summus quondam physiologus, in illius Universitatis theatro anatomico secuerat; in eo tamen numero, duo tantum in viis urinariis calculi ipsi occurrerunt. Interim, dum viae urinales ibidem servantur a calculis liberiores: longe frequentiores illinc sunt *calculi fellei*. Inter *tropicos*, in viis urinalibus nullos reperiri calculos, *Angliae* medicus, qui multos per annos illo sub coelo artem exercuit, testatur.

§. 921. Nulli vero aetati aut sexui, urinales calculi parcunt. In embryonibus adeo, quinque, sex mensium, calculos renales, pene duros, detexit *batavus*, « de nephritide » scriptor. Vir, ex nostris in academia *Goettingensi* antecessoribus, celebris, in suo « de calculis natalibus » o-

pusculo, duos infantes, quorum unus, duorum, — alter, octo dierum erant, sub exitu parvorum calculorum convulsos periisse adnotat. Cum vero infrequentior omnino *calculorum felleorum* in prima hominis aetate proventus sit; tenerorum infantum, calculis *urinalibus* adfectorum, exempla, nec in *Anglia*, nec in *Italia* rara sunt.

§. 922. Praecipue autem *arthritici*, calculosis a morbis detinentur prae aliis. Jam solae *podagricorum* urinae, cognationem inter arthritidem et calculum satis manifestant; ac in pluribus, qui podagram, ac tophos ex ista, patiuntur: et calculi renales aut alii occurrunt. Nos ipsi tamen, qui, absque labe haereditaria, per 33 jam annos, a pedum dolore, quotannis fere semel, crudeliter vexamur, nullos tamen *tophos* ad illos experti, etsi urinae, sub accessionibus, ab illis aliorum podagricorum haud differant, nulla calculorum signa hucusque dedimus. Solent autem saepius in illis, qui calculo urinali laborant, et aliis in partibus calculi reperiri. Eidem foeminae, et per cutis superficiem, et per vaginam,

et per meatum auditorium, et oculorum per canthos prodivisse calculos, — ab his ipsis, et renes, et hepar, et pulmones, uno in aegro, occupatos fuisse docemur; unde, si calculorum istorum, eodem in subjecto, et intra vias urinales, et extra repertorum, una eademque analysis foret; non adeo *loci*, quam ipsius *urinae*, aut *utriusque simul*, vitio, calculos nunc hic, nunc alibi deponi, videretur.

§. 923. Concretionum interim, quibus, absque dubio, nomen *urinalium* competit, *sedes* est vel in *rene*, vel in *uretere*, vel in *vesica*, vel in *prostata glandula*, vel demum in *urethra*. His et sedibus, praegressa suppuratione, laesione, calculi vicinas interdum petunt, ac in illis commorantur. Sic ad *perinaeum*, a lithothomia, — ad *scrotum*, ab erosione, perforatione urethrae, — ex simili, aut ipsius vesicae foemineae laesione, ad *vaginam*, — congenita, vel diuturna sub phymosi, ex lotio, suo in effluxu, impedito, sub ipso *praeputio* interdum nascuntur calculi. Pars tamen major concretionum lapidescentium, in vagina, vel impurorum sub praeputio virorum, re-

pertarum, alterius, quam urinalis, videntur fuisse indolis. Calculorum urinalium, forsitan plurimorum, incunabula, in *renibus*, et quidem in *sinistro* longe frequentius, quam in dextro, ponuntur. Fuit, qui hocce phoenomenon, in sua « de lithyasi, sinistro reni frequentius, quam dextro infesta » dissertatione, ex venae renalis sinistrae longitudine, ejusque super aortam ingressu derivaverit, alii, majorem renis dextri a calculis libertatem, ex ejusdem, per hepar incumbens, fotu et compressione repetunt. Qua vero ex parte rationum istarum, mechanices temporis acti principiis non parum innixarum, — an vero in nulla ex istis, —et in qua demum alia, stet veritas? tam quod in rebus, a natura prudenter ita dispositis, nihil mutare queamus, quam quod, inter multa alia, et hoc nos latere, non erubescamus fateri, nequaquam determinabimus. Nec tamen a calculis ren *dexter* prorsus immunis est, et, ne de aliis loquamur, jam primus instituti clinici *vindobonensis* celebris antistes, illorum ultra sex uncias in eodem detexit. Utriusque etiam ureteris, a calculis manifeste rena-

libus, obruti, exempla, non tam pauca, renem non modo unum, sed utrumque, hujus obturationis ut causam, accusant. Utrumque, eodem in homine, renem, a calculis obsessum, nos ipsi vidimus, ac in « Interpretationibus clinicis » nostris descripsimus.

§. 924. Quousque *pondus* calculorum urinalium interdum ascendisse refertur: nisi multorum, in diversis museis conservatio id evinceret; haud videretur verisimile. In *Insubria*, egregius nosocomii *Codognensis* medicus, vesicales nobis calculos, quorum major, triginta et quatuor drachmas ponderis habebat, amice (A. 1787.) communicavit. Docto *Cremonensium* medico, calculum vesicalem unciarum decem et dimidiae, debet *ticinense* museum pathologicum. Calculum vesicalem, ovi anserini volumen aequantem, ponderosum, cujus in medio invisibilis nucleus, quoties ille movebatur, sonum edebat, conspeximus. Tres adeo ponderis ad libras et ultra ascendisse hos calculos, constat. Calculi pondus ad aquam solet esse, ut 1: 426.

§. 925. Calculorum urinalium *forma*, tam ob variam *nuclei*, quo singulos, ubi serra dividuntur, pollere observatum fuit, quam ob *cavi*, quo primum exorti sunt, figuram, diversa, atque nunc rotunda, nunc ovalis, nunc inaequalis, angulosa, nunc ramosa est. Quasi corrosum et perforatum in medio fere sui corporis calculum vidimus, qui vesicae in ostio positus, atque hoc ipsum claudi impediens, incontinentiae urinae locum dederat. Ab Ephemeridibus naturae curiosorum, exemplum magni calculi refertur, qui calculus, praeviis abdominis doloribus, per *anum* excretus, et utraque ex parte foramine instructus, plures, per forum istud, ascarides lumbricoides, adhuc viventes, transmiserat. Superficies calculorum varia, atque nunc levis, nunc aspera, nunc tuberculosa, nunc vero, summo plerumque aegrorum tormento, prorsus spinosa est. Calculo ramoso, materies albida, vel alterius, pro urinae qualitate diversa, coloris, adjicitur circa nuclei corticem spinosum: qua demum ratione, cavitas, spinis interposita, donec calculus levis evadat,

atque sic miseri, hoc ipso concretionis augmento, subleventur, impletur, deletur. Plerique, sed certe non omnes, urinae odorem spirant. Durities calculi, recte sic monente magno quondam *Bataviae* chirurgo, ab ipsa urinae indole pendet, haud vero tempori debetur. Plures quidem calculi, saepius uno eodemque in cavo collecti, nec tamen, ut quondam (divisione scilicet illorum per serram non usi), credebant, in unum coagmentati reperiuntur. Calculorum *color*, pro ipsius urinae, ex qua prodierunt, conditione, non parum inconstante, diversus est: nunc scilicet stramineus, nunc profundior, — nunc ex griseo — flavescens, aliquando bruneus, vel adeo nigrescens, aliàs cretaceus, vel ex albido griseus, vel ex griseo flavescens. Vel sola calculi ex vesica educti, aetas, colorem ejusdem permutat: quam nempe coloris sortem, et ipsae margaritae dividunt.

§. 926. Pro *nucleo* calculorum inserviunt quaevis corpora solida. Haec nempe, dum cavo vesicae animalis viventis immittuntur ibique per aliquod tempus detinentur, mox crusta calculosa obducun-

tur: quae, licet urina haud sit vitiata, indies tamen augetur. Catheter flexilis, ob mictionis difficultatem, in cavo vesicae relictus, nisi ad minimum altero die educatur ac mundificetur; crustà calculosa circumdari incipit, quae retractionem specilli difficilem, ac saepe cruentam reddit. Festucam ligni, per aliquod tempus, vesicae, ab illa perfossae, inhaesisse, atque dum, ope sectionis, educeretur, jam conspicuis calculis fuisse cinctam, idem, quem vix citavimus, vir eximius, *batavus*, refert. Observavit hic idem, in vetulae vesica, dentem molarem, pro nucleo calculi inserviisse. Circa aciculas, globulos plumbeos, clavos ferreos, in vesica humana collectos fuisse calculos, innumera, quae hìc adferri superfluum foret, exempla testantur. Fit autem materiae calculosae adpositio ad corpora solida, eodem modo, quo spathum circa belemnitem, seu radiatim versùs centrum, et circulariter ductu parallelo ad superficiem nuclei. Ubi urina eandem indolem retinet: incrementum calculi manet aequale, lentum, substantia calculi eadem; ubi vero urina mutatur;

contraria fiunt, ac tam coloris, quam duritiei differentia accedit. Quamvis autem cuivis calculo *nucleum*, et quidem *solidum*, concessum esse dicamus; non tamen ideo, aut *muco* aut *lymphae*, aut *grumo sanguinis* condensatis, urinarum arenulis commisto, obducto, constituendi nuclei capacitatem omnem abnegabimus. Etsi nempe multi satis calculi, ope serrae divisi, solidiorem ac fere indissolubilem exhibuerint nucleum; major tamen longe calculorum numerus, necdum ita divisus fuit, ut calculorum quorundam nucleos, formato jam et firmo satis cortice, temporis mora, posse arescere, aut in pulverem fatiscere, dubitandum esse censeamus. Saltem calculus urinalis ille, cujus, a nobis concussi, nucleum, in medio concrementi mobilem ac resonantem observavimus, tale quid indicare videtur.

§. 927. Quae interim concretio, vivente in homine aliquando ab urina producta solaque forma a calculo diversa, *nucleo caret*: ureterum, vesicae ipsius, urethrae, tumoris aut scirrhi vesicalis per materiae calculosae strata, obductio, illi, quae ad

matulam observatur, similis, seu *incrustatio* est. Quousque nempe haec organa, smegmate suo mucoso, normali, obducta sunt: eousque calculosae materiae adpositioni illa resistere, — quoties autem morbosa muci secretio, aut parietum ureteri- corum, vesicalium, forsitan siccitas, asperitas, excoriatio, inflammatio subintrant, et urina haec ad loca, sub longa corporis quiete, detinetur diutius: toties incrustatio talis timenda esse videtur. Sic internam, vesicae non minus, quam urethrae faciem, levi crusta, quasi calcarea, omni ex parte obductam observavit illustris « de corporis humani morbosi anatomia » scriptor *anglus*. Has interim conditiones haud ita frequenter junctas incedere, incrustationum similium raritas testatur.

§. 928. Praematura objecti scientifici, necdum satis intellecti, in libris scholasticis *divisio,* nisi solius ordinis gratia suscepta, juventuti, imprimis medicae, vel noxia, vel saltem inutilis est. Hinc et calculorum urinalium, secundum *chemiae* veteris principia, ex causis illorum petita distributio, prorsus erronea fuit, et, quod effari grava-

mur, ne recentior (§. 935.) quoque claudicet, timemus. Haec etenim scientiae *hermeticae*, quamvis in multis utilissimae, sors est: ut vix non quovis decennio, comparente forsitan novi cujusdam astri lumine, haud raro deceptorio; vix erecti pars major aedificii corruat, suisque ruderibus, medicum, sub tecto istius, confidenter nimis, exstructum, domicilium oppleat. Pretii haud multo majoris, alicujus tamen, calculorum urinalium, secundum eorumdem *colores*, ac ratione *sedis*, quam occupant, divisio est. Nec enim *extimum* calculorum stratum, quod radios lucis vel hos, vel alios, *solum* reflectit: stratorum internorum interpres semper fidelis est; nec ultima cujusvis calculi *sedes*, ejusdem incunabulum fuit. Hoc non obstante, calculorum, quoad loca, in quibus resident, distinctio (§. 923.), pro expositione symptomatum, unicuique ex illis specificorum, utiliter inservit. Calculi urinales, maxime in familiis, quas arthritis fixa tenet, aliquando, ut haec ipsa, *haereditarii* sunt. De calculis, quibusdam in regionibus *endemicis*, mentionem jam injecimus (§. 920.).

§. 929. Cum effectus tam crudeles calculi, plerisque in aegris, ab iisdem prehensis, exserere soleant, est sane, cur eosdem interdum *occultos* mansisse, ac modo post mortem in conspectum venisse, miremur. Talem concretionem renalem, ponderis unciarum octo, quatuor ac dimidii pollicum longitudinis, latitudinis autem duorum pollicum, *Lugduni Batavòrum* conservari legimus, de quo calculo, dum vixisset aeger, nec somniaverant quidem medici. Nunquam de renum molestiis conquesti fuerant duo homines, quorum tamen in renibus, post obitum, ingentes calculos reperit magnus quondam medicus *Romanus*. Ureterem dextrum, calculo refertum, quin ulla eundem symptomata prodidissent, descripsit summus *Helvetiae* physiologus. Calculum sine ullo incommodo, per triennium, in dextro *uretere* latuisse, observat celebris *Germaniae* anatomicus; ac plura hujus indolis exempla scriptores varii adducunt.

Atque hi quidem calculi, medicorum cognitionem, ob ipsius partis, quam occupant, de illis altum silentium, fugiunt.

Alia vero ratio est, cur vel molestissimi hominibus calculi, *occultatione* tutentur. Hae enim concretiones, vel in vesica urinali, vel in urethra defixae, vel *nudae*, in illis jacent, et specillo percipi queunt; vel in *cystide morbosa* nidulantur, et catheteris attactui immediato, etsi plures id negaverint, se subtrahunt. Villosa nempe vesicae tunicae, et quae inter fibras ejusdem musculares proserpit, tela cellulosa, sub compressione, irritatione a calculo, consumta, absorpta, *foveam* calculo inter has fibras offert: in qua fovea ille, mediam sui ad partem, quasi sepultus, haereat. Quodsi vero, hac sub calculi, forsitan asperi, positione, vesicae sequatur vel leve et chronicum incendium; *pseudomembrana* nascitur, quae calculum, haud ita magnum, amplectatur et obvelet. Aliquando, divaricatis vesicae fibris muscularibus, calculus intermedium ac profundiorem hunc locum sequitur, atque hunc ipsum in *crumenam*, aliquando peramplam, quae calculum recipiat ac celet, extendit. Tales *vesicas lacertosas* et alia, quae hùc spectant, in primo « Interpretationum cli-

nicarum » volumine descripsimus atque, adjectis iconibus, illustravimus. Princeps *polonus*, aetatis 54 circiter annorum, calculi vesicalis symptomata diu obtulerat; urinam quoque albam, copiosam, sedimento purulento, ponderoso, mox instruendam, semper et longis ab annis excreverat. Varii, tam *Varsavienses*, quam *Berolinenses* chirurgi, hunc aegrum pluries per catheterem exploraverant, atque eumdem a calculo vesicae liberum declaraverant. Mense Julii 1804, hic princeps, *Viennae*, sub perpetuo singultu, vitae miserae finem imposuit. Sub sectione cadaveris, calculus, unciarum septem cum dimidia et drachmarum duarum, in sacco haerere conspectus est: qui saccus, a dextro vesicae urinalis latere formatus fuerat. Forma calculi erat similis pelvi renali. Utraque pelvis renalis cum ureteribus, erat ampla. Ureter sinister, diametrum, normali sexies majorem, vesicae urinalis interna superficies gangraenam offerebant. Vel inter ipsas hujus receptaculi tunicas, interna earum illaesa, calculi reperti fuerunt. Calculos duos, forti membranae in-

clusos, et prope sphyncterem adcretos, legimus in transactionibus philosophicis.

§. 930. Quae §. 258, de *nephritide* symptomata recensuimus: ea, excepta febre acuta, sub *calculo renali* aut majore, aut acuto, hispido, spinoso, vix non singula, et ita quidem obveniunt: ut eodem jam loco, calculorum istorum phoenomena, ob magnum nervorum renalium, cum illis ventriculi, intestinorum nexum, in dolore regionis renalis, in retractione testiculi, ac in torpore, stupore, spasmo, dolore, vel et oedemate cruris ejusdem lateris consistere, breviter dixerimus. Jam ipse *Hippocrates* haec calculi, in *renibus* latentis, phoenomena, pro artis medicae aetate, in qua cadaverum humanorum sectionem, si ullam, rarissime saltem, ac non sine vitae periculo, institui licuit, pulchre exposuit, dicens: « Dolor acutus in renem, in lumbos, in testem, ad renis regionem incidit, frequenter urinam reddit, et paulatim urina supprimitur, et cum urina arena exit, vehementem in urethra dolorem parit: cum autem ipsam cum urina ejecerit, remittit dolor; deinde rursus in iisdem

jacet doloribus: cum vero urinam reddit, colem etiam prae dolore fricat. At plerique medici, ignorantes morbum, cum arenam videant, *vesicam* calculo laborare existimant: Haec autem minime, sed *ren* calculo laborat ». Nec tamen omni sine naevo hanc divi senis decisionem esse, aetatis posterioris culter anatomicus docuit. Calculi quidem in rene, simul et in vesica degentes, enarrata symtomata utique producent; ast vero, ubi in illo tantum, nec in ista, calculi latent: saepissime nec sabulum excernitur, nec urethra dolet, vel ardet, neque colem perfricandi, persentitur ulla necessitas. In procuratore quidem *Ticinensi* (quadringenti librarum homine) et renem sinistrum, calculis refertissimum, et vesicam urinalem, sine his, arenulis gravidam, et urethrae ardorem, dolorem observavimus; sed ad vesicae ostium abscessus, qui hos ultimos produxerat, latuit. Saepenumero sabulum in urinis copiosum absque ullo renum calculo conspeximus.

Nec tamen hoc diagnosis calculorum renalium, ex defectu arenarum in urinis,

obstaculum, solum est, quod eandem saepe, praesertim ubi nullus unquam calculus excretus fuerit, reddat ambiguam. Non tam raro nempe lumbago arthritica, effectus, ab illis calculi renalis haud multum abludentes, exserit, ac urinae, hoc sub morbo, copiosas simul arenas deponunt; nec dolores, in omnibus, solos ad lumbos limitantur; sed aliquando et ureteres infestant. Sic vir celebris hominem, antehac fere semper ab arthritide vexatum, vidit, qui, octo per dies continuos, dolores in lumbis vehementissimos persenserat, secundum ureterum descensum ad inferiora tendentes, urinas vero summe mucosas excreverat. Hunc vero aegrum, quasi spasmo arthritico ad musculum psoam laborantem, simplici anodyno ille feliciter restituit. Plures hujus indolis observationes, notatu dignissimas, in viri quondam illustris ac nobis amici dissertatione « de materia arthritica ad verenda aberrante », *Goettingae* (a. 1785.) exarata, quem libellum in « delectu opusculorum », *Ticini* recudi curavimus notisque propriis instruximus, legetis.

Opportet igitur non modo in unum, et hoc, obscuro saepe, in morbo, symptoma, sed in plurima simul, praecipue vero in causas praegressas, fiduciam collocari. Inter illa, *nauseae* eminent ac *vomitus*, quem renes, a calculo vexati, prae irritatione ex lumbagine sola, in pluribus excitant. Eodem vero, vel et solius arenae, ex albo rubrae, copiosioris influxu, et spasmi, et atrocissimus intestinorum dolor, quem *colicam nephriticam* vocarunt, exoritur. Quibusdam, hacce sub colica, ex alvo mucus tenacissimus, albus et quasi lacteus, aut puri remistus exprimitur; aliis vero alvus pertinaciter supprimitur. Dolor vero ille extremus, a calculo renis inductus, continuus, stabilis, et uni loco adfixus est. Cum rarum sit, utrumque renem simul eadem a causa adfligi, quo tristi sub casu, perfecta *urinarum suppressio* nascitur: in una parte lumborum, qua scilicet calculus residet, magis urget hic dolor. Aliquando decubitus hanc in partem, dolorem mitigat; in contrarium, adauget. Sub summo a calculis tormento, urinae pellucidae, aquosae minguntur.

Hoc vero sub cruciatu, lateris adfecti *testiculus*, abdominalem versùs anulum *retrahitur*, ac ejusdem lateris in *crure*, rarius in utroque (tam a consensu, quam a compressis, tumentes per renes, musculis, *psoae* sub nomine cognitis, per quos, nervos lumbales, ex quibus dein crurales exsurgunt, descendere novimus) *torpor*, aut *stupor*, aliquando et *dolor*, nascuntur. Quodsi vero aeger, intervallo, quo symptomata mitius saeviunt, vel ab ingrato animi adfectu, vel curru super strata saxosa, inaequalia vectus, corpore concutiatur: dolor mox insignem ad gradum recrudescit, et non raro *mictus*, sub illo, *cruentus* insequitur. Vir *ticinensis*, quem a. 1786, calculo renum laborantem tractavimus, dum corpore erecto, urinas excerneret: eas, primò quasi *lacteas*, tardius vero *claras* mingere — ubi autem supinus et in dorsum decumbens, lotium redderet: non lacteum illud, sed *pellucidum* solvere solebat. Saepe interim urinae, sub calculis renalibus emissae, post aliquam in vase quietem, sedimentum album, puriforme, tenax et graveolens de-

ponunt. Omnis vero symptomatum, hucusque recensitorum, congeries, calculi renalis praesentiam eo magis denotabit: si neque ab haemorrhoidali, neque ab arthritica adfectione, partem illorum majorem vindicari, suspicio fuerit, ac ubi *foetor urinae specificus*, suum diagnosi sigillum impresserit.

§. 931. Post ea, quae de *retentione urinae ureterica*, et de causis ejusdem, in sexti hujus operis libri parte I. §. 768, ac praecipue in ejusdem libri parte II. §. 839, jam docuimus, atque post nostras, de eodem argumento, observationes ac epicrises, « Interpretationum clinicarum » volumini primo insertas, de *calculorum uretericorum* collectione, descensu, et symptomatis, retulimus, nisi ingrata et inutili jam dictorum repetitione utamur, nihil fere nobis dicendum superest, et paucis monuisse sufficiet: quod, ubi ex renum infundibulis, in pelvim renalem, ac ab ista, in ureterem, plerumque majore sub corporis nixu, transit calculus: dolores fere intolerabiles, ductum ureterum sequentes, horrores, spasmi, singultus, vo-

mitus, retractio testis, torporque cruris plerumque observentur; quod, utroque uretere, ut jam « Acta physico-medica naturae curiosorum » adnotarunt, ac aliquoties nos ipsi conspeximus, obstructo, et urinae in vesicam descensu intercepto: hoc ipsum lotii receptaculum, immisso cathetere, reperiatur vacuum et, nisi calculus simul in istis resideat; nullus fere mingendi stimulus aegrum divexet; et quod ad latera vesicae, ubi inter hujus membranas ureteres oblique in cavum istius adperiuntur, majore calculis opposito obstaculo, hi ipsi canales interdum ad ovi diametrum dilatati, anatomicis se obtulerint. Atque a calculi istius, inter vesicae, ureterem recipientis, membranas detenti, nulla chirurgo, per catheterem, perceptio conceditur. Virginis sacrae, nobilissimae, *cremensis*, cui ureter sinister, peritonaeo adcretus, a calculo ita perfossus fuit, ut, nato abscessu, per abdominis musculos viam sibi adperuerit, exemplum jam alibi retulimus.

§. 932. *Calculi vesicalis symptomata*, cum saepe morbi, ab illis prorsus diversi sub signis iisdem incedant; nisi per cathe-

terem confirmata, sine exceptione ambigua sunt. Quo plura interim ex illis inter se conjuncta se offerunt: eò major latentis in vesica calculi nascitur *probabilitas*. Principalia inter haec symptomata sunt: dysuria frequens, periodica, vel continua fere mingendi cupiditas; pruritus ac dolor ad glandem penis, vel ad praeputium, ita ut aeger colem mulgendo continuò pertractet. Huic pruritui, vel durities membri, absque erectione penis copiosiore, et pollutiones nocturnae accedunt; dolor vesicae ac in regione pubis; urinae, apud viros, nonnisi corpore ad anteriora inclinato, vel decussatis cruribus, facilior quidquam excretio; frequens urinae stillicidium; urina nunc alba, aquosa et pallida; nunc vero rubra, sub ardore excreta, et sedimento mucoso, tenaci, crasso et longos in filos ductili; foetor hujus sedimenti, nec minus urinae ipsius, aliquando mox ab emissione alcalinae, summe nauseosus ac fere specificus; subitanea interdum urinae, inter mingendum, suppressio; ponderis ad perinaeum, molesta et fere continua sensatio; desidendi conatus frequen-

tior; sed alvus globularis et parca; nausea saepe redeuns, et inanis ad vomendum inclinatio, aut vomitus ipse. Corporis positio frequentior, et motus ejusdem erectus, fere continuus, ad formas calculi, in vesica contenti, non parum contribuere videntur. Quamplurimi enim cystidis urinalis calculi, extremo uno, versus ostium vesicae, et quidem ita inclinant: ut, inaequali ratione ibidem aucti, haud raro in ipsum hujus visceris collum, — aliquando vero prostatarum in sinum, penetrent, et ostiorum uretericorum vestigia retineant. Calculos renales, post suum in vesicam descensum, aut calculos, in ipsa vesica exortos, haud semper mox tam *duros* esse, ex eo deducimus: quod, ubi plures hoc in receptaculo sibi vicini haeserint calculi; vel in uno, vel in altero ex istis, *fovea* conspiciatur, ex cujus praesentia, extracto tali calculo *socium* in vesica fuisse, eumdemque adhuc in vesica latitare, satis tuto concludi potest.

§. 933. De *glandulae prostatae* morbis potissimis, §§. 534, 770, maxime vero §. 843, ac in prima « Interpretationum cli-

nicarum » parte, jam egimus; calculorum tamen hoc etiam in organo repertorum, mentionem, brevem licet, nec experientiae nobis propriae innixam, hunc in locum reservavimus. Frequentius, absque dubio, sicut aliis secretionum et excretionum in organis, ac ipsa seminali in vesicula, si magis sollicita foret anatomica eorum, a morte, investigatio, reperirentur calculi. Hos, a pluribus quidem repertos, et in dissertatione *Lipsiensi* » de prostatis calculo affectis », jam a. 1737 descriptos, accuratius nuper in *Anglia* exposuit ac, iconibus adjectis, illustravit, vir optime meritus et « Historiae calculorum chemicae » scriptor *Genevensis*. Cum vero diversae calculorum prostaticorum anlayses haud inter se conspirent; dubium, num scilicet hi calculi omnes, suam *urinae* (prostatam, proprio urethrae in canali, modo praeterlabenti) originem debeant? nobis permittimus. Exigui ac fere lineares, aliquando pisiformes, vel et nucem avellanam aequantes fuerunt çalculi, hac in glandula) et quidem mox in lobulo laterali, vel uno vel altero, vesiculae in spe-

ciem dilatato, — mox vero in ipso prostatae parenchymate, membranula propria obvelati) ab anatomicis reperti.

A prostatae tumore quovis alio, canalem urethralem angustante, nemo facile, in homine vivente, illum, qui ab his calculis pendet, distinguet. Quod aliorum experientia hucusque docuit, est: quod nulla interdum, hac a causa, nisi plures fuissent calculi, in viis urinariis difficultas exorta sit; quod vero aliis in casibus, haec utique major, vix interim alia, quam illa, quae prostatae morboso volumini adscribi potuisset, observata fuerit. Sub urethrae laesione, sub excoriatione ejusdem, vel sub ulcere venereo, aut alio, quo loco hunce canalem suscipit prostata, exortis, vel per ductus istius excretorios, ubi urinae effluxus hoc in canali obstaculum experitur: lotii in glandulam prostatam infiltratio, et calculi ex isto generatio, facile concipiuntur; ac tale quid in viro bajulo, cujus urethram, violento sub coitu, in prostatae vicinia, laceratam fuisse, ac urethrorrhagiae ominosae ansam dedisse narravimus (637.), locum habere potuisset; quocun-

que interim alio, urethrae illaesae, in casu, calculorum ad prostatam glandulam genesin, *urinalem* vix esse, suspicamur. In genere, glandulae prostatae forma vitiosa, calculorum in vesica diagnosin difficilem reddit.

§. 934. Ad forum magis chirurgicum, quam medicum, calculorum, tam *prostaticorum*, quam *urethralium* symptomata, diagnosis, et therapia pertinent. Quam facile autem ab inexpertis chirurgis, et hoc urethralis genus vitii praetervideatur: ex laudati « Historiae calculorum chemicae » scriptoris relatione, urethrae scilicet calculum, pro ejusdem canalis *strictura* habitum, ac lapidis ope infernalis pertractatum fuisse, docemur. De calculis, qui, aut e vesica urinali expulsi, aut ipsa in urethra nati, utroque vero in casu, a praeterfluente lotio indies aucti, hoc in canali, maxime *virili*, utpote, prae muliebri, longiore magisque angusto, ad longas interdum miserias, stagnare ac defigi solent, jam §. 770. hujus operis egimus. Effectus peregrini, durioris, ac saepe asperi hujus corporis, ductum humoris acrio-

ris excretorium plus minus obturantis, praevideri haud est arduum: dolor nempe canalis tam sensibilis, ab extensione, aliquando summa, crudelis, inflammatio ejusdem, interdum suppuratio, parietum sacci urethralis morbosi, major densitas ac, praevia urinae, in ipsa vesica, hinc et in ureteribus, et ipsis in renibus, retentione, subinde gangraena. Sub casu suppuratae, aut diruptae urethrae, calculus viam morbosam, saepe fistulosam, subintrat, et ipsum in scrotum nonnunquam delabitur. Calculi urethrales, nisi antea expulsi, excissi, insigne aliquando volumen adquirunt. Inter plura hujus eventus exempla, quae exstant, modo pauca hic adducimus: ad ovi gallinacei magnitudinem adscenderat calculus, quem incomparabilis « de corporis humani morbosi anatomia ». scriptor *anglus*, in urethrae sacco ampliore et condensato haerentem, detexit. Quinque unciarum, drachmae unius et dimidiae pondus habebat calculus, urethrae infixus, quem alio a medico repertum fuisse legimus. Calculi, uncias novem ponderantis, *Wittembergae*, a pue-

ro, ex perinaeo ac scroto exclusi, exemplum refert dissertationis, « de insolita calculi ingentis per scrotum exclusione » scriptor. Exemplum duorum calculorum, ex parte in urethra, ex parte in vesica haerentium, atque per sectionem, super calculos factam, cum catheter adplicari non potuisset, extractorum, narratur ab alio viro egregio. Ex urethra *foeminae*, magnae molis calculos sat facile excretos, vel, absque artis chirurgicae tanto labore, extractos fuisse, ob illius canalis brevitatem non minus, quam diametrum majorem, haud adeo mirabimur; sed *virilem* etiam urethram, calculis, ad magnam satis molem adauctis, viam, quam vel sponte permearent, adperuisse: hoc certe fidem, nisi experientia et istud docuisset, vix non omnem superaret. Qui manu inexperta et rudiore catheterem urethrae intrudunt, chirurgi, ac eamdem non modo sauciant; sed aliquando quoque perfodiunt, ac specillum per vias non suas aberrare cogunt: ii has ipsas non minus urinis adperiunt, ac non modo fistulis, sed concretionibus quoque ex lotio, et quidem

extra parietes urethrae, occasionem porrigunt. Primo quidem adspectu, impedimentum urinae, ex urethrae calculo natum, pro hujus canalis *strictura* haberi facile poterit; sed, accuratiore sub examine, tam ex gradu doloris, haud sola urinae adlisione ad locum semper eumdem recrudescentis; quam ex tumoris durioris ratione, nec minus ex specifico specilli, sub attactu calculi, sensu, rectior eruetur diagnosis.

§. 935. Cum vero, nisi jam calculos aeger cum urinis excluserit; omne de illis judicium, ex signis hucusque expositis petitum, ambiguum esse monuerimus, ac soli *catheteri*, de calculi, in vesica urinali praesentia pronuntiandi, auctoritatem concesserimus; ne tamen huic digito metallico fiduciam aequo majorem adjudicemus, illa quae §. 929, de *calculis vesicae occultis*, et §. 927, de *incrustatione* membranae illius, ac urethrae internae, jam diximus, in mentem revocanda sunt. Exempla hinc et nobis aliqua ipsius lithothomiae, ex nimia in catheterem fiducia, quin calculus vel unquam exstitisset, a viris,

hac licet in operatione haud parum versatis, susceptae, nota sunt. Frequentior interim catheteris in eo latet vitium: quod ille, quamvis repetitò adplicitus, a calculo, nulla licet in cystide aut crumena vesicae, aut inter istius parietes sepulto, saepe aberret aegrisque securitatem, qua semper carebunt, promittat. Apex scilicet catheteris, monente jam praeclaro quondam *Bataviae* chirurgo ac « demonstrationum anatomico-pathologicarum » scriptore, in vesica circa calculum arcte constricta, quae, dum in altum ascendit, calculum simul secum elevat, *infra* hunc ultimum facile procedit, atque vesicam protrudens, quominus illum distincte percipiat, impeditur. « Sic et calculus, praecipue in sexu potiore, in sinu posteriore, — sequiore vero, praesertim ubi magna est vesica, in lateralibus hujus visceris cavis haerens, specillum facile fugit. Summa hinc jubet necessitas, ut, sub calculi vesicalis suspicione, non solius catheteris, sed digiti simul, per anum, aut per vaginam explorantis, utamur testimonio. Est etiam, ubi calculus vesicae, mi-

noris adhuc molis, vel plurimo tenacique a muco circumvallatus, catheterem evitet.

§. 936. Terrent nos vestigia illorum, qui, aevo suo, in *causas calculorum* inquirendo, pro omni laboris peracti praemio, nisi jam filiorum, — saltem nepotum illo, vel commiserationem, vel risum moverunt. Ad *externam* testaceorum, ostrearum, limacum, cancrorum, protectionem, provida mater, natura, *succos*, ad operimenta et quasi scuta, vel periodice, vel pro necessitate formanda, reparanda, secernendos, — ad animalium majorum ipsiusque hominis fulcrum *internum*, trabes osseas, ad confringendos, conterendos cibos, cuneos, his fulcris duriores ac fere adamantinos, illis ipsis e succis, qui solida semper mollia efformant, generandos indulsit. Quodsi vero haec ipsa, vel uno, vel altero animalium in genere, modo inverso absolvantur; ac margarita in ostreis, aut concretio, ossibus adfinis, lapidescens, in hominis visceribus generentur; morbus est. Atqui, cum nec *physiologi* quidem, secretionum normalium, uno eodemque

ex fonte, tam diversarum, rationem reddere queant; — quid *pathologorum chemicorumque* a ratiociniis, aut experimentis, omni ex parte ambiguis, exspectandum sit, cuivis patebit. Vel ipsa ossa, partes solidae molles, in rachitide, siphylide, scorbuto, emolliuntur, morbose solvuntur, ac vix non diffluunt; nec istius quidem phoenomeni rationes intelligimus; — intelligendi tamen conamen laudabile est.

Hoc zelo jam *Hippocrates* animatus, calculorum causas, in lactis, aut casei vetusti abusu quaesivit. Animalium testaceorum, ut quorum succi lapidosi sint, ingluviem, — aquas, terris calcareis, spathosis, quarceis, multum praegnantes, potusque acidos, austeros, a quibus urina saturata magis et acrior generetur, accusarunt alii. « Nullum zythopotam, — oenopotas plurimos, a se ob calculum sectos fuisse, celebris quondam lithothomus, — oenopotas *armenos*, calculum pati, quo *persae* hydropotae, immunes sint, clarus *Galliae* geographus, testantur.

Haec argumenta, illustris quondam

Londinensis medicus confutare adnisus est, monens: *animalem materiam* esse calculos, hinc minime aquis, calcarea, vel alia materia terrea impraegnatis, hoc posse adscribi. Ac revera, nec *Bado-Badenses* aquae thermales, quae omnes canales, per quos fluunt, crusta terrea densiore obducunt, et quas tamen ab harum incolis, ad coquendum, et ad ipsum etiam panem conficiendum, quin ideo calculis laboraverint, adhibitas fuisse, per annos nos ipsi vidimus; — nec aquae *Carolinae*, quae tubos ligneos non minus incrustant, calculos generant; nec demum aquae *Goettingenses*, quae tamen spatho omnes scaturigines inficiunt, aut renibus, aut vesicae inimicae sunt.

Non tamen *animalis* tantummodo *indolis* esse calculos, ex eo judicavit clarus *Angliae* medicus: quod nempe illi *terram absorbentem* saepe in se contineant; quae terra in corpore animali haud producatur; sed per potum et cibos ingeratur: cujus copiam scilicet *aquae*, sic dictae, *durae* habeant. Calculos vero haud raro *terrae calcareae* participes esse, experimentis in-

stitutis comprobare, idem hic scriptor conatus est. Non prorsus improbabilem hanc opinionem fuisse, ex eo quoque deduci poterat: quod illud ipsum, quod *materia animalis* vocatur, non aliunde, nisi ex illis veniat, quibus nempe vescimur; licet variis oeconomiae animalis praeparationibus ita mutata sit calculorum materia: ut aliis a terris videatur differre. Hoc etiam hujus viri opinioni favere, videri posset, quod, sicut alios ad morbos, — ita et producendos ad calculos, *praedispositio* requiratur; et quod in illis etiam regionibus, in quibus *endemici* sunt calculi; numerus tamen incolarum vel maximus, quaecunque causa generalis endemico calculo subfuerit; immunem a calculis vitam degat. Si aquae similes, haud similem ubique effectum ediderint; ab alia vivendi ratione, causam eamdem reddi hic inertem, alibi activam, notum est. Quodsi etiam *calculi renales*, apud *Hannoveranos* rariores sint; non rari tamen apud illos *calculi fellei* sunt. Quamvis nempe haud exigua, inter istos et illos, intercedat differentia; calculosi tamen homines, ex una eademque

praedispositione, utrosque facile calculos producunt. Accedit his et istud: quod illa ipsa, quam *animalem* adpellant, materia, et ex qua, maxima ex parte, calculi constitui dicuntur, per urinas iterum ablegari soleat. *Vehiculum* vero illud, quo hanc terram animalem, ab ossibus solidisque a partibus abrasam, absorptam, suscipi, ac ad vesicam deferri oportet, in *aqua* consistit. Sinite nunc hanc aquam, particulis terreis jam nimis abundare! poterit illa omnino ex hoc jam minus apta videri ad materiam illam animalem in se recipiendam, et per urinas evacuandam. Omnes certe aquae *durae*, quae multum terrae continent, *legumina*, quae in iis ebulliunt, vix solvunt satis et coquunt; dum aquae *molliores*, ut dicunt, hoc opus longe perfectius absolvunt.

Fateamur interim, quod, jam ab anno 1776, per summi tunc temporis chemici *Sueci* industriam, singulae, de generatione calculorum hypotheses antiquae prorsus corruerint. Nostri haud est, viri illius clari, mox confirmatam ab altero, ejusdem nationis, chemico illustri, doctrinam,

utpote ab aliis jam satis repetitam, in longum hìc exponere, sufficitque breviter notasse: quod *acidum* ille urinalibus hominum in calculis detexerit, quod *lithici* nomine ab eodem insignitum, mox *urici* illo (jure, ut et nos opinamur, haud magno, cum et in tophis ad *arthriticorum* articulos nasci solitis, nec certe ab urina productis, hoc idem reperiatur acidum) donatum fuit. Hoc igitur acidum peculiare ac fere indissolubile, ab illustri quondam *Galliae* chemico, ejusque, haud minus bene merito, a socio, pro vero *acido borussico*, a quo scilicet, solius hydrogenis et oxygenis copia minore differat, declaratum, nullam in calculis concretionem *terream*, ut vulgò credebant, agnoscere ac, sali ammoniaco junctum, calculos constituere, definitum fuit. Ipse interea *Sueciae* chemicus alter, quamvis detectum *acidum lithicum* pro frequente calculorum principio admiserit; concretiones nihilominus urinales haud paucas, quae modo in *phosphate calcareo* consistant, reperiri observavit. Qui jam anno 1797 hanc speciem calculi, a *lithico*, seu *urico* diversam, per-

spexit, celeberrimus *Angliae* chemicus fuit:
ut cujus experimenta circa vesicae calcu-
los felicia, primatu suo spoliasse, accusa-
tus fuit vir quondam eximius, nec certe
alienae indigens gloriae. Praeter haec a-
cida vero, *lithicum* scilicet, ac *phosphati-*
cum, tandem et *oxalycum* et *oxydum ve-*
sicae, aliquando formationi calculorum
intervenire, — haec singula etiam acida,
praeter albuminis et muci, condensatorum,
materias, ut quae pro vinculo inserviant,
nunc *ammoniam*, nunc *calcem*, nunc *ma-*
gnesiam, nunc autem *silicem*, sibi pro ba-
si eligere, — quidquod vel unius ejusdem-
que calculi diversis in stratis, interdum
coire, repertum fuit. Continuatis interea
chemicorum laboribus, hancusque in diem,
calculorum urinalium species inter se di-
versae, ut ex viri eximii *Genevensis*,
« Morborum calculosorum historia chemi-
mica », *Londini*, a. 1819 edita, compa-
ret, praeter paucas alias, necdum satis
perspectas, non minus, quam *novem* de-
scriptae suisque caracteribus insignitae
fuerunt. Atque haec nobis, quantum, in
cognitione calculorum, experimentis *che-*

micorum debeant medici, quantum vero simul inconstantiae et hujus doctrinae principia patiantur, laconice hìc loci monuisse, ne opus hoc nostrum, jam adeo extensum, luxuriet, sufficiant!

Jam fere quatuor abhinc lustris, *Angliae* medicus conspicuus, in opere « de calculorum origine atque principiis», theoriam de his concretionibus aliam, quam *chemicam*, nec certe tam inconcinnam condidit, quin illam, decem post annos, vir *Germanus* et chemicus celebris, in suo « de Pathologia enchiridio », arriperet, suisque ratiociniis ornaret. Partem ille, in calculis formandis, modo exiguam, saepe adeo nullam, *urinas* sibi assumere; sed vix non omnes hujus indolis concretiones, ex *membranae mucosae viarum urinalium secretione morbosa*, per stimulum, nunc hunc, nunc illum, hìc omni vesicae, illinc modo parti istius, illatum, inducta, pendere defendit. Istius doctrinae rationes petuntur ex calculis, inter parietes ureterum, vesicae, in glandulae prostatae parenchymate, vel in saccis, appendicibus cystidis, quousque urinae haud penetrant,

nidulantibus, — ex tanta hinc inde vesicae incrustatione, ut illi, absque laceratione, ab ista separari haud queant, — ex vesicae irritatae effectibus, stimulo illius specifico, v. gr. arthritico, similibus, nec obsoletam *metastasis* per hypothesin amplius interpretandis, — ex calculorum symptomatis, non solo a pondere illorum, sed organorum simul urinalium a statu morboso derivandis, — ex lithothomiae, errore diagnosis, quin calculus adesset, institutae, ac nihilominus aegris proficuae, quibusdam exemplis, — ex eo, quod alcali causticum, haud paucis, qui calculos numquam excreverant, aut quorum calculi, forsitan excreti, nullum solutionis vestigium exseruerant, profuerit.

His vero argumentis adduntur et alia: quod scilicet *albuminosa*, quae nullibi corporis deest, *materia*, superaccedente eidem *oxygenio*, indurari ac in calculum converti facillime queat; — quod phosphorus, ex albumine, hydrogenio remisto evolutus, oxygenium vero albumini maxime infixum, concretionem promoveant, et quod causae calculorum remotae, maxime

in *mucosis* abdominis et viarum urinalium congestionibus, apud infantes, senes, apud homines, vitae sedentariae deditos, valetudinarios, arthriticos, haemorrhoidarios, scrophulosos, obstrictioni urethrali, tumori prostatae, indurationi, aut ulceri vesicae subjectos, consistant.

Etsi vero haud solas ad *membranas mucosas* restringatur calculorum generatio; ac licet paucae concretiones hujus indolis, suae scaturigini arcte adhaereant; nec multi, sicut praetenditur, calculi absque nucleo reperiri soleant; plura tamen sunt quae nobis, *morbosae secretionis effectu calculos nasci*, opinionem obtrudant. Corpus scilicet quodcunque peregrinum, cavo animalis viventis vel huic, vel illi (quin de *vesica urinali* hic loquamur) aut casu, aut arte intrusum, nisi promtius extractum, expulsum; post pauca minuta, ab humore, in coagulum prono, quem id ipsum, novi hujus hospitii vivis parietibus inimice elicuit, expressit, in istorum defensionem, cingitur, involvitur. Continuatis in longum injuriis, novae humorum albuminosorum copiae trahuntur in sub-

sidium, novumque hosti infenso, nisi hic
aedes, quas occupat, incendio destruxe-
rit, vallum circuminjicitur. Hac igitur ra-
tione suffulti, haud alia *urinarias*, quam
alterius generis *concretiones*, nasci suppo-
nimus; ac sicut hae omnes, non adeo nor-
mali, quo adluuntur, — quam morboso
humori, irritata per organa secreto, suam
originem debent: ita quoque unus idem-
que calculus, pro mutata secretionis mor-
bosae ratione, plura et saepe diversae in-
dolis strata, quae unico sano e fonte hau-
rire non potuit, offert. Urina quidem vel
sanissimi hominis matulam, nisi sollicite
repurgatam, jam paucos post dies crusta
obducit; non tamen ideo similia recepta-
culis uriniferis, *vita* instructis, nisi vel
siccitate, vel incendio, vel excoriatione,
vel herpete, aut sic dicta vesicae scabie,
vel ulcere peccaverint, contingunt; *sed*,
exceptis canalibus, qui calculos, innocen-
te cessione, transvehunt, *ipsum, quod*
istos genuit, organon, priusquam hunc
partum monstrosum ederet (absque alia
lotii culpa, nisi quod suum morboso hu-
mori, vix secreto et adhuc liquido, sedi-

mentum commisceat, et, facto hoc glomere, mox condensando, eumdem humorem morbose secretum, ac pro ratione stimuli percepti varie mutatum, — interdum adeo sanguinis portionem, eidem urinae sabulo intime combinatam, nucleo centrali per intervalla adglutinet), *morbosum fuit*. Vel ipse, qui calculos ex urinae solius diversis elementis construi, cum aliis docuit, novissimus « Historiae morborum calculosorum chemicae » scriptor, ab *ureteribus*, nisi antehac morbo detentis, nullum unquam produci calculum, fassus est; ac idem omnino de *renibus* ac *urinali* de *cystide* dicendum esse videtur. Sicut *podagrae*, — ita et *calculorum accessionibus* ventriculi languor, nausea, oppressio, ructus, borborygmi praecedunt, easque comitantur. Sub illius invasione, pedis dolor, mox tensio, rubor, tumor, et completa, plerumque asthenica, *reticuli* mucosi et cutis subjectae inflammatio. Ex his ipsis, apud podagrae veteranos, *concretio* quasi calcarea, vel ipsi *acido urico* juncta materia, urinali hinc a calculo, nisi majore duritie forsitan, aut forma, haud multum

distincta, nascitur. Vesicae urinalis *membranam mucosam*, arthritis fixa, quae pedis ad pollicem, concretionem calcaream genuit, corripiat!... cur illo in viscere, jure aequali, calculorum mater non fieret?

Testetur igitur, pace nostra, de calculorum principiis chemicis, ac ista *urinis* adscribat, retorta! nec etenim inutilem prorsus et hanc naturae investigationem esse praetendimus, sed, ne illam, quae et prima ad calculum fundamenta posuit, et quae urinae particulas, modo sibi, adhuc fluidae, loco mortarii, commisceri permisit ac amplectitur, praetervideat, et hoc modo, *accessoriam* calculo materiam, pro fabricae istius principali elemento proclamet! Sub ratione medendi, chemicorum hypothesibus innixa, minores aliquando cum urinis secedunt calculi; atque fatebimur, *alcalinorum* sub usu, frequentius illos excerni, aut illorum saltem, nisi malum jam nimis increverit, symptomata sopiri; sed qua ratione talem effectum remedia, quae et aliis in morbis chronicis, calculorum generationi saepius praeviis,

prodesse novimus, praestare soleant? de hoc quidem sub judice lis est; et nulli certe scientiae, nisi medicae, hypothesium imperium infensius esse, experientia nimis jam docuit. Huic igitur magno ac soli rerum magistro, et nostram, de ortu calculorum, opinionem, absque omni ejusdem praedilectione, donec lux clarior adfulgeat, submittimus.

§. 937. Qui jam primis infantiae annis vexantur a calculis, huic aetati ac puerili prae alia infestis: ii, vel doloribus, convulsi succumbunt; vel, sub vita longiore ac misera, vix unquam ab illis liberantur. Immanes hoc a morbo cruciatus, adulti diutius perferunt; sed, vel aucto indies concretionis volumine, vel positione calculi, effluxum urinae prorsus intercipiente: in primo casu, viarum urinalium inflammatio, suppuratio, aut callositas, — in secundo, ex urinae retentione, vesicae paralysis, gangraena extimescendae sunt. Nulla vero, sub calculo jamjam majore ac duro, nisi a *chirurgia*, recuperandae salutis spes, — et haec saepe dubia, superest. Qui calculis urinalibus subjecti vi-

vunt: ii haud raro et felleis simul laborant. Si viros frequentius foeminis calculosos esse, experientia doceat: id potissime ex eo, quod sexus sequior breviore simulque largiore urethra instructus, eosdem promtius atque felicius expellat, venire videtur. Calculum, uncias duas totidemque drachmas ponderantem, a foemina, quin dolor et haemorrhagia, tantae peregrini corporis moli respondissent, excretum fuisse, in « Transactionibus philosophicis » legimus. Alterum calculi vesicae, uncias duodecim et drachmam ponderantis, sponte tamen, et superstite vita, a muliere excreti, exemplum Ephemerides naturae curiosorum conservarunt; ac spes adeo superest, recentiorum sub methodo, urethram foemineam dilatandi, meliore minusque dolente, — lithothomiae, hoc in sexu suscipiendae, necessitatem non parum imminui. *Arenas* haud pauci homines, quin calculosi reddantur, mingunt; ac illae, solae, vix majorem in renibus, aut in vesica calculum produnt. Sabuli scriptorii loco, arenas ab aegro redditas, huic ipsi inserviisse, apud gravem

« de colluvie serosa » scriptorem reperimus. Minores interim calculi, vesicae ad ostium facilius delapsi, majoribus frequentius urinae effluxum cohibent. Ubi sub calculis, urina plurimum mucosa simulque purulenta ac foetida excernitur: de viarum urinalium suppuratione, vel scirrhositate suspicio, haud facile injusta, nascitur. Renes utrosque rarius simul infarciri a calculis, ac tali sub casu, vel ipsam urinae secretionem, letali effectu suspendi, jam diximus. Utroque interim in uretere, calculi pari fere frequentia reperiuntur, quod satis ostendit: in rene dextro aeque ac in sinistro, calculos nasci; sed eosdem, e dextro, promtius in ureterem hujus lateris detrudi. Frequenter ex renis sinistri calculis, mole majoribus, ipsius hujus visceris substantia quasi resorpta, saepius a suppuratione, et quidem ita consumta: ut, praeter cystidem et calculum, de illa nihil supersit, observatur. Casu satis infrequente, calculus renem una cum lumbis attollit, et ex rupto, vel inciso istius abscessu, ille, — fistuloso, ac tardius tandem letali ulcere relicto, prorum-

pit, vel educitur. Simile quid *ureterico* etiam a calculo a nobis observatum fuisse, jam §. 931 retulimus. Uretere a calculorum transitu, crudeli dolore stipato, jam satis dilatato, ulterior illorum, nisi jam majorum, descensus facilior, dolorque sub eo aut minor, aut fere nullus est. Saepe non unus modo, sed plures calculi, vesicam urinalem, ut renem ejusque ureterem, occupant: atque in uno, vel in altero ex illis, haud raro *foveola*, eidem, a propinquo sibi, dum adhuc mollesceret, socio impressa, supermanet. A conatu, calculos e vesica pellendi, magno ac fere perpetuo, haemorrhoidum turgor, summusque dolor, intestini recti, ipsiusque uteri prolapsus observantur in multis. Calculum vesicae, ejusdem parte postica, per inflammationem, intestino recto adcreta, ac tandem suppurata, per alvum fuisse excretum, haud inauditum est; ac ipse *pergamenus Hippocratis* commentator, libro « de locis adfectis », inquit: « Quod a forti excernendi conatu, praecedente dolore vehemente, aliqui lapides callosos *ano* dejecerunt, illis, qui in vesica nascun-

tur, haud absimiles: id quod ego neque vidi, neque alium, qui viderit, unquam vidi ». Quodsi tamen tres illi aegri, quorum historias, in « Oratione academica, de vesica urinali ex vicinia morbosa aegrotante », jam a. 1786 *Ticini* recitata, publicavimus, quorum nempe vesicas, exulceratas, in rectum intestinum ita hiasse observavimus, ut faeces, ac flatus aegri per urethram excreverint, sua in cystide urinali simul et calculos gessissent: horum certe per alvum exitus, haud fuisset difficilior. Ipsa interim intestina, rariore, in homine, quam in equo, exemplo, concepisse calculum, non minus docuit observatio.

§. 938. Post tanta, vel unum ad morbum debellandum, chemiae et artis salutaris conamina, rationem medendi, si *chirurgicam*, tam severam, quam ominosam, solique urinae vesica extrahendae, et calculis ejusdem secandis circumscriptam, excipias, per tot saecula, modo parum provectam fuisse, animum deprimit. Erigebant hunc pridem, pathologiae humoralis, de *causis* hujus morbi, ac therapeu-

ticorum, de efficacia *lithonthrypticorum* insomnia; his interim, tam rationis, quam experientiae luce tandem dispulsis; ars medica, vix egestatis propriae conscia, et hoc ipso securioris ineundae viae capacior: a nova splendidaque (*solvendorum* scilicet, vivente in homine, calculorum, quos in phiala inanimi, certis a menstruis colliquefieri atque diffluere cernebat) chemiae hypothesi se abripi passa est.

Hac longe prius docuerat experientia: calculos minores haud raro, vel absque medicamentis, cum urinis secedere; et hoc ipsum, quo majore copia minusque aquosae aut spasmodicae hae fluerent: eo facilius contingere. Cum vero, secretionis urinalis augendae gratia, *diuretica*, sic dicta, in auxilium vocassent; docuerat iterum haec ipsa rerum magistra: a potentioribus ex istis, a salibus, a balsamicis et acrioribus, mox augeri morbi symptomata, ipsumque haud raro sanguinem renibus exprimi; a potu vero liquidi, blandius in istos agentis, copiosiore, nec tamen ventriculo molesto, sicut a balneis, modo tepidis, frequentius obtineri solatium. Jam sine

ulla medicorum admonitione, aegri calculosi observaverant: quietem, qua interdum a calculis sat longa gaudere illis licuerat, toties turbari, ac ventriculum, aliunde jam languidum, et colluviei mucosae acidaeque obnoxium, cibis vel nimis copiosis, vel subactu difficilibus, acribus, onerassent; aut potu spirituoso, irritante usi, aut animo violenter commoti fuissent; aut veneri incaute sacrificassent, aut corpus quocunque modo exaestuassent; aut vitam nimis desidem duxissent. Accessit his et altera, medicorum scilicet observatio: praeter haec diaetae praecepta, praeter potum blandum, satis uberem, — victum, exclusis vegetabilibus, parum nutrientibus, flatulentis, facile fermentantibus, animalem eumque sobrium, praecipue illa, quae ventriculi functiones, absque majore stimulo secundarent, quae pituitosam acidamque in illo crambem corrigerent, alvumque liberam servarent, maxime conduxisse. Ad lenia hinc remedia, stomacho amica, antacida, et alvum blande subducentia, sub magnis vero a calculo spasmis, ad anodyna subsidia, nec

non ad clysteres, fomentationes emollientes, magno satis fructu confugerunt. Nec observandi occasio defuit medicis, aegros scilicet a calculis obsessos, haemorrhoidibus haud raro, — aliquando urinis sanguinolentis laborare, vel in renum inflammationes, vel in colicas nephriticas, vel in vesicae urinalis incendium pronos esse, redeunte vero fluxu haemorrhoidum, aut menstruo, non parum sublevari. In hirudines proinde, vel ad renis adfecti regionem, vel ureterum circa decursum, saepius ad perinaeum, vel ad venas ani adplicandas, vel in ipsam venae sectionem, suam, his in casibus, fiduciam posuerunt.

Tam cautis medicorum conaminibus, foeminae sat felix audacia empyricae accessit: quae arcano diu, tandem vero a. 1740, a supremi *Anglorum* Gubernii munificentia, decem aureorum millibus ducto, ex testis ovorum calcinatis, et ex sapone veneto aut hispanico constante remedio, majorem conaminibus medicis adplausum obtinuit quidem; sed post paucos jam annos, experientia, nulli opinionum auctoritati subjecta, calculosorum aegrorum non pau-

corum salutem, ab ipso hoc pingui, facile rancido, et non parum acri remedio, laesam, ac haematuriam provocatam fuisse, testata est. A combinato interim saponis cum *aqua calcis* usu, majora nunc promiserunt; ac ab ipso, qui primus instituto clinico *Vindobonensi* praefixus fuit, magni nominis medico, saponem venetum, aegro, septem per menses, quotidie ad unciam integram in pilulis porrectum, aquae vero calcis vivae, quatuor libras, aequali cum lactis portione, quin ullum ab his damnum perceperit, quidquod calculorum symptomata toto hoc tempore cessaverint, propinatas fuisse, legimus. Fatetur interim hic vir, non minus veridicus, quam doctus, perseverantem calculi in vesica praesentiam a fido nimis cathetere semper detectam fuisse. Per annos quatuordecim, vir calculo vesicae adfectus, adsumserat quotidie saponis unciam dimidiam, et aquae calcis libras tres. Per omne hoc tempus, symptomata quidem minuebantur; post obitum interim, calculus ponderabat adhuc uncias undecim.

Saponis tandem usu in morbis calculosis

vix non seposito, et illo *aquae calcis* non parum restricto, fiducia medicorum majore, *aer*, ut tunc vocabant, *fixus*, seu *carbonicus* potitus est. Ad hunc, sine temporis jactura obtinendum, medici *angli* consilio, *salis alcalini vegetabilis fixi* drachmas duas in aquae destillatae unciis duodecim solvebant suoque numero signabant. Quantitate vero *acidi sulphurici*, ad salis alcalini illius perfectam saturationem necessarii, reperta, hanc ipsam cum aquae destillatae libra medica miscebant, suoque signo muniebant. His ita dispositis, omni bihorio, solutionis alcalinae vasculum dimidium, — mox vero ab isto, eamdem medicinae acidae portionem, propinari jubebant. Cum vero idem hoc principium carbonicum, in aquis soteriis, salis alcalini mineralis portione simul impraegnatis, plus minus abundet, et *aquarum carolinarum*, tam hepatis, quam viarum primarum, et urinalium diversis in morbis efficacia, a longo jam tempore innotuisset: tum in istas, tum *selteranas*, *fachingenses* ac similes in aquas, maxime vero in illam, quam *alcalino-mephiticam*

vocarunt, spem omnem collocarunt. Eàdem ratione *sodam carbonatam*, in aqua destillata, selterana, aut acidula alia solutam, bis terve in die aegris propinandi, usus invaluit.

Experientiae saeculi dimidii, et quod excedit, innixi, fatebimur: nos medicamentorum vix expositorum, imprimis ultimorum, utpote longe blandiorum, sub usu, urinarum secretionem ipsiusque in iis arenae copiam, sat multis, sed certe haud omnibus, in aegris, non parum adauctas, lotii quoque mittendi ardorem, aliaque calculorum incommoda plura, per dies saltem aliquot, sat saepe imminuta, — *calculorum interim, nisi natura sua friabilium, solutionem nunquam observasse*. Nec nostrae dissimilem, virorum, in arte medendi clarorum, experientiam fuisse novimus. Exigui quidem calculi et istorum sub administratione interdum secedunt; sed iis etiam illi, ab aegris, qui, aut solis *diureticis* mitioribus, largo satis potu comitatis, seminibus dauci sylvestris, cynosbati, ligni juniperi, radicis ononidis spinosae decoctis, aut uvae ursi, vix diureti-

cae, infuso aut pulvere, — aut adeo nullo prorsus remedio, usi sunt, non minus secesserunt. Conclusio ex floccis, aut foveolis asperis, in superficie externa calculi excreti, aut in cadavere reperti, obviis, ad remedii porrecti virtutem solventem ducta, ex eo, quod facies, calculo, ante remedii usum, propria, observatorem necessariò fugerit, ad minimum hypothetica et arbitraria dicenda est, ac idea menstrui, solvendo calculo paris, a vasis lacteis impune suscepti ac, licet per sanguinis torrentem in immensum divisi aliisque cruoris psincipiis varios in modos combinati, suam nihilominus, calculum solvendi, potentiam intactam conservantis, sanae rationi, si quid aliud, repugnare videtur.

Senserunt hoc in *Gallia* viri primi nominis chemici, atque hinc menstrua, solvendis calculis cujusvis speciei paria et, cavi oris judicio, satis, ne ipsam vesicam laederent, diluta, hoc in urinae receptaculum injicienda, laudabili quam maxime zelo, proposuerunt. Sed, *primo*, haec menstrua, principale calculorum in em-

porium, *renes*, quidquid in illos *vesicae* praestarent, haud agerent; *secundò*, cum sensatio ab illis, etsi non parum dilutis, oris cavo impressa, sensibilitatis, quae cystidi urinali *specifica* est, judicem satis competentem, minime constituat; *tertiò*, cum nec forma, nec color calculi, sat fidum de ejus compositione testimonium suggerant, unus vero idemque calculus hinc inde vix non ex singulis principiis, quae diversas aliàs inter se concretiones distinguunt, conflettur, et hinc plura sibique propria menstrua requireret; cum, *quartò*, injectio, ut quidquam sponderet, multoties per diem et per menses, depleta prius vesica, instituenda, menstruumque injectum, aliquo saltem tempore, retinendum, aegris, jam solo a calculo tam infelicibus, miserias, siquas ferre ultra valerent, majores superadderent; ac saepius vesica, circa calculum, ita, ne pro ulla injectionis materia spatium supermaneat, contracta sit; cum, *quintò* denique, aegro cuique, ad vesicam calculoso, medicochirurgum, qui septies octiesve per nycthemerum, et plures per menses, injectio-

nes, saepe haud parum laboriosas, instituerет, et qui in chemico calculorum examine non minus, quam in menstruorum, unicuique ex istis adaptatorum, selectu, satis versatus esset, adsignari opporteret; — quid de proposito hoc novo artis subsidio exspectandum sit, facile satis comparet; nec ullus, quod hucusque nec ipsa in *Gallia*, nec alibi locorum, quod sciamus, eodem quis uti tentaverit, mirabitur. Oleum quidem lini, aut aliud, a pluribus, sub summis ob calculos vesicae doloribus, huic ipsi, interdum non sine aliquo symptomatum levamine, injectum fuit; sed hoc opus magis ad obducendam et fovendam vesicae internam superficiem, quam ad calculi dissolutionem, de qua hic sermo est, susceptum fuisse, intelligitur. Qui aquam calcis, vesicae, calculo praegnanti, injiciunt: ii, praeterquod propositum sibi solutionis finem vel minime attingant; receptaculi istius superficiem, a calculo ipso jam nimis vexatam, ac inflammationi vicinam, magis adhuc exstimulant, et vesicae parietes, ad strictiorem circa calculum contractionem, excitant.

Brevem eorum, quae contra *lithiasin* hucusque tentata fuerint, mentionem fecimus, et ex illorum historia, medicae artis, hoc in morbo, *radicitùs exstirpando*, inopia jam nimis eruitur. Sub deploranda hac situatione, si saltem nossemus, in quo *praedispositio*, calculorum ad genesin, consistat? solatio id foret, ac melioris quondam successus spem nobis inspiraret; sed, excepta *causarum remotarum*, quae, hac opportunitate praesente, calculorum evolutionem promoveant, et jam evolutorum effectus exasperent (§. 936.), caligant oculi. Si tamen hos angustos scientiae inter limites, miserorum sortem sublevare, nobis haud raro concessum sit; *chemicorum* hoc minus, quam *Hippocraticae*, illorum, quae aegris, omni ab aevo, aut nocuerunt, aut profuerunt, observationi tribuendum est. Qui praeterea lithonthrypticorum, communem aetate elapsa in calculis usum et secuta abhinc damna consideraverit; qui aegrorum trium historias, a claro quondam viro relatas, perlegerit; quorum scilicet primo, *guttularum Goddarti* (ex spiritu salino, ope ignis,

ex *scrico* elicitarum) ter in die, uncia integra, eo effectu propinata fuit: ut sequente jam die, haematuria, sub horrendis doloribus convulsiones, ac mors demum ipsa, accederent; — quorum reliquis duobus, cum spiritum terebinthinae, plures in dies, ad scrupulos duos hausissent, inflammato mox abdomine, letalis gangraena successit: ille certe, tam perversam calculosis medendi methodum tandem aliquando exsulasse, non aegris modo, sed et arti medicae, cui, nunc temporis, blandiorum longe medicaminum selectio facilis est, gratulabitur.

Prima certe ac principalis *indicatio*, apud illos, qui vel ex parentibus arthriticis, aut calculosis descendunt, aut qui calculorum quaedam signa jam exseruerunt, in strictiore corporis et animi regimine, ac in causarum remotarum, a quibus, apud praedispositos, facile evolvi calculos diximus (§. 936.), fuga consistit. *Altera cura*, in eo ponenda est: ut stimulus ab arena, vel a calculo promotus, quousque licet, auferatur, aut saltem sedetur. In superioribus jam satis monuimus: cal-

culorum urinalium dolores saepe per intervalla quiescere atque, sub morbo necdum nimis provecto, periodice quasi redire; sed mox, aut abundantis, aut nimis commoti a sanguinis aestu, a cruore menstruo, haemorrhoidali, retento, a potu spirituoso, vel aliis rationibus, inducto, magna sub ferocia evigilari, atque mox renum, mox vero ureterum, vesicae, inflammationem ejusque effectus minari. Hoc igitur in casu, antequam de promovenda calculorum evacuatione cogitetur, ad venae sectionem, vel ad hirudines, quo loco dolor maxime urget, aut quo sanguis coercitus, vasa nimis expandit, nec minus ad regimen debilitans, transeundum est. Sic etiam ab errore, in ciborum assumtorum quantitate, qualitate, commisso, saepe renovantur a calculo dolores, qui sibi enemata, et blanda, quae sordes collectas, aut forsitan simul vermes inquietos, intestinis educant, evacuantia, non tamen salina, requirunt. Frequentius, perturbato violenter ab animo, calculorum revocantur furiae, quas demulcentia et lenia, ex antispasmodicis, ac opio ipso,

remedia compescunt. Haud raro tamen et absque causis, saltem cognitis, vel a sola partium per calculos irritatione, crudelia istorum nascuntur symptomata: sub quibus, oleosa, tam extùs, quam intùs adhibita, emulsio arabica, decoctum radicis salep, althaeae, saturatum, fomentatio, semicupium emolliens, ac opium, cauta quidem, non tamen avara nimis, manu porrectum, solatium saepe indulgent. Ad *tertiam* indicationis therapeuticae partem, difficillimam sane, ut quae in concretionis per urethram promotione versatur, absolvendam, remediis locus est, quae lotii, calculorum naturalis ut vehiculi, secretionem, sine magno stimulo, augeant, simulque in membranae villosae ventriculi, effectum, tunicae quoque mucosae vesicae urinalis amicum, exserant. Hùc certe mitiora, quae supra recensuimus, subsidia, aquae calcis, acidulae, alcali simul fossili gravidae, *carolinae, selteranae*, alcalino-mephitica, natrum, soda carbonata, illis in vehiculis propinata, pertinent. Haec saltem remedia (quod nequidem illi, qui calculos, his a remediis chemico processu

dissolvi praetendunt, negabunt), haud raro vel antequam vesicam urinalem attingere, vel suos effectus in calculos edere potuerint, dolores ac mingendi difficultatem diminuunt. Haud alia saltem ratione, quam in primas vias, et ex istis, in omne corporis systema operando, secretiones muci morbosas, a ventriculo longe distantes, in medorrhoeis chronicis, pthisi pulmonum pituitosa, vesicae catarrhis, sanandas adgredimur. Ad *quartam*, quam aliqui, illis, quas hìc exposuimus, adjungunt, *indicationem* quod spectat, « ut scilicet nova calculorum praecaveatur generatio »: fatebimur candide, *specificam*, quae hanc calculorum reproductionem, a *praedisposito* homine avertere valeret, a nobis ignorari. Quae vero *convalescentibus*, ut remanentem, ex morbo vix superato, adynamiam dissipent, — quae *sanitate* coeterùm florida instructis hominibus, ut hunc vitae thesaurum diutius conservent, praecepta incumbant: ea hìc loci repeti, superfluum foret.

Quodsi exposita hucusque, calculis medendi, imperfecta, eheu! methodus, atro-

cia ex iisdem symptomata haud mitiget: ne tantam illi aliquando ad molem, quae eorum a vesica extractionem, per sectionem chirurgicam, ambiguam et arduam reddere, nec non vitia tam vesicae ipsius, quam alia, nulla amplius arte aufereuda, producere posset, augeatur: ad *lithothomiae*, ominosum quidem, sed nostris diebus non parum excultum, subsidium, perveniendum est. Sectio *renalis calculi*, non videtur unquam profuisse, ac pro nimis crudeli habita fuit, quamvis ab ipsa natura calculos renales, excitata ad istos suppuratione, ejectos fuisse, exempla non desint. Quae vero *chirurgicam* calculosorum *curam* respiciunt; ea vobis ab aliis exponentur subsidia.

